

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

BİR OSMANLI ADASINDA TOPLUM VE EKONOMİ

(XVI Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)

Filiz YAŞAR KESKİN

Doktora Tezi

Ankara, 2013

BİR OSMANLI ADASINDA TOPLUM VE EKONOMİ

(XVI Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)

Filiz YAŞAR KESKİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

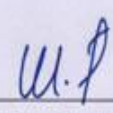
Doktora Tezi

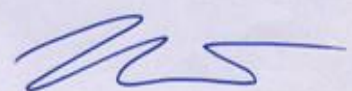
Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

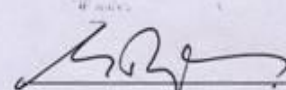
Filiz Yaşar Keskin tarafından hazırlanan "Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)" başlıklı bu çalışma, 10.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasemin Demircan (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Öz (Danışman)

Doç. Dr. Eugenia Kermeli Ünal (İkinci Danışman)

Doç. Dr. Yunus Koç

Prof. Dr. Mehmet Özden

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10-06-2013

Filiz YAŞAR KESKİN

TEŞEKKÜR

Herkesin malumu üzere tezler ekip çalışması niteliğinde bir süreçten geçerek sonuca ulaşmaktadır. Bu teze, yardım ve destekleriyle katkı sunan pek çok kişi ve kurum bulunmaktadır. Bunların başında, katkı ve yönlendirmeleriyle bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, vaktini ve emeğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet Öz gelmektedir. Kendisi, yoğun temposuna rağmen tezin başlangıcından son anına kadar yardımlarını esirgememiş, sorularımı büyük bir sabırla dinleyip, yanıtlamış, yönlendirmeleriyle ufku açmış, bilgi ve tecrübesi ile önemli katkılar sunmuştur. Tezin yazım aşamasına kadarki kısmının nerdeyse tamamını Yunanistan'da geçirmiş olma fırsatım, kendisinin sağladığı kolaylık ve tolerans sayesinde gerçekleşmiştir. Bunun için kendisine ayrıca teşekkür ederim.

Teze, adeta ikinci danışman niteliğinde katkı sunan Prof. Dr. Evangelia Balta için ise teşekkürün ötesinde, minnet borçluyum. Bu çalışmayı bana tavsiye ederek beni bu alana yönlendiren ve bu tezin ortaya çıkmasında birinci derece rol oynayan hatta en önemli kaynaklarımdan tahrirleri Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin ederek bana vermiş olan Prof. Dr. Evangelia Balta'ya nasıl teşekkür etsem azdır. Kendisinin engin bilgi ve tecrübesinden ve şahsıyla özdeşleşmiş çalışma disiplini ve titizliğinden aldığım feyz, bu süreçteki en büyük kazanımım olmuştur. Evangelia Hoca, tezin her aşamasına büyük fedakârlıkla yardımda bulunmuş, tüm sorularıma yanıt olmuş, tıkanıp ve sıkıntıya düştüğüm durumlara çözüm olmuştur.

Tezin tüm aşamalarında yardım ve desteğini esirgemeyen bir diğer hocam Doç. Dr. Evgenia Kermeli Ünal'dır. Çalışmalarımın seyrini bizzat takip edip eleştiri ve yorumlarıyla getirdiği katkılar sayesinde tamamlayamadığım boşluklar doldurulmuş, zihnimde çözüme kavuşturamadığım tüm sorularım yanıt bulmuştur. Bunun haricinde ise kapısını her çaldığımda verdiği, moral ve motivasyon ve özellikle de pozitif enerjisi ile verdiği destek karşısında teşekkür kifayetsiz kalacaktır.

Aynı şekilde desteğini ilk günden beri esirgemeyen bir diğer hocam Prof. Dr. Yunus Koç, pratik zekâsı, yorum ve eleştirileri ile önemli katkılar sunmasının yanı sıra manevi desteği ile tüm çalışma boyunca yanımda olmuştur. Aynı şekilde Prof. Dr. Mehmet Özden hocam da teşvik ve desteği ile birlikte özgün yorumlarıyla katkıda bulunanlar arasındadır. Bunun haricinde Doç. Dr. Rüya Kılıç ve Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz hocalarıma -özellikle Osmanlıca belgelerin okunması konusundaki- yardımları için çok teşekkür ederim.

Onun dışında eleştiri, yorum, yönlendirmeleriyle katkı sunan bir diğer hocam Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'a çok teşekkür ederim. Emekliliği nedeniyle savunma sınavı öncesinde jüriden ayrılmış olmasına rağmen Tez İzleme

Komitelerinde sağladığı katkılarında ziyadesiyle istifade etmiş olmam benim için büyük kazanç olmuştur.

Bu süreçte eğitimini aldığım Antik Yunanca ve Paleografya derslerinin hocaları, Prof. dr. Agamemnon Tselikas, Doç. Dr. Zisis Melissakis, Dr. Antonis Pardos'a Bu çabamda bana destek oldukları, dersler haricinde de vakit ayırdıkları için çok teşekkür ederim.

Tezimin ilk gününden son anına kadar pek çok konuda yardım, yönlendirme ve teşvikleri için Prof. Dr. Eftichia Liata, Doç. Dr. Dimitris Dimitropulos, Prof. Dr. Georgos Toliias, Dr. Georgos Koutzakiotis'e çok teşekkür ederim.

Bu süreçte kurumsal olarak desteğini esirgemeyenlere de teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Başta Atina'nın en büyük araştırma kurumlarından Ethniko Idryma Ereunon'a, beni yıllarca misafir ettikleri, tüm imkânlarından faydalandırdıkları ve kütüphanelerini bana açtıkları için yetkililerine ve çalışanlarına teşekkür ederim. Arşivlerinden faydalanmama izin vermiş bir diğer kurum olan Yunan Ulusal Bankasının bir kültür hizmeti olarak kurulmuş Morfotiko Idryma tis Ethnikis Trapezas'a, Atina Devlet Genel Arşivleri'ne ve çalışanlarına, Sakız adası Yerel Arşivi ve çalışanlarına teşekkür ederim. Türkiye'deki çalışmalarımı yürüttüğüm, Taksim Belediye kütüphanesi'ne, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri'ne, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ne ve çalışanlarına teşekkür ederim. Bunun dışında sağladıkları burslar ile maddi desteklerini esirgemeyen Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'na, Yunanistan'da; Idryma Kratikon Ypotrofion (Devlet Bursları Kurumu)'na, Idryma Paideias kai Europaikou Politismou (Eğitim ve Avrupa Kültürü Vakfı)'na, American Research Institute (Amerikan İlmî Araştırmalar Derneği)'ne ve Turkish Cultural Foundation (Türk Kültür Derneği)'ne teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte gerek fikir ve yorumlarıyla gerekse de manevi destekleriyle yanımda olan dostlarım Nagihan Doğan, Dimitris Loupis, Georgos Moutsatsos'a ve Hacettepe Tarih bölümündeki tüm asistan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak maddi ve manevi destekleri ile hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Onların sevgisi ve inancı olmasa bu sürecin altından kalkmak mümkün olmazdı. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük paya sahip son bir kişi daha var ki ona nasıl teşekkür etsem azdır. Adeta fedakârlık timsali olan hayat arkadaşım Yağmur Keskin, beni bu süreçte asla yalnız bırakmadığı gibi sevgisi, toleransı ve inancı ile bana her daim güç verdi. Tezi satır satır okuyup önerileri ve eleştirileri ile tezin bugünkü şeklini almasında büyük katkı sunması dışında maddi manevi olarak büyük destek oldu. Bütün bunların yanısıra tezimin tüm stresini benimle birlikte yaşamasına rağmen bir an bile şikayet etmeyerek tüm sıkıntıları benimle birlikte

paylaştığı ve her konuda sınırsız ve koşulsuz desteği için kendisine teşekkürlerin en büyüğünü sunuyorum.

Açıkçası uzun bir süreci kapsayan bu tez çalışmasında emeği ve katkısı bulunan kişiler saymakla bitmeyecek kadar fazladır. Bu çalışmaya emeği geçmiş herkese çok teşekkür ediyorum. Bütün bu katkılara rağmen tezdeki tüm hatalar ve eksiklikler sadece şahsıma aittir.

Filiz YAŞAR

ÖZET

YAŞAR KESKİN, Filiz. Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi (XV: Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız), Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Bu çalışma ile 1566 yılında Osmanlı egemenliğine giren ve yaklaşık üç buçuk asır boyunca Osmanlı coğrafyalarından biri olarak İmparatorluk sınırları içinde yer alan Sakız adası toplumsal ve ekonomik açıdan analiz edilmek istenmiştir. Bu tez çalışmasında, Osmanlı ve Yunan arşiv kaynaklarına dayalı olarak adanın sosyo-ekonomik tarihi incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı arşivleri kaynaklarından; yerel halkın yönetimi, vergilendirilmesi, hukuki ve sosyal yaşama ilişkin değerlendirmeler ortaya konmaya çalışılmış, Yunan arşivinden elde edilen kaynaklar ile de cemaat yapısı, bu yapının iç mekanizması, yerel yönetim ve halkın sosyo-ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Her iki arşive dayalı araştırmalarımızda karşılaştırmalı bir tarih analizi yapılmaya çalışılmıştır. İncelenen dönemle ilgili siyasi gelişmelerin ve Osmanlı'da gayrimüslim tebaanın yapısına yönelik genel değerlendirmenin yapıldığı giriş bölümünün ardından İlk bölümde, tahrir ve cizye kayıtlarına dayalı olarak Sakız'ın 16.-18. yüzyıllar içerisindeki sosyo ekonomik panoraması oluşturulmuş, ikinci bölümde, adanın en önemli gelir kaynağı olan damla sakızı üretimi ve vergileri incelenmiş, üçüncü bölümde, sosyo-ekonomik hayat çok yönlü yapısıyla olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede adanın Osmanlı yönetimine ve kültürüne eklenme süreci ve bu sürecin yerel geleneğe etkileri tarihsel verilere dayalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sakız adası, Ege Adaları, Osmanlı'da Gayrimüslimler, Rum Cemaati.

ABSTRACT

YAŞAR KESKİN, Filiz. Society and Economy on an Ottoman Island (From XVIth to XVIIIth Century Chios), PhD Dissertation, Ankara, 2013.

With this study, the social and economic structure of the island of Chios was occupied by the Ottoman Empire in 1566, and stayed under the rule of the Ottoman Empire for about three and a half centuries, have been examined. In this thesis, the socio- economic history of the island have been analyzed based on both Ottoman and Greek archival sources. From the Ottoman archival sources, issues of local public administration, taxation, legal and assessments of social life have been tried to put forward, while from the matters archives of the Greek Community, the community structure, internal mechanism of this structure and its effects on local government and relations with local people's socio-economic lives were examined. In our study, we tried to make a comparative historical analysis based on both archives. Regarding the period studied, political developments and a general assessment toward the structure of non-Muslim communities under Ottoman Empire were taken into consideration in the introductory parts of the thesis. In the first part, the socio-economic panorama of Chios Island from the 16th to the 18th centuries based on records of Tahrir and Cizye was created. The second part introduces the island's most important source of income; mastic and analyzes its production and taxation issues. In the third part, the socio- economic life in the island have been presented in its multidimensional structure. In this context, the articulation process of Chios's into the Ottoman administration and culture, and how, this process affected the local traditions have been analyzed based on historical data.

Key Words: Chios Island, Aegean Islands, Ottoman non-muslims, Ottoman Greeks.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLO LİSTESİ	xii
GRAFİK LİSTESİ	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ: 16-18. YÜZYILLARDA AKDENİZ'DE OSMANLI EGEMENLİĞİ VE OSMANLI GAYRİMÜSLİMLERİ	1
1. BÖLÜM TARİHSEL AÇIDAN SAKIZ ADASI	21
1.1. OSMANLI ÖNCESİ SAKIZ ADASI	21
1.1.1. Adanın Cenevizlilerce Fethi.....	21
1.1.2. Adada Ceneviz Yönetimi	23
1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE SAKIZ ADASI	28
1.2.1. Osmanlı'nın Adayı Fethi	28
1.2.2. Adada Osmanlı Yönetimi	30
1.3. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ADANIN SOSYO-EKONOMİK PANORAMASI	35
2. BÖLÜM SAKIZ'IN GÖZYAŞLARI: DAMLA SAKIZI	55
2.1. DAMLA SAKIZI VE TARİHSEL ALTYAPISI	55
2.1.1. Damla Sakızı'nın Üretim Süreci ve Çeşitliliği	55
2.1.2. Ceneviz Döneminde Damla Sakızı	58
2.1.3. Damla Sakızı ticareti	60
2.2. OSMANLI DÖNEMİNDE DAMLA SAKIZI	62
2.2.1. Osmanlı Hazine Geliri Olarak Damla Sakızı (Mastaki)	62
2.2.2. Damla Sakızı Mukataası Mali Ünitesi	64

2.2.3 Sakız Üretimi Üzerindeki Muafiyet ve Ayrıcalıklar	66
2.2.4. Osmanlı Kayıtlarına Göre Damla Sakızı Üretimi ve Vergileri	70
2.3. DAMLA SAKIZI VE SOSYAL YAPI	76
2.3.1. Cemaat Hukuku Kayıtlarında Damla Sakızı	76
2.3.2. Babadan Oğula bir Miras : O Skinos (Damla Sakızı Ağacı)	77
2.3.3. Tasarruf Mülkiyetindeki Satış İşlemleri	80
2.3.4. Vergi Muafiyeti	84
2.3.5. Sınır ihlalleri	87
2.3.6. Kalamoti Köyünden Toplanan Damla Sakızı: Kokoloji	87
3. BÖLÜM SAKIZ'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT	102
3.1 DİMOGERONTİA SİSTEMİ	104
3.1.1. Dimogerontes Seçimi	107
3.1.2. Temsilciler Heyeti (Epitropoi) Seçimi	113
3.1.3. Dimogerontia'nın Görev ve Yetkileri	116
3.2. CEMAAT VERGİLERİ	122
3.2.1. Vergi Mükellefligi Tespiti	125
3.2.2. Tasan Vergisi	126
3.2.3. Dimogerontia Bütçesi	134
3.2.4. Vergi Toplama Yetkisi	137
3.2.5. Vergi Toplama'da yaşanan aksaklıklar	143
3.2.6. Vergi Yükümlülüğü Transferi	147
3.2.7. Avâriz Vergileri:	151
3.2.8. Kouraman Vergisi	156
3.3. SOSYO-EKONOMİK DÜZENDE KİLİSE VE RUHBAN SINIFI	166
3.3.1. Kilise Gelirleri:	167
3.3.2. Papazların gelirleri	172
3.3.3. Ruhban Sınıfına Geçiş	175
3.3.4. Kiliselerin Bakım ve Onarımı	179
3.4. SOSYO-EKONOMİK DİNAMİZM: ALIŞ VERİŞ (AGORAPOLİSİA)	181
3.4.1. Taşınmazların El Değişimi: Alım Satım ve Takas	182
3.4.1.1. Alım Satım	182

3.4.1.2. Takas	187
3.4.1.3. Diğer Satış İşlemleri	188
3.4.2. Ekonomik Dinamizmin Unutulmuş Unsuru: “Kadın”	193
3.4.3. Kalamoti’deki Başka Köylü Çiftçiler	197
3.4.4. Kira İşlemleri (Anastatiko)	198
3.4.5. Alışverişin farklı bir boyutu: Kopelia (Çocuk İşçiler)	200
3.4.6. Borçlanma	207
3.5. AİLE İÇİ SOSYO-EKONOMİK DİNAMİZM: MİRAS VE ÇEYİZ	211
3.5.1. Çeyiz Sözleşmeleri (Proikosymfonia)	212
3.5.2. Miras İşlemleri ve Mal Paylaşımı	216
3.5.3. Evlilikler	224
SONUÇ	229
KAYNAKÇA	235
EKLER	283

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABE : Arithmos Vivliou Eisagogis (Αριθμός Βιβλίου Εισαγωγής)
- Bkz : Bakınız
- BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- bs. : Baskı
- Çev. : Çeviren
- Der. : Derleyen
- Ed. : Editör
- EIE : Ethniko Idryma Ereunon (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών)
- GAK : Genika Archeia Kratous (Γενικά Αρχεία Κράτους)
- H. : Hicri
- HAT : Hatt-ı Hümayûn
- Haz. : Hazırlayan
- M. : Miladi
- MAD : Maliyeden Müdevver
- MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
- OTAM : Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi
- s. : sayfa
- t.y. : Tarih Yok
- TD : Tapu Defteri
- TKA : Tapu Kadastro Arşivi
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- v. : varak
- YKY : Yapıkredi Yayınları
- s. : sayfa

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: TD 363'e Göre Nahiyelerdeki Nüfus Dağılımı	41
Tablo 2: TD 363 (1567) Cizye Vergisi	42
Tablo 3: TD 363'e göre Baştına Vergisi	44
Tablo 4: TD 366 (1566) Tahrir Defteri	45
Tablo 5: TD 22 (1720)- 21 Mastaki Köyü	48
Tablo 6: TD 22 (1720) Dağ Köyleri	49
Tablo 7: TD 22 (1720) Ova Köyler	49
Tablo 8: TD 22 (1720) Vergilendirilen Ürünler ve Vergileri	52
Tablo 9: 1566 Yılı Sakız	71
Tablo 10: Vergi Mükellefleri	89
Tablo 11: Kalamoti Nahiyesi Cizye Kayıtları	89
Tablo 12: 1701- Kokoloji Vergi Listesi	93
Tablo 13: TD 336'ya Göre 1566 Yılı Damla Sakızı Vergisi	95
Tablo 14: 1695-1710 Yılları Arasında Seçilmiş Kalamoti Köyü Dimogerontes Listesi	108
Tablo 15: Kalamoti Köyü Epitropos Listesi	113
Tablo 16: 1695 Yılı Paroikoi Geroi Statüsü <i>Tasan</i> Vergisi	127
Tablo 17: 1695 Yılı Koutzoufla Statüsü <i>Tasan</i> Listesi	131
Tablo 18: 1701 Yılı Koutzoufla Statüsü <i>Tasan</i> vergisi	132
Tablo 19: 1701 Yılı Koutuzfla Statüsü <i>Tasan</i> Vergisi	133
Tablo 20: Dimogerontia Bütçesi Giderleri	136
Tablo 21: 1709 Yılı Giderleri İçin Toplanan <i>Tasan</i>	142
Tablo 22: 1710 Yılı Bütçe Giderleri	143
Tablo 23: 1701 Yılı Kouraman Vergisine Tâbi Olan Paroikoi Geroi Dışında Kalan Vergi Mükellefleri Listesi	157
Tablo 24: 1701 Yılı Kouraman Vergisi Mükellefleri Listesi	159
Tablo 25: Panagia Platzas Kilisesinin 1710 Yılındaki Arazileri.....	167
Tablo 26: Panagia Platzas Kilisesi Kira Gelirleri	168
Tablo 27: Agia Panagia Kilisesi 1710 yılı menkulleri	168
Tablo 28: Vergi Mükellefi Papazlar ve Vergileri	172
Tablo 29: 1708 Yılı Papa Stamatî'nin Filodorima'sı	174

Tablo 30: Kalamoti Kodeks 69'dan Tespit Edilen Kopeli Olarak Çalışanlar	206
Tablo 31: 1710 yılı Kalamoti'den Giani Vergitzi'ye verilen çeyiz	213
Tablo 32: Sakız adası İlam Defteri [1652-1661] Karma Evlilikler	225

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: TD 366'ya Göre 1566 Yılı Nahiyelere Göre Vergi Mükellefleri Dağılımı	38
Grafik 2: TD 22'ye göre 1720 Yılı Vergi Mükellefleri	50

ÖNSÖZ

Verilerin yansıttığı bilgilere sâdık kalmak ve nesnel yaklaşımlar ışığında doğru kurgulanmış olmak şartıyla, akademik çalışmalar sayesinde güçlenen tarih bilimi, her geçen gün yeni çalışmalarla zenginleşmektedir. E. H.Carr'ın da dediği gibi "Tarihi yapmanın tek yolu onu yazmaktır" ve "Olgular, ancak tarihçi onlara başvurunca konuşur". Tarihçiye büyük bir sorumluluk yükleyen bu yaklaşım, onu aktif kılarak tarihsel çalışmaları sürekli ve canlı tutmayı başarmaktadır. Geçmişteki her türlü olgunun araştırma konusu sayılması, tarihçiye geniş bir saha açmıştır. Tarihin derinliklerinde kalmış sıradan olgular ve küçük coğrafyaları konu eden araştırmalar tarihe anlam katarak onu anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu durum mikro tarih çalışmalarına güç kazandıran önemli bir faktördür. Biz doktora tezimizde, bir mikro tarih çalışması ile Ortadoğu, Avrupa Akdeniz tarihleri ve daha da genelleyecek olursak Dünya tarihi çalışmalarında önemli bir çalışma alanı olan Osmanlı tarihi araştırmalarına küçük bir pencereden bakmaya, bir adadan Osmanlı yapısını aydınlatmaya çalışacağız. Şüphesiz Osmanlı tarihini tam olarak anlayabilmek için bu geniş coğrafyada sayısız mikro tarih çalışmalarına daha çok ihtiyaç vardır. Tarihi öğrenmek ve tarihsel olguları anlamak, yeni çalışmalar sayesinde mümkün olmaktadır. Her yeni çalışma Osmanlı tarihi incelemelerine farklı katkılar sunmaktadır.

Osmanlının denizlerdeki hâkimiyeti konusu, Akdeniz tarihçiliği içerisinde giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. Osmanlı'nın Akdeniz egemenliği sürecinin iyi değerlendirilmesinde deniz yerleşimlerinin adaların siyasi, idari, askeri, ekonomik ve sosyal boyutları ile incelenmesi mühim bir yer tutmaktadır. Gerek deniz ticaretindeki ve ulaşım ağındaki gerekse anakaraların savunulmasındaki rolleri ile adalar, Akdeniz'e hâkim devletlerin tarih sahnesindeki rollerine göre el değiştirip durmuşlardı. Roma, Bizans, Venedik, Ceneviz egemenliklerinden sonra 15. Yüzyılda, Anadolu kıyılarından başlamak üzere Akdeniz'deki hâkimiyet Osmanlı'ya geçmiş ve yüzyıl içerisinde Osmanlı, neredeyse tüm Ege

adalarını ele geçirmişti. Adalardaki yerleşimlerde nüfusun büyük çoğunluğu gayrimüslimdi. Bunların Osmanlı'daki sosyal ve ekonomik durumlarına yönelik incelemeler, Osmanlı toplumsal yapısını ve bu yapının bir parçası olan gayrimüslim cemaatleri daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Sosyo-ekonomik tarih incelemeleri açısından gayrimüslim coğrafyaların ele alınması kendi cemaat sistemleri içinde yapılanmış bu kültürlerin iç işleyişini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Biz bu çalışmada 1566 yılında Osmanlı egemenliğine giren Sakız adasını ele alacağız. Yunanca Xíos (Chios) adı verilen adaya Osmanlı, üzerinde yetiştirilen *sakız ağacı* dolayısıyla "Sakız adası" demiştir. Anadolu'ya 4 deniz mili uzaklığındaki adanın yüz ölçümü 842 kilometrekaredir. Kıyıların uzunluğu ise 213 km'dir. Sakız adası bugün kendisine tâbi, 131 adet yerleşim birimi ile Yunanistan'ın orta büyüklükteki bir ilidir.

Sakız adası, bugün olduğu gibi geçmişte de tipik bir Ortodoks Rum yerleşimine sahipti. Osmanlı, Müslümanların olduğu kadar gayrimüslim coğrafyaların da imparatorluğu ve en büyük başarılarından biri uzun yıllar Müslüman-gayrimüslim kültürleri bir arada yaşatmayı başarmış olmasıydı. Peki neydi bu işin sırrı? Bu çalışmanın temel problematiğini oluşturan bu soruya merkez ve yerel arşivlerde yapılan incelemelerle yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Gayrimüslimleri sistemle barışık ve sisteme eklenmiş hale getiren yönetim anlayışı ve bu anlayışın yerel etkileri bu tezde bir sosyo-ekonomik tarih çalışması olarak incelenmiştir. İncelememizde, kuruluş yıllarından itibaren Osmanlı tebaası olan ve en büyük gayrimüslim çoğunluğa sahip olan Ortodoks Rum cemaati üzerine yoğunlaştık. Bir yandan Osmanlı'nın bu cemaat ile hukuki, idari ve ekonomik tüm kurumsal ilişkilerinin gözlemlendiği, diğer yandan da bu cemaat örgütlenmesinin iç yapısının anlaşılmasına ve çözülmeye çalışıldığı bu tez, zaman açısından geniş tutulmuş (16. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına kadar) fakat mekân açısından; tipik bir Rum coğrafyası olan Sakız adası ile sınırlanarak mikro tarih çalışması yapılmıştır.

Sakız adası sosyal, ekonomik, demografik ve idari açılardan tarihsel zeminde incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmadaki amaçlarımızı "neden Sakız adası?" sorusuna verdiğimiz yanıtlarla açıklamaya çalışalım. İzmir/Çeşme sahilinden

rahatlıkla görülebilecek kadar Anadolu kıyılarına yakın olan Sakız, Anadolu tarihinin bir parçası sayılır. Ada, Osmanlı fethi öncesinden itibaren Akdeniz ticaretinin önemli bir limanı idi ve Avrupa, Anadolu, Karadeniz ve Ortadoğu ticaretinin kesişim noktasıydı. Bu özelliğiyle hem Doğu hem de Batı dünyasıyla yakın temas içindeydi. İki farklı coğrafyaya olan yakınlığı adanın en ilgi çekici yanlarından biridir.

Sakız adasının ayırt edici özelliklerinden bir diğeri nüfus yapısıdır. Osmanlı döneminde Müslüman, Latin ve Yahudi unsurları bünyesinden barındırmakla birlikte adanın toplumsal dokusunu oluşturan çoğunluk Ortodoks Rum cemaati idi. Bu tezde Rum cemaatinin sosyo-ekonomik yapısı değerlendirilmeye ve cemaat yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Böylece, kapalı bir sisteme sahip olduğu söylenen gayrimüslim cemaatlerden biri olan Ortodoks Rum cemaati Sakız adası özelinde her yönüyle incelenmeye alınmıştır.

Bunların dışında, adanın toplumsal ve iktisadi hayatına dair ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır. Üretim, idari, demografik ve toplumsal yapı, sosyo-ekonomik tarih kaynakları çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu konuda özellikle dünyaca ünlü damla sakızının üretimi ve sistemi üzerinde durulmuştur. Bunun haricinde adanın ekonomik gelirleri ve bunun Osmanlı ekonomisine katılımı, Rum cemaat örgütlenmesi ve iç mekanizması konuları üzerinde araştırmalar yapılmış ve Sakız'ın tarihsel süreçte geçirdiği değişimle Osmanlı kültürünün bir parçası olup olmadığı ve bu arada yerel geleneklerini muhafaza edip edemediği tarihi belgeler ışığında gözlemlenmeye çalışılmıştır. Sorgulayıcı bakış açısıyla tarihsel sürekliliğin yakalanması, olayların ve olguların değerlendirilmesi daha olanaklı kılınarak adanın sosyo-ekonomik altyapısı bu çalışma ile ortaya konmak istenmiştir.

Özetle bu tez çalışmasında, Sakız adası özelinde belirlenmiş örnek bir coğrafyaya ait tarihsel kaynaklar analiz edilip sentezlenerek, bu alanda yapılmış *Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi* çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bugüne kadar yapılmış incelemelere yeni bir coğrafyayı ekleyerek, nüfus, iktisadi - toplumsal hayat ve idari yapıya yönelik araştırmalara yeni bir bölge çalışmasıyla katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Ayrıca bu tezle, Osmanlı tarımsal

haritasını oluşturmaya çalışan geniş ölçekli çalışmalara da veri sağlanmış olacaktır.

Nüfusunun nerdeyse tamamı Ortodoks Rumlardan oluşan Sakız adasında bu örgütlenmeyi yakından incelemek üzere yerel arşivler ve devlet arşivlerinden elde edilen kaynaklar değerlendirilmiştir. Cemaat kayıtları ile Osmanlı yönetimi kayıtlarının incelenerek değerlendirilmesi sonucu bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Tezin ana malzemesini Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden ve Yunanistan Devlet Arşivlerinden elde edilen orijinal kaynaklar oluşturmaktadır. Tezdeki Osmanlı arşivi kaynakları; başta *tahrir ve cizye* defterleri olmak üzere sosyo-ekonomik tarih çalışmalarına zemin oluşturan *Mühime Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Kanunnameler* ve çeşitli tasniflerdeki münferit belgelerdir. Sosyo-ekonomik tarih çalışmalarında tahrir defterlerini tamamlayacak en önemli kaynak şer'îye sicilleridir. Sakız adası ile ilgili incelediğimiz dönemi kapsayan tarihlerde sicil bulunmamaktadır. Mevcut siciller geç dönem Osmanlı'sına tarihlenmektedir. Ancak Taksim Belediye Kütüphanesi Yazmalar bölümü kayıtları arasında bulunan bir ilam defteri, bu eksikliği gidermemiz için ihtiyaç duyduğumuz veriyi elde etmemizi sağlamıştır. Bunun dışında döneme ait seyahatnameler, haritalar ve hal-i hazırda yapılmış olan araştırma ve inceleme eserleri araştırmalarımızı aydınlatmada fazlasıyla yardımcı olmuştur.

Osmanlı tarihi çalışmaları için temel kaynaklardan biri olan *tahrir defterleri*, Osmanlı'nın egemenliğindeki yerleri doğrudan kontrol etme ihtiyacı ile doğmuştu ve nüfusun, ekonomik kaynakların kayıt altına alınmasını gerekli kılmaktaydı. Böylece sınırlar dâhilindeki yerleşim yerleri *tahrir* tâbi tutularak tüm envanter kayıt altına alınırdı. Şimdi elimizdeki tahrir defterlerinden biraz daha ayrıntılı bahsedelim: İlki TD 366 kodlu 1566 yılına ait olan adanın ilk *tahrir defteridir*. Bu defter Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivinde kayıtlı H. 973 (M. 1566) tarihli bir mahsulât defteridir. Kanunnamesi olmayan defter, toplam 274 varaktır. Bu defterin tahrir eminliğine Megri Kadısı Mevlana Hüsam, kâtipliğine de Silahdâr Hüsrev Şâmi görevlendirilmiştir. Siyakat hatlı defter tek kâtibin kaleminden çıkmıştır. TD 366

kodlu defterde *Nefs-i Sakız*'dan başlamak üzere adadaki tüm yerleşimlerdeki vergi mükellefleri ve vergileri kaydedilmiştir.

Gayrimüslimler üzerine yapılan çalışmalarda tahrir verilerini destekleyen önemli kaynak çeşitlerinden biri de *cizye defterleridir*. Gayrimüslim erkeklerin kayıt altına alındığı bu defterler *tahrir*lerle birlikte incelendiğinde, özellikle demografik açıdan, bir veri deposu niteliği taşır. İncelediğimiz cizye defteri tahrir defteri ile aynı zamanda hazırlanmıştır ve adanın ilk *cizye* defteridir. Böylesi bir çalışma için mahsulat defterleri tek başına yeterli değildir. Kayıt dışı nüfusun tespiti, genç erkek nüfusun niceliği konularının, *cizye* defterleri verileri ile desteklenmesi önem arz etmektedir. İlk tahrirle aynı dönemde (bir yıl sonrasında) adanın *cizye vergisi* için bu defter tutulmuştur. TD 363 kodlu cizye defteri, 291 varak ve siyakat hatlıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasniflerinde bu defter, tahrir defteri olarak kayıtlı ise de gerçekte bir cizye defteridir. Esasen İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi kataloglarında Sakız adası'na ait üç tahrir olduğu kayıtlıdır, ikisi yukarıda adı geçen 1566 yılı defterleri diğeri ise TD 1066 kodlu tarihsiz bir tahrir defteridir. Ancak TD 1066 kodlu defteri incelediğimizde onun maalesef Sakız adası'na ait olmadığını tespit ettik. Bir isim benzerliği nedeniyle bu adaya ait gösterilmektedir. Defterde bahsedilen İç Anadolu bölgesinde var olan *Sakız Nahiyesi* konumuz olan Sakız adası değildir. Bu nedenle bu defter incelemeye alınmamıştır. Bu talihsizlik sonucu Başbakanlık Osmanlı Arşivinden inceleyebileceğimiz sadece bir tahrir defteri kalmıştır. Neyse ki Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nden de bir Sakız adası Tahrir Defteri bulunması ile elimizdeki temel kaynak sayısı ikiye çıkmıştır. Hicrî 1133 tarihli 22 numaralı bu *Mufassal Tahrir defteri* 1720 yılında hazırlanmıştır, 169 varaktır. Bununla birlikte Tapu Kadastro Arşivi'nin tahrir defterleri tasnifinde yer alan 121 ve 180 numaralı Adalar Mufassal Tahrir Defterlerinde Sakız adası'na ait köy kaydı bulunmuştur.

Sosyo-ekonomik tarih çalışmalarının temel kaynaklarından biri de *şer'iyeye* veyahut da *kadı sicilleri* denen mahkeme kayıtlarıdır. Bunlar, Osmanlı hukukunun düzenlediği toplumsal, ekonomik ve hatta idari ilişkilerin aydınlatılmasında çok kıymetli yeri olan kayıtlardır. İlâm Defterleri mahkeme

kararlarının kadı tarafından yeniden kaleme alınması ile oluşturulmuş defterlerdi. İncelediğimiz dönemi kapsayan Sakız adası'na ait ilâm defteri bu konudaki verileri elde etmemizi sağlayarak, diğer kaynaklarımızı desteklemiştir¹. Adı geçen defter, aynı kadının kaleminden çıkmış toplamda 194 varak bir ilâm defteridir. İlk üç varak indeks'ten oluşmaktadır. Referanslarda, varakların ön yüzü "a" arka yüzü "b" şeklinde belirtilmiştir. Her kayıttan önce konu başlığı konmuştur. Kayıtlarda tarihlendirme kısmen yapılmıştır; büyük bir çoğunlukta tarih verilmemekle beraber kimi kayıtlar tarihlendirilmiştir. Bu nedenle ilam defterinin kapsadığı tarihi kesin olarak belirleyememekle beraber tüm defterdeki kayıtlar incelendiğinde 1652-1661 tarihlerini içerdiği anlaşılmıştır. Sakız ilam defteri adada Osmanlı hukuku uygulamalarına veri sağlaması açısından tezimiz için oldukça faydalı olmuştur

İncelenen coğrafyadaki nüfusun nerdeyse tamamının Rumlardan oluşması nedeniyle Osmanlı Arşivi'ndeki çalışmaların yanı sıra Yunanistan Arşivlerinde de çalışma ihtiyacı doğmuştur. Bu eksikliği giderebilmek amacıyla Yunanistan arşivlerinde uzun süren çalışmalar yapılmıştır. Bu arşivlerde konuyla ilgili önemli kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan, sosyo-ekonomik tarih alanında zengin bir veri kaynağı olan "Notariakos/oi Kodikas/es" (Νοταριακός Κώδικας - Νοταριακοί Κώδικες) yani noter kodeksleri incelenmiş ve burdan elde edilen bilgiler, Osmanlı Arşivinden elde edilen diğer verilerle sentezlenerek değerlendirilmiştir. Bunun dışında gerek seyahatnameler gerek topografik çalışmalar gerekse de makale ve kitaplar incelenerek Yunanca literatürden faydalanılmıştır. Sakız adasından hareketle incelediğimiz gayrimüslim cemaatlerin (Rumlar bazında) vasıf ve işleyişleri, adanın sosyal ve ekonomik alt yapısı ile birlikte sorgulayıcı bir bakışla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Notariaka (Νοταριακά) tasnifindeki kodeksler, şer'îye sicillerinin bir nevi "Rumca (Yunanca)" versiyonudur. İşlev ve içerik açısından pek çok fark olmakla beraber tarihsel kaynak olarak tek fark, kadı sicillerinin İslam hukuku esasına göre

---

¹ Bu defterin elimize ulaşmasını sağlayan Dr. Murat Tezcan'a zahmeti ve nezaketi için teşekkür etmek isteriz. Ayrıca kendisinin kaleme almış olduğu aile tarihi çalışmasından da istifade ettiğimizi belirtmek isteriz. Hazırlamış olduğu kitap için bkz. Tezcan (2011).

bunların ise yerel geleneğin oluşturduğu hukuki esaslara dayalı olmasıdır. Bu kayıtlar Sakız adası'na ait Yunan Arşivlerindeki en eski Osmanlı dönemi kaynaklarıdır. Adaya ait en erken Notariaka kayıtları 1600'lerin ortalarına yani bizim başlangıç noktamızdan yaklaşık yüz yıl sonraya denk geliyorsa da yoğunlaştığımız dönem olan 17. yüzyıl ortaları için oldukça zengin bir malzeme ortaya koymaktadır. Maalesef bu defterlerdeki kullanılan dil Modern Yunancadan çok farklı olarak "Archaia Ellinika (Αρχαία Ελληνικά) yani Antik/Eski Yunanca (Klasik Yunanca da denmektedir) ve Osmanlı Arşivi kaynakları gibi paleografya bilgisi gerektiren yazma eserlerdir. Çalıştığımız dönemlerde bu kaynakların fotokopi veya fotoğraf görüntüsü şeklinde kopyalarının alınmasına izin verilmediğinden bunları değerlendirmek için bizzat arşivlerde çalışmak gerekmekteydi. Ancak şu anda tüm kodeksler araştırmacılara dijital görüntü halinde tamamen açılmıştır. Bu durum o kaynaklar üzerine yapılacak araştırmaların hız kazanması açısından sevindirici bir gelişmedir. Bizim doktora tezinde odaklandığımız nokta; bu kodeks kayıtlarındaki yaşanmışlıkların sosyal, hukuki, idari ve kültürel bazda değerlendirilerek Rum cemaat yapısının iç işleyişini daha iyi kavramaktır. Bunun için yüzlerce noter kaydı satır satır incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Bu çalışmalar için merkezi Atina'da bulunan "Genika Archeia Kratous-GAK / Devlet Genel Arşivleri" (Γενικά Αρχεία Κράτους –ΓΑΚ)'nden yararlanılmıştır. Devlet arşivleri, Yunanistan'daki en büyük ve kapsamlı arşivdir. Bu arşivin merkez şubesindeki (Atina) Syllogis K (Συλλογές Κ) ve Syllogis Perikleous Zerlenti (Συλλογής Περικλέους Ζερλέντη) tasniflerinde Sakız adası'na ait çok sayıda dosya bulunmaktadır. Bu dosyalardaki, en önemli kaynaklar 18. yüzyıla ait *noter kayıtlarıdır*. Bununla birlikte bu kayıtların asıl bulunduğu tasnifler, Yunanistan Devlet Genel Arşiv'inin Sakız Şubesindeki noter kodeksleridir. Tezimizi asıl şekillendiren bu kodekslerin bir bölümü, Atina'da diğer bir kurum arşivi olan Morfotiko Idryma tis Ethnikis Trapezas- MIET / Ulusal Banka Kültür Kurumu (Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας – MIET)'nda

bulunmaktadır². Bunların dışında Sakız adasındaki Korais Kütüphanesi'nin el yazmaları bölümünde münferit noter kayıtlarına rastlanmıştır. Bunlar da tezde değerlendirilmiştir.

Notariaka defterleri noterin görevli olduğu her idari birimde bulunurdu. Sakız adasının pek çok köyüne ait noter kayıtları mevcuttur. Bu nedenle de adaya ait yüzlerce notariaka defteri bulunmaktadır. Bunların hemen hepsi, Devlet Arşivlerine bağlı Yerel Sakız Arşivleri Şubesinde korunmaktadır. Bu defterler, çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıllara ait kayıtlardır. Bunların büyük bir bölümünün 1881 depremi sonrasında çıkan büyük bir yangında yok olduğu rivayet edilmektedir.

Notariaka defterleri, Osmanlı arşivlerindeki *kadı sicillerine* yani mahkeme kayıtlarına benzer nitelikte bir kaynak çeşididir ve yerel yönetim kararlarının yanı sıra hukuki düzenlemeleri de içerirler. Bu defterler, bize adanın sosyo-ekonomik yapısına yönelik bilgiler vermesi açısından çok önemlidir. Defterler Adanın yerel yönetimince düzenlenen ve dönemin her türlü noter işlemlerinin tutulduğu kayıtlardır. Bu kayıtları; evlilik, boşanma, miras, borç ve alışveriş işlemleri diye kategorize edebiliriz. Bu anlamda Osmanlı arşivlerindeki *kadı sicilleri* ile ortak bilgiler elde edebileceğimiz bir kaynak çeşididir. İşte bu ortaklıktan hareketle bu doktora tezinde karşılaştırmalı bir kaynak incelemesi yapabilmek maksadıyla Sakız adasına ait hal-i hazırda bulunan bir adet *kadı ilam* defteri ile bahsedilen *notariaka* kayıtlarını karşılaştırmalı olarak incelemiş bulunuyoruz.

Elimizdeki Sakız Kadı ilamları, yukarıda da belirtildiği üzere 1652-1661 tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu amaçla notariakalar arasında o döneme en yakın olanlar tespit edilip aşağıda gösterilen defterlerde bulunan muhtelif kayıtlar ile analiz edilmiştir.

---

² Devlet Arşivleri Sakız adası Şubesi'nde bulunan 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki *Notariakoi* (*Notariakoi*) kodekslerinin bir bölümünün mikrofilm görüntüleri 1980 yılında kurumun Müdürü (Agamemnon Tselikas) tarafından MIET arşivine kazandırılmıştır. Sayın Agamemnon Tselikas'a tüm yardımları ve elindeki görüntüleri benimle paylaştığı için teşekkürü bir borç bilirim.

Tablo: İncelenen Noter Kodeksleri

Defter No	Köy Adı	Yılı	Varak
18	Vessis	1620-1687	145
39	Moundos	1620-1795	150
68	Kalamoti	1687-1692	181
69	Kalamoti	1696-1711	194
70	Kalamoti	1697-1702	139
71	Kalamoti	1702-1706	173
95	Armolio	1692-1698	95

Yukarıdaki defterlerden gerek dönemi gerekse içeriği açısından dikkat çeken 69 numaralı Kalamoti köyüne ait defter, baştan sona tamamıyla analiz edilmek suretiyle bu tez çalışmasında kullanılmıştır. A3 boyutunda toplam 140 varaktan oluşan defter, 1696-1710 yıllarını kapsamaktadır. Varaklar ve sayfalar sonradan numaralandırılmıştır. Varaklarda daha profesyonel bir numaralandırma olduğundan, biz varak numarasını esas aldık. Referansları da bu belge sisteminde verildiği gibi sayfanın ön yüzünü *recto* (r), arka yüzünü de *verso* (v) şeklinde belirttik. Defterin ilk 6 varağı yani (ilk 12 sayfası) indextir. Notariaka kayıtları 7. varaktan itibaren başlamaktadır.

Noter Kodekslerinden elde edilen Eski Yunanca paleografik kayıtların metin içinde tranliterasyon ve transkripsiyonu yapılırken bugün yaygın olarak kullanılan Modern UN/ELOT metodu tercih edilmiştir. UN ELOT 743 veya ELOT (743) diye bilinen bu metod, Birleşmiş Milletler tarafından önerilmiş ve Yunan Standardizasyon Teşkilatı'nca da onaylanmıştır. Tezde, Yunanca harfler bu

yönteme göre latinize edilerek yazılmıştır. Bunun tek istisnası ise “ξ - Ξ” harfi olmuştur. Modern UN/ELOT yönteminde bu harf Latin alfabesindeki “x - X” harfi ile eşleştirilmiştir Türkçe için kullanılan Latin alfabesinde bu harf bulunmadığından bu harf, klasik transkripsiyon ve transliterasyonda da yaygın kullanılan “ks” ile karşılanmıştır. Türkçe literatürde tercih edilmesi tavsiye edilen ve Türkçeye Herkül Millas tarafından kazandırılmış metodda³ da bu şekilde kullanılması önerilmektedir. Modern UN/ELOT metodundaki transliterasyon tablosu aynı zamanda Herkül Millas’ın Yunanca’nın Türkçe seslerle ifadesi için önerdiği transkripsiyon ile de - bir iki istisna dışında- uyumludur. Ancak, hem transliterasyon hem de transkripsiyonu pratik bir şekilde karşılıyor oluşu, güncelliği ve dünya literatüründe yaygın kullanımı nedenleriyle, daha evrensel olan adı geçen metod tercih edilmiştir.

Kodekslerden birebir aktarılan alıntılar veya ifadelerin kodeks kayıtlarında geçen halini vurgulamak için yapılan alıntılar, metnin akışını bozmamak için dipnotlarda verilmiştir. Bu alıntılar, paleografik metnin Modern Yunanca transkripsiyonudur ve orijinal kaynağa birebir sâdik kalınmıştır. Dolayısıyla transkribe edilmiş metindeki orthografik hatalar olduğu gibi korunmuştur. Yunanca literatürlere kazandırılmış pek çok noter kodeksinin transkripsiyonunda metnin orijinalitesinin bozulmaması için bu yöntem tercih edilmiştir.

Paleografik ve fizyolojik güçlükler noter kayıtlarının okunma ve analizlerinin bu denli zor olmalarının en temel nedenidir. Ayrıca Modern Yunanca ile gerek gramer gerekse kelimeler bakımından oldukça farklı olması ve ölü bir dil olması eski Yunanca belgelerin okunup analizindeki en büyük sorunlardan biridir. Öyle ki ana dili Yunanca olan biri için bile Eski Yunanca yeni bir dil öğreniyormuşçasına çaba gerektirmektedir. Kaldı ki buna bir de paleografyanın güçlükleri eklenince işin zorluğu bir hayli artmaktadır. Ayrıca defterlerin yıpranmışlığı ve yazı stillerinin okunmasının güçlüğü gibi fizyolojik sıkıntılar eklenince işin zorluğu bir kat daha artmaktadır.

---

³ Metod ve listeleri için bkz. Millas (1992: 189-197) Ayrıca bkz. Verbrughe (1999: 499-511).

Tezde, Osmanlı Arşiv kaynakları ile Yunanistan Arşiv kaynakları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak sosyo-ekonomik tarih incelemesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Osmanlı kaynakları olarak tahrir, cizye ve ilam defterleri ve Yunanca kaynaklar olarak ise noter kodeksleri temel alınmak suretiyle elde edilen verilerle tarihsel bir sentez oluşturularak Sakız adasının Osmanlı dönemindeki konumu birçok yönüyle ele alınmıştır. Tahrir ve cizyelerden ekonomik ve demografik yapıyla ilgili genel bir bakış açısı yakalanmış, noter ve kadı kayıtları ile de toplumsal yapı ayrıntılandırılmıştır. Böylece arşiv kaynakları sayesinde bugüne taşınan tarihsel deneyimlerin ışığında bir inceleme ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun haricinde farklı tasnif arşiv kaynakları ve modern literatür de bu konudaki incelemelere katkı sağlamıştır. Sonuç olarak bu tez çalışması sürecince temel alınan problematikler çerçevesinde ve kaynakların yansıttığı verilerle Osmanlı toplum ve ekonomisinin küçük bir adadaki görüntüsü ele alınmıştır.

GİRİŞ

16-18. YÜZYILLARDA AKDENİZ'DE OSMANLI EGEMENLİĞİ VE OSMANLI GAYRİMÜSLİMLERİ

Şubat 1708 Kalamoti Köyü, Temmuz Ağustos ayları geçmiş, sakız ağaçlarından reçineler dökülmüş, o senenin mahsulü toplanmıştı. Evlerde kurutulan damla sakızlarının mis gibi kokusu bütün köyü sarmıştı. Michalis Kinigos, kaderini sakız ağaçlarının belirlediği bu köyde yaşıyordu. Sakız adasında yaşayanlar için iki temel meslek vardı; ya denizci ya da çiftçi olmak... Aslına bakılırsa Michalis için bu iki seçenek bile yoktu. Onun mesleği doğduğu an tayin edilmişti. Babası Georgis ve dedesi Leos ve de onun dedeleri gibi damla sakızı üretecekti. O gün (22 Şubat 1708) Michali Kipreou'nun resmi dairesi de sayılan iki katlı, geniş bahçeli taş evinin üst katında babası ile buluşmuşlardı. Michalis Kipreos, altı seneden beri köyün cemaat hukukundan sorumlu yetkili kişisi yani noteriydi. Georgis Kinigos, ailedeki damla sakızı ağaçlarını bundan böyle oğlu Michali'nin yetiştireceğine dair sözleşme hazırlatmıştı (birkaç hafta sonra kadıya gidip hüccet alacaklardı)⁴. O gün Michalis, nesillerdir süregelen damla sakızı üreticiliğini resmen devralmıştı. Böylece asırlardır devam eden baba mesleği ona geçmişti ve ondan da çocuklarına geçecekti. Michalis'in ataları, Roma, Bizans Ceneviz, ve Osmanlı egemenliklerine şahit olmuşlar, hepsine de hizmet etmişlerdi. Egemenlikler isim değiştirip durmuştu ama Kinigos ailesi hiç değişmeden varlığını korumuştur, tıpkı diğer Sakızlılar gibi...

Sakızlılar ve Sakız adası ilk çağlardan beri çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştı. Adanın bugünkü dokusunda hepsinin izlerini bulmak mümkün... Bugünün Sakız'ında Osmanlı'nın da büyük etkisi olduğu göz ardı edilemez. Osmanlı'nın adayı ele geçirmesi, Akdeniz'deki egemenlik mücadelelerinin bir sonucu idi. Akdeniz, 13. ve 14. yüzyıllarda Venedik, Ceneviz ve Bizans'ın iktidar

---

⁴ Bahsedilen noter kaydı için bkz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 67r-67v, 22.02.1708.

mücadelelerine sahne olmuştu. 15. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Venedikliler, Ege Denizindeki pek çok adanın hâkimleriydiler.

Bu sırada iyice güçten düşmüş Bizans ise nerdeyse tüm Anadolu'yu Türk Beyliklerine kaptırmıştı. Bunlardan biri de Bitinya'da Osman Bey önderliğinde gün geçtikçe palazlanan Osmanlı Beyliği idi. Dinamik ve sistemli fetih politikalarıyla İznik ve İznikmid (Nicaea, Nicomedia) gibi önemli Bizans sınır şehirlerini ele geçirmiş, çok geçmeden de Trakya topraklarına geçmişti. Daha o dönemde Osmanlı'nın gözü Bizans'ın Avrupa topraklarında ve Constantinople'de idi ve Çimpe kalesi'nde atılan ilk adımla Marmara'nın öte yakasına geçilmişti. Balkanlara doğru hızlı bir yayılma politikası içinde olan bu kara devleti, yedi yıl içersinde Avrupa tarafına geçmiş, sekizinci yılda başkenti Edirne'ye taşımıştı. Bu genç devlet, Bizans egemenliğindeki Ege adalarını daha o zamandan tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı donanmasının Ege sularında dolaşması artık çok yakındı.. Zaten daha şimdiden Bizans egemenliğindeki Sporad adaları, Limnos (Limni), Thasos (Taşöz), Samothrace (Semadirek) ve İmvroz (İmroz) gibi adalar Osmanlı'ya vergi vermeye başlamıştı. Bunlar, Bizans'a ait olmalarına rağmen Osmanlı'ya vergi ödüyorlardı⁵.

1453'e gelindiğinde Balkanlarda, Bizans'ın elinde; sadece Mora yarımadası ve -etrafındaki şehirler tek tek Osmanlı'nın eline geçmiş olan- Constantinople kalmıştı. II. Mehmet Mayıs ayında son bulan büyük zaferiyle Bizans egemenliğine son vererek Constantinople'u önce "Konstantiniyye" daha sonra da "İstanbul" olarak Osmanlı başkenti yapmıştı. Bizans'ın ortadan kalkmasıyla Ege adalarında Osmanlı'nın tek rakibi kalmıştı: Latinler... Osmanlı donanması artık Akdeniz'deydi ve gelecek yıllarda bu sulardaki hâkimiyet için Ceneviz ve Venedik güçlerine karşı mücadele edecekti. O dönemde Ege adaları bu iki devlet arasında paylaşılmıştı. Midilli, Sakız, Sisam (Samos) adaları Ceneviz, Oniki Ada Saint John Şövalyeleri, Kiklad adaları ise çoğunlukla Venedik hâkimiyetindeki İtalyan kökenli ailelerin kontrolündeydi⁶.

⁵ Davies-Davis (2007: 25); Miller (1915: 420)

⁶1470'de Osmanlılar Euboea (Eğriboz) adasını Venediklilerden alarak Ege'deki varlığını güçlendirmişti. Davies-Davis (2007: 27). Ada Venediklilerden alındığında Atina, Euripos

1537'de Barbaros Hayreddin, I. Süleyman'ın emriyle Akdeniz'e açıldı. Latin egemenliğindeki adaların pek çoğunu ele geçirdi. 1566'da Kaptan Paşa, yelkenleri Sakız'a çevirdiğinde, imparatorluğun en uzun süren taht hâkimiyetine adını yazdırmış olan Muhteşem Süleyman son nefesini vermek üzereydi. Adanın fethi müjdesini alabilirdi mi bilinmez ama oğlu II. Selim, babasının gözünü arkada bırakmayacak şekilde Sakız'da 346 yıl sürecek olan Osmanlı döneminin sağlam temellerini atmış oldu.

Cenevizlilerin Ege Adalarındaki varlığı sona erince Venedikliler, Osmanlı'nın Akdeniz'deki tek rakibi olarak kalmıştı. İlk kez 1463'te başlayan Osmanlı-Venedik mücadelesi 1797'de Venedik Cumhuriyetinin ortadan kalkmasına kadar devam etti. Bu mücadele çoğunlukla Osmanlı ama kimi zaman da Venedik lehine sonuçlanırdı. Osmanlı 1570'te Kıbrıs'taki, 1669'da da Girit'teki Venedik egemenliklerine son verdiğinde Akdeniz'de üstünlük mücadelesini kimin kazanacağı anlaşılıyordu⁷.

Ege Adalarındaki hâkimiyet paylaşımında, Venedik'in en istikrarlı yerleşimi İyonya adalarındaydı ve 1797'de Venedik devletinin tarih sahnesinden silinmesine kadar devam etmişti. Zira 18. yüzyıl boyunca Adriyatik'teki Venedik egemenliği burayla sınırlı kalmıştı⁸. Bunlardan sadece Cuka adası geçici bir süre - üç yıllığına (1715-1718) - Osmanlı egemenliğine geçmişti⁹. 16. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Mora yarımadası¹⁰ (ikinci fetih 1715), Kıbrıs, Girit ve diğer Doğu Akdeniz'deki adalarının neredeyse tamamı Osmanlı Egemenliğindeydi ve Akdeniz'deki güç tamamen Osmanlı'ya geçmişti. Böylece Osmanlı Ortadoğu ve Balkanlardaki gücünü Akdeniz'e de taşımıştı.

---

sancağı merkezi olarak kullanılmıştı ancak çok geçmeden Chalkis (Chalkida) sancak merkezi olmuştu. Miller (1904: 647). Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Balta (1990)

⁷ Girit ve Kıbrıs için bkz: Adıyeye Nükhet A. (2000: 12-15); Adıyeye Nükhet ve Adıyeye Nuri (2002:139); Yıldırım vd (2000: 12-20).

⁸ Davies-Davis (2007: 27)

⁹ Balta (2009: 17-40)

¹⁰ Nauplion ve Monemvasia 1540 yılına kadar Venedik egemenliğinde kalmayı başarmıştı. Fakat 1540-1685 yılları arasında tüm yarımada Osmanlı egemenliğindeydi. Davies-Davis (2007: 28).

Osmanlı'da Gayri Müslimler ve Sosyal Hayat

Osmanlılar, tarih sahnesine çıktığı anlardan itibaren gayrimüslimleri çatısı altında barındırıyordu. Zaten Osmanlı'nın egemenlik kurduğu yerler, bu açıdan karma bir coğrafyanın parçasıydı. İlk ortaya çıktığı Bitinya'da - Rumlar çoğunlukta olmakla birlikte – gayrimüslim-müslim iç içe bir yaşam sürüyorlardı. Bu bakımdan ilk dönemlerden itibaren yönetim sistematiğini gayrimüslim cemaatleri de bünyesinde bulundurduğunu bilerek oluşturmuştu. “Osmanlı İmparatorluğu tarihte Roma İmparatorluğu'ndan sonra dini toleransın en çok görüldüğü, üstelik toleransın zamana ve hükümdarın kişiliğine bağlı olmaksızın kurumsallaştığı bir devlettir. Cemaatlerin sadece dini değil, iktisadi, adli ve maarife ilişkin işleri kendilerine bırakılmış, hatta ruhani liderler ve kurumlara rütbe, imtiyazlar bahşedilmişti.”¹¹.

Osmanlı ayrıca, dönemine göre gayrimüslimler için tercih edilir bir yönetim zihniyetine sahipti. Sadece yönetim düzeyinde değil dini tolerans açısından da çağdaşlarından çok öndeydi. Stavrianos'un belirttiği gibi “Katolik ve Protestanların birbirlerini katlettikleri dönemde ve Yahudilerin bir Hıristiyan devletten diğerine izi sürülürken”¹² Osmanlı'nın gayrimüslim halkına ibadet serbestliği tanınması dönemin şartları düşünüldüğünde çağının ilerisinde bir uygulamaydı. Bu anlamda Osmanlı yönetimi, Avrupa'da kendinden önceki ve çağdaşı olan rejimlerden çok daha gelişmişti¹³. Egemenliği altındaki gayrimüslim tebaa ehl-i zimmet statüsünde fakat klasik Müslüman hegemonyasında kalmadan yaşama olanağı bulmuştu. Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerde halk, kendi cemaat düzeni içerisinde varlığını sürdürdüğünden Müslümanlaştırma ya da asimilasyon politikalarına maruz kalmamıştı. Bu sistem, Osmanlı'nın Balkanlar'daki uzun süren hâkimiyetinin ve bu hâkimiyet süresince Balkan halklarının kimliklerini korumuş olmalarının en büyük nedenidir.

---

¹¹ Ortaylı (2005: 175)

¹² Stavrianos (1958: 89)

¹³ Veinstein (1995: 360)

Osmanlı, toplumsal düzen içerisinde gayrimüslimlerin hukuki ve yönetsel hakları devlet güvencesiyle koruma altındaydı. Bu iki alanda kendi cemaatlerinin kurallarına tâbi olarak serbestçe yaşayabilmişlerdi. Diğer yandan toplumsal ve sosyal platformlarda Müslümanların onlara karşı ayrıcalıklı statüleri, gayrimüslimlere birtakım sosyal kısıtlamaların getirilmesine yol açmıştı.

İslam hukukunda ve geleneksel sistemde, gayrimüslimlere getirilen sosyal kısıtlamaların başında ikamet yerlerini düzenleyen kurallar geliyordu. Osmanlı'da gayrimüslimlerin ve Müslümanların yerleşim yerleri genelde birbirinden ayrıydı. İslam hukukuna göre gayrimüslimin Müslüman mahallesinde oturması Müslümanların icazetine bağlıydı¹⁴. Uygulamalara bakıldığında bunun çok sıkı bir denetimden geçtiği veya çok sık uygulandığı söylenemez. Pratikte bir gayrimüslim, Müslüman mahallesine yerleşecekse veya yerleşmişse oradaki Müslümanlardan tek tek veyahut da topluca izin almıyordu. Bu kural ancak bir Müslümanın şikayeti söz konusu olunca işlerlik kazanırdı. İkamet sorunu çoğunlukla, ibadet yerleri yakınlarında ise müdahaleler olurdu. Gayrimüslimlerin, Müslümanlarca kutsal sayılan cami, türbe, mescid vs gibi yerlerin yakınlarında ikamet etmelerine izin verilmezdi¹⁵.

İkamet konusunda diğer bir hüküm; Müslüman mahallesindeki gayrimüslim sayısının Müslümanları azınlıkta bırakacak bir hal almasının engellenmesi idi¹⁶. Ayrıca zimmilerin ibadet ve ayinlerini, Müslümanların gözlerinin önünde yapmaları, Müslüman mahallesinden ev satın almaları yasaktı¹⁷.

Yerleşim konusunda gayrimüslimlere getirilen kısıtlamalarda, evlerin dış cephelerine yönelik hüküm ve uygulamaların sosyal kısıtlamalar açısından daha zorlayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; evlerin üzerine alamet bulundurma mecburiyetleri, gayrimüslimlerin Müslümanlardan ayırt edilmelerini

---

¹⁴ Soykan (2000: 177)

¹⁵ Soykan (2000: 177)

¹⁶ Soykan (2000: 178)

¹⁷F. Emecen'in Osmanlı'ya göç eden Yahudilerin Manisa'ya yerleşimlerinin incelediği çalışmasında bu hükmün uygulamalarını görmek mümkün Emecen (1997: 60-64 vd.). Müslümanların evlerini, arsalarını zimmilere satmalarının yasak olduğuna dair fermanlar da mevcuttur, bkz Ahmed Refik (1988b: 105); Soykan (2000: 178).

sağlayan ve aralarındaki statü farklılıklarını vurgulayan en bariz hükümlerden biri idi¹⁸. Aynı şekilde evlerinin Müslümanların evlerinden daha alçak olması gerektiği hükümleri de bu farkı vurgulayan çarpıcı örneklerden biri idi¹⁹.

Sosyal kısıtlamalar açısından en dikkat çekici olanlar, gayrimüslimlerin dış görünüşleriyle yani kıyafetleriyle ilgili olanlardı. Burada da tıpkı ikamet konusunda olduğu gibi asıl amaç, Müslümanlarla gayrimüslimlerin ayırt edilmeleriydi. Aslına bakılırsa bu kısıtlamalar Müslümanlar için de geçerliydi ve onların da zimmîlere benzememeleri gerekirdi.

İslam hukukuna göre gayrimüslimlerin elbiselerindeki, binek hayvanındaki ve hatta hayvanının palasındaki alametler, Müslümanlarınkinden ayrılırdı. Örneğin; parmak kalınlığında bir ipi bellerine bağlamaları gerekirdi. İlim ehli, din adamı veya eşrafa mahsus kıyafetleri giymeleri yasaktı. Onlar, hamamda Müslümanlardan farklı havlu kullanırlar ve takunya giyemezlerdi²⁰. Zimmi kadınlar yolda, hatta hamamda bile Müslüman kadınlardan farklı giysiler giymeliydi²¹. Gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha gösterişli, değerli kıyafetler giymesi yasaktı²². Kıyafetteki ayırım renklerle belirginleşmekteydi. Örneğin Rumlar, siyah pabuç ve siyah başlık kullanırken Ermeniler sarı, Yahudiler ise mavi giymek zorundaydı²³. Kıyafet konusundaki yasaklamalar, şeriat mahkemelerinin takibi altındaydı. Mezkûr hükümlere karşı gelenler bu mahkemelerde yargılanırdı²⁴.

---

¹⁸ İslam hukukuna göre bu uygulamanın nedeni; Müslümanların yanlışlıkla zimmîlere istiğfar etmelerine (Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dilemelerine) engel olmaktı Halebi (t.y. C.III:36).

¹⁹ 1726 tarihli bir fermanla zimmîlerin evlerinin yüksekliğinin 9 zira' (6,75 ile 8-10 metre arası) Müslümanlarınkinin ise 12 zira' (9-10.80 metre) olması gerektiği belirtilirken gayrimüslimlerin evlerinin Müslümanlarınkinden daha yüksek olması engellenmişti. Bozkurt (1999: 19) Diğer yandan III.Selim dönemine ait bir fermanla gayrimüslimlerin evlerini siyaha boyamaları emredilmiş, ayrıca pencerelerinin Müslüman evlerine bakması yasaklanmıştı Karal (1946:103).

²⁰ Bozkurt (1990: 20)

²¹ Halebi (t.y. C.III: 36)

²² 1568 tarihli bir fermanla zimmîlerin değerli kıyafet giymeleri yasaklanmıştı. Bu tür kıyafetlere olan talep artışının fiyat artışına da neden olduğu gerekçe gösterilmekteydi Ahmed Refik (1988a: 47).

²³ Bozkurt (1990: 19)

²⁴ Kıbrıs şer'iyeye sicillerindeki 1713 tarihli bir kayıta Müslümanlar gibi beyaz sarık saran bir gayrimüslimin şeriat mahkemesinde yargılandığı görülmektedir: Çiçek (1996: 28-33).

Bu kıyafet sınırlamaları tıpkı vergi muafiyetlerinde olduğu gibi bazı görevlilere imtiyaz olarak verilmekteydi. Örneğin hekimlik görevinde bulunan bir Yahudi, samur kürk giyebilir veya ata binebilirdi. Kimi zaman da görev koşulları gereği bu kurallar uygulanmayabilirdi. Din adamları, kırsalda vergi toplarken kendi can güvenlikleri için serbest kıyafetle dolaşabilmekte ve hatta silah taşıyabilmekteydiler²⁵.

Bunların dışında bir Müslüman gördüklerinde ilk selamı vermek veya bir gayrimüslim topluluğa bir Müslümanın girmesi halinde oturanların ayağa kalkması gibi²⁶ günlük yaşama doğrudan müdahale sayılabilecek uygulamalar da mevcuttu. Daha da ilginç olarak, I. Selim döneminde berberlerin gayrimüslimler için kullanılan berber malzemelerini Müslümanlar için kullanılması yasaklamıştı²⁷.

Gayrimüslimler, ehl-i zimmet ahdi ile harbi statüsünden kurtulmuş olsalar da kısıtlamalardan kurtulamamışlardı. Bütün bu sayılan kısıtlamalar dışında Silah taşımalarına, ata binmelerine, önemli askeri ve idari görevlerde bulunmalarına izin verilmiyordu²⁸. Ancak şunu belirtmekte fayda var ki bahsedilen bütün bu sosyal sınırlamaların, pratikte her daim uygulandığını ve zimmilerin sürekli bu türden sosyal kısıtlamalara maruz kaldığını söylemek yanlış olur. Bu kurallar, belli dönemlerde sıkı tutulmuş ise de bunların daimi surette ve sıkı bir denetimle uygulanmış olduğu söylenemez.

Osmanlı'da cemaat üyelerinin birçok ihtiyacı, cemaatin kendisi tarafından karşılanırdı. Cemaatlerin kendi hastaneleri, okulları, vakıfları vardı. Kişiler de mensubu olduğu cemaatin üyesi olduklarını sembolize eden kıyafetler veya renkleri tercih ederlerdi. Bu durum onlara bir aidiyet sunmaktaydı. Dönemin şartları göz önüne alındığında aidiyet duygusu vazgeçilmez bir unsurdur, zira henüz birey bilincinin oluşmamış olduğu bir toplumda bir cemaate mensup olmak her şeyden önce bir ihtiyaç idi. Kişi, hak ve ihtiyaçlarını mensup olduğu

---

²⁵ Ahmed Refik (1988b: 20-21)

²⁶ Emecen (1997:61)

²⁷ Yücel ve Pulaha (1995: 201)

²⁸ Küçük (1985: 1008)

cemaat üzerinden elde etmekteydi. Bir anlamda kişinin kendini ifade etmesi, haklarını savunması cemaati ile mümkündü. Cemaatler üzerindeki tüm bu ayrımların hatta yasakların aslında cemaat üyeleri için kendi farklılıklarını ve özgünlüklerini ortaya koymaları açısından tercih edilir bir durum olduğu bile düşünülebilir.

Aslına bakılırsa Müslümanların, kendilerinden daha yüksek evlerde yaşamaları veyahut Müslüman kıyafetlerin daha gösterişli olması onları (gayrimüslimleri) aşağılamak değil, Müslümanların egemen sınıf olduğunu hatırlatmak için konulmuş kurallardı.

Kilise örgütlenmesi:

Bizans kilise örgütlenmesi, Osmanlı'da aynen uygulanmıştı. Papaz, cemaatin isteği göz önünde bulundurularak Piskopos tarafından atanırdı. Piskopozu ise piskoposluğun papazları seçerdi. Metropolid ise piskoposların önerdiği isimler arasından Patrik tarafından atanırdı. 9. Yy'a kadar bu ismi synod önerirdi. Patrik ise metropolidler arasından seçilirdi²⁹. Bunların haricinde sivil memurlar da bulunurdu. Fatih, İstanbul'u fethedince Gennadios patrik olarak atanmıştı ve bu atamada patriğe birtakım imtiyazlar verilmişti³⁰. Patrik, synod ile birlikte tüm kilise organizasyonunu, piskoposlar ile bütün kilise, manastır ve onların mülklerini kontrol ediyordu. Bu da patrikliğe dini yetkilerin yanı sıra idari ve mali yetkiler sunmaktaydı.

Patriğin temsil ettiği Rum kilisesinin mal ve gelirleri oldukça fazlaydı. Kilise ve manastırların bağları, bahçeleri, sığırları, koyunları, dükkanları bulunuyordu. Burada dindar Hristiyanların yaptıkları bağışlar da azımsanmayacak miktardaydı. Ayrıca kiliseler, hukuk hizmeti karşılığında halktan para almaktaydı. Evlilik, miras veya ihtilaf gibi her türlü işlem karşılığında resm alırlardı.

---

²⁹ Soykan (2000: 195-196)

³⁰ Kritovoulos (1967:120-122)

Gayrimüslimlerin Hukuki statüleri:

Bilindiği gibi İslam hukukunda İslam devletinin himayesini kabul eden ve bu nedenle de can ve malları güvence altına alınan zimmilerin kendi dinlerinde kalarak dârül-islamda yaşamalarına izin verilirdi. Osmanlı hukukunda, evlilik, boşanma, doğum, nesep, miras, velayet, vesayet gibi aile ve kişi hukukuna giren hukuki işlemler her cemaatin kendi dini kurallarına göre yürütülüyordu.

İslami esaslar, Bakara ve Kafirun surelerindeki “Dinde zorlama yoktur” (Lâ ikrâhe fîd dîni)³¹ ve “Sizin dininiz size bizim dinimiz bizedir”³² (Leküm dînüküm veliye dîn) ayetleri hükmünce gayrimüslimleri dinlerinde serbest bırakmayı uygun görmektedir. Bakara ve Kafirun surelerine dayanan “Umirma bi terkihim ve mâ yedînûn”³³ biz onları dinlerinde (ve dinî işlerinde) serbest bırakmakla emrolunduk” anlamına gelen şer’i hükmü uyarınca zimmîlere bağlı oldukları dini hükümler, İslam hukuku tarafından tanınmaktaydı. Ancak şer’i hadler olarak ifade edilen zina, faiz gibi ceza hukuku alanındaki kurallar, İslam hukukuna göre Müslüman olan olmayan tüm insanlara yönelik hükümler olduğundan, zimmîler için de bağlayıcı idi. Bu konulardaki uygulamalarda din farkı gözetmeksizin herkes şer’i hukuka tabi idi. Zira zimmîlerin dâr’ül-islamda yaşamayı kabul etmekle İslam hukukunun kendilerine uygulanmasını da kabul etmiş sayılıyorlardı³⁴. Osmanlı ehl-i zimmetin can ve mal güvenliği karşılığında haraç ve cizye almaktaydı.

Osmanlı hukukunda gayrimüslimlerin kendi hukuki statüleri her ne kadar korunmuş ise de bunlar her türlü ibadetlerini ve dinsel törenlerini “İslam dininin üstün ve egemen din olduğunu unutmadan, Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde yerine getirmek zorundaydı”³⁵. Örneğin karma evliliklerde İslami usuller

³¹ (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ). Kur’an-ı Kerîm, 2:256.

³² (لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ). Kur’an-ı Kerîm, 109:6.

³³ (أَمَرْنَا بِتَرْكِهِمْ وَمَا يَدِينُونَ)

³⁴ Soykan (2000:86)

³⁵ Bozkurt (1990:8). Hukuki platformda Müslüman ve gayrimüslimin karşı karşıya geldiği durumlarda Osmanlı hukuku Müslümanın yanındaydı. Örneğin Müslümanın zimmi aleyhindeki şahitliği geçerli iken zimminin Müslüman aleyhindeki şahitliği geçerli değildi. Küçük (1985: 1008). Aynı şekilde Müslüman bir erkek zimmiye ile evlenebilirdi ancak zimmi bir erkek Müslüman bir kadınla evlenemezdi. İslamdaki kefaet (denklik) hükümleri gereğince

uygulanırdı ve doğacak çocuk Müslüman sayılırdı³⁶. Boşanmada koca Müslüman ise dava şeriat mahkemesinde görülürdü. Bunun yanı sıra gayrimüslim evliliklerde de İslam hukukuna göre boşanmalar olabiliyordu³⁷. Boşanmaların bir diğer nedeni de ihtida idi. Zimmi ile evli olan zimmiyye Müslüman olursa, kocası ihtidaya zorlanır kabul etmezse boşanırdı. Ters evliliklerde ise kadın din değiştirmeye zorlanmazdı.

Borçlar ve ticaret hukuku:

Borçlar ve ticaret hukuku açısından hem İslam hukuku hem de yerel hukuk (cemaat hukuku) normları geçerliydi. İslam hukuku açısından mülkiyet haklarının korunmasının doğal bir sonucu olarak gayrimüslimlere sahip oldukları mallar üzerinde tasarrufta bulunma ehliyetleri tanınmıştı. Bu nedenle Osmanlı'da gayrimüslimlerin alım satım sözleşmesi yapmak, rehin vermek, ticari ortaklık kurmak gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmaları serbestti. Ayrıca gayrimüslimlerin şarap, domuz, köle, Mushaf-ı şer'if ve silah alıp satmaları, faiz uygulamaları, ticari ortaklık kurmaları Müslümanlardan farklı hükümlere tâbiydi³⁸. Gayrimüslimlerin silah alıp satmaları yasaktı. Faiz yasağı ise hem gayrimüslim hem de Müslümanlar için geçerliydi. Molla Hüsrev'in belirttiği üzere alım satımda Müslümanın gayrimüslimi, gayrimüslimin Müslümanı vekil tayin etmesinde bir engel bulunmuyordu³⁹. Ancak gayrimüslimler, kendi aralarındaki sözleşmelerde İslam hukukunu uygulamak zorunda değillerdi. Borçlar ve ticaret hukuku alanındaki uyuşmazlıklarını kendi cemaat mahkemelerine götürebildikleri gibi kadıya da götürebilmekteydiler.

Müslüman bir kadın ancak kendisine denk olan Müslüman bir erkekle evlenebilirdi Molla Hüsrev (t.y: C II, 125-128). Zimmi kadın ehl-i kitap ise Müslüman bir erkekle evlenebilirdi Molla Hüsrev (t.y: C II, 110-113). Aslında bu tür evlilikler ehl-i kitap hukuklarında yasaklanmıştı. Bir Müslüman ile evlenen Rum kızları aforoz edilirdi Ranke (t.y: 138).

³⁶ Anne baba ayrılırsa çocuğun mürted olma ihtimali sözkonusu değilse annesinde kalabiliyordu Halebi (t.y: C II, 273). Evliliklerde zimmiler şahit olabilirdi. Örneğin, bir Müslüman zimmiyyeyi nikahına alırken iki zimmi şahit gösterilebilirdi. Halebi (t.y: C II, 115).

³⁷ Fıkıh kitaplarında bir zimminin karısını üç talakda boşaması geçerli idi Akaltun ve Aydın (1975: C III, 44,51)

³⁸ Şirketler hukuku alanında zimmiler ile Müslümanların ortaklık kurmaları bazı açılardan sınırlandırılmıştı. Örneğin mufavaza şirketi kuramazlardı (Mufavaza şirketi iki ortak arasında alım satımda, sermayede ve karda eşitlik gerektirdiğinden bu tür ortaklıklarda aynı dinden olma uygun görülüyordu Soykan (2000: 106); Bozkurt (1996:17).

Alım satım konusunda gayrimüslimlerin en çok sınırlandırıldığı alan ise köle mubayaası idi. Gayrimüslim, Müslüman köle satın alabilirdi ancak bunu Müslümanlara satmaya zorlanacaktı. Ahmed Refik, Osmanlı'daki uygulamalarda zimmilere hiçbir surette esir satılmaması, ellerindeki esirlerin ise müslümanlara satılmasının uygun görüldüğünü belirtmişti⁴⁰. Ancak zimmilerin köle satın aldığı, köle sahibi olduğu konularında şer'îye sicillerinde pek çok örnek vardır⁴¹.

Aile Hukuku Açısından Gayrimüslimler:

Osmanlı hukukunda gayrimüslimler özellikle aile hukuku açısından kendi dini hükümlerine tabiidiler. Nikah, boşanma, çeyiz, mehir, iddet ve nafaka gibi özel hukuk kapsamındaki konular cemaat içerisinde çözüldü. Kendi cemaat hükümlerine tabii olan gayrimüslime bu hükümler yine kendi yöneticileri veya din adamlarınca uygulanırdı. Bunun yanı sıra zimmiler istedikleri takdirde özel evlilik işlemlerini mahalle imamı veya boşanma işlemlerini kadı huzurunda yapabilirlerdi⁴².

Gayrimüslimlerin kadı mahkemelerine gitmeleri kendi cemaatlerince tasvip edilmediği gibi, meşru kabul edilmiyordu. Örneğin Rum kilisesi kadı huzurundaki nikâh akdini “kanunsuz nikâh” saymaktaydı. Kilise Hukuku 12. Yüzyılda Hıristiyanların Hıristiyan olmayanlarla evliliğini bâtil saymıştı. Hristiyanlıkta evlilik, Kilise, Hz.İsa ve Tanrı'nın meydana getirdiği birliği temsil etme açısından dini bir niteliğe sahipti⁴³. Zira kilise, Hristiyanların Hıristiyan olmayanlarla evliliklerine veya kilise dışında evliliklere karşı idi⁴⁴. “Drachoma” ve “proikosymfonia”nın (Çeyiz) fahiş miktarlarda olmasının, Hristiyan evliliklerinin kadı huzurunda ve İslam hukukuna göre gerçekleştirilmesine yol açtığı iddia edilir. Drachoma, çeyizin aksine evlilik sona erdiğinde iade edilmeyen bir miktar para idi. Drachoma miktarı o kadar fazla idi ki çoğu zaman en büyük kızın

³⁹ Molla Hüsrev (t.y: C IV, 259)

⁴⁰ Ayrıca sağırların da zimmilere satılması yasaktı. Ahmed Refik (1988b:50, 51).

⁴¹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]

⁴² Hatta bu yol ile İslam hukukunun caiz bulunduğu çok eşli evlilikler gerçekleştirilebiliyorlardı.

⁴³ Cin (1974:111-112)

⁴⁴ Pantozopoulos (1967: 54)

evlendirilmesi karşılığında diğer çocuklara miras olarak hiçbir şey kalmamasına ve sonucunda ailenin ekonomik yıkımına neden oluyordu. Kilise kimi zaman buna müdahale etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı⁴⁵.

Miras Hukuku Açısından Gayrimüslimler:

Miras hukuku açısından İslam hukuku, gayrimüslimlerin kendi cemaat hukukuna tâbi olmasını kabul etmiştir. Ancak İslam hukukunu esas almanın da bir sakıncası yoktu. Karma miras davalarında ise durum daha farklıydı. İslam hukukunda Müslüman Hristiyanın, Hristiyan da müslümanın mirasçısı olamazdı. Ebu Hanife'nin aktardığı rivayete göre peygamber, "Müslüman, Hıristiyana mirasçı olamaz" buyurmuştu⁴⁶.

Gayrimüslimler kendi aralarındaki miras paylaşımı sorunlarını cemaat mahkemelerine götürebildikleri gibi şer'i mahkemeye de götürebilmekteydiler. Taraflardan birinin Müslüman olması halinde dava doğal olarak şer'i mahkemede görülüyordu⁴⁷. İki zimminin miras hukuku konusundaki ihtilafında – tıpkı aile hukukunda olduğu gibi- cemaat mahkemeleri yetkiliydi. Ancak cemaat mahkemesi ile şeriat mahkemesinin çatıştığı durumda şeriat mahkemesi hükümleri geçerli sayılırdı⁴⁸.

Ceza Hukuku Açısından Gayrimüslimler:

Osmanlı gayrimüslimlerine, ceza hukuku (ukubât) konusunda, özel hukuktan farklı olarak İslam hukuku hükümleri uygulandığı iddia edilmektedir. Buna göre; İslam hukuku, ceza davalarının cemaat mahkemesinde görülmesine izin vermiyordu. Taraflar Müslüman olsun olmasın ceza davaları şeriat mahkemelerinde çözüldü⁴⁹. Ceza ve diyetlerde gayrimüslime Müslümana uygulanan cezanın yarısı uygulanırdı⁵⁰.

---

⁴⁵ Pantazopoulos (1997: 56-61)

⁴⁶ Ebu Hanife (t.y: 302)

⁴⁷ Soykan (2000: 123)

⁴⁸ Soykan (2000: 117)

⁴⁹ Molla Hüsrev (t.y: C III, 16); Halebî (t.y: C II, 261);Soykan (2000:128-129)

⁵⁰ Bozkurt (1990: 25)

Buna karşılık gayrimüslimlerin, şahıs, aile ve miras hukuku gibi özel hukuk alanına giren konularda, eğer taraflardan biri şeriat mahkemesine başvuruyorsa bu konular yerel mahkemelerde (cemaat mahkemelerinde) görüldüğü bilinir. Cemaat mahkemelerinin yargılama yetkisi genellikle aile ve şahıs hukuku ile ilgili konuları kapsamakla birlikte borçlar ve ticaret hukuku gibi medeni hukuk alanına giren konuları da kapsamaktaydı⁵¹. Cemaat mahkemesinin ve yerel yöneticilerin infaz yetkisi yoktu, verdiği nihai hükümler Osmanlı yönetimi tarafından uygulanırdı⁵². İslam hukukuna göre gayrimüslim taraflardan birinin veya her iki tarafın şeriat mahkemesine başvurusu durumunda şer'i mahkemeler de bunların özel hukuk alanına giren ihtilaflarında yetkili sayılıyorlardı.

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki borçlar veya ticaret hukuku alanındaki konularda, noterlik işlemleri veyahut da dava işleri, her ne kadar kendi cemaat mahkemelerine atfedilmişse de bu davalar tercihe bağlı olarak kadı mahkemelerinde görülebiliyordu.

Uygulamaya bakıldığında özellikle 15 ve 16. Yüzyıllarda gayrimüslimler, dini otoritelerin veya yerel yönetimlerin yargı yetkilerini, kendi aralarında ortaya çıkan hususlarla ilgili davalarda, evlenme-boşanma, miras, çeyiz konularındaki uyuşmazlıklarda daha yaygın olarak kullanıyorlardı. Bunlar bir anlamda dini konular sayılıp dini kurumların yetkisinde kalıyordu ya da cemaat içi konular sayılıp cemaat içinde kalıyordu. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki borçlar ve ticaret hukuku alanını içeren konular ise şeriat mahkemelerine getiriyordu. Bunun en önemli nedeni cemaat mahkemeleri kararlarının doğrudan icra kabiliyetinin bulunmaması idi⁵³. Ancak bu bir zorunluluk değildi. Özellikle 18. yüzyıldan sonra kilise mahkemelerinin yargı yetkileri, borçlar ve ticaret hukuku alanında sık sık kullanılmaya başlamıştı. Bu tür davalarda din adamlarının yanı

---

⁵¹ Dini nitelikte olmayan uyuşmazlıklarda uygulanan hukuk resmi Roma hukukuydu. Piskoposluk mahkemeleri, resmi Bizans yargı geleneğini sürdürerek Justinian'ın hazırlamış olduğu Latince kanundan yazılmış Bizans yasalarının özetinden oluşan Harmenopoulos'un Hexabiblos'unu tüm özel hukuk alanında ve konuşma dilinde yazılmış Malaxos'un Nomocanon'unu da özellikle aile hukuku alanında uyguluyorlardı Pantazopoulos (1967:45-46).

⁵² Shaw (1985: 1002-1006)

⁵³ Bozkurt (1990: 24)

sıra tüccarların da yer aldığı karma mahkemeler oluşturulurdu⁵⁴. Ceza davalarında ise şeriat mahkemeleri mutlak yetki sahibiydi. Bu durumlarda ihtilaf iki gayrimüslim arasında dahi olsa ceza hukukunda cemaat mahkemeleri görevli sayılmazdı⁵⁵.

İslam usul hukukunda tanık çok önemli bir ispat aracıydı. Tanıklık bakımından gayrimüslim-müslüman ayrımı hayli dikkat çekiciydi. Bir Müslümanın taraf olduğu davada, bir gayrimüsliminin Müslümanın aleyhine tanıklığı kabul edilmezdi⁵⁶. Fakat zimminin zimmi aleyhindeki tanıklığı kabul edilirdi. Gayrimüslimin Müslüman lehine tanıklığı ise kabul görürdü. Şahitlikte bulunanların gayrimüslim-müslüman ayırt etmeksizin; ergin, mümeyyiz, hür, sağlıklı, güvenilir, dinine bağlı olmak gibi birtakım niteliklere haiz olması gerekirdi. Kiliseye gitmeyen bir Hristiyan'ın kiliseye giden bir Hıristiyan üzerine tanıklığı geçerli olamazdı⁵⁷.

Bütün bu teorik yapının uygulamadaki örnekleri, İslami ve yerel hukukun gayrimüslimler üzerindeki uygulamaları, son bölümde örneklerle ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Millet (Cemaat) Sistemi:

Osmanlının sosyo-ekonomik yapısını belirleyen toplumsal, ekonomik ve idari düzen, Balkanlar, Anadolu, Akdeniz ve Ortadoğu'daki askeri başarıları ile paralel bir gelişme içinde olmuştu. Sınırlar genişledikçe toplumsal düzeni korumak da zorlaşmaktaydı. Ancak Osmanlı hakim olduğu coğrafyalarda insanların kendine has toplumsal dokusunu koruyarak yaşatmasına imkan verdiği bir sistem oluşturarak bu zorluğu yenmeyi başarmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan tebaaya uygulanan bu sisteme "millet sistemi" veya "cemaat sistemi" denirdi⁵⁸. Osmanlı tebaasının dinsel ve geleneksel yapıları

⁵⁴ Pantazopoulos (1967:44)

⁵⁵ Soykan (2000: 140)

⁵⁶ Mülteka (t.y: CIII, 218)

⁵⁷ Soykan (2000:143)

⁵⁸ "Millet" (nation) kavramının etnik bir yapıyı çağrıştırması ve 19. yy'da ortaya atılmış olması nedenleriyle Osmanlı klasik dönemini yansıtamayacağını öne sürülse de Osmanlı klasik

göre sınıflandırılmış olduğu bu sistem toplumsal ve aynı zamanda idari yapının önemli bir unsuruydu. Millet sistemi, devletle tebaası arasındaki ilişkide, aracı tüzel kurum niteliğindedir. Merkezi yönetimin otoritesini en ücra köy ve kasabaya bile taşıyabiliyor olması bu sistem sayesindeydi.

Bürokrasinin bütün nüfusu birbirine bağlayan ama bütünleştiremeyen yapısına karşın millet sistemi, kendi içinde toplumsal birlikteliği sağlıyordu⁵⁹. *Millet sistemi*nde her cemaat salt bir dini topluluk değil, aynı zamanda idari bir komün niteliği de taşımaktaydı. Devlet, toplum üzerindeki yetkilerini yönetim, güvenlik, maliye ve askerlik gibi konularla sınırlandırmış, bunların dışında kalan eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, adalet, nüfus, dini işler ve vakıf hizmetleri gibi işleri din ya da mezhep esasına dayalı millet teşkilatı eliyle yürütülmek üzere gayrimüslim topluluklara bırakmıştı⁶⁰. Osmanlı devleti, egemenliği altına aldığı unsurların geleneksel yapılarını koruyarak kurumlarının işlevselliğini devam ettirmesini sağlamıştı. Aynı zamanda var olan düzenlerini bozmayarak, gönüllerini hoş tutarak böylece yönetime karşı toplumsal muhalefeti yumuşatmış oluyordu⁶¹. Bu sistem, İslam hukukunun zimmet kavramından kaynaklanmış ve onun Osmanlı adaptasyonu olmuştur. Her millet kapalı bir topluluk oluşturmuştu. Bunlar, devletçe tüzel kişilikler olarak tanınmıştı. Ancak bu farklılaşma ve ayrışma günlük yaşam içerisinde iç içe girmişti⁶².

Ortaylı'nın vurguladığı gibi *millet sistemi* imparatorluğun tarihten devraldığı mirastır⁶³. Bu mirasın genetik yapısı İslami ve yerel nitelikler taşımaktaydı. Hem İslami hem de yerel unsurları bünyesinde barındırmasından dolayı yerel geleneklerle İslam geleneğinin sentezi olduğu söylenebilir. Yani tam bir Osmanlı sistemi... *Millet sisteminin* hangi esasa göre sınıflandırılmış olduğu konusunda, kesin bir yanıt verilememektedir. Din esaslı bir kurum olduğu söylenen yapı, aynı dine mensup insanları farklı millet mensubu saymıştı. Hristiyanlar, Ermeni

---

dönemlerinden itibaren buna "millet sistemi" denmekteydi. Zira Arapça Milla'dan gelen Millet sözcüğü dini cemaat anlamını taşımaktadır. Kurat (1999:218); Ortaylı (1998:998).

⁵⁹ Todorova (2000: 74)

⁶⁰ Eryılmaz (1999: 236-237)

⁶¹ Kurat (1999: 218)

⁶² Adıyeke (1999: 260)

⁶³ Ortaylı (1998: 997)

ve Rum diye ikiye ayrılmıştı. Mezhep esaslı bir ayrımın yapıldığı da söylenemez, Ortodoks olmalarına rağmen Ermeniler ayrı bir millet olarak örgütlenmişti. Etnik yapı esaslı bir sınıflama yapılmadığı, Ermenilerin tek bir millet sayılmayıp Katolik ve Ortodoks diye ayrılmasından anlaşılmaktadır. Çok genel bir açıklamayla millet sistemindeki sınıflamanın sosyal yapı içerisindeki toplumsal farklılıklara göre düzenlendiği söylenebilir. Devlet, bu yapı ile farklılıkları canlı tutabilmiş böylece toplumların geleneksel yapıları korunmuştu. Kemal Karpat'ın da belirttiği gibi, *millet sistemi* ile bu farklılıklar nötralize edilerek uyum ve birliktelik sağlanmaya çalışılmıştı⁶⁴. Buradan hareketle, bu sistem ile var olan geleneksel yapının korunmasının amaçlanmış olduğunu söylemek mümkündür. Zira devlet, Müslümanlar haricindeki toplulukları gayrimüslim diye birleştirip aynı hukuk, eğitim, din işlerine tabii kılabilirdi. Fakat Osmanlı'nın farklılıkları ortadan kaldırmak gibi bir amacı olmamıştı. Aksine, var olan toplumsal farklılıkların olabildiğince korunması yolunda bir politika izlemişti. Osmanlı, çeşitliliklerin buluşturduğu bu sistemi korumak amacıyla toplumsal yapıyı kendi içinde serbest bırakmıştı.

Millet sistemine yönelik farklı tanımlamalar vardır. Arshi Khan, milleti Osmanlı azınlığı olarak değerlendirip, Osmanlı'nın azınlıkları çok kültürlülüğün ileri bir uygulaması olan milletler olarak değerlendirdiğini, bunu yaparken de milletlerin kendilerine özgü kurallar ile yönetilmesine imkan veren hukuki çoğulculuk ilkesini takip ettiğini⁶⁵ vurgular. Braude, bu görüşü, millet sistemini açıklamaya çalışırken azınlık kavramından söz edilemeyeceği tezi ile çürütmüş, ayrıca 16. yüzyıla kadar gayrimüslimlerin azınlık değil, çoğunluk olduğunu⁶⁶ vurgulamıştır. *Millet sistemi* ile ilgili tartışmaların diğer bir boyutu da kavramsal niteliktedir. Braude, *millet* kelimesinin Osmanlı'da yaygın kullanıma sahip olmadığını, böyle bir sistemden bahsetmenin doğru olmadığını iddia eder. Oysa millet kelimesinin klasik dönemden itibaren kullanıldığı bilinmektedir⁶⁷.

---

⁶⁴ Karpat (1982:145-148)

⁶⁵ Khan (1999:230)

⁶⁶ Braude (1999: 245)

⁶⁷ Kenanoğlu (2004: 45); Braude (1999: 245 vd)

Millet kavramı Osmanlıda dini bir kompartmandı; etnik değildi, dine dayalı toplumsal bir örgütlenme biçimi ve bir zihniyet hali idi; ekalliyet (azınlık) değildi, diyen Ortaylı, *millet sistemini* ne olmadığından hareketle tanımlamaya çalışmış ve şu sonuca varmıştı: “*Millet sistemi* ne idi? Bir bölgenin Osmanlı İmparatorluğuna ilhakından sonra bir ahidnâme ya da himaye sağlayan bir anlaşma ile tek tanrılı dinlere mensup kişilerin, (ehl-i zimmet) İslam'ın otoritesine boyun eğmelerinden neşet eden bir organizasyon biçimi ve yasal bir statüydü”⁶⁸. En iddialı tanımlama ise Macit Kenanoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Halil İnalıcık'ın da kısmen katıldığı bu yaklaşımda; Osmanlı'nın, gayrimüslim dini grupları idare etmede ruhani reislerin dini yetkilerini ve kilise teşkilatını, onların kendi hukuki, idari ve adli sistemini uyumlulaştırma yolu olarak bir nevi iltizam sistemini benimsediği ve bu nedenle de millet sisteminin de bir nevi iltizam sistemi olduğu iddia edilmiştir⁶⁹. Sistemin işleyişi konusundaki tartışmaları⁷⁰ bir yana bırakacak olursak, Osmanlı toplum yapısında, kültürel

⁶⁸ Ortaylı (2004: 145)

⁶⁹ Kenanoğlu (2004: 34-35)

⁷⁰ *Millet sisteminin işleyişi üzerine değerlendirmelerde çoğu kez hem fikir olan araştırmacılar kimi zaman da birbirlerinden çok farklı iddialarda bulunmuşlardı. Millet sistemini inceleyen çalışmalara baktığımızda iki konuda çelişkiye düştüklerini görüyoruz. Birincisi; sistemin hangi döneme ait olduğu, ikincisi ise; sistemin özerk bir yapı olup olmadığı yönündeki değerlendirmelerdir. Cemaat sisteminin uygulanmaya başlandığı dönemle ilgili iki farklı iddia tespit edilmiştir. Birinci grup; bunun II. Mehmet ile başlayan ve Osmanlı klasik dönemine damgasını vuran bir yapı olduğunu, ikincisi ise bunun Tanzimat döneminde ortaya çıkan bir yapı olduğunu iddia etmektedir. Birinci görüştekiler, II. Mehmet'in Balkanlardaki karmaşık etnik yapının farkında olduğundan bu sistemi geliştirdiğini bu döneme kadar gayrimüslim ile Müslümanların ilişkilerinin hukuki bir zemine oturtulmadığını fakat II. Mehmet'in Ortodoks Kilisesi Patriği olarak Gennadios Scholarios, Başhaham Moses Capsali, Ermeni Kilisesi piskoposu Joachim vasıtasıyla gayrimüslim topluluklara geniş özerklik bahşederek bu sistemi temellendirdiğini iddia ederler⁷⁰ Karpas (1982: 145-148); Ortaylı (2002: 216); Braude (1999: 245); Kenanoğlu (2004:199); Güler (2003: 12); Adıyeke (1999: 255); Augustinos (1997: 50). Kimi araştırmacılar bunun ilk adımının Osmanlı'nın Katolik güçlere karşı mücadelede Ortodoks güçlerin desteğini almak amacıyla İstanbul kilisesini Roma'ya karşı yanına almak için Ortodoks Patrikhanesine özel bir statü kazandırması ile başlatır⁷⁰ Eryılmaz (1999: 236); Kurat (1999: 218). Bu konuda İlber Ortaylı daha da ileri giderek İstanbul'un fethi öncesinde bile Osmanlı'daki Rum-Ortodoksların İstanbul patrikhanesine olan bağlılıklarının gevşek olduğunu bunların Osmanlı kontrolüne tabi olduğunu belirtir. Osmanlı'nın ise, bunların adli, idari, dini, mali işlerini kendi yerel dini liderlerinin, metropolit, rahip, kontrolüne bıraktığını ve dolayısıyla Rum Ortodoks patrikhanesi Osmanlı sınırları içine girmeden cemaat sisteminin uygulanmaya başladığını ve patrikhaneye verilen imtiyazların Osmanlı geleneğinin devamı olduğunu söyler⁷⁰ Ortaylı (1985: 998).*

Başta Benjamin Braude ve Yavuz Ercan olmak üzere ikinci gruptakiler, *millet sisteminin* Tanzimat dönemi kurumu olduğunu savunurlar. Yavuz Ercan, ilk kez 1858 yılında *millet sistemi* çerçevesinde çalışmalara başladığını ve ilk olarak, 25 Nisan 1868'de hazırlanan Rum Patriği Nizamâtı ve ardından, 9 Haziran'da Lübnan Nizamnâmesi, 18 Mart 1863'de Ermeni

farklılık esaslı ve dinsel birliktelik ile şekillendirilmiş özel bir hukuki, idari ve ekonomik yapıdan söz edebiliriz. Bu yapı, hem Müslüman hem de gayrimüslim unsurları barındırmakla birlikte yöneten sınıf olmaları dolayısıyla Müslüman unsura daha ayrıcalıklı bir statü yaratmıştı. Gayrimüslim unsurlar, Osmanlı egemenliğinde kendilerini millet kategorizasyonundan birine dahil olarak ifade etmekteydi. Kültürel dokularını, bu kategoriler içerisindeki dâhili serbestlik ve kısmi otonomi ile devam ettirmişlerdi. Gayrimüslimlerin sisteme dahil oluşu, Osmanlı egemenliğine geçişi ile başlamıştır. Bunun başlangıç noktası olarak Fatih dönemi alınabilir. Adına ne dersek diyelim bu düzenin, Osmanlı klasik döneminden itibaren gayrimüslim tebaaya uygulandığını kabul etmek gerekir. Ancak sistemin Tanzimat dönemi ile büyük bir değişim geçirdiği göz ardı edilmemelidir. Klasik dönemden itibaren ve adına bugün *millet sistemi* dediğimiz toplumsal yapı Tanzimat döneminde büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişim bizi farklı bir yapı ile karşı karşıya olduğumuz düşüncesine itebilir ancak, millet kompartımanlarındaki dinsel birliktelik, ruhani liderler, kendi hukuki, idari işleyiş gibi temel fonksiyonlar -değişim geçirerek- devam etmekteydi. Katolik milleti, Yani yeni bir sistemle değil fakat eskisine göre oldukça değişmiş bir sistemle karşı karşıya kalınmıştı. *Millet sistemi* Tanzimat dönemiyle başlamamış ve bitmemişti, gerek tarihsel süreçteki değişim gerekse Tanzimat döneminin iç dinamiklerine bağlı olarak doğrudan müdahaleler ile farklı bir yapıya bürünmüştü.

Millet sistemi ile ilgili tespit ettiğimiz ve araştırmacıların çelişkiye düştüğü, ikinci sorun ise sistemin özerk bir yapıya sahip olup olmadığı sorunudur. *Cemaat*

Milleti Nizamnamesi, 22 Mart 1865 yılında ise Yahudi Milleti Nizamnamesi ile yürürlüğe girdiğini belirtir⁷⁰ Ercan (1999: 198). Aynı şekilde Benjamin Braude, ilk kez Tanzimat ile gayrimüslimler üzerine standart idari sistemler uygulanmasına karar verildiğine dikkat çekerek bu girişimin merkezileşme düşüncesinden doğduğunu ileri sürmektedir Braude (1999: 252); Braude (1982:,C I, 69-71). Cevdet Küçük, Klasik dönemdeki gayrimüslim toplulukların millet değil cemaat olduğunu vurgular. Tanzimat ile beraber, gayrimüslim cemaatlerin millet olma yoluna girdiği ve hatta Islahat fermanı ile bu cemaatlerin "bire küçük teokrasi" haline geldiğini belirtir Küçük (1994: 21). C. Findley de sistemin Tanzimat ile değiştiğini söyleyenlerdendir Findley (1994: 19-20) B. Braude 19. yy kurumu olduğunu iddia ettiği sisteme *millet sistemi* demekten özellikle kaçınmış, zira *millet sistemi* teriminin 20. yy terimi olduğunu ve terimin yanlış kullanıldığını ifade etmiştir Braude (1999: 245-246); Braude (1982: 69-71). Athanasia Anagnostopulo da *millet sisteminin* ve bu terimin 19. yy terimi olduğunu savunanlardandır. Anagnostopulo (1999: 2).

*sistem*inin özerk bir yapı olduğunu söyleyenlere göre; sistem, her dini mezhebin, idari, cezai, mali bakımından kendi ruhani liderinin idaresi altında bulunan bir idari sistemdi. *Millet sistemi*ni otonom bir yapı olarak kabul edenler bu sistemi, kendi kurallarına göre işleyen ve kendi kendine yeten hatta devlet içinde devlet olan bir mekanizma olarak değerlendirmişlerdir⁷¹. Buna karşılık bu yapının özerk bir sistem olarak ele alınmaması gerektiğini, devletin doğrudan denetimi altında olduğu ve kendi başına hareket etmeyen bir sistem olduğu savunulmaktadır⁷². Devlet, gayrimüslimlere ibadet, eğitim ve aile hukukunda özerklik tanımıştı. Ancak bu, devletin onları tamamen serbest bıraktığı anlamına gelmemelidir. Gayrimüslimler kendi mahkemelerinin yanında aile hukuku da dahil olmak üzere pek çok konuda şer'i mahkemeye başvuruyordu. Aynı zamanda hiyerarşik bir örgütlenme biçimde merkezin denetiminden uzak kendi içinde tamamen özerk bir yapıda olmadıklarının merkezle ve devletle ilişkili olduklarının göstergesidir⁷³. Osmanlı klasik sisteminde, merkezin göz yumduğu yerelcilik sistemi etkiliydi. Bu konuda en kapsamlı tanımlama Şerif Mardin'den gelmiştir: "İmparatorluk genişledikçe Osmanlılar karşılaştıkları yeni toplumsal kurumlarla, yerel törelere yasallık tanıyarak ve etnik, dinsel ve bölgesel özelliklere yönelik ve merkezsiz olmayan bir uzlaşma sistemini pekiştirerek baş ettiler. Gevşek bağların işe yaradığını gördüklerinde daha kapsamlı bir bütünleştirmeye girişmediler. Bu yarı-özerk gruplar arasında kendi din liderleri tarafından denetlenen gayrimüslim toplulukları sayabiliriz. Böylece daha genel ve bütünsel anlamda merkez ve çevrenin birbiriyle gevşek bağlar içinde bulunan iki dünya olduğunu söyleyebiliriz."⁷⁴ *Millet sistemi*inin özerk bir yapı olduğu yönündeki iddialarda, Osmanlı devlet geleneğinde merkez çevre ilişkisinin göz ardı edilmiş olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın kendi siyasal sistemi içerisinde otonom bir idareye ne dereceye kadar müsaade edeceğini düşünmek gerekir. Elbette ki tam anlamıyla otonom bir sisteme olanak vermeyeceği açıktır. Mutlak

---

⁷¹ Karpaz (1982: 145-148); Benlisoy ve Macar (1996: 33) , Güler (2003: 10); Akıncı (2004: 313); Shaw (1985: 1003).

⁷² İnalçık (1991: 419-421); Kenanoğlu (2004: 35, 59, 60 vd); Khan (1999: 234); Küçük (1985:1010); Küçük (1999: 210-211); Ortaylı (1985: 996-1002); Ortaylı (2004: 143-149); Ortaylı (2002: , 216-220; Eryılmaz (1999: 236-241); Ercan (1999: 206-207).

⁷³ Braude (1999: 245-246)

⁷⁴ Mardin (1999: 39)

devlette iktidar, her tabakaya hitap etmeli, her tabakayı kontrol edebilmelidir. Bu nedenle de Osmanlı'da tüm kurumlar, görevliler, yönetilenler ve hatta "üretilenler" devlete aittir ve onun denetimi ve tasarrufundadır. Bu durum, *millet sisteminin* devlet kurumu niteliğinde olduğu anlamına gelmemelidir. Bu sistem ne özerktir ne de devlet kurumudur. Buna yarı bağımlı bir Osmanlı idari sistemi denebilir. *Millet sisteminin* yerel yönetim serbestiyeti, devletin otoritesinin her daim hissettirilmesi ile merkezi yapıya adapte edilmeye çalışılmıştır. Böylece cemaatler, yarı bağımlı bir sistem içinde yönetilmiştir Milletbaşları diğer bir deyişle cemaat liderleri, bu bağımlılık ilkesinin temel aktörleriydi.

Bu tezde, millet sisteminin yarı bağımlılığı sorunsalının toplumsal izleri Ortodoks Rum cemaatinde yakalanmaya çalışılmıştır. En büyük çoğunluğa sahip Ortodoks Rum cemaatinin iç yapısına yönelik, hukuki, sosyal, ekonomik işleyiş bu çalışma ile Sakız adası özelinde incelenerek tarihsel bir perspektifle ve arşiv kaynaklarına dayalı olarak değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

TARİHSEL AÇIDAN SAKIZ ADASI

BİN TATLAR ADASI...

1.1. OSMANLI ÖNCESİ SAKIZ ADASI

Tarihinin neolitik döneme kadar uzandığı tahmin edilen Sakız adası, sırasıyla Helen, Roma, Bizans İmparatorlukları egemenliğinde kalmıştı. Adanın yerleşime ilk olarak ne zaman açıldığı konusunda net bir bilgi bulunmamakla beraber, Evliya Çelebi, ilk inşa edilmiş tarihinin Büyük İskender dönemi olduğu belirtilir⁷⁵ Bizans yönetimi altındaki Sakız adası ise, bu İmparatorluğ'a Roma'dan miras kalmış topraklar arasındaydı. Adanın Bizans yönetimindeki varlığının, 6. yüzyıla damgasını vurmuş Bizans'ın en ünlü İmparatorlarından Justinianous'dan da öncesine tarihlendiği bilinir. Bizans yönetimi altındaki Sakız adası, 7. 8. ve 9. yüzyıllarda *Kbyraioton Thema*'sına dâhildi. 1124–25, 1172, yıllarında Latinlerin (Zaccaria ailesi) eline geçen ada, 1346'dan 1566'ya kadar Cenevizlilerin egemenliğinde kalmıştı. Sonrasında Osmanlıların yönetimi altına girmiş (1566) ve Balkan Savaşı'na kadar (1912) bu imparatorluğun egemenliği altında kalmış, bu savaş sırasında da Yunanistan'a geçmiştir⁷⁶.

1.1.1. Adanın Cenevizlilerce Fethi

Latinlerin Ege'deki varlığı ilk kez 13. yüzyıl başında kutsal topraklara yaptıkları seferle başlamıştı. 1204'teki İstanbul seferi, onların ekonomik ilgisinin Doğu Akdeniz'e (Levant) kaymasına vesile olmuştu. Yakın doğu'daki alanlar, Venediklilere olduğu kadar Cenevizlilere de oldukça cazip geliyordu.

⁷⁵ Evliya Çelebi (1935: C.IX, 112)

⁷⁶ Adanın eski dönem tarihi için bkz. Argenti (1941); Argenti (1958); Ostrogorsky (1995: Harita I-II); Bektaş (1997: 67); Mordtmann (1989: 94); Uzunçarşılı (1983: C.II, 43); Turan (1986: 47); Miller (1911: 43-55); Demircan (2002: 364); Turan (1986: 47); Turan (1965: 98vd)

Cenevizlilerin iştahını kabartan biraz da bu coğrafyadaki koşullardı. Ceneviz hazinesinin bütçesi, yönetilen bölgelerdeki harcamalar ve mesafe nedeniyle epey zorlanıyordu. Bunun üzerine Akdeniz'deki masrafları sonuna kadar finanse edebilecek ve karşılığında alacakları fetih bölgelerindeki mülklerin vaadiyle ikna edilmiş Ceneviz soylularından oluşan yönetim modeli oluşturulmuştu. Bunlar fethedilen yerlerdeki her türlü harcamalarla ve yönetimle ilgilenecek, buna mukabil oradaki gelirleri kendileri alacaklardı. Bu nedenle özel şahıslara *patriotizm* çağrısı yapılmıştı. Bu çağrıya karşılık veren Simone Vignoso ve içinde başka soyluların da bulunduğu 29 kişilik bir grup, gücünü her geçen gün daha da yitiren Bizans'ın, güney ve doğu sahillerinden pay alabilmek için sabırsızlanıyordu. Sonunda 24 Nisan 1346'da Vignoso komutasındaki kadırgalarla Akdeniz'e yelken açtılar⁷⁷.

Bu dönemde Bizans'ın Anadolu'da birkaç şehir dışında pek fazla toprağı kalmamıştı, Ege adaları da yavaş yavaş elinden çıkıyordu. Bağımsız beylikler, güneyde ve orta kısımlarda egemenken, henüz çok genç bir devlet olan Osmanlı ise kuzeye doğru ilerliyordu. Zaten Bizans'ın Avrupa eyaletleri Bulgar İmparatorluğu'nun sınırlarıyla kesişmişti ve hala Balkan yarımadasındaki en büyük güç, hızlı bir ilerleyiş içerisindeki Sırbistan'dı. Bizans'ın uzak bölgelerini koruyacak donanması olmayınca Mora'daki Bizans eyaleti hariç tüm Yunanistan coğrafyası Latin iktidarlar arasında paylaşılmıştı. Akdeniz'deki bu koşullardan ve doğudaki karışıklıktan yararlanmaya çalışan bir İtalyan ticaret devleti, sadece iki yıl öncesine kadar eski bir Ceneviz Kolonisi olan İzmir'i Türklere almıştı⁷⁸. Bu Venedik ticaret devleti, İzmir'in ardından Türklere karşı operasyonlarda bir deniz üssü olarak kullanmak için Sakız'ın fethine hazırlanıyordu. Daha öncesinde Sakız, 1304'ten 1329'a kadar Ceneviz'in Zaccaria ailesinde kalmıştı⁷⁹. Vignoso ve adamları, adanın Venedik egemenliğine geçeceğini anlayınca bütün yelkenleri Sakız'a çevirdiler⁸⁰. Cenevizliler karaya çıkarak sadece 4 gün

---

⁷⁷ Argenti (1958: 90); (Miller (1915: 418-419); Vlastos (1913:20-22)

⁷⁸ Miller (1915: 419); Davies-Davis (2007: 25)

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Miller (1911: 44 vd); Vlastos (1913: 11-15).

⁸⁰ Sakızlılara yardım teklifinde bulundular ve karşılığında adada Ceneviz bayrağı çekilmesini ve ve küçük bir Ceneviz garnizonunun adada bulundurulmasını istediler. Hakaret içeren red

içerisinde adanın nerdeyse tamamını aldılar, fakat Kale çok güçlü bir direnç gösterdi ve üç ay boyunca savunma mücadelesi verdi. Sonunda 12 Eylül'de teslim anlaşması imzalandı. Böylece adada uzun yıllar sürecek Ceneviz egemenliği başlamış oldu⁸¹.

1.1.2. Adada Ceneviz Yönetimi

1204 yılındaki İstanbul'u fetihleri ile 1797'de Venedik Cumhuriyetinin düşüşü arasındaki yıllarda Yunan coğrafyasına giren Latin devletlerinin dört temel yönetim şekli vardı: Bu devletler, ya Kıbrıs gibi bağımsız krallıklar ya da en iyi örneği Achaia (kuzey Mora'da bir eyalet)'da görülen feodal eyaletler veya Rodos gibi ileri askeri karakollar veyahut da Girit gibi ana devlet tarafından doğrudan yönetilen koloniler şeklinde siyasi yapılanmalar sergilemişlerdi. Fakat Sakız'daki Ceneviz egemenliği, doğu Akdeniz'deki bütün bu Latin sistemlerinden farklıydı⁸².

Ceneviz Cumhuriyeti bütçesi, Vignoso ve arkadaşlarının kadirga başına 7,000 pound'dan 203,000 pound tutarında gösterdiği sefer maliyetini karşılamaya yetmiyordu. Ceneviz devleti, bu durumda yardım çağrısındaki vaadini yineleyerek ada yönetimini onlara bırakmayı teklif etmişti. Bunun üzerine 26 Şubat 1347'de bir düzenleme yapılarak Ceneviz cumhuriyetinin borcuna karşılık 20 yıl süresince fethedilen yerlerin sivil ve hukuki yönetiminde Ceneviz adına bunların söz sahibi olacağı kabul edildi⁸³. Böylece adada, adına *Maona* ya da *Mahona* (Mahonesi) da denen 29 birimli bir yönetim oluşturuldu. Bu, imtiyazlı bir yönetimdi ve vergi toplama ve adanın temel üretimi olan damla sakızı

---

cevabı üzerinde Vignoso ve komutasındakiler adaya çıkarak fethi tamamladı. Bkz. Miller (1915: 419).

⁸¹ Adaya, Ceneviz asıllı olan ve Papa Innocent VIII,'i çıkaran ünlü Ligurian ailesinden bir vali atandı. Vali Kalojanni Cybo kendisi ve ailesi için adada rahat bir dönem geçirdi. Aynı zamanda önceki dinsel özgürlüklerini, ayrıcalıklarını vs devam ettirerek Bizans'ın da memnun olduğu bir yönetim yarattı. Cenevizli Vali, Ceneviz Cumhuriyeti'nin kanunlarına göre adaya yönetici olarak atandıktan sonra kaledeki 200 hane Ceneviz garnizonu için tahsis edildi. Miller (1915: 419); Vlastos (1913:22)

⁸² Miller (1915: 418)

⁸³ Bu sözleşme, süresi doldukça yenilenerek bu sistem devamlı hale gelmişti. Miller (1915: 421); Vlastos (1913:27 vd); Argenti (1958:163).

gelirleri bu yönetime verilmişti⁸⁴. Bu dönemde damla sakızı üretimi için tekel (monopoly) oluşturulmuş ve üretimini, satışını hatta ticaretini *Maona* kontrol altına almıştı. Di Tucci'nin belirttiği üzere; “Cenevizliler kontrollü kolonizasyonla ve tarımda sürekli ve tekrarlanan bir yöntemle adayı yeniden inşa etmişlerdi” Di Tucci'ye göre Cenevizliler ve Floransalılar Avrupa'daki damla sakızı ticaretinde en önemli rolü oynamışlardır⁸⁵.

Maona, bir nevi çok ortaklı şirket niteliği taşıyan daha çok ekonomik kazançla ilgilenen ve ticaret mantığıyla hareket eden bir sistemdi. Bunlar, yönetimden ziyâde üretim ve gelirlerle ilgilenirdi. Adanın yönetimi için ayrıca bir görevli atanırdı.

Adaya, Ceneviz Cumhuriyeti temsilcileri ve yöneticileri olarak -İtalyanca yönetici manasına gelen- “*podesta*” denen görevliler atanmıştı. Bunlar yerel yöneticiler olarak görev almaktaydı. Cenevizliler, *podesta*'yı 20 Ceneviz demokrati içerisinde seçerdi ve bir yıllığına atardı. Bu kişi, Ceneviz hükümeti ve *Maona* tarafından ortak kararlarla belirlenirdi. *Duka/dük* (doge) ve *konsül* Şubat ayında bu 20 kişiyi belirler ve *Maona*'ya önerirdi. *Maona* da bunlardan dördünü seçerdi ve bu dört kişi içinden biri *duka* ve *konsül* tarafından belirlenerek *podesta* olurdu. *Podesta*, halkı, Ceneviz yasalarına göre yöneteceğine dair yemin ederek göreve başlardı⁸⁶.

Diğer bir görevli de *castellano*⁸⁷ denen Sakız Kalesi komutanı idi. O da aynı şekilde seçilir ve bir yıllığına atanırdı. Bu kez, altı kişilik bir liste, *Maona* tarafından düke ve konsüle önerilirdi. Bu görevli, adadaki güvenlikten sorumluydu ve görevi karşılığında 3,000 Ceneviz poundu alırdı. Bu iki yönetici ve *Maona* dışında ve onlardan çok farklı olarak Vignoso'nun ada üzerinde söz

---

⁸⁴ *Maona* kelime manası tam olarak bilinmemekle beraber Yunanca “birim” anlamına gelen “monas” veya Ceneviz dilinde “birleşim” anlamına gelen “mobba”dan türediği iddiaları kesinleşmemiştir. *Maona*, Ceneviz'in diğer bölgelerinde uygulanmıştır. Örneğin Kıbrıs'taki eski ve yeni *Maona* (1374, 1403), Korsika *Maonası* (1378) şeklinde uygulamalar da vardı. Miller (1915: 421); Argenti (1958:160, 307, 371); Vlastos (1913: 27).

⁸⁵ Di Tucci (1933:418)

⁸⁶ Hazırlanan yirmi kişinin ilk listesi *Maona* tarafından reddilebilirdi, bu durumda ikinci liste bizzat hükümet tarafından hazırlanırdı. Miller (1915: 421-422); Argenti (1958:371).

⁸⁷ İtalyanca; Kale muhafızı, komutanı manasındadır.

sahibi olduğunu vurgulamak gerekir. Vignoso'nun statüsü bunlardan çok başkaydı, adada doğrudan yönetici olmamakla beraber en az yönetici kadar hak ve sorumluluk sahibiydi. Vignoso, yılda iki kez tüm adayı dolaşarak düzenin işleyişini teftiş eder, herhangi bir şikâyet olup olmadığına bakardı. Hiçbir *Maona* üyesi buna itiraz edemez veya engel olmazdı⁸⁸.

Ayrıca ada yönetiminde sistemin yarattığı bir iç denetim vardı. Hukuki işler hariç her türlü yönetsel işte *Podesta*'yla birlikte hareket eden *gubernatores* (*gubernatores*) adı verilen meclis/konsül vardı. Konsül, ada yönetiminde *podestaya* yardımcı olan ve kimi zaman da onu denetleyen bir meclisti. Bunlar, *Maona* veya kendi meclis üyeleri tarafından seçilirdi. İlk zamanlar altı kişilik bir heyet iken sonradan sayıları on ikiye çıkartılmıştı. *Podesta*'nın yetkisi doğrultusunda çalışırlardı ve maaşları çok yüksek değildi. Bu nedenle müfettişlik konusunda yaptırımları sorgulanabilir. Bunun haricinde genelde *codespotae* (lord) ya da *protogerontes* (dimogerontas) diye adlandırılan resmi olarak *rettori* denen yerel görevliler vardı⁸⁹. Adadaki Ceneviz yönetimi ada halkının var olan düzenine müdahale etmeyecek şekilde yapılmıştı. Böylece adalılar, eski geleneksel yapılarını bozmadan devam ettirmeyi başarmışlardı. Kendi iç yönetim yapısındaki Bizans mirası olan *dimogerontia* sistemi bu sayede yaşamaya devam etmişti. Ancak Miller'in bahsettiğine göre bu görevlilerin ataması *podesta* tarafından yapılırdı⁹⁰.

Adadaki Ceneviz egemenliği, *Maona* ile inişli çıkışlı ilişkiler çerçevesinde 220 yıl kesintisiz devam etmişti. Adanın yönetimi sözde merkez devlette yani Ceneviz hükümetinde ise de gerçekte her şey *Maona* kontrolündeydi. *Maona*'nın yönetim üzerindeki sorumlulukları sonradan daha da arttırılmıştı. Bu sistem, adada uzun yıllar yaşamışsa da *Maona*'nın ilk üyelerinin adadaki yaşamı fazla uzun sürmemişti. Sistemin kuruluşundan sadece 11 yıl sonra üyeler teker teker dağılmaya başlamıştı. Bu sırada Vignoso ölmüş, arkadaşları da Cenova'ya yerleşmişti. Artık *Maona* üyeleri çoğunlukla adada bulunmuyorlardı, gelirlerini

---

⁸⁸ Miller (1915: 422); Argenti (1958:375, 390-392)

⁸⁹ Miller (1915: 422); Argenti (1958: 394)

⁹⁰ Miller (1915: 422)

ise 12 kişilik başka bir “şirkete” kiralyıyorlardı. 1349'da damla sakızı çıkarmak için kurulan ve Pasquale Forneto ve Giovanni Oliverio'nun yönetimi altındaki 12 üyeli bu “şirket”, Maona üyelerinin adada bulunmayışı nedeniyle sakız üretimini kendi kontrollerine almışlardı. *Maona* ile kiracıları sayılan bu kişiler arasında birtakım sıkıntılar yaşanınca ilişkiler çatırdamaya başladı; Ceneviz dükü Simone Boccanegna'nın araya girmesiyle 8 Mart 1362'de yeni bir düzenleme yapıldı. Yeni bir *Maona* oluşturuldu ve ada, 12 yıllığına 12 kişiye ve onların varislerine kiralandı. Yeni *Maona* üyeleri olan bu 12 kişi, “Giustiniani”yi aile adı olarak benimsemeyi kabul etti. Bunlar adanın gelirlerinden eşit olarak yararlanıyorlardı. Ancak hiçbir üye kendi hissesini herhangi bir ortağına satamazdı, fakat -dükün onayı ile- hissesini yeni bir kişiye satabilirdi, böylece 12 kişilik sayı korunmuş olurdu⁹¹. Fakat bu sayı sabit bir şekilde korunamadı. İlerleyen yıllarda ortaklardan/üyelerden bazıları, hisselerini satarak Cenova'ya çekildi ve daha sonra da bu bölünme giderek arttı. Öyle ki Osmanlı'nın fethi sırasında *Maona*'da 600'den fazla insanın hissesi vardı⁹². Bu süre zarfında Ceneviz devleti ile *Maonayı* yöneten Giustiniani'ler arasında yıllık kira, anlaşmanın yenilenmesi vs konularında pek çok kez sorun yaşanmış, hatta bir de isyan çıkmış ise de *Maona* yönetimi adanın elden çıkışına kadar Giustiniani ailesinde kalmayı başarmıştı⁹³. Giustiniani ailesi Osmanlılar'a kadar adadaki hakimiyetini sürdürmüştü⁹⁴. Ceneviz gücü ve etki alanı zayıflayınca Sakız, onların doğudaki tek ticaret kolonisi olarak kalmıştı. Sakız adası Cenova'dan hareket edip doğuya (Suriye, Mısır ve Kudüs) ve kuzeye (İstanbul ve Karadeniz limanları) giden ticari gemiler için önemli bir limandı⁹⁵.

⁹¹ Her bir hisse *caratti grossi* denen üç bölüme ayrılmıştı ve bunların her biri de sekiz hisseye bölünmüştü. Hepsi 288 *caratti piccoli* ediyordu. Önceleri ortaklar on iki kişi idi; Nicolo de Caneto, Giovanni Campi, Francesco Arangio, Nicolo di S. Teodoro, Gabriele Adorno, Paolo Banca, Tommaso Longo, Andriolo Campi, Raffaella di Forneto, Lucchino Negro, Pietro Oliverio, ve Francesco Garibaldi, sonradan sadece iki *caratti grossi*, ya da on altı *caratti piccoli*ye sahip Pietro di S. Teodoro on üçüncü kişi olarak eklendi. Pietro di S. Teodoro'nun payı diğer üyelerin üçte ikisi kadardı. Miller (1915: 423); Vlastos (1913:28,29);

⁹² Miller (1915: 423)

⁹³ Yıllık anlaşmaya rağmen Giustiniani 21 Aralık 1408'de *podestayı* görevden alarak bağımsızlığını ilan etmişti. Venedik onlara silah ve yiyecek alımında yardım etmişti. Fakat 1409'da Ceneviz güçleri bu isyanı bastırmıştı. Miller (1915: 424); Vlastos (1913:33);

⁹⁴ Sakız'ın Giustiniani ailesine atfedilen tablo için Bkz. EK 2. Tablo Giovanni Domenico Tiepolo tarafından 18. yüzyılda yapılmıştır. Bugün Metropolitan Müzesinde Sergilenmektedir.

⁹⁵ Ierapetritis (2010: 157-158)

Latin devletleri, fethettikleri yerde çağdaşı olan diğer devletler gibi siyasi egemenlikten ziyâde ekonomik egemenlik kuruyorlardı. Dönemin siyasi güçleri olan Venedik, Bizans ve sonrasında Osmanlı ile diplomatik ilişkilerini, ekonomik dengeleri elde tutmak üzere ayarlıyorlardı. Bu anlamda Sakız'daki Ceneviz egemenliği, *Maona* yönetimi ile oluşturulmuş ticari bir ilişki idi. Adaya ekonomik işletmeler şeklinde yerleşmişti. Bunun ötesinde adada güçlü bir devlet otoritesi yaratma gibi siyasi bir amacı yoktu. Zaten adadaki ekonomik işletmeleri dışındaki yerlerle de ilgilenmiyordu.

Bu süreçte, Bizans'ın, Sakız'ı geri alma teşebbüsleri karşısında Ceneviz devleti, onlarla anlaşma yaparak adadaki ekonomik varlığını devam ettirmişti. Böylece Ceneviz devleti, Bizans'a yıllık 12,000 altın vermek koşuluyla adanın bütün gelirlerinden yararlanmaya devam etmiş ve Sakız, *Maona*'nın elinde kalmıştı. Anlaşma koşulları bununla sınırlı değildi. İstanbul metropoliti tanınacaktı. Ayrıca, Ceneviz'in ekonomik işletmeler halinde elde tuttuğu yerler dışındaki kalelerde, Bizans bayrağı dalgalanacak ve bu bölgeler imparatorluk memurları tarafından yönetilecekti. Tüm şartların kabul edildiği bu anlaşma ile adadaki Rumların işlerine Bizans memurları bakmaya başlamıştı. Latinler ve Rumlar arasındaki olaylarda ise Bizans ve Ceneviz otoriteleri birlikte karar veriyordu⁹⁶.

Ceneviz'in Sakız'daki egemenliği boyunca en inatçı rakibi Venedik olmuştu. Akdeniz'deki üstünlük mücadelelerinde Sakız, sık sık Venedik tehdidi altına girmişti⁹⁷. Bu mücadelelerde ada, çoğu zaman Ceneviz için korunaklı bir liman olmuştu. 1350'de her iki cumhuriyetin savaşında, Ceneviz bölüğü Sakız'a sığınmıştı. 1431-1432'de Venedik filosu şehri (Chora) bombalayıp sakız ağaçlarını tahrip ettiğinde, adaya en büyük zararı vermişti⁹⁸. Bir ara ortak düşman olan Türkler için Venedikliler ve Ceneviz ticaret devletleri birleşmişlerse

---

⁹⁶ Vlastos (1913: 24,25); Miller (1915: 425).; Argenti (1958:119). Fakat Bizans'ın adadaki siyasi gücü çok uzun sürmedi. 1363 yılında iki Foça da fethedildiğinde imparator John V. Palaiologos, Pietro Recanelli'ye ve meslektaşlarına yıllık 500 hyperpera karşılığında Sakız'ı verdi Miller (1915: 426).

⁹⁷ En ciddi tehdit 15. yüzyıl sonunda Akdeniz'e açılan Floransa gemileri nerdeyse Sakız'ı ele geçirmek üzere olduğu seferdi. Fakat Cenevizliler sağlam bir mukavemetle adayı elde tutmayı başarmıştı. Miller (1904: 648-649).

⁹⁸ Argenti (1958:147 vd); Miller (1914: 426); Vlastos (1913:37-40)

de Akdeniz'deki hâkimiyet yarışına bu iki devlet mücadelesi damgasını vurmuştu.

1.2. OSMANLI DÖNEMİNDE SAKIZ ADASI

1.2.1. Osmanlı'nın Adayı Fethi

Cenevizlilerin, Osmanlı ile Sakız'da ilk karşılaşması I. Murat (1361-1389) dönemine rastlar. I. Murat ile Osmanlı, Sakız'dan vergi almaya başlamıştı⁹⁹. I. Mehmet ise 1415'te bunu 4,000 duka altın olarak sabitlemişti. Bu sistem sayesinde *Maona*, İstanbul'un fethine kadar Türklerle sorunsuz bir ilişki kurmayı başarmıştı. Fakat II. Mehmet, Sakız'daki vergiyi önce 6,000 sonra da 10,000 dukaya¹⁰⁰ çıkardı. Adadaki egemenliği korumanın yolu, haracı tam ve vaktinde ödemekten geçiyordu. Ancak giderek artan miktar, sonunda 14,000 dukaya ulaşmıştı. Buna daha fazla dayanamayan Ceneviz devleti, 1558'de ada ile bütün bağlantısını kesti ve İstanbul'daki temsilcilerine adadaki egemenliklerinin sona erdiğini bildirdi¹⁰¹. Ada'da Giuistiniani ailesi yalnız kalmıştı.

Son darbe ise I. Süleyman'ın son yılında gelir. Kanuni Sultan Süleyman, Zigetvar seferine çıkmak üzere iken Kaptan-ı Derya Piyale Paşa'ya Sakız adasının fethini emretmişti¹⁰². Öncesinde Osmanlı, Sakızlıları Malta şövalyelerine karşı olan planlarını açığa çıkarmakla suçlamış ve bu durum 1565'de adayı çıkmaza sokmuştu, diğer yandan Sakız'da bulunan kaçak esirler sorunu, durumu daha da güçleştirmişti. Üstelik esirlerden biri Vezir-i âzam'a

⁹⁹ Dukas, bunun Yıldırım Beyazıd döneminde gerçekleştiğini yazar Dukas (1956: 28); Miller (1915: 426); Turan (1966: 183).

¹⁰⁰ Ceneviz para birimi dukat'ın duka, düka, ducat, dukata vs gibi çok farklı kullanımları vardır. Osmanlı altını kıymetinde olan bu para özellikle ticaretle çok yaygın kullanılırdı.

¹⁰¹ Argenti (1941: xliiv-xlvi); Miller (1915: 427); Vlastos (1913:68)

¹⁰² BOA., MD., No: 5 (1994: 108, Hüküm No: 602); BOA., MD., No: 5 (1994: 215, Hüküm No:1329); İsmail Uzunçarşılı (1983: C.III, 6); Turan (1966: 185). Sakız Beyleri her yıl Osmanlı Devleti'ne on bin altın ödemekteydi. Birkaç yıldır aksattıkları haraçlarını 1566 yılında da ödemeyince, Hüseyin Çavuş adlı görevli bu parayı tahsil için adaya gönderilmişti. Midilli Beyi'nden de bu konuda yardım istenmişti. Fakat Hüseyin Çavuş parayı bir türlü tahsil edememişti. Bunun üzerine Piyale Paşa'ya fetih emri verilmişti. BOA., MD., No: 5 (1994: 108, Hüküm No: 602); BOA., MD., No: 5 (1994: 215, Hüküm No:1329); BOA., MD., No: 5 (1994: 108, Hüküm No: 603, H. 4 Cemazievvel 973 (M. 21 Kasım 1565); BOA., MD., No: 5 (1994: 224, Hüküm No: 1390, H. 15 Ramazan 973 (M. 5 Nisan 1566); BOA., MD., No: 5 (1994: 224, Hüküm No: 1387, H.15 Ramazan 973 (M. 5 Nisan 1566)

aitti; *Podesta* Vincenzo Giustiniani, ya onu teslim edecekti ya da bedelini yani tazminatını ödeyecekti. İkincisini tercih etti fakat teslim ettiği görevli parayla birlikte kaçtı¹⁰³. Bunun üzerine kaptan-ı derya Piyale Paşa 15 Nisan 1566 yılı Paskalya Pazartesi, 70 parçadan oluşan bir donanma ile Sakız kıyılarında görüldü. Paşa, Paskalya seremonisini bozmak istemediği için Sakızlılara adaya gelmeyeceğini söyledi ve Çeşme’de bekledi. Ertesi gün limana gelerek vergiyi (haracı) istedi. Gemiye gelen *Podesta* ve 12 görevliyi huzuruna çağırdı ve zincire vurdurdu. 17 Nisan’da kiliseyi camiye çevirterek şehri ele geçirdiği alâmetini göstermiş oldu¹⁰⁴. Miller’in aktardığına göre Osmanlı fethi sonrasında Piskopos Timoteo Giustiniani, “dinden çıkmaktansa ölmek daha iyidir” diyerek sekiz çocuğuyla beraber intihar etmişti. İslâm’ın kucığına gitmektense ölümün daha iyi olduğunu söyleyerek “şehit” olan piskopos ve çocuklar fetih sonrası kahramanlaştırılmıştı. Hatta bu ölüm sahnesi Carlona tarafından Cenova’da Ducal Sarayının şapelinde resmedildi¹⁰⁵. Bkz. EK 3.

Fethin ardından adada güvenlik önlemi olarak yerli halkın Sakız’dan ayrılması yasaklanmıştı¹⁰⁶. Sakız *beyzadelerinden* 10-15 yaşlarında olanların saraya gönderilmesi diğerlerinin Kefe’ye sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştı¹⁰⁷. *Maonalar*, yani Giustiniani ailesi Kefe’ye sürüldü. Ertesi yıl Fransa’nın da araya girmesi ile bunların İstanbul’a gelip, Galata’ya yerleşmelerine izin verildi¹⁰⁸. Ancak bunların Sakız’a dönmeleri yasaktı. Örneğin, 1568 yılında Sakız

¹⁰³ Esir Vezir Hüseyin Paşa’ya aitti. Vlastos (1913:92); Argenti (1941: xciii); Miller (1915: 428)

¹⁰⁴ Piyale Paşa komutasındaki donanma için çok farklı sayılar verilmiştir. Örneğin Miller bunun 80 parça kadirga ile 300 yelkenliden oluştuğunu söylemiştir. Argenti ise 80 parça kadirga, 3000 yeniçeri ve 4000 sipahi ile fethi geldiğini kaydeder. Argenti (1941: xcvi-cii); Miller (1915: 428) Katip Çelebi ise bunun 70 kadirga olduğunu belirtir Katip Çelebi (yıl yok: 409); M. Şükrü (1306: 409); Stephanapoli (1912: 48); Frazee (1983: 44); Turan (1966:187); Davies-Davis (2007: 27).

¹⁰⁵ Miller (1915: 428)

¹⁰⁶ Turan, (1966: 188)

¹⁰⁷ BOA., MD., No: 5 (1994: 240, Hüküm No:1490, H. 7 Şevval 973 (M. 27 Nisan 1566); BOA., MD., No: 5 (1994: 247, Hüküm No:1538, H. 15 Şevval 973 (M. 5 Mayıs 1566); BOA., MD., No: 5 (1994: 254, Hüküm No:1585, H. 22 Şevval 973 (M.12 Mayıs 1566). Bunların Kefe’de ticaret yapmalarına izin verilmişti. BOA., MD., No: 5 (1994: 247, Hüküm No:1539, H. 15 Şevval 973 (M. 5 Mayıs 1566)

¹⁰⁸ BOA., MD., No: 7 (1998: C. I, 184, Hüküm No: 365, H. 18 Rebülahir 975 (M. 22 Ekim 1567); BOA., MD., No: 7 (1998: C. I, 194, Hüküm No: 386, H. 23 Rebülahir 975 (M. 27 Ekim 1567); BOA., MD., No: 7 (1998: C. III, 330, Hüküm No: 2639, H. 25 Cemazielahir 975 (M. 27 Aralık 1567); BOA., MD., No: 7 (1998: C. III, 248, Hüküm No: 1539, H. 15 Şevval 975 (M. 13 Nisan 1568).

Beyzadelerinden Encadi adlı Sakız Beylerinden birinin Sakız'a gittiği öğrenilince yakalanıp Galata'ya gönderilmesi emredilmişti¹⁰⁹. Bunlar, daha sonraları Ceneviz hükümetinden adalarını kaybetmeleri nedeniyle tazminat talep ettiyse de bir sonuç alamadılar. 1805'lere kadar onların torunları St. George bankasındaki meblağdan yüklü bir miktar talep etmeye devam etti ise de 1815'te banka bu umudu sona erdirdi.¹¹⁰.

1.2.2. Adada Osmanlı Yönetimi

Sakız adası, Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altına girince Kaptan Paşa eyaletine bağlanmıştı¹¹¹. Akdeniz'deki Osmanlı adalarını kapsayan bu eyalet, 1534 yılında kurulmuştu. Paşa sancağı bahriyenin de merkezi olan Gelibolu Sancağı idi; vilayet teşkilatından sonra Sakız ve Rodos adaları paşa sancağı olmuştu¹¹². Kanuni'den sonra II. Selim, III. Murat, III. Mehmet dönemlerinde de Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaleti sancaklarında bir değişiklik olmamıştı. Bu eyalette Sakız ile birlikte Gelibolu, Eğriboz, Karlılı, İnebahtı, Midilli, Rodos ve Cezâyir-i Mağrib olmak üzere toplam sekiz sancak bulunmaktaydı. Sakız adası, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar bu vilayete bağlıydı. Daha sonra eyalet, Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetine dönüştürüldü¹¹³. Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinin saliyâne ile idare edilen üç sancağından¹¹⁴ biri olan Sakız adası ile birlikte toplam 13 sancağı vardı¹¹⁵. Adanın fethi akabinde Kırşehir Beyi Gazanfer Bey sancakbeyi olarak atanmıştı. Görevine mukabil kendisine 50.000 akçe tahsis edilmişti¹¹⁶.

¹⁰⁹ BOA., MD., No: 7 (1998: C. III, 114, Hüküm No: 2203, H. 18 Rebiülahir 976 (M. 10 Eylül 1568).

¹¹⁰ Argenti (1941: cx,cxi,cxii); Sakız'ın Osmanlılarca fethinin Sakızlı Latinler için belki de en iyi sonucu fetih sırasında henüz 2 yaşında bir çocuk olan Vincenzo Negri Giustiniani'nin Roma'ya gelerek Papa V. Paul sayesinde Bassano'ya ilk Markis olmasıydı. 1610 yılında Palazzo Giustiniani'yi yaptırdı. Halen İtalyan Freemasons ve Prusya Historical Institute'de kürsüsü var. Miller (1915: 428)

¹¹¹ Mordtmann (1989: C X, 96); Ali Cevad (H. 1313:430)

¹¹² Akgündüz (1992: C5/II: 385); Mordtmann (1989: 96); Ali Cevad, (H. 1313: 430)

¹¹³ Küçük (1998: 74). İ. H. Uzunçarşılı, bu eyalete, *Kaptan Paşa Eyaleti* de denilmeye devam edildiğini belirtir. Uzunçarşılı (1986a: C.IV-2, 248.)

¹¹⁴ Nakşe, Mehdiye ve Sakız Adaları.

¹¹⁵ Uzunçarşılı (1986a: C.IV-2, 248-249)

¹¹⁶ BOA., MD., No: 5 (1994: 240, Hüküm No:1490, H. 7 Şevval 973 (M. 27 Nisan 1566); BOA., MD., No: 5 (1994: 248, Hüküm No: 1539, H. 15 Şevval 973 (M. 5 Mayıs 1566).

Sakız sancağı, şehir merkezine bağlı kaza ve köylerden oluşmaktaydı. Ada ile aynı isimdeki Sakız şehri sancak merkeziydi. İpsara, Nikarya, Patnos, Arki, Lipsos, Leryos, Kalimnos ve Astropalya adaları Sakız Sancağı'na bağlı kazalardı¹¹⁷.

Osmanlı fetih siyasetinde yerel sistemlere ciddi müdahaleler yapılmazdı. Fethedilen yerler, Osmanlı'ya tâbiyetini bildirdikten sonra, düzene karşı çıkmadığı ve kurallara uyduğu sürece yerel dinamizmini koruyabilmişlerdi. Özellikle Ege adalarında bunu çok daha açık görebilmekteyiz. Osmanlı, çoğu adayı, Latinlerin uyguladığı bir yöntemle, geleneksel dokusunu bozmadan yönetmişti.

Bu ayrıcalık onlara iç işlerinde serbestlik tanıyordu. Ancak bu serbestiyet, muhtariyet ya da özerk bir yönetim anlamına gelmiyordu. Osmanlı döneminde Ege adalarında ne kısmi ne tam bir muhtariyet olmamıştı¹¹⁸. Ege adalarındaki yapı yerel geleneklerin yarattığı iç işleyişin sürdürülebilir ayrıcalığıydı. Merkezi otorite, buna müdahil olmadan ancak bunun üzerinde otoritesini de her zaman koruyan bir ilişki geliştirmişti. Dolayısıyla siyasi bir “serbestiyet” tanımından farklı olarak, toplumsal yapıda yaşanan bir “serbestiyet” tanımından bahsedilebilir. Bu yapı esasında Osmanlı istimalet anlayışının bir yansıması idi. Zira bu uygulama adına millet ya da cemaat sistemi denen Osmanlı toplum yapısına da aykırı değildi. Adalar, cemaat örgütlenmesi içinde kendi geleneksel dokusunu korurken, merkezi devletin otoritesini de her an ensesinde hissediyordu.

Ege adalarındaki ayrıcalıklar bununla sınırlı değildi. Adalar, yaşam şartları zor, ekonomik gelirleri kısıtlı, güvenlik açısından her daim tehdit altında olan yerler olduğundan buralarda hayat şartlarını bir nebze olsun kolaylaştırmak için Osmanlı, daha esnek ve müsamahakâr davranabiliyordu. Fakat bazı adalarda

---

¹¹⁷ Evliya Çelebi (1935: C IX, 125); Mordtmann (1989:96, 97). 19.Yüzyılın son çeyreğinde Sakız sancağına bağlı kazalar şunlardı: İstanköy, Leryoz, Kalimnoz, İpsara, Rodos, Sömbeki, Kaşot, Kerpe, Meis. Ayoğuz (1989: 41-49).

¹¹⁸ Demircan (2002: 368)

bunun bir adım ötesine geçilmişti. Bu adalara, birtakım ayrıcalıklar tanınarak farklı bir statü kazandırılmıştı. Bunun ilk örneği Sakız adası idi.

Sakız'ın fethi akabinde adanın ileri gelenleri, İstanbul'a bir elçi göndererek adadaki geleneksel düzenin devamının sağlanmasını talep etmişler ve birtakım imtiyazlar istemişlerdi¹¹⁹. Adanın fethinin hemen ardından başlayan müzakereler nihayet neticesini vermiş, Sakızlılar bekledikleri imtiyazları elde etmeyi başarmışlardı. II. Selim (1566-1574) tarafından tanınan imtiyazlar, 346 yıl sürecek Osmanlı döneminde adalılara ayrıcalıklı bir statü kazandıracaktı.

1567 yılında düzenlenen ve daha sonra da sık sık değişikliğe uğrayan ayrıcalıklar, ada halkını, diğer reayadan ayırmıştı. Buna göre; Sakızlılar, vergi, ticaret, ibadet, hukuk konularında birtakım ayrıcalıklara sahip olmuşlardı. En dikkat çeken vergi konusundaki ayrıcalıklardı. Her şeyden önce haraç, cizye ve ispençe dışındaki toprak ve kişi vergisinden muaf tutulmuşlardı. Cizye vergisini orta statüden yani evsât olarak ödeyeceklerdi. Haraç vergisi, en düşük oranda alınacaktı. İспенçe ise herkesten eşit oranda alınacaktı. Bu vergiler haricinde diğer tüm vergilerden muaf tutulmuşlardı. Dolayısıyla koyun vergisi, bağ, bahçe ve tarlalardan alınan vergiler kendilerinden talep edilmeyecekti. Ayrıca üretim için kiralanan topraktan icar vergisi veya kiracıdan vergi alınmayacaktı. Bunların dışında arızî vergilerden de muaf tutulmuşlardı¹²⁰.

Bunun dışında, Sakızlılara ticaret konusunda çok sayıda ayrıcalık tanınmıştı: Birincisi, kendilerine tüm Osmanlı topraklarında ticaret serbestliği tanınmıştı. İkincisi, Sakız ticaret gemileri, Karadeniz ticaretini serbestçe yürütecek ve hatta Karadeniz ticaretinin Osmanlı ayağını oluşturacaktı. Üçüncü olarak, uluslararası ticarete ve ticaret ortaklıklarında bir sınırlamaya tâbi tutulmayacaklar ve diledikleri ülkenin ticaret gemileriyle mallarını taşıyabileceklerdi. Gerekirse - Fransa ve İspanya gibi- Osmanlı ile siyasi "düşmanlığı" olan ülkelerin

---

¹¹⁹ Argenti (1941: cxxxvii-cxli)

¹²⁰ Argenti (1941: clvix)

gemileriyle bile ticaret yapabileceklerdi. Son olarak Ada halkı, şarap ve ipek gibi ürünlerden alınan gümrük vergilerinden de muaf tutulmuşlardı¹²¹.

Dini konularda da birtakım ayrıcalıklar verilmişti. Hıristiyan ibadetlerini yerine getirmede özgür bırakılmışlardı. Mevcut olan kiliselerin onarımında kendilerine serbestlik tanınmıştı. Fakat bu konuda kadıdan izin almaları gerekecekti. Sakızlıların Müslümanlaştırılması için bir baskı veya cazibe yaratılmayacaktı. Kendi tercihi ile Müslümanlığı seçen Sakızlı'nın, bunu kadı huzurunda yapması gerekecekti. Müslüman bir erkekle evlenecek kadın, ihtidaya zorlanmayacağı gibi nikâhı, kadı huzurunda kıyılacaktı¹²². Bu son iki hususun kadı huzurunda olma nedeni ise kişilerin bu işleri kendi rızaları ile yaptıklarını, hiçbir baskıya maruz kalmadıklarını ispat içindir.

Ayrıca adadan kapıkulu ocağı için çocuk toplanmayacaktı. Erkek çocukları, pençik ve devşirme sistemi ile asker yetiştirilmek üzere saraya alınırdı¹²³. Sakızlılardan “oğlan vergisi” denen bu vergi alınmayacaktı¹²⁴. Bütün bunların dışında hukuki açıdan İslam hukukuna tâbi tutulmayacağı, cemaat hukukunda serbest oldukları, *notarioslar* aracılığıyla geleneksel hukuku, din adamları aracılığıyla da kilise hukukunu uygulayabileceklerdi. Son olarak, sahip oldukları mallar üzerinde mülkiyet hakları tanınmış ve bu malların her türlü tasarrufu kendilerine bırakılmıştı.

---

¹²¹ Argenti (1941: cxliii-cxliv)

¹²² Argenti (1941: cxlvii-cxlix)

¹²³ Rum ahaliden pençik sistemi ile beş çocuktan biri asker yetiştirilmek üzere saraya alınırdı. Farsça “penç yek”ten gelen ve “beşte bir” manasındaki pençik sistemi, darü'l-harbden ganimet niteliğinde toplanan esirleri nitelemektedir. Araplarda buna *hums* denmektedir. Akınlarda elde edilen esirlerin beşte biri asker yetiştirilmek üzere acemi oğlanlar ocağına alınırdı. Pençik sistemi, özellikle, Balkanlarda ve Rumların yaşadığı bölgelerden kapıkulu ocağı için toplanan erkek çocuklarını ifade eder. Bu açıdan devşirme sistemi ile benzer niteliktedir. Osmanlı kuruluş yıllarında uygulanan pençik sistemi zamanla yerini devşirme sistemine bırakmıştı. Devşirme usuluyla toplanan erkek çocuklara acemi oğlanlar denirdi. Yeniçeri askerlerinin kaynağını oluşturan pençik ve devşirme sisteminde Sakız'dan erkek çocuk toplanmıyordu. Osmanlı'da Sakız'da olduğu gibi Mora, İstanbul, Anadolu vs gibi bazı bölgeler “oğlan vermektan af olunurdu” Pakalın (1983, C.I: 445). Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı (1984, C.I: 1-13, 26, 44, 90, 97-100, 109 vd); Pakalın (1983, C.I: 444-448, C.II: 766-767); Menage (1991:210-213); Barkan (1943c: 72-85); Wittek (1955: 271-178); Vryonis (1956: 433-443); Ercan (1986: 679-722).

¹²⁴ Argenti (1941: clviii)

Bu imtiyazların bir kısmı (son maddeler) millet sistemi içerisinde Osmanlı'nın tüm gayrimüslim cemaatlara tanıdığı ayrıcalıklardandı. Bununla birlikte diğer gayrimüslimlerden ve cemaat sisteminden çok farklı imtiyazlar da elde etmişlerdi. 1567'de II. Selim tarafından tanınan (daha sonra birtakım değişikliklere uğrayan) bu ayrıcalıklar ilk kez Sakızlılar'a tanınmıştı. Daha sonra Sakız örnek tutularak Kiklat adalarına benzeri ayrıcalıklar tanınmıştı. Buralardaki özel mülkiyet, Sancakbeyi ve kadılar aracılığıyla güvence altına alınmıştı¹²⁵. Bu politika ile adalardaki ekonominin gelişmesi ve korunması ve nüfus artışı sağlanması amaçlanmaktaydı¹²⁶. Açıkçası yukarıda sayılan tüm ayrıcalıkların bütün ada halkını kapsadığı konusunda soru işaretleri vardır. Modern kaynaklar her ne kadar bunun tüm ada halkı için tanınmış imtiyazlar olduğunu söylese de Osmanlı belgelerine bakarak imtiyazların ada halkının tamamını kapsadığı konusunda tereddütlerimiz ortaya çıkmaktadır. Örneğin vergi muafiyetleri konusunda Osmanlı belgelerinde sıklıkla "muafiyetlerin damla sakızı köyleri için geçerli olduğu" vurgulanmıştır. Bu da demek oluyor ki tüm ada halkı bu vergilerden muaf değildi. Burada ifade etmek istediğimiz bu imtiyazların sadece mastaki köylerine tanınmış olduğu değildir. Yukarıda sayılan imtiyazların çok büyük bir kısmı bütün ada halkını kapsıyordu. Ancak vergilerle ilgili muafiyetlerin bütün ada halkını kapsadığı konusunda çekincelerimiz vardır. Bu konunun ayrıntıları, ilerideki bölümlerde tartışılacaktır.

Bu ayrıcalıklar sayesinde adada yarı bağımlı bir yapı kurulmuş oldu. Ancak bu yarı bağımlı yapı; Osmanlı otoritesine tâbi ve aynı zamanda onun emrinde idi. Bu, kendi içinde serbestiyet sağlayan ve birtakım ayrıcalıklara nail olmuş bu yapı Osmanlı istimalet anlayışının bir parçası idi. Sözlük anlamı "meylettirme, cezbetme, gönül alma" olan istimâlet, halkı ve özellikle gayri müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik esasına dayanan bir ianlayıştı. Bu anlayış, klasik Osmanlı siyasetinin bir parçası idi. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda

---

¹²⁵ Λαϊου (2005: 3)

¹²⁶ Λαϊου (2005: 4)

kolaylık gösterme Osmanlı istimâletinin başlıca unsurlarıdır. Bu anlamda istimâlet siyaseti Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran önemli bir ilke olarak da benimsenmişti. Bu nedenle Sakızlılara uygulanan bu ayrıcalıklı statüyü en iyi açıklayan politika bu idi. Sakız'daki ayrıcalıklı uygulamalar veyahut da imtiyazlar da istimalet anlayışına dayanmaktadır. Buna imtiyazlı yönetim ya da siyasi bir ayrıcalık demek doğru olmayacaktır. Buna dayalı olarak coğrafi şartların getirdiği zorunluluklar, ada hayatı, yerel geleneklerin korunması gibi koşullar göz önüne alınarak Sakızlılar'a daha imtiyazlı davranılmış ve kendi toplumsal örgütlenmelerinde serbest bırakılmıştı. Bu da onların toplumsal dinamiklerini, yerel alışkanlıklarını Osmanlı yönetimi boyunca korumalarına imkân sağlamıştı.

1.3. TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ADANIN SOSYO-EKONOMİK PANORAMASI

Osmanlı, genel olarak toprak yönetimini timar ve *mukataa* sistemlerine göre düzenlemişti. Üretim vergi geliri olarak devlet hazinesine ulaşması, ürünün aynen alınıp paraya çevrilmesi ve oradan hazineye aktarılması ve buradan da görevlilere tekrar maaş olarak dağıtılması işlemlerinin güçlüğü timar sistemi sayesinde ortadan kalkıyordu. Bu sistem ile devlet, hem üretimin devamlılığını hem de vergilerin toplanmasını fazlaca bir çaba harcamadan sağlamış oluyordu. Buna göre kırsal üretim belirli üniteler (has, zeamet, timar) halinde organize edilmişti. Bu ünitelerde, yöneticiler sultanın tebaası sayılan köylülerce (*reaya*) işlenen bütün üretim alanlarını onun adına denetleme yetkisine sahiptilerdi. Bir kısım toprakların gelirleri vakıflara tahsis edilmişti. Oran olarak daha düşük miktarlarda olmak üzere mülk topraklar da vardı.

Timar sistemi dışında miri toprakların ve arazilerin diğer bir işletim biçimi mukataa sistemi idi. Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafyanın büyüklüğü itibariyle uzak ve ulaşımı güç olan bölgelerde vergilerin nakit para olarak toplanıp merkezi hazineye aktarılması gerekliliği, timar sistemi dışında mukataa denen sistemin oluşmasına neden olmuştu. Sakız adası'nda uygulanan da bu sistem idi. Mukataalar ya emanet usulüyle ya da iltizam usulüyle toplanırdı. Bunlar, doğrudan devlet hazinesine yapılan yıllık ve peşin bir ödeme ile devlet

gelirlerinin tahsil edilmesi yöntemleri idi. Bu uygulama, başlangıçta birkaç kalem gelire mahsus olarak başlatılmış daha sonra giderek yaygınlaşmış ve son dönemlerde her türlü gelir *iltizam veya emanet* yoluyla işletilir hale gelmişti¹²⁷. Bu sistem, bugünkü özel teşebbüse benzer bir grup aracılığıyla yürütülüyordu. Bunlara *mültezim veya emin* denmekteydi. Bu kişiler, oranı devletçe belirlenmiş olan vergileri, vergi mükelleflerinden aynî olarak toplayıp bunları nakit paraya çeviriyor ve devlet hazinesine aktarıyorlardı.

İltizamın uygulandığı bölgede vergilendirilen yerler *mukataa* denen ünitelere ayrılmıştı. Birbirine mevki veya muhteva olarak yakın birkaç vergi kaynağının bileşiminden oluşan mali ünitelere *mukataa* denmekteydi¹²⁸. Sakız adası'ndaki *mukataaya Sakız Muhassılık Mukataası* denmekteydi. *Mukataa*, nüfus ve arazi miktarı dikkate alınmadan karşılıklı anlaşma ile yıllık belirlenmiş bir ödemenin yapılması şeklinde uygulanan bir yöntemdi¹²⁹. Gelir kaynaklarının *mukataa* haline getirilmesindeki amaç, hazine gelirlerinin artırılması ve ondan da ziyade düzenli hale getirilmesi idi.

Önceleri timar sisteminin daha yaygın olmasına karşın 16. Yüzyılda Akdeniz ülkelerinde görülen nakit kıtlığının Osmanlı'ya yansması¹³⁰ sonucu, I. Süleyman döneminden itibaren timar alanlarının, nakit ihtiyacını karşılayabilen *mukataaya* dönüştüğü görülmektedir. 16. yüzyılda nerdeyse yarı yarıya¹³¹ uygulanan *iltizam* ve timar sistemleri birbirini tamamlayan sistemlerdi. Devlet hazinesinin daha fazla nakde ihtiyacının artmasının yanı sıra 17. ve 18. yüzyıllarda *sipahilerin* askeri teşkilat içerisinde etkisinin azalmasıyla timar sistemi de önemini kaybetmeye başladı¹³². Bunun üzerine *mukataa* sistemi yaygınlaştı.

---

¹²⁷ Genç (2005: 99); Çakır (2003: 25)

¹²⁸ Genç (2005: 99 vd); Çakır (2003: 36)

¹²⁹ İnalçık (1996: 29)

¹³⁰ Detaylı bilgi için bakınız Braudel (1989: 383, 399)

¹³¹ 1527-28 yılında devlete ait gelirlerin yaklaşık %42'si timar, %51'i iltizam usulüne tabi idi. *Has arazi* olarak bilinen geliri doğrudan sultana ait araziler iltizam usulu ile vergilendirilirdi Genç (2005: 102). *Has araziler zamanla mukataalara dönüşmüştü* Çakır (2003:44).

¹³² Çakır (2003:42); Genç (2005: 102); Zarinebaf ve diğerleri (2005: 34)

Bu sistemlerin yürümesi için güçlü bir veri kayıt düzenine ihtiyaç vardı. Devlet, fethin hemen sonrasında, yeni katılan bölgenin tahmini gelirlerini memurlar vasıtasıyla tespit ettiğinden, bu bölgeden elde edilecek gelirlerin ve bunların miktarı hakkında bilgi edinmek mümkün oluyordu. Osmanlılarda bu iş, *tahrir-i memleket* ya da *tahrir* denilen bir usul altında yapılıyordu¹³³. Bu usul ile gerek timar gerekse *iltizam sistemlerinin* uygulandığı bölgelerde Osmanlı toprak sistemine ait kayıtlar, *tahrir defterlerinde* (TD) tutulurdu. Fethedilen bölgelerde Osmanlı toprak sisteminin uygulanabilmesi için tahrirler/sayımlar yapılırdı. Bu defterler sayesinde, tarımsal üretim, nüfus, kırsal alandaki sosyal ve ekonomik yapı ve vergi yükümlülükleri ile ilgili bilgi elde edinilebilmektedir.

Klasik dönem Osmanlısında, kırsal üretim ve demografik yapıyı ortaya koymak için sınırlı birkaç kaynak çeşidinden biri tahrir defterleridir. Osmanlı arşivlerinde Sakız adası'na ait dört adet *tahrir defteri* tespit edilmiştir (TD 363, TD 366, TD 1066 ve TD 22). Bunlardan 363¹³⁴ ve 366¹³⁵ numaralı defterler, Sakız'ın Osmanlılarca fethedildiği 1566-1567 yılına aittir. Dolayısıyla bu iki defter adanın Osmanlı yönetimindeki ilk kayıtlarıdır. Bunlar, biri (TD 363) *cizye* defteri, diğeri (TD 366) *mahsulat (tahrir)* defteri olmak üzere aynı tarihte peş peşe yapılmış sayımların sonuçlarını içerir. Her ikisi de İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *Tahrir Defterleri* tasnifindedir¹³⁶. Ankara Tapu Kadastro Genel Merkezi Arşivindeki 22 numaralı dördüncü defter ise *Defter-i Mufassal Cezire-yi Sakız* (TD 22)¹³⁷ adıyla kayıtlıdır. Bu defter, 1720 yılında hazırlanmıştır.

Tahrir defterlerinde yer alan vergi mükellefleri ve ödedikleri vergilere dair veriler sayesinde nüfus ve üretim konularında tahmini bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Ancak bu defterlerin gerek nüfus gerekse üretimle ilgili bilgilerinin kesinlik bildirmediği yaygın bir kabuldür. Diğer yandan kavramlardaki kullanım

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık (1996: 29 vd)

¹³⁴ Bu defter, toplam 291 sayfadır. Bundan sonra TD 363 diye bahsedilecektir.

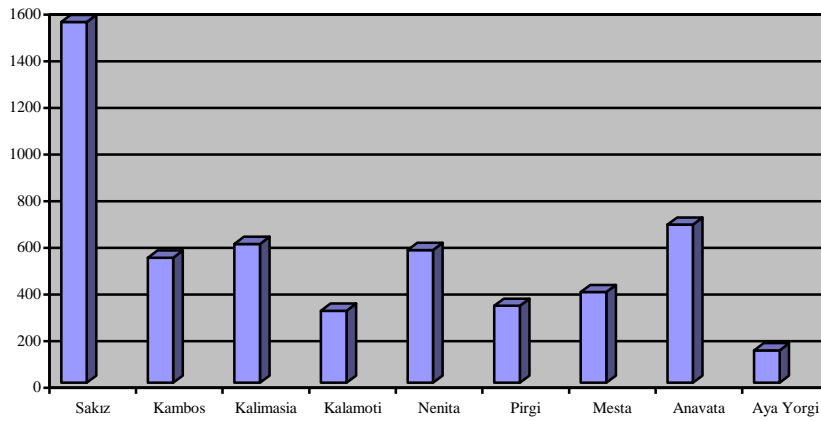
¹³⁵ Bu defter, toplam 274 sayfadır. Bundan sonra TD 366 diye bahsedilecektir.

¹³⁶ Aynı arşiv ve tasnifte yer alan diğeri defter, Sakız adası'na ait olduğu ileri sürülen 1066 numaralı tahrir defteridir (TD 1066). Ancak bu defter incelendiğinde isim benzerliği nedeniyle yanlış tasnif edildiği anlaşılmıştır. TD 1066'da *Sakız Nahiyesi* diye bir yer kayıtlıdır, ancak burası, Orta Anadolu da bulunan Çorum Sancağı'na bağlı bir *nahiyedir* ve bu yerin Sakız adası ile bir ilişkisi yoktur.

¹³⁷ Bu defter, toplam 160 sayfadır. Bundan sonra TD 22 diye bahsedilecektir.

karmaşasının da etkisiyle miktarlar ve sayılar oldukça muğlâktır. Kullanılan ölçülerin miktarının bölgeler arasında farklılık göstermesi, bu miktarların net rakamlarla ifade edilememesi üretim ve nüfus tahminlerini oldukça güçleştirmektedir. Bu nedenle değerlendirmelerimizde kullanacağımız sayısal verilerin kesinliğinin tartışmalı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu durum tahrirlere bağlı olarak yapılan tüm Osmanlı araştırmaları ve çalışmaları için genel bir handikaptır.

Grafik 1: TD 366'ya Göre 1566 Yılında Nahiyelere Göre Vergi Mükellefi Dağılımı

İncelediğimiz defterlerde, adadaki tüm gelir üniteleri, mülk ve taşınmazlar, manastırlara ait gelirler ayrıntılarıyla

kaydedilmişti. Değerlendireceğimiz ilk kayıtlar, 1566 yılına ait mahsulat defterine (TD 366) ait verilerdi. Buna göre Sakız sancağı, kent merkezine bağlı 15 mahalle, 8 *nahiye* ve 53 *karyeden* oluşmaktaydı.

Sakız şehir merkezine “Chora” (χώρα) denirdi. Chora dışındaki kent merkezleri yani nahiyeler; Kambos, Kalimasia, Kalamoti, Nenita, Pirgi, Mesta, Anavata, Aya Yorgi idi. Nahiyeler için Bkz Grafik 1: TD 366'ya Göre 1566 Yılı Nahiyelere Göre Vergi Mükellefleri Dağılımı.

Grafikte de görüldüğü üzere en fazla nüfus yoğunluğunun yaşandığı nahiyeye Anavata idi. Bunun nedeni en fazla köye sahip olan nahiyeye olmasıydı. Anavata'ya bağlı 13 köy vardı. Buralardaki vergi mükellefi sayısı toplamda 678 idi¹³⁸. Buna karşılık nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer ise sadece üç köyden

¹³⁸ BOA. TD no 366, s. 234-265.

oluşan Aya Yorgi idi ve toplamda 139 vergi mükellefine sahipti¹³⁹. Sakız kent merkezinde 15 mahalle ile birlikte 235¹⁴⁰ mükellef vardı. Şehir merkezi kale ve varoş diye iki ayrı kategoride sınıflandırılmıştı. Varoş da ise 15 mahalle bulunmaktaydı ve buralarda 1235 vergi mükellefi vardı¹⁴¹. Buna göre Sakız merkezinde toplam 1470 vergi mükellefi tespit edilmişti. Varoş ve kale nüfusu ile en kalabalık yerleşim kent merkezi idi.

1566 yılı kayıtlarına göre adada, 5015 vergi mükellefi vardı. *Tahrir* defterlerinden elde edilen vergi mükellefleri sayıları üzerinden nüfus hesaplamaları yapılmaktadır. Ancak bu konu oldukça tartışmalıdır, bu konuda şimdiye kadar ortak bir formül geliştirilemediği gibi, vergi mükellefleri üzerinden toplam nüfus hesabı yapmanın yanlış olduğu da ileri sürülmektedir. Vergi yükümlüleri sayısından hareketle toplam nüfusla ilgili kesin sonuçlar elde edilemeyeceği doğru olmakla birlikte tahmini sonuçlar elde etmek de imkânsız değildir. Bu konuda tarihçiler çok farklı katsayılar kullanmakta ve buna dayalı olarak vergi mükellefleri üzerinden nüfus hesaplamaları yapmaktadırlar. Toplam nüfusu hesaplamak için *hane* sayıları 2.7'den 7'ye kadar değişen katsayılarla hesaplanmıştır¹⁴². Ancak bunun için kullanılan en yaygın katsayı Ö.L. Barkan'ın önerdiği 5 rakamıdır¹⁴³. Buna mukabil son yapılan çalışmalarda tereke defterlerine bakılarak hane sayısının çok daha aşağı çekilebileceği tespit edilmiştir. Bu amaçla tahmini nüfusu elde etmek için yapılan hesaplamalardaki katsayının 4 olarak yeniden revize edilmesi gerektiği vurgulanır¹⁴⁴. Nefer sözlükonusu olduğunda ise katsayı 3'e düşer¹⁴⁵. Oldukça tartışmalı olan katsayı çarpanı tahmini nüfus hesaplamalarının tutarlı ve kesin bir zemine oturtulmasına engel olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmamızda tahmini nüfusa ilişkin hesaplamalardan ziyade vergi mükellefi sayısını temel aldık. Ancak yine

¹³⁹ BOA. TD no 366, s. 265-269.

¹⁴⁰ BOA. TD no 366, s. 2-15. Bu sayı oldukça düşük görünmektedir. Muhtemelen ilk sayım olması dolayısıyla birtakım eksiklikler bulunmaktadır.

¹⁴¹ BOA. TD no: 366, s. 54-120.

¹⁴² Bkz. Göyünç (1979: 331-348); Erder (1975: 284-301); Raymond (1984: 447-460); Ünal (1989: 64); Öz (1999: 20); Özel (1999a: 35); Demircan (2009: 686-687); Koç (2004:143); Çakar (2005: 399-400);

¹⁴³ Barkan (1953: 12)

¹⁴⁴ Koç (2013: 177, 187); Yörük (2007:152-153); (Özdeğer 1988: 59).

¹⁴⁵ Göyünç (1997: 553); Öz (2000: 20-23); (Gökçe 2000: 89).

de bir tahmini nüfus söylemek gerekirse; 1566 yılı vergi mükellefi sayısına göre ada nüfusunun 20,000 ile 25,000 civarında olduğunu söylemek mümkün.¹⁴⁶. Adanın fethi akabinde gerçekleşen bu sayımda kayıtlı nüfusun tamamı gayrimüslimdi. Adada yaşayan görevliler dışında Müslümanlara rastlanmamıştı¹⁴⁷.

Gayrimüslim nüfusun yaklaşık %98'i Rum geri kalanı ise Yahudi ve Latin idi. Bunlar şehir merkezindeki mahallelerde yaşıyorlardı. Yahudiler Adrenaki Mahallesi ile kendi mahalleleri olan Yahudi Mahallesi, Latinler ise Frenk Mahallesi yaşıyorlardı. TD 366'ya göre Adrenaki'de 20 hane¹⁴⁸, Yahudi mahallesi ise 12 hane¹⁴⁹ bulunmaktaydı. Frenk Mahallesi kayıtları maalesef TD 366'da bulunmamaktadır.

1567 yılında yani mahsulât tahririnden bir yıl sonra derlenmiş adanın ilk cizye defteri olan TD 363'deki veriler Frenk Mahallesi dışında TD 366'daki idari düzenlemeyi destekliyordu. Her iki defterde de adada şehir merkezine bağlı 8 nahiye tespit edilmişti. Tek fark nefis-i Sakız'daki mahalle sayısı idi. TD 366'da 15 mahalle kayıtlı iken TD 363'te 16 mahalle kayıtlıdır. Bu fark mahsulât defterine Frenk mahallesinin kaydedilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum Frenk taifesinin ziraat ehli olmadığını ve bu nedenle zirai ürün vergisine tâbi olmayışını düşündürmektedir. 1567 tarihli Cizye Defterinde Frenk mahallesinde 97 hane, 14 Mücerred, 29 bive kayıtlıydı¹⁵⁰. Yahudi mahallesinde ise 41 hane ve 8 mücerred kayıtlıydı. Bive kaydına rastlanmamıştı¹⁵¹. Adrenaki'de ise 19 hane 11 mücerred vardı¹⁵².

¹⁴⁶ 5015 X 4 = 20,060, 5015 X 5 = 25,075.

¹⁴⁷ Adadaki Müslümanların çoğu askerdi. Daha sonraki yıllarda da adaya asker gönderilmeye devam edilmişti. Örneğin fethinin sonrasında, 1570 yılında Aydın sancağından adaya 500 asker gönderilmişti. BOA., MD. 12 (1996: 251, Hüküm no: 1183); BOA, MD. 12: (1996: 212, Hüküm no: 1103).

¹⁴⁸ Defterdeki toplam 20 hane olarak kayıtlıdır ancak biz 23 hane tespit ettik. BOA. TD no: 366, s. 9. Bu mahalledekilerin tamamının mı bir kısmının Yahudi cemaati üyesi olduğu tespit edilememektedir.

¹⁴⁹ Defterdeki toplam hane 12 olarak kayıtlıdır ancak bir 11 hane tespit ettik. BOA. TD no: 366, s. 14.

¹⁵⁰ BOA. TD no: 363, s. 24.

¹⁵¹ BOA. TD no: 363, s. 21.

¹⁵² BOA. TD no: 363, s. 15.

Tablo 1: TD 363'e Göre Nahiyelerdeki Nüfus Dağılımı

Nahiye	Köy sayısı	Hane	Mücerred	Bive
Nefs-i Kale-yi Sakız	16 mahalle	495	22	86
Nefs-i Varoş-ı Sakız	15 mahalle	1748	693	177
Nahiye-yi Kalimasya (Καλλιμασιά)	6	696	249	48
Nahiye-yi Kalamoti (Καλαμωτή)	1	273	155	19
Nahiye-yi Nenita (Νένητα)	4	510	175	39
Nahiye-yi Kambo (Κάμπος)	13	660	186	50
Nahiye-yi Pırgi (Πυργί)	6	284	105	53
Nahiye-yi Mesta (Μεστά)	4	349	96	31
Nahiye-yi Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος)	3	134	45	5
Nahiye-yi Anavata (Ανάβατος)	14	791	169	49
Toplam	51 köy	5940	1895	557

Yine en büyük nahiye olarak Anavata en fazla vergi mükellefine sahip olan nahiye idi.¹⁵³ Onu, 696 hane sayısı ile Kalimasya takip ediyordu¹⁵⁴. Elbette ki adada, en fazla nüfusa sahip olup en kalabalık olan yer şehir merkezi idi. Kale ve Varoş'daki vergi mükellefinin hane sayısı 2,243 idi¹⁵⁵. Vergi mükelleflerindeki toplam hane sayısı ile (5,940) karşılaştırınca şehir merkezindeki nüfus yoğunluğu daha net anlaşılacaktır.

İdari yapılanma açısından iki defter arasında fark yoktur¹⁵⁶. Zaten fetih sonrası peş peşe düzenlenen bu defterler arasında fark beklemek de doğru olmaz. Her ikisi de fetih sonrası adadaki gelirleri tespit etmek, adanın envanterini çıkarmak üzere hazırlanmıştır. Bu nedenle kendilerinden sonraki tahrirlere kıyasla fazlasıyla ayrıntılıdır. Ancak nicelik açısından oldukça farklıydı. TD 366'ya göre adada 5015 vergi mükellefi kaydedilmişken, TD 363'te 5,940 hane, 1,895 mücerred, 557 bive kayıtlıydı. Bu durum cizyenin vergi mükellefleri açısından daha geniş bir yelpazeyi kapsamasından kaynaklanmaktadır.

Cizye defterinde tahrir defterinde olduğu gibi manastır kayıtları vardı. Şehir merkezindeki tüm manastırların cizye kayıtları buradaydı. Varoşda yani kale dışında kalan mahallelerde toplam 58 manastır kaydı vardı. Bunlar 2,620 vergi

¹⁵³ BOA. TD no: 363, s. 264-289.

¹⁵⁴ BOA. TD no: s. 120-149.

¹⁵⁵ BOA. TD no: s. 2-120

¹⁵⁶ TD 363'deki köy sayısına bakıldığında TD 366'ya kıyasla iki köy eksiktir. Toplamda 51 köy vardır. Oysa TD 366'daki köy sayısı 53'tür.

mükellefi idi ve 7,7044 akçe¹⁵⁷ cizye veriyorlardı¹⁵⁸. Mahsulat defterinde de Varoşdaki 15 mahallede toplam 58 manastır kaydı vardı. Fakat bu defterdeki vergi mükellefi sayısı daha azdı 1,235 idi¹⁵⁹.

İdari taksimat açısından ilk defterle aynı olan bu defter (TD 363), cizye defteri olması hasebiyle içerik açısından çok farklıydı. Bilindiği gibi cizye, 15-75 yaş arası erkeklerden (eğer ölmüşse eşinden) hane hesabına göre değil kişi başına göre alınırdı. Defter cizye ödemeleri için alâ evsât ednâ kategorilerine göre bir ayırım yapılmamıştı. Bunun nedeni muhtemelen II. Selim tarafından kendilerine sağlanan imtiyaz idi. Yukarıda bahsedildiği gibi kendilerine verilen imtiyaza göre evsât kategorisinden cizye ödeyeceklerdi. Adadaki cizye tahririnde bu üç kategorinin yer almayışının nedeni de bu olabilir. Adalılardan alınan cizye miktarlarına bakacak olursak, 48 ila 12 akçe arasında değiştiğini görürüz. Fakat ortalama 24, 28 akçe alınmıştı. Hane ve mücerred arasında çok büyük fark olmamakla beraber bîveler bunların yarısını öderdi. Defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla en yüksek cizyeyi (40-48 akçe) Frenk mahallesi sakinleri ödüyordu. Yahudiler ise cizyeyi peşinen ve topluca ödüyorlardı.

Tablo 2: TD 363 (1567) Cizye Vergisi

Nahiye	Hane	Cizye akçe	Mücerred	Cizye akçe	Bive	Cizye Akçe	Tahmini nüfus	Cizye akçe
Nefs-i Kale-yi Sakız	495	18235	22	422	86	1669	2583	20326
Nefs-i Varoş-ı Sakız	1748	56376	693	17640	177	3028	9610	77044
Nahiye-yi Kalimasya Καλλιμασιά	696	20444	249	5460	48	713	3777	26617
Nahiye-yi Kalamoti Καλαμωτή	273	10932	155	3720	19	323	1539	14975
Nahiye-yi Nenita Νένητα	510	15053	175	4036	39	618	2764	19707
Nahiye-yi Kambo (Κάμπος)	660	19268	186	4476	50	758	3536	24502

¹⁵⁷ Cizye Osmanlı gümüş akçesi cinsinden alınıyordu.

¹⁵⁸ BOA. TD no: 363, s. 32-120.

¹⁵⁹ BOA. TD no: 366, s. 54-119. Defterde kayıtlı manastırların yekûnları hesaplandığında 1,312 vergi mükellefi olduğu tespit ediliyor ise de manastırlardaki vergi mükellefleri tek tek sayıldığında 1235 vergi mükellefi tespit edilmektedir.

Nahiye-yi Pırgı (Πίργι)	284	7398	105	2550	53	684	1578	10632
Nahiye-yi Mesta (Μεστά)	349	8705	96	2347	31	372	1872	11424
Nahiye-yi Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος)	134	3216	45	1033	5	72	720	4321
Nahiye-yi Anavata (Ανάβατος)	791	17950	169	4201	49	568	4173	22719
Toplam	5940	177577	1895	45885	557	8805	32152	232267

Cizye vergisini en fazla veren yer yine şehir merkezi idi. Ancak nahiyeleri kıyasladığımızda Kalimasya en fazla cizye veren nahiye idi. Vergi mükellefi sayısı daha fazla ise de Anavata, onun gerisinde kalmıştı. En az cizye veren nahiye ise hazineye toplamda 4,321 akçe ödeyen Ayo Yorgi idi.

Cizye vergisi dışında bu deftere (TD 363) baştina vergisi de kaydedilmişti. Baştina, gayrümüslimlerin elindeki büyük çiftliklerdi ve bunlardan alınan vergi de aynı adla kaydedilirdi.¹⁶⁰ Sınırlı da olsa zimmilere ziraat arazisi üzerinde mülkiyet hakkı tanınmıştı. Baştina adı altında iki tür arazi vardı. 1. Raiyyet baştinası, 2. Askeri hizmet sahiplerine tahsil olunan baştina (voynuk baştinası, doğancı baştinası, akıncı baştinası). Raiyyet baştinası, esasta miri araziden pek farklı değildi. Tek fark bunların Hıristiyanların elinde olması ve haraca tabi olmasıydı. Bu nedenle bunlara haraclı baştina da deniyordu. Bu araziler, Müslümanların ellerindeki çiftlik arazilerle aynı idi. Bunlar, sonradan Müslümanların eline geçse bile Müslümanlar, haraç ödemeye mükellef oluyorlardı. Askeri baştinalarda ise durum farklıydı. Bunlar aşar-ı şer'iyeden, rüsum-ı örfiyyeden, haraç ve ispenceden, avarız-ı divâniyyeden ve tüm tekalif-i örfiyyeden muaftı. Bu baştinalar oğullar, kardeşler ve akrabalar elinde muhafaza olurdu¹⁶¹.

¹⁶⁰ Emecen'e göre baştina sahibi olmak ayrıcalıklı bir statü gerektirirdi ve bu topraklara sahip olanlar, bütün angarya ve vergilerden muaftılar Emecen (1992: 135).

¹⁶¹ İnalçık (1987b: 173-174)

Bu defterdekiler ilk kategoriye giren baştinalardandı (haraçlı baştina). Cizye defterinde kaydedilme nedeni ise,

Tablo 3: TD 363'e göre Baştina Vergisi		
Nahiye	Baştina mükellefi	Baştina (akçe)
Nefs-i Kale-yi Sakız	5	127
Nefs-i Varoş-ı Sakız	781	31455
Nahiye-yi Kalimasya (Καλλιμασιά)	667	25422
Nahiye-yi Kalamoti (Καλαμωτή)	268	11761
Nahiye-yi Nenita Νένητα	563	22774
Nahiye-yi Kambo (Κάμπος)	639	27597
Nahiye-yi Pirgi (Πυργί)	300	11139
Nahiye-yi Mesta (Μεστά)	343	10669
Nahiye-yi Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος)	132	4537
Nahiye-yi Anavata (Ανάβατος)	679	38654
Toplam	4377	184135

baştinaların cizye vergisi miktarının belirlenmesinde ölçüt olarak kabul edilmesiydi¹⁶². Bilindiği gibi cizye vergisinin tespiti için kişi, gelirine göre alâ, evsât, ednâ şeklinde derecelendirilir, ardından buna göre cizye öderdi. İşte bu geliri tespit için kişinin baştinasına bakılır ona göre cizyesi belirlenirdi. Bu defterde de cizyenin hemen yanına baştina kaydedilmişti. Her isimde, önce cizyesi ardından varsa baştinası kaydedilmişti. Aynı defterde hem

gayrimüslim erkeklerden ve dullardan alınan “baş” vergisi hem de baştinalardan alınan gelir vergisi kaydedilmişti. Tıpkı Müslümanların çiftlikleri için öşür ödüyor oldukları gibi gayrimüslimler de haraç ödüyorlardı. Baştina mülk gibi idare edilirdi, alınır satılır, kiraya verilir, babadan oğula miras bırakılırdı.

Cizye Defteri ile kıyaslayınca TD 366 veri açısından oldukça zengindi ve adanın sosyo ekonomik genel yapısını ortaya koyabilmek açısından detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu defter, ilk sayım defteri olduğundan deftere yazılan isimlerin her türlü geliri not edilmişti. Her ismin altında ev, arazi, bağ bahçe vs mülkleri varsa teker teker yazılmış ve bunlar vergilendirilmişti. Zaten kişiye ait tüm mal varlığını tahrir yazmanın mantığı da bu idi. Tahrir kaydedilen her şey vergiye tâbi tutulurdu. Dolayısıyla kaydedilmiş gayrimülklerin hepsi vergilendirilmişti. Kayıtlarda tarla, arazi gibi taşınmazlar dönümü veya kaç kıt'a olduğu ile kaydedilmiş, kimisinin ise mevkii de yazılmıştı. Ayrıca oturduğu evin mülk

¹⁶² Barkan (1964: 5)

veyahut da kira olduğu bilgisi muhakkak kaydedilmiş, şayet birden fazla evi var ise bunlar da teker teker yazılmıştı. Bunlardan resm-i zemîn vergisi alınırdı.

Bunun dışında bâd-ı hevâ vergileri de kişilere göre tanımlanmış ve kaydedilmişti. Bâd-ı hevâ ve resm-i zemîn dışında en önemli tahrir verileri ürün vergileri idi. Sosyo-ekonomik tarih çalışması için en kıymetli veriler de bunlardı. Tablo 4'de ürünler ve vergileri nahiye bazında sınıflandırılmıştır.

Tablo 4: TD 366 (1566) Tahrir Defteri

Nahiyeler	Vergi Mükellefi (Nefer)	Resm-i Zemin	Bâd-ı hevâ	Bahçe	Mezra	Sakız	Bağ	İncir	Ağnam	Kovan	Bac-ı hamr
Nefs-i Sakız (Χώρα) ve 15 mahalle	235			2010	1012		905				
Varoş-ı Sakız ve 15 mahalle	1235	2712	4371	755	17489		8458		2880		
Nahiye-yi Kambo (Κάμπος)	536	880	880		4689	52100	646	454	2472	35	
Nahiye-yi Kalamaşya (Καλλιμασιά)	595	990	1320		4495	595700	2052				521
Nahiye-yi Kalamoti (Καλαμωτή)	309	270	500		3858	911900	978			28	431
Nahiye-yi Nenita (Νένητα)	569	530	800		3453	745775	1712	410			610
Nahiye-yi Pirgi (Πιργί)	330	700	970		2611	818450	2003			37	435
Nahiye-yi Mesta (Μεστά)	389	520	560		1168	1151500	1273			142	520
Nahiye-yi Anavata (Ανάβατος)	678	1160	2550		8761		3300	6	22468	288	
Nahiye-yi Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος)	139	390	320		782	260800	1980			11	291
YEKUN	5015	8152	12271	2765	48318	4536225	23307	870	27820	5015	8152

Tahrirdeki verilere göre; adadaki en büyük gelir damla sakızı idi¹⁶³. Bunun dışındaki gelir grupları; hayvancılık, kumaş dokuma, bağ, bahçe, incir, şarap ve meyve idi. Adanın bilhassa meyveleri çok ünlüydü. Her yıl saray mutfağı için,

¹⁶³ İkinci Bölümde ayrıntılı ele alınacaktır.

özellikle de helvahane için limon suyu, ağaç kavunu, turunçgiller satın alınıyordu¹⁶⁴. Helvahaneye intikal edecek mallar için saray helvacılarının bizzat Sakız'a gönderildiği de bilinir¹⁶⁵.

Adada en yaygın ziraat alanlarından biri bağcılıktı. 1566 yılı tahririne göre damla sakızından sonra en fazla gelir, bağlardan alınan vergilerdi. Zaten ada halkı damla sakızı köyleri haricindeki yerlerde geçimini bağ ve bahçelerden elde ettikleri gelirlerle sağlıyorlardı.

Adada koyunculuk ve arıcılık olmak üzere hayvancılık da yapılıyordu. Osmanlı genelde iki koyuna 1 akçe vergi alıyordu. Sakız'da da vergi oranı aynıydı. Buna göre 1566 yılında adada, 24,940 adet koyun besleniyordu. Koyunculuk adanın kuzeyindeki köylerde yaygındı. Evliya Çelebi, sığır beslendiğinden de bahseder¹⁶⁶. Ancak tahrirde buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Hayvancılık sakız üretiminin olmadığı dağ köylerinde yaygındı.

1566'daki bu sayım, adanın toplam üretim profilini gösteriyordu. Fetihden sonra bu defter ile belirlenen vergi oranları ve miktarlarına göre adadan alınacak yıllık vergi miktarları tespit edilmişti. Takip eden yıllarda birtakım değişiklikler olmakla beraber bu defterdeki kayıtlar vergi kalemleri ve miktarları için kılavuz olarak kullanılıyordu.

1720 yılında düzenlenen TD 22 kodlu diğer tahrir defteri, 18. yüzyıldaki değişimi ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. F. Emecen, Pasarofça anlaşmasının ardından Osmanlı'nın yeniden elde ettiği Mora ve diğer bazı Ege

¹⁶⁴ Bu konuda MAD tasnifinde çok sayıda belge tespit edilmiştir. Bunlar ileriki dönemlerde ayrıntısıyla değerlendirilecektir. (MAD, 10346; MAD, 9858; MAD, 10299; MAD 10459; C. SM, 3226; C. SM, 354; C. SM 2943a)

¹⁶⁵ Derûn-ı Emr-i 'Âlî'de tahrîr-i kitâb budur ki;

Bâtın-ı Sakkü'l-hâli's-seklde mestûru'l-ism olan Der-gâh-ı 'Âlî Hâssa Halvâcılarında kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân [isim kısmı boş] Ağa ibn-i 'Abdülmennân, Meclis-i Şer'-i enverde, Medîne-i Sâkız Gümrük Emîni olan 'umdetü'l-a'yân Muhammed Ağa ibn-i 'Abdülmennân mahzarında ikrâr-ı tâmm idüb "Matbah-ı 'Âmire mühimmâtıyçün işbu Emr-i Şerîf'de Mukâta'a-i mezbûre mâlından fermân buyurılan [sayı kısmı boş] Riyâlî Gurûş, mesfûr emîn yedinden temâmen alub kabz eyledim. Hîn-i muhâsebede deynine mahsûb olmak üzerine kibel-i Şer'de Zahriyye tahrîr olunsun." Didükde, gıbbe't-tasdîki's-Şer'î mâ veka'a bi't-taleb ketb olundu. Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 57 b (Mayıs 1653).

¹⁶⁶ Dağlı-Kahraman-Dankoff (2003; 63-64)

adalarının durumunu tespit ederken Sakız'ı da buna dahil ettiğini ve bu nedenle TD 22'nin hazırlanmış olduğunu belirtir¹⁶⁷.

Bu defterdeki verilere göre; 1720 yılında Sakız adası'nda 48 köy ve bir kent merkezi (Χώρα) ve merkeze bağlı 63 mahalle ve manastırlar bulunuyordu. Daha önceki tahrir ve cizye sayımında köyler herhangi bir şekilde sınıflandırılmamıştı. Fakat bu kez adadaki köylerin iki gruba ayrıldığını görüyoruz. Açıkçası buna iki grup demek pek doğru olmaz, çünkü yapılan düzenlemeye göre köyler üç ayrı grupta toplanmıştı. Esasen defterde köyler, dağ köyleri (*kura-yi cebel*) ve sakız köyleri (*kura-yi mastaki*) olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Fakat bu iki grubun haricinde adanın on köyü daha vardı. Dolayısıyla adada üç grup köy olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; 21 adet mastaki köyü, 17 adet dağ köyü ve 10 adet de ova köyü idi. Bunun haricinde bir de manastırlar vardı. Aslında en doğru tasnif Evliya Çelebi'ye aittir; kendisi ada köylerini mastaki ve dağ köyü diye sınıflandırdıktan sonra bir de ova köylerden bahseder. 9 adet olduklarını ve bu köylerin birkaç katlı kargir binalarla dolu olduğunu belirtir¹⁶⁸. Evliya Çelebi ile aynı şekilde bazı belgelerde geçen "sahra karyeleri"¹⁶⁹. İfadesinden adanın diğer köylerinin Osmanlılarca "ova köy" diye adlandırıldığı anlaşılmaktadır

¹⁶⁷ Emecen (2011: 5)

¹⁶⁸ Dağlı-Kahraman (2005, C.9:97)

¹⁶⁹ Kale zahiresi için buğday temini konusunda bir ilam kaydında adadaki köyler içinde "sahra karyesi" diye bir gruptan bahsedilmektedir. Sakız adası İlam Defteri. [1652-1661]: 163b (21-31 Temmuz 1659). Bkz:

Medîne-i Sâkız Kal'ası Dizdârı 'Abdüllatif Ağa, Meclis-i Şer' de, medîne-i mezbûrede Rûm ve Efrenc Tâyifesi'nin bundan akdem vekîlleri olan İşbu eshâbü'l-kitâb Zânî ve Sencî ve Martino ve Zôrzî Mamoka nâm zimmîler müvâcehesinde ikrâr u takrîr-i kelâm idüb "*Bundan akdem, Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye'den zikr olunan Kal'a Neferâtı'na mahall-i muzâyekada zahîre olmak için 'atıyye olunan buğdaydan bundan akdem bir sene temâmına değîn tebdîle ilâkibin do kuzyüz kîle buğdayı nefsi şehre ve sahrâ ve cibâlî karyelerine mezbûrûn yedleri ile tevzî' olunmuşıdi. Hâlâ Taraf-ı Saltanat-ı 'Aliyye'den her bir keyline Altmışar Akçe cem' u tahsîl ve Âstâne-i Se'âdet'e irsâl oluna, diyü Emr-i Şerîf-i Âlî-şân sâdır olmağla, bâ-Fermân-ı 'Âlî, ben dâhî zikr olunan İkibindokuzyüzyiğirmisekiz keyl buğdayın behâsı Altmışar Akçe'dan Yüzyetmişbeşbinaltıyüzseksen Akçe itmeğîn, hâlâ meblağ-ı mezbûrî, mezbûrûn Zânî ve Sencî ve Zôrzô yedlerinden temâmen alub ahz u kabz eyledim.*" Didükde, gibbe't-tasdikî-ş-Şer'î mâ veka'a bi't-taleb ketb olundu. *Fî evâyili Zi'l-ka'deti'ş-şerîfe li-Sene tis'un ve sittîne ve elf.*

Tablo 5: TD 22 (1720)- 21 Mastaki Köyleri

No	Mastaki köyleri	Vergi Mükellefi (Nefer)	Toplam Vergi (Akçe)
1	Kalimaşa (Καλλιμασιά)	473	133447
2	Solorotami (Θολοποτάμιον)	195	39737
3	Mirmingi (Μυρμήγκιον)	63	16515
4	Mesa Dima (Μέσα Διδύμα)	131	38025
5	Okso Dima (Εξω Διδύμα)	31	10760
6	Payida (Παγίδος)	36	8000
7	Katarahiti (Καταρράκτης)	177	4820
8	Flanta	327	87160
9	Vunoz (Βουνός)	86	27410
10	Aflacina (Φλάτσια)	43	27410
11	Kini (Κοινή)	95	36155
12	Patrika (Πατρικά)	38	17860
13	Kalamoti (Καλαμωτή)	271	83675
14	Armoliya (Άρμόλια)	130	40480
15	Pirgi (Πυργίον)	250	70940
16	Linoz (Λήμνος)	111	22610
17	Mesta (Μεστά)	97	19140
18	Elata (Ελάτα)	138	14820
19	Visa (Βέσσα)	77	27055
20	Liltiyon (Λιθίον)	71	9560
21	Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος)	199	24330
	Toplam: 21 Mastaki Köyü	3039	759909

Mastaki Köyleri adanın güney bölgesinde yer alırdı. Burası damla sakızı ağaçlarının yetiştiği bölgeydi. Dağ köyleri ise adanın kuzey bölgesindeki köylerdi. Her iki köy grubunun da geliri doğrudan hazineye giderdi. Bunlar “has” arazilerdi. Dağ köyleri mirliva hassı idi¹⁷⁰. Mastaki köyleri ise Valide Sultan hassı idi¹⁷¹.

¹⁷⁰ *Evllya Çelebi Seyahatnamesi*, C. IX, s. 114. Defterde böyle bir bilgi mevcut değildir.

¹⁷¹ BOA., HAT., No: 40342 A, 5 Şaban 1237, (M. 27 Nisan 1822); BOA., HAT., No: 40342 B, 5 Şaban 1237, (M. 27 Nisan 1822); BOA., HAT., No: 38209, 19 Şaban 1237, (M. 11 Mayıs 1822); Ahmet Cevdet Paşa (1301, C.12: 45).

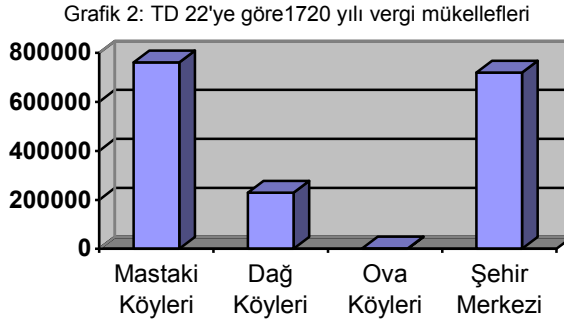
Tablo 6: TD 22 (1720) Dağ Köyleri

No	Dağ Köyleri	Vergi Mükellefi (Nefer)	Toplam Vergi (Akçe)
1	Avgontima (Αυγώνυμα)	58	9160
2	Ayavato (Ανάβατος)	64	7970
3	Siderunda (Σιδηρούντα)	22	5360
4	Voliso (Βολισσός) ve Ayo Yanni Manastırı	346	74620
5	Pirama (Πιραμά)	18	3045
6	Amaroni	14	1720
7	Ayo Salinos	40	5170
8	Kurunya (Κουρούνια)	31	5795
9	Halandra (Χάλανδρα)	45	5855
10	Parpariya (Παρπαριά) ve Kal'a-yi Petra	52	6648
11	Fita (Φιτά)	16	3015
12	İspartunta (Σπαρτούντα)	16	2076
13	Amades (Αμάδες)	24	5105
14	Viki (Βίκιον)	37	5425
15	Patyon (Πιτυούς)	62	13961
16	Kardamila (Καρδάμυλα)	192	60285
17	Langada (Λαγκάδα)	63	14485
	Toplam 17 Dağ Köyü	1100	229695

Tablo 7: TD 22 (1720) Ova Köyler

No	Köyler	Vergi Mükellefi (Nefer)	Toplam vergi (Akçe)
1	Nefs-i Sakız (Χώρα) ve 63 Mahalle	3835	718766
2	Timyana ve Aya Mina Manastırı	288	57700
3	Dafnon (Δαφνών)	90	17674
4	Nehori (Νεοχώριον)	343	82670
5	Vavliyo (Βαβίλοι)	178	40852
6	Kerami (Κέραμος/ Κεραμεία)	278	57040
7	Vasiliyoniko (Βασιλεώνικον)	145	31490
8	Diyefya (Διευχα)	58	11567
9	Vrodadi (Βρονδότος)	77	15630
10	Kariye (Καρυαί)	60	8737
11	Manastır-ı Aya Moni der karye-yi Kariye	200	24359
	Toplam: 10 Ova köy ve nefsi Sakız	5552	1066485

Bu sayımda, vergi mükellefi sayısı 9,691'e yükselmişti. Dolayısıyla bu sayıya

bakıp nüfusun iki katına çıktığı düşünülebilir. Ancak Bu defter kayıtları "hane" esasına göre değil "nefer" olarak kaydedilmiş. Dolayısıyla bu defterdeki kayıtları

hesaplarken nefer sayısına göre değerlendirme yapmak gerekmektedir. Bu durumda tahmini nüfus hesaplamasında katsayıyı düşürmek gerekir. Daha önce de bahsedildiği gibi nüfus tahmin hesaplarındaki katsayı, nefer sözkonusu olduğunda ortalama "3" olarak alınır. Ancak son çalışmalarda bunun da altına inilebileceği tartışılmaktadır¹⁷². Tahmini nüfus 25-30 bin arasındadır¹⁷³. Nüfusun dağılımına baktığımızda en fazla yoğunluğun şehir merkezinde olduğunu görüyoruz. Ardından mastaki köyleri gelmekteydi. Dağ köyleri çok seyrek nüfusa sahip olmasa da mastakilerle kıyaslanamayacak nitelikteydi. Ova köyleri ise fazla kalabalık olmayan yerleşimlerdi. Nüfusun çoğunluğu elbette Ortodoks *Rum* idi. Bu kez adada az da olsa Müslüman nüfusa rastlamaktayız. Müslümanlar, hem kent merkezinde (chora) hem de köylerde yaşıyorlardı. Kent merkezindeki mahallelerde toplam 400 vergi mükellefi Müslüman tespit edilmiştir¹⁷⁴. Bunun haricinde Müslümanların çoğu kalede yaşıyordu. Bunların büyük bir bölümü devlet görevlisiydi. Bu nedenle bu tahrirde Sakız Kalesi sakinleri vergi listesinde yer almamıştır. Kale varoşundaki mahalleler dışında; dağ köylerinde çok az olmakla beraber mastaki köylerinde ve diğer köylerde Müslüman kaydına rastlanmıştır. Bunlar, dağ köylerinden Kardamila ve Langada'da, mastaki köylerinden Kini, Mirmingi, Tholopotami köylerinde ve ova köylerinden Timyana, Dafnon, Vasilyoniko, Kariye'de yaşıyorlardı¹⁷⁵.

¹⁷² Koç (2013: 177 vd)

¹⁷³ $9691 \times 3 = 29073$, $9691 \times 2.5 = 24227.5$, $9691 \times 2 = 19382$.

¹⁷⁴ BOA TD no: 22, v. 1b-17a

¹⁷⁵ BOA TD no: 22, v. 51a, 52a, 31b, 32a, 37a, 28b.

Bu yıldaki vergi kalemleri değerlendirildiğinde damla sakızından sonra en fazla vergi gelirin tarlalardan elde edildiği anlaşılmaktadır. Buralarda genelde tahıl üretimi yaygındı. Tarlalardaki vergilendirmede Müslüman ve Gayrimüslim diye iki kategori yapılmıştır. Müslümanların tasarruflarındaki tarlalarda ürünlerin onda biri (1/10'i), gayrimüslimlerin tasarruflarındaki ise yedide biri (1/7'i) vergi olarak ödenmekteydi. Tarlalardan aynî değil de nakdî vergi alınıyordu. Dönüm başına gayrimüslimden 60, Müslümandan 30 akçe vergi alınıyordu. Ondan sonra en yüksek vergi oranı bağlardan alınan vergilerdi. Devlet bağ vergisi olarak, Müslümanlardan her bir *cerib*¹⁷⁶ için 15, gayrimüslimlerden ise 30 akçe vergi almaktaydı. Bu oran kanunnâmede iki katı olarak geçmektedir. Yani Müslümanlardan 30 gayrimüslimlerden 60 akçe alınması kararlaştırılmıştı¹⁷⁷. Ancak ada halkının bu orana itirazı karşısında vergiler yarı yarıya düşürülmüştü¹⁷⁸. Toprak gelirleri arasında, ürün üzerinden alınan vergilerden farklı olarak alınan ispençe vergisi vardı. Gayrimüslim erkeklerden alınan bu vergi, Müslümanların ödediği resm-i çift ya da resm-i bennak vergilerine karşılık gelirdi. Muafiyetler dışında tüm gayrimüslim erkeklerin ödediği bir vergiydi. Tıpkı cizyede olduğu gibi baştinaya göre vergilendirilirdi. Bunun *âlâ*, *evsat*, *ednâ* şeklinde sınıflandırıldığı görülmüşse de genelde, toplandığı bölgeye göre sabit bir miktar belirlenir ve herkesten aynı miktar toplanırdı¹⁷⁹. Sakızlılardan toplanan miktar 40'ar akçe idi. Mastaki köylüleri hariç adadaki gayrimüslim erkeklerin hepsinden alınırdı.

Sakız'da bahçe tarımı, şehir merkezi ile sınırlı kalmıştı. Zeytin ve meyve bahçelerini ayrı tutmak şartıyla, adanın geri kalan yerlerinde bahçeciliğin olmadığı söylenebilir. Şehirdeki bahçe tarımı ise çoğunlukla Müslümanların elindeydi. Kentte meyve ağaçlarıyla dolu büyük bahçeler Ceneviz döneminden itibaren varlığını koruyordu. Özellikle Kambos köyündeki turunçgiller dünyaca ünlüydü. Ancak Kambos köyü bir önceki tahrirde yer almasına rağmen yaklaşık 150 yıl sonraki bu tahrirde bulunmuyordu.

---

¹⁷⁶ Cerib yaklaşık olarak dönüme eş bir ölçü birimidir (Hinz, 1990:46).

¹⁷⁷ BOA TD no: 22, v.159a-159b.

¹⁷⁸ BOA TD no: 22, s. 159a-159b.

¹⁷⁹ İnalçık (1959:606)

Adadaki üretim kalemlerinde zeytincilik ve şarapçılık hariç bir değişiklik yoktu. 1566'da (TD 366) zeytincilik ile ilgili hiçbir kayıt yokken 1720 yılı kayıtlarında (TD 22) zeytin yetiştiriciliğinin olduğunu görüyoruz. Zeytin ve meyvelerden ağaç başına 3 akçe vergi alınıyordu. En az gelir 4649 akçe ile sebze yetiştiriciliğinde idi. Bağcılık, bu dönemde devam etmesine rağmen şarap vergisine rastlanmamıştır. Anlaşıldığına göre, Osmanlı egemenliği ile şarap üretimi sona ermişti. Esasen, Osmanlı'da gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde "bac-ı hamr" Müslümanlardan ise "şıra" olarak vergi toplanırdı. Ancak bu sayımda ne şarap ne şıra olarak üzüm suyu üretimine rastlanmıştır. Tablo 8'de, 1720 yılı alınan vergiler ürün ve köy gruplarına göre verilmiştir.

Tablo 8: TD 22 (1720) Vergilendirilen Ürünler ve Vergileri

Köyler	Vergi Mükellefi	İspenç	Bâd-ı hevâ	Tarla	Bağ (M)	Bağ (GM)	Bahçe (M)	Bahçe (GM)	Zeytin	Meyve	Sebze	Yekun
Nefs-i Sakız (Χώρα) ve 63 Mahalle	3835	153400	6000	64290	11325	104520	122886	4080	30183	15666		718 766
Mastaki Köyleri	3039	190670	4339	469705	1668	220393	310	465	48920	107401	2878	1041509
Dağ Köyleri	1100	43450	621	99760	440	40408	500	1875	4555	35399	644	229695
Diğer Köyler	1717	72680	1570	145500	873	110488	310		14612	37725	1127	347719
Toplam	9691	460200	12530	779255	14306	475809	124006	6420	98270	196191	4649	2337689

Bu tahrirde hayvancılıkla ilgili hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Sakız'a ait *kanunnâme*'den arı yetiştiriciliğinin bu dönemde sona erdiği anlaşılmaktadır. *Kanunnâme*'ye göre bazı vergi memurları daha önceki sayıma dayanarak arıcılık vergisi için *kovan resmi* almaya kalkışmış fakat adada arıcılık yapılmadığı anlaşılmış ve bu verginin toplanmaması için emir çıkmıştı¹⁸⁰.

Defterdeki kanunnameden anlaşıldığına göre, tahrir sırasında hesaplarda yanlışlık yapılmıştı. Sakız'ın şehir merkezindeki mahallelerinden alınan öşür ve resm fazla hesaplanmıştı. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi bağcılıktaki vergi oranı yarıya düşürülmüştü. Buna istinaden toplam vergi yeniden hesaplanmış ve toplamda 20 yük 87161 akçe¹⁸¹ toplanacağı kararlaştırılmıştı. Ayrıca

¹⁸⁰ BOA TD no: 22, v.159a-159b.

¹⁸¹ BOA TD no: 22, v.159a-159b.

Sakızlıların sosyo-ekonomik durumuna dair bir değerlendirme yapılarak ada halkının vergiler konusunda fazla yıpratılmaması, vergi memurlarının bu konuda anlayış göstermesi tembih ediliyordu. Öyle ki adalılar, vergi tahsilinde görevli voyvodaların her türlü masraf ve ihtiyacına mukâbil ödenen “harç-ı berât ve muhasebe” ye istinaden verilen “ondalık” için bile zorlandıkları ama bunu kabul ettikleri belirtilerek bu memurların da onlardan daha fazla ödenek istememelerini ve halkı zorlamamalarını istiyorlardı. Halka inisiyatif gösterilmesi konusundaki uyarılar, adalılara tanınan ayrıcalıklara binaen bu tür bir müsamaha sergilendiğini akla getirebilir. Ancak Kanunnâmeden anlaşıldığı kadarıyla ada halkı üzerindeki vergi yükünü azaltmaya yönelik bu gayret onların ayrıcalıklı statülerinden ziyade ekonomik yetersizliklerinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü, kanunnamede adanın ve ada halkının bu konudaki âciziyeti açıkça belirtiliyordu¹⁸²:

...bu mâkule cezâyir ahâlileri merhamet ve istimâlata muhtaç olmalarıyla Akdenizde olan sâyir cezîrelerin reayaları dahi memâlik-i mahrûsada olan sâir reaya misüllü dutulmayub rûsûmat-ı raîyyetleri ahara nisbet ile hiffet üzere olduğundan başka filvâki' Sakız cezîresi sengistân bir ada olub gereği gibi mahsul olmamak cihetiyle ahâlisinden olanlar taşra mahallerden gelen zehâire muhtac olub ve ekseri fakir ve zâyifü'l-hal olmalarıyla tahrir olunan rûsûmâtı taklîl ve tahfîf ile hadd-i i'tidâle tenzîl olunmadığı sûrette hallerine za'f-ı küllî târi olub memleketin harabına sebep olacağı zâhir olmağla istirahat-ı i'bâd ve i'mar-ı bilaâd için sâir cezâyire mukayese ile kaydolunan öşr ve rûsûmatın tahamülleri mertebeye hat ve tenzîl ile tahfîf ve ta'dîl olunması ehemm olub ve fi mâb'ad bundan ziyâde bir akçe mütâlebe olunmamak üzere tertîb olunan vech ile edâyâ cümlesi râzı ve ahasiline me'mur olan voyvodaların masarıfları ve virecekeleri harc-ı berât ve muhasebe için maîşet olmak üzere voyvodalarına dahi ondalık virmeğe müteahhid olmuşlardı...

1720 sayımı, adanın Osmanlı ekonomik düzenine eklemlenmiş halini ortaya koymaktadır. 1566'ya kıyasla bu sayımda Osmanlı iktisadi teşkilatlanmasının adayı içine aldığını görmekteyiz. Adanın gelirleri için bir mukataa kalemi oluşturulmuş ve İstanbul gümrük mukataasına tâbi kılınmıştı. Böylece gelirlerin hazineye aktarılması daha sistemli hale getirilmişti. Onun haricinde en önemli değişiklik damla sakızı üretimi ve vergilendirilmesi konusunda yapılmıştı. Damla

¹⁸² BOA TD no: 22, v.159a-159b.

sakızı üreten köyler 21 birime ayrılarak profesyonelleştirilmiştir. Osmanlı ve Yunan Arşivi kaynaklarından damla sakızı üretimi ve sistemi üzerine elde edilen daha detaylı bilgiler bir sonraki bölümde değerlendirilmiştir.

2. BÖLÜM

SAKIZ'IN GÖZYAŞLARI: DAMLA SAKIZI

Sakız ağaçlarının gözyaşları, adada yüzyıllardır kulaktan kulağa anlatılan bir hikaye ile özdeşleşmiştir. Rivayete göre 250'li yıllarda yaşamış Hristiyan azizlerinden Agios Isidoros (Αγίος Ισιδώρος - Saint Isidore), damla sakızı yetiştirilen bölgede, dikenli bitkiler ve taşlarla dolu dar sokaklarda, süründürülerek hunharca katledilmişti. Buna şahitlik eden çalılar (sakız ağaçları¹⁸³) dayanamayıp ağlamaya başlamışlardı. Bu çalılar, gözyaşlarını, gövdelerindeki kabuklardan reçine halinde akıtarak ağlıyorlardı. İnanışa göre o günden beri sakız ağaçları Agios Isidoros için ağlamaya devam ediyor¹⁸⁴.

Dünyaca ünlü damla sakızının ortaya çıkışı halk arasında böyle dillendiriliyor. Öyküsü nesilden nesile bu hikaye ile aktarılan damla sakızının, tarihsel öyküsü ise bu bölümde – tarihsel veriler ışığında- aktarılmaya çalışılacaktır.

2.1. DAMLA SAKIZI VE TARİHSEL ALTYAPISI

2.1.1. Damla Sakızı'nın Üretim Süreci ve Çeşitliliği

Bilindiği gibi adanın en önemli üretim ve gelir kaynağı yunanca “*mastika*” (μαστίχα), Osmanlı kayıtlarında ise “*mastaki*” denen damla sakızı idi. Diğer bir adı da *gözyaşı* olan *mastika*, saydam, hoş kokulu ve balzamik bir maddedir. Adanın sadece güneyinde yetişen ağaçlardan elde edilen damla sakızının içinde uçucu yağlar, masticin, reçine, reçine asidi, alkol ve diğer maddelerden az miktarlarda bulunmaktadır¹⁸⁵.

Mastic veya *schinos mastich* denen sakız ağacı, **Anacardiaceae** ailesinin **Pistacia lentiscus** cinsi bir ağaçtır. Kökleri geniş alana yayılan uzun ömürlü bir bitkidir. Boyu 2-3 metreye (en fazla 5 metre) kadar uzar. Genç yaşlarda rengi

¹⁸³ Sakız ağaçları esasında çalı cinsindedir.

¹⁸⁴ Söz konusu hikaye J. Maurand, C. Magni ve C. Cerbani gibi gezginlerin notlarında yer almaktadır. Bkz. Argenti&Kyriakidis (1946:32,263,275).

¹⁸⁵ Ierapetritis (2010: 153)

açık kül rengidir ve yaşlandıkça kahverengileşir. Kökleri 20 metreye kadar iner, yoğun ve rengi koyu yeşildir. Dallar yetiştiriciye bağlı olarak 2 veya 4 ana dala ayrılacak şekilde gelişir. Yaprak dökmeyen ve çok yavaş büyüyen çalı cinsindedir. Tam olgun haline 40 ila 50 yıl arasında ulaşır. 5. yıldan itibaren reçine/sakız üretimi başlar. 12. yıldan itibaren 320 gramdan başlayan üretim, en fazla bir kilograma kadar çıkar. Yaşları 100 yıla kadar çıkar. (200 yaşına kadar çıkan ağaçlara da rastlanmıştır¹⁸⁶. Özenli ve sabırlı bir üretim tekniği ister. Toprağı her yıl ekim ve mart aylarında kazınır ve hayvan gübresiyle gübrelenir. Sakız ağacı çoğaltması, göz/ aşu yöntemiyle yapılır. Bu gözler 80 cm derinliğe 3-4 metre mesafeyle dikilir.

Sakız toplama, iki aşamadan oluşur: çizme ve toplama... Çizme işlemi, (*kendima* ya da *kendos*) sakız ağacı kabuğundan *mastika* elde edilmesi içindir. Bu süreç, Temmuz ve Ağustos ayında gerçekleşir. Bu aşama, zemin düzlemesi, toprağın taş, tahta ve yabancı otlardan ayrılması işlemini de içerir. Ardından ağacın tabanı beyaz bir toprakla kaplanır. Bu ön işlemlerden sonra üreticinin çizim işlemi başlar. Bu süreçte, üretici her ağacı gövdeden dallara kadar 20 santim aralıklarla *kenditiri* denen özel bir aletle çizer. Bu işlemden sonra reçinemsî bir madde gözyaşı şeklinde akmaya başlar. İşte bu aşamadaki haline damla sakızı ya da *mastika* denir. 15 gün boyunca kuruyup düşmesi beklenir. Genellikle *mastika* yere düşmeden çizildiği yerden aşağı doğru uzun, kristalimsî bir şekilde sarkar. Üreticiler buna; *kandilera* (*Kandelabra*) demektedir. Çizim işlemi 5-6 hafta sürer ve bu süreç sonunda *mastikanın* kurumması için beklenir. İlk toplama işlemi de bu aşamada başlar, ikinci ve üçüncü toplama dönemlerinden sonra sona erer. Bazı üreticiler, toplama dönemleri arasında ara vermeden çizim sürecini devam ettirerek toplama işlemini en sona bırakırlar¹⁸⁷.

Mastika tanelerini toplamak için özel yapılmış ve adına *kamotiri* veya *timitiri* denen araç kullanılır. *Kamotiri* ağaç saplı, üçgen ya da kare şeklinde metal bir saçtır. Alet, *mastikaları* tek tek toplamak için kullanılır. Bütün bu çalışmalardan sonra temizleme aşaması başlar. Öncelikle damla sakızı taneleri toprak ve

¹⁸⁶ Kouloχέρης (2001: 279-80); Ierapetritis (2010: 154)

¹⁸⁷ Ierapetritis (2010: 154)

kirden arınmak için elekten geçirilir. Daha sonra tozlardan arınması için bol suyla yıkanır ve son olarak çarşafı serilerek kurumaya bırakılır. Ekim ayı damla sakızı temizleme ayıdır. Damla sakızı epeyce bir süre evde tutulur. Bu süre içinde damla sakızının insanı sarhoş eden enfes kokusu bütün evlerde buram buram tüter. Kuruduktan sonra yabancı maddelerden arınması için son bir kez temizlenerek çeşidine göre ayrılır¹⁸⁸.

Mastikanın çeşitli kategorileri vardır. Bunlar *fliskari*, *pitta*, *dachtilidopetra*, *psilo* yada *kylisto* olmak üzere toplam dört çeşittir. Fliskari, göz yaşı şeklindeki *mastikalara* verilen isimdir, bunlar donuk ve saydamdır. Pitta, düz parçalara verilen isimdir. Dachtilidopetra, halka taş şeklindedir. Bu ilk üç çeşit çiğnemek için kullanılmaktadır. Psilo veya kylisto düzensiz şekillerde olup saydam bir görüntüdedirler, bunlar sanayide kullanılırlar. Damla sakızı, tıp ve kimya sanayinde kullanılır. En yaygın kullanımı ise mutfak sektöründedir. Çoğunlukla şekerleme, unlu mamuller ve içecekleri aromalandırmak için kullanılır¹⁸⁹.

Sakız üretimi, geçmişi çok eski zamanlara dayanır. Bunun ticari bir meta olarak alınıp satılması ise Ortaçağ'da, Cenova egemenliğinin adada yönetimi ele geçirmesiyle başlar. Zira Mesta, Pirgi, Olympoi, Kalamoti ve Vessa gibi en meşhur sakız köyleri önemli ortaçağ yerleşimlerindedir.

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere Cenova egemenliğinde adadaki yönetim ve denetim *Maona* ile *Giuistinianus* ailesine bırakılmıştı. Bunların tek ilgilendiği, sakız üretimini kontrol altında tutmaktı. *Maonalar*, sakız üretiminden elde edilen gelirleri kontrol altında tutan ekonomik bir denetim kurmuşlardı. Bu amaçla da *mastichachoria* (Sakız köyleri) adı altında yeni bir idari yapılanma oluşturdular. Bu köyler, Ceneviz soylularına ve dağınık halde bulunan küçük sakız işletmelerine ev sahipliği yapmıştı.

---

¹⁸⁸ Ierapetritis (2010: 156 vd)

¹⁸⁹ Tıpta, cerrahi suture işlemlerinde, yanık, donma, cilt problemleri gibi dermatolojik rahatsızlıklara karşı merhem olarak kullanılır. Yunanistan'da ve diğer ülkelerde diyabet, kolesterol ve trigliseridde sakızın etkisi üzerinde üniversitelerde incelemeler yapılmıştır. Ayrıca kozmetik sanayinde de önemli bir unsur olarak kullanılır. Ierapetritis (2010: 156)

Adada, sakız üretim süreci 2500 yıldır hemen hemen hiç değişmeden devam etmektedir. 10. yüzyılda ve sonrasında adaya gelen gezginlerce ünü dünyaya yayılan damla sakızı, Cenova, Roma, Arap, Osmanlı topraklarında gerek şifa kaynağı olarak gerekse damakların vazgeçilmez tadı olarak yaygınlaşmıştı¹⁹⁰. İlginç bir iddiaya göre Sakız adasında üretilen damla sakızının eşsiz olmasının sebebi Adanın çevresinde bulunan su altı volkanlarının varlığı ve aktiviteleridir¹⁹¹.

2.1.2. Ceneviz Döneminde Damla Sakızı

Mastika üretim ve ticaretinde, adanın 1346 yılında Cenevizliler tarafından alınmasıyla beraber yeni bir dönem başlar. Adanın kontrolünü ele alarak, kârlı kaynaklarını yöneten Maona, kuruluşundan itibaren damla sakızının üretim ve dağıtımında özel bir sistem uygulamıştı. Hedef, her zaman ürünün yüksek fiyattan pazarlanmasıydı. Maona, ürün için, bir miktar kotası uygulamış ve üretim fazlasını ise piyasaya sürmeyerek bir sonraki sene için saklamıştı¹⁹². N. de Nicolay'a göre; bu dönemde ürün için yeni bir uluslararası pazarlama sistemi uygulanmaya başlanmıştı. *Mastika* ticareti ile ilgilenecek dört görevli atanmıştı. Damla sakızı, toplandıktan sonra bu dört kişi arasında paylaşılırdı. Birinci görevli, Yunanistan coğrafyasına ihracından ikincisi; Batı yani İtalya, Fransa, İspanya ve Almanya'ya ihracından üçüncü kişi; Anadolu'ya dördüncü kişi ise Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika şehirlerine ihracından ve ticaretinden sorumluydu¹⁹³. 1350-59 yılları arasında Maona sisteminde farklılaşma olmuş ve yeni Maona şirketi İstanbul'un Pera bölgesini, Romanya, Rodos ve Anadolu'yu ve de Batı pazarlarını yetki alanına almıştı¹⁹⁴.

Ancak zamanla şirketin nakit ihtiyaçları artmış ve ürünü satma yetkisi ya da üretilen miktarı pazarlama işi üçüncü şahıslara geçmişti. Bunlar, genellikle özel şirketlerdi ve bir sonraki yılın hasadı için ön ödeme isterlerdi. Bu dönemdeki uluslararası *mastika* ticaretinde, üretilen ürünün büyük bir miktarı Sakız

¹⁹⁰ Koulochéρης (2001: 281)

¹⁹¹ Ζωγράφος (1924:313)

¹⁹² Üretim fazlasını, yaktığı da iddia edilir. Katlas (1908:149).

¹⁹³ Argentis ve Kyriakidis (1946:62).

¹⁹⁴ Pistarino (1993:84).

merkezinde bulunan Casa Del Mastic adındaki büyük depodan sağlanmıştı. Batı marketlerinin ihtiyaçları için Cenova'da ve doğunun ihtiyaçları için de Rodos adasında bulunan iki küçük depo daha mevcuttu¹⁹⁵. Rodos, Kıbrıs, Mısır, Suriye, Orta Doğu, bugünkü Ermenistan, ve Yunanistan coğrafyaları üretimin üçte ikisini talep ederdi, geriye kalan üçte biri ise batı pazarlarında kullanılmaktaydı¹⁹⁶.

Adayı ziyaret etmiş olan Hopf (1888), 14. yüzyılda Maona tarafından ticareti gerçekleştirilen *mastika* üretiminin 430 kantara (100 libre altın¹⁹⁷) kadar yükseldiğini söyler. Bu üretimin 114 kantarının Ermenistan, Kıbrıs, Rodos, Suriye ve Mısır limanlarına, 200 kantarının Yunanistan, İstanbul ve Kırım dâhil olmak üzere Ortadoğu ve Romanya'ya gönderildiğini belirtir¹⁹⁸. G. Pistorionun kayıtlarında ise 1410 yılında uluslararası ticaret için izin verilen maksimum miktarın 114 kantarının Suriye ve Mısır'a, 206 kantarının Türkiye ve Romanya'ya ve sadece 120 kantarının Avrupa pazarına verildiği vurgulanır¹⁹⁹. Ceneviz gücü ve etki alanı zayıflayınca Sakız onların Doğudaki tek ticaret kolonisi olarak kalmıştı. Sakız adası, Genova'dan hareket edip doğuya (Suriye Mısır ve Kudüs) ve Kuzeye (İstanbul ve Karadeniz limanları) giden ticari gemiler için önemli bir liman olarak kalmayı sürdürmüştü²⁰⁰.

Tekel durumundaki dağıtım ağı ve *mastikaya* olan uluslararası talep birçok yerel ve yabancı kuruluşların kaçakçılık faaliyeti yapmasına sebep olmuştu. Ancak Cenevizliler bu konuda ağır cezalar uygulamıştı. Ada'nın Ceneviz dönemine ilişkin önemli bilgiler veren Katlas, cezalar konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir²⁰¹: 10 litre ya da az miktarda sakız çalan kişi, ons²⁰² başına 1-6 hyperpyra²⁰³ ödemeye, eğer cezayı ödeyemezse kırbaçlama ve kulak kesme cezasına mahkum olacaktı. 17 ile 25 litre arasında bir miktar çalan kişi

¹⁹⁵ Pistarino (1993:84)

¹⁹⁶ Heyd (1886:290)

¹⁹⁷ Libre: lira, livre

¹⁹⁸ Argentis (1958:484)

¹⁹⁹ Pistarino (1993:84)

²⁰⁰ Ierapetritis (2010: 157-158)

²⁰¹ Katlas (1908:153-154)

²⁰² Genellikle gümüş, altın ve platin gibi kıymetli metallerin veya elmas, yakut gibi değerli taşların kütlelerinin ölçülmesi için kullanılan ölçü birimi.

²⁰³ Bizans para birimi, Altın ayarı 0,900-0,950 olarak basılırdı. Özellikle Ortaçağ'da Akdeniz ticaretinde yaygın kullanılırdı. Örnek için Bkz. Fleet (2006: 189vd).

dağlanırdı, 25 ile 40 litre karşılığında kişinin burnu kesilirdi, 40 ila 50 litre arası miktarı çalan kişinin burnu ile beraber kulakları kesilirdi, 50 ila 100 litre arası için uygulanan ceza ise burnu ve kulaklarının kesilmesi yanında dağlanmasıydı. 100 ile 200 litre arası çalan kişiye, yukardaki cezaların yanı sıra ya gözleri oyulur ya da eli veya ayağı kesilirdi. Eğer 200 litreden fazla bir miktar çalındıysa, o kişi asılmak suretiyle idam edilirdi. Bunun dışında hırsızlık ve kaçakçılıktan ikinci kez yakalanan kişilere de ölüm cezası verilebilirdi. Bahsedilen cezalar hatta bazen daha ağırları çalıntı ve kaçak mal satanlara da uygulanırdı ve ancak bu tür durumlarda mağdur tarafın çalınan miktarı tazmin edilirdi²⁰⁴.

2.1.3. Damla Sakızı ticareti

Cenevizlilerin başlatıp yaygınlaştırdığı damla sakızı ticaretinin, Osmanlı'da da artan talep üzere geliştiğini söylemek mümkündür. Bu konuda dönemin seyahatnamelerinden aydınlatıcı bilgiler elde edilmiştir. 16 yüzyıl sonu ve 17 yüzyıl başından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun bu konudaki ticari politikasının, sakız ticaretini korumanın yanında uluslararası pazarı daha da genişletmek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte daha önceden Cenevizliler tarafından oluşturulan organize dağıtım ağı korunamamış, bu ağ bağımsız tüccarların eline bırakılmıştı. Bu dönemde *mastika* doğudan batıya bütün pazarlarda bulunabiliyordu. Sandıklarla ihraç edilen *mastika* önceleri, Sakız Limanı'ndan bütün pazarlara sevk ediliyordu. J. Somer'in kayıtlarına göre 1641 yılında *mastika*, küçük sandıklarda Hindistan ve İtalya'ya gönderiliyordu²⁰⁵. Buna ilaveten Magni ise 1673 yılında ürünün dikkatlice toplandıktan sonra en uzak yerlere dahi gönderildiğini belirtiyordu²⁰⁶. Birkaç yıl sonra, 1688 yılında Hollandalı O. Dapper'ın kayıtlarında, *mastika* ve Sakız adasına ait ürünlerin uluslararası piyasada daha çok yer edindiği, İngiliz ve Hollanda ticari çıkarlarına daha çok hizmet ettiği vurgulanmıştı²⁰⁷. 17. yüzyıl boyunca üretilen en iyi kalite *mastikanın* İstanbul'a gönderildiği, ve imparatorluğun ihtiyaçları karşılandıktan

²⁰⁴ Katlas (1908:153-154)

²⁰⁵ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:1432)

²⁰⁶ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:263)

²⁰⁷ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:427)

sonra kalan daha kötü kalitedeki *mastikanın* satıldığı, ismi bilinmeyen bir gezgin tarafından kayıt edilmişti²⁰⁸.

18. yüzyıl'daki göstergelere göre *mastika* deniz yoluyla batıya ve uluslararası ticarete önemli diğer şehirlere gönderilirdi. Doğu limanları için İstanbul'a ve batı pazarı içinse Marsilya'ya gönderildiği bilinmektedir. 18. Yüzyıl boyunca *mastika* Avrupa pazarında yer edinmişti. İngiliz gezgin Maihows 1750 yılı ziyareti esnasında yazdıklarında: "Avrupa'da kullanılan bir ilacın büyük bir kısmının Sakız adası'nda üretilen *mastikadan* geldiğini" belirtmişti²⁰⁹. Damla sakızı, batı pazarlarına Marsilya yolu üzerinden sandıklarla ulaşılmaktaydı²¹⁰. Bu sandıkların tasnifinde Du Citoyen, sandıkların alt kısmına sıradan *mastika* orta kısımlarına orta kalitede *mastika* ve en üst kısımlarına en iyi kalite *mastikanın* konduğunu söylüyor²¹¹. 19. yüzyılda bu değerli ürünün bütün doğuda, Rusya'dan Cezayir'e kadar ticaretinin yapıldığı keşfedilmiştir²¹². Batı pazarlarına olan ulaşımı ise kara yolunun yanında Selanik ve Trieste limanlarından Fransız pazarlarına gönderilmesi şeklinde gerçekleşirdi²¹³. 19. yüzyıl sonlarında (1900), İzmir Limanı'nın gelişerek merkez haline gelmesiyle batı pazarlarına olan gönderimlerde İzmir Limanı'nın kullanıldığı ve buradan Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avusturya, Rusya, Hollanda, İspanya, Belçika, İtalya, gibi ülkelere damla sakızı gönderilmeye başlandığı kaydedilir²¹⁴.

Damla Sakızı, Doğu Akdeniz'de (İstanbul, İzmir, Mısır, Sakız) daha çok işlem görmemiş haliyle ve çiğnemek için ve daha az ölçüde ise mutfak (hamur işlerinde, şekerlemelerde), parfümeri ve içkilerde kullanılırdı. 1673 yılında Sakız adası'nı ziyaret eden Fransız asilzade A. Barres, *mastikanın* en çok Osmanlı'da kullanıldığını belirtir²¹⁵. Alman gezgin ve teolog J.M. Wansleben ise, daha

---

²⁰⁸ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:541-542)

²⁰⁹ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:733-736)

²¹⁰ Philbert (1762:271)

²¹¹ Du Citoyen (1761:120)

²¹² Rougon (1892:497)

²¹³ Konsolos Bourvillesin el yazısıyla Fransız Dış işleri bakanına yazdığı mektupta, 3 varil dolusu orijinal damla sakızını Selanik Limanından trieste limanı aktarmalı olarak Fransaya gönderdiği yazmaktadır. Bourvilles (1811:173)

²¹⁴ Verney ve Dambmann (1900:641)

²¹⁵ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:248)

sonraki yıllarda adayı ziyaret ettiğinde (1673-1674), Osmanlı tarafından uygulanan sınırlamalar nedeniyle, halkın elinde pek *mastika* kalmadığının söylene de *mastikanın* adada bolca tüketildiğini belirtmektedir²¹⁶. Hollandalı gezgin ve ressam C. De Bruyn 1678'de gözlemlediği üzere *mastikanın*, Rumlar tarafından kullanıldığını kayıt altına almıştı²¹⁷. 17. yüzyılda Sakız adası'nı ziyaret eden gezginler, *mastikanın* esas tüketim yerinin Padişahın Sarayı (Haremi) ve genel olarak İstanbul olduğunu not etmişlerdi. Hollandalı coğrafyacı ve Doktor O. Dapper ve Salaberry, *mastikanın* kullanıcılarının haremdeki kadınlar olduğunu not etmişlerdir²¹⁸. 18. yüzyıldan günümüze ulaşan diğer kaynaklarda da Osmanlı İmparatorluğunun İzmir, Kahire, Kudüs ve Mora ve Ege Adaları gibi bölgelerinde de damla sakızının yaygın olarak çiğnenerek kullanıldığı belirtilmiştir²¹⁹.

2.2. OSMANLI DÖNEMİNDE DAMLA SAKIZI

2.2.1. Osmanlı Hazine Geliri Olarak Damla Sakızı (Mastaki)

Damla sakızı, Ceneviz döneminde olduğu gibi Osmanlı'da da tekel ürünü idi ve devlet tekelinde olan sınırlı sayıda ürünler arasındaydı. Önceki bölümde bahsedildiği üzere Cenevizliler damla sakızı üretimi ve ticaretini tekelleştirip, elinde tutmuş bunu da adanın yönetiminden de sorumlu tutulan çok ortaklı aile işletmesi olarak tahsis etmişti. Osmanlı ise adanın fethi ile bu Ceneviz ailesinin (Giustiniani) damla sakızı üzerindeki tekeline son vermiş fakat bu kez de ürün devlet tekeline düşmüştü.

Osmanlı hazinesi için damla sakızı doğrudan saraya yönelik mali kaynak oluşturan bir üründü. Adanın tüm gelirleri gibi o da İstanbul gümrük gelirleri arasındaydı. Devlet, sakızın bir bölümünü saray mutfağında kullanır geri

²¹⁶ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:290)

²¹⁷ Αργέντης – Κυριακίδος (1946:331-332)

²¹⁸ Αργέντης – Κυριακίδος(1946:217-219); Salaberry (1799:392)

²¹⁹ Tancoigne, De Busiere, Galland, Pococke ve Oliver; Argentis & Kyriakidis (1946:906, 1142, 697-698, 849 ve 674); Borthwick (1881:35); De Kay (1833:40); Murray (1855:28); Thompson (1744:318-319)

kalanını İstanbul pazarında satardı. 15. Yüzyılda kuzey ve doğu sakız ticaretinin Anadolu'daki pazarı Bursa²²⁰ iken sonraları bu pazar, yönünü İstanbul'a çevirmişti. İncelediğimiz kaynaklarda damla sakızının doğrudan İstanbul'a gönderildiğini görüyoruz. Bu ürün nakdi değil aynı vergi olarak ödeniyordu. Yani vergi olarak nakit bir bedel alınmıyor, ürünün kendisi –vergisi oranında alınıyordu.

Tekel uygulamasına tâbi olması nedeniyle damla sakızının alınıp satılması yasaktı. Devlet, sakızı, kendi belirlediği fiyat üzerinden bizzat kendisi alıyor ve satıyordu. Onun dışında toptan veya perakende hiçbir şekilde satılamazdı. Aksi halde ceza uygulanıyordu. İşlenen suçun büyüklüğüne göre çeşitli cezalar uygulanmaktaydı. Osmanlı, ilk günlerden itibaren bu konudaki hukuki statüyü sıkı bir şekilde uygulamaya başladı. Adanın fethinden henüz bir yıl sonra bile yaptırımların ve cezaların uygulandığı tespit edilmiştir. 1567 yılında Yorgi oğlu Yanni'nin yeniçeri Mahmut adlı kişiye sakız sattığı öğrenilince Yanni derhal kürek cezasına çarptırılmıştı²²¹. Osmanlı arşivi belgelerinden anlaşıldığı üzere cezaların en yaygın olanı kürek cezası idi. Kürek cezası genellikle 1 yıl için Osmanlı donanmasında kürek çektirilerek uygulanan bir ceza idi. 18. yy'da bu ceza, küçük ölçekli sakız kaçakçılığı için sabit hale gelmişti²²². Cenevizlilerin, bu konuda idama varana kadar sert cezalar uyguladığı yukarıda belirtildi. Osmanlı, kaçakçılık nedeniyle mukataa sahiplerinin ve devlet hazinesinin zarar gördüğü gerekçesiyle bu konuda oldukça titizdi. Sakız kadılarına, kaçakçılık konusunda dikkatli olmaları ve sakız satışına izin vermemeleri ve gizlice satmaya kalkışanların derhal cezalandırılmaları için yazılar gönderiliyordu²²³. Alım-satımı üzerinde *eminler* veya *ağalar* ve kadılar aracılığıyla sıkı bir devlet denetimi uygulanıyordu.

Seyahatnamelerde bu konuyla ilgili çeşitli detaylar mevcuttur. G.A. Olivier'in (1801-1807) verdiği bilgilere göre damla sakızının yıllık ortalama üretim miktarı

---

²²⁰ İnalçık (1960: 135)

²²¹ BOA, Mühimme Defteri 7, hüküm no: 1208, s.10.

²²² BOA, Cevdet Maliye, Gömlek no: 1875, H. 1208 (M. 1793-94).

²²³ BOA, Mühimme Defteri 7, hüküm no: 1208, s.10; Cevdet Maliye, Gömlek no: 1875, H. 1208 (M. 1793-94).

50,000 Okka²²⁴ idi ve bunun 21,000'i Sakız ağasına aitti. Üreticiler, bu miktarı, kişisel vergileri karşılığı olarak ağaya teslim ederdi. Üretim fazlası olan miktar ise okka başına 50 para karşılığında satılırdı. Ancak bu satış, yine ağanın kendisine yapılırdı. Osmanlı, sakızın vergi fazlası olan kısmının bile satışını²²⁵ kati bir şekilde ceza tehdidi altında yasaklıyordu²²⁶. Diğer bir gezgin Testevuide; üretim yılı içinde çıkan toplam miktarın, devlet tarafından belirlenmiş sabit miktarı karşılamaya yetmediği durumlarda, vergiyi ödemek için köylünün borçlandığını vurgular. Köylü, eksik kalan vergiyi tamamlamak için damla sakızı satın alırdı. Bunun için de yüksek faizle borç alırdı. Bu borç için ürettiği miktardan daha az bir bedele sakız ağaçlarını ipotek ederdi. Eğer bir sonraki sene de istenen verim elde edilmezse tüm gelirlerini kaybederdi²²⁷. Oysa J Gallant (1754), konuyu çok daha farklı yorumlamaktadır. Köylerdeki her bir üreticinin, ağaçların ne kadar ürün verdiğini takriben bilindiğinden, sahip olduğu küçük veya büyük ağaçların sayısına göre yükümlülük altına girdiğini yazar. Elbette ki verim her zaman aynı değerde olmadığından eksik veya fazla ürün söz konusu olabilirdi. Galland, eksik ürün elde edilmesi durumunda köylünün kendi içinde yardımlaşma örneği gösterdiğinden bahseder. Şöyle ki; üretim fazlası elde edenler, az üreten köylüye okka başına 60 aspra (gümüş para - akçe) karşılığında damla sakızı satarlardı. Aksi halde köylü yükümlülüğünü tamamlamak için gümrük memurundan okka başına 2 kuruştan satın alırdı. B. De Monconys da aynı şeyleri ifade etmektedir. Üreticilerin kişisel olarak sahip oldukları ağaç adedine göre vergilendirildiğini ve eksik olan miktar için de okka başına 2 kuruş ödemek zorunda olduğunu söyler²²⁸.

2.2.2. Damla Sakızı Mukataası Mali Ünitesi

Sakız adası'nda damla sakızı için özel bir mali ünite oluşturulmuştu. Buna *Mastaki Mukataası* denmekteydi. *Mastaki Mukataası, Sakız Muhassıllık*

²²⁴ 1 okka: 1282gram

²²⁵ Hatta para karşılığı olmadan bile birine verilmesini yasaklamıştı.

²²⁶ Argenti ve Kyriakidis (1946:849)

²²⁷ Testevuide'ye göre; eğer bir sonraki sene de istenilen verim elde edilmediyse servetini kaybetmesi için ağaçları kökünden söktürülüyordu. (Testevuide 1878:364)

²²⁸ Argenti ve Kyriakidis (1946:199-200)

Mukataası adı verilen ve Sakız'daki tüm üretimi kapsayan mukataa ünitesi içerisindeydi. *Mukataalar*, yıllık ve nakit bir gelir ile mültezimlere verilirdi. Bunların yıllık minimum kıymeti maliyece belirlenip müzayedeye çıkarılırlardı. Mültezimler, *mukataaları* bir yıllık vergi miktarları ile birlikte, kâr ve masrafları ölçüsünde tekliflendirirlerdi. Devlet, en yüksek teklif veren mültezime 1 ile 3 yıl arasında değişen bir süre için o *mukataanın* vergi gelirlerini kiralayarak nakit para elde ediyordu. Mültezim, müzayedede tespit edilen miktarı, peşin olarak devlete öderdi. Bu peşinatın dışında kalan vergi gelirlerini kâr olarak kazanırdı²²⁹. Mültezimler, *mukataa* bölgeleri çok geniş olduğundan ya da buralarda oturmadıklarından bölgeye doğrudan gitmez adamlarını gönderirlerdi²³⁰.

16. yüzyılda çoğunlukla gümrük, boya dokuma gibi işletmelerde ve bazı ürünlerde uygulanan mukataa sistemi 17. yüzyılda miri topraklarda da sıkça uygulanmaya başlandı. *İltizam* veya *emânet* önceleri 3 yıl ile sınırlandırılıyorken 1695 yılında *kayd-ı hayat ber vech-i teb'id* olarak verilmeye başlandı. 17. yüzyıldan sonra mukataa gelirlerinde *timar* ve *iltizam* sistemlerinin bir nevi yeniden düzenlenmesi sayılacak *malikâne* sistemi uygulanmaya başlandı. Mültezimlerin daha fazla kâr elde etme düşüncesi ile yaptıkları suiistimallere son vermek amacıyla uygulanan *malikâne* sisteminde devlet, vergi toplama yetkisini daimi bir mültezime veriyordu. *Malikâne* olarak satışa çıkarılan *mukataaların muaccele* adı verilen satış bedelleri vardı ve bunlar yıllık net kârlar hesaplanarak belirlenirdi²³¹. Damla sakızı, *Sakız Muhassıllık Mukataası* içerisinde *malikâne* olarak satışa çıkarılıyordu. Bu sistemde, malikâneci *muaccele* ve yıllık sabit ödeme şeklinde merkezi hazineye iki ödeme yapardı. *Muaccele* bedeli açık arttırma ile yıllık gelirin 2 ile 10 katı arasında bir miktar olarak sabitlenirdi. 18. yy'da en fazla kâr getiren gelirlerin taşeronluğunu

²²⁹ Genç (2005: 101), Özvar (2003: 20-21); (Zarinebaf ve diğerleri (2005: 34)

²³⁰ Buralara ya kendi adamlarını ya da *ayak amili / amil-i pay* denen alt mültezim grubunu gönderirlerdi Çakır (2003: 142).

²³¹ Genç (2005: 105,106); Çakır (2003: 58-61, 154); Özvar (2003: 19-21, 24).

Müslüman *voyvodalar*, *mutesellimler* ve *ağalar* kadar Hıristiyanlar²³² da almaya başladılar²³³.

Sakız muhassıllık mukataası vergisi, İzmir gümrük vergileri ile birlikte alınmaktaydı. *Mastaki mukataası* vergisi, kumaş ve dokuma vergileri (*tamga-i akmeşe*), tüm gayrimüslim Osmanlı halkından alınan *ispençe* (*resm-i ispençe*), arızî olarak alınan *bâd-ı hevâ* vergileri ve *aşar* ve *resm* denen her türlü zirai üründen alınan vergiler, Sakız adasına ait *muhassıllık mukataası* vergisini oluşturuyordu. 1720 yılında Sakız adası mukataa vergisi 31 *yük*²³⁴ 23.732 akçe tutarındaydı. Bunun 20 *yük* 72.520 akçesi damla sakızı vergisi idi.

Mastaki Mukataası birimleri, adanın sakız yetiştirilen köylerinden oluşuyordu. Buna göre bu köylerin halkı sakız üretimi ile yükümlü kılınmıştı. Bu yükümlülük nedeniyle sakız ağaçlarının bakımını aksatmayacak ve her yıl belirlenmiş miktardaki damla sakızını devlete vereceklerdi. 18. yüzyıla ait kaynaklarda bunun yıllık 303 sandık yani 20,020 *vukıyye mastaki* olduğu belirtilmiştir²³⁵. Devletin bu iş için görevlendirdiği *eminler*, her yıl mastaki köylülerinden belirlenen miktar (303 sandık) damla sakızını aynı olarak teslim alıyordu. Damla sakızı, üç ayrı kalitede idi ve 1. kalite sakız doğrudan sarayda tüketilirdi. Ancak Osmanlı Arşivindeki belgelerden anlaşıldığı üzere *matbah-ı âmire* için giden iyi kalite sakızların yanı sıra mutfağa 2. Kalite sakızların da gönderildiği de olurdu²³⁶.

2.2.3 Sakız Üretimi Üzerindeki Muafiyet ve Ayrıcalıklar

Mastaki köylüleri “sakız hizmeti” (sakız yetiştiriciliği hizmeti) karşılığında bazı vergilerden muaf tutuluyorlardı. Osmanlı’da vergi muafiyeti, çok özel şartlar haricinde uygulanmazdı. Devlet tarafından kendilerine bazı hususi hizmetler verilen kimi meslek grupları veya yerel yöneticiliği ellerinde bulunduran seçkin

²³² 1695-97 yıllarında Sakız’daki malikaneyi, *Divan* yazıcısı ve tercümanı Yanaki adlı gayrimüslim kişi almıştı bkz. Özvar (2003: 79, 256-257).

²³³ Genç (2005: 105,106); Zarinebaf ve diğerleri (2005: 34).

²³⁴ 1 yük = 10000 akçe. Akçe, Osmanlı para birimi, gümüş sikke.

²³⁵ TKA, TD no: 22, v. 30; BOA, MAD, 4378, s. 2-6; MAD, 9932, s. 161,162; MAD, 9977, s. 69; HAT 17280.

²³⁶ BOA, MAD., no: 4378, s. 2,5,6; MAD, 18759.

aileler, kısmen veya tamamen bazı vergilerden muaf tutulurlardı²³⁷. Mastaki köylerindeki de böyle bir statü (vergi muafı statüsü) elde etmişlerdi. Ayrıca Evliya Çelebi'nin bahsettiğine göre bunlar, Müslümanlar gibi beyaz sarık sarma hakkına da sahiplerdi²³⁸. Bilindiği gibi Osmanlı'da, gayrimüslimlerin kıyafetleri konusunda bazı sınırlamalar vardı. Müslümanlar gibi giyinmemek ve beyaz sarık sarmamak da bunlardan biri idi. Mastaki köylüleri bu anlamda serbestti. Bu durum onlara ayrıcalıklı olduklarını hissettiren, aynı zamanda toplumsal statü kazandıran, diğer bir deyişle saygınlık kazandıran bir durumdu.

Mastaki köylülerinin asıl ayrıcalığı vergi muafiyeti idi. Bunlar, toprak tasarruf hakkı karşılığında ödenen *ispençe* vergisinden, *bâd-ı hevâ* adındaki arızî vergilerden ve kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri bağ ve bahçe ziraatından alınan *aşar* ve *resm* vergilerinden muaftılar²³⁹. Sakız ağaçlarının bakımını üstlenmek ve her yıl 303 sandık²⁴⁰ sakız üretmek koşuluyla bu vergilerden muaf tutulmuşlardı. Adadaki diğer vergi yükümlüleri bütün bu vergileri ödemek zorundaydı.

Osmanlı Arşivinde muafiyetler konusunda yaşanan sorunlarla ilgili çok sayıda kaynak vardır. Bu sorunlar genelde köylülerin, muaf tutuldukları vergileri de almaya çalışan emin veya mültezimler ile yaşadıkları sorunlardır²⁴¹. Mastaki köylülerinin muaf tutuldukları bu vergiler, hem 366'da hem de 22 numaralı tahrirlerde tek tek kaydedilmişti.

Tahrirler, devletin tüm gelirlerinin bir nevi envanteri olduğundan muaf sayılan vergiler de bu defterlere kaydedilmiş olmalıydı. Diğer bir deyişle devlet, muafiyet hakkı tanımış dahi olsa, tüm gelirleri tespit edip kayıt altına alıyordu. *Tahrir* sayımının ardından muafiyet hakkı olanlar için hem halka hem de mültezim ve eminlere bunu muhakkak bildiriyordu. Nitekim Osmanlı, 1566 yılındaki ilk

---

²³⁷ İnalçık (1999: 52).

²³⁸ Dağlı-Kahraman-Dankoff (2003: 62).

²³⁹ TKA, TD no: 22, v. 30 vasala; BOA, MAD, 9665, s. 2; C. ML, 31766; C.DH, 5686; C. ZB, 12071; C. ML, 20223; HAT, 36294.

²⁴⁰ TKA, TD no: 22, s.30 vasala.

²⁴¹ TKA, TD no: 22, v.30 vasala; BOA, MAD., no: 9932, s. 117-119; MAD., no: 9915, s. 234-35; C. DH, no: 5686; C. ZB, 12071.

sayımın hemen ardından Mastaki köylülerinin her sene 20,020 *vukıyye* karşılığı gelen 303 sandık damla sakızını verdikleri takdirde resm-i *ispençe*, bâd-ı hevâ vergilerinden muaf tutulduklarına dair ferman yayınlanmıştı ve ihtiyaç oldukça bu fermanları yinelemekteydi²⁴².

Buna rağmen zaman zaman vergi tahsildarları ile mastaki köylüleri arasında bu konuda sorunlar yaşanıyordu. Sorun genelde vergi tahsildarının tahrirde kayıtlı olan tüm gelirleri tahsil etmek istemesinden kaynaklanıyordu. Örneğin 1732 yılında Sakız muhassılı Lala Mehmet Paşa, *tahrirde* kayıtlı olduğu gerekçesiyle mastaki köylülerinden *ispençe*, *bâd-ı hevâ*, *aşar* ve *rüsûmat* vergilerini almaya kalkmıştı. 1720 yılı tahririnde kayıtlı olduğu üzere Sakızlılar, cizyenin yanı sıra kişi başı 40'ar *akçe resm-i ispençe*, tasarruflarında olan tarlalardaki ürünlerin 1 *ceribinden* 3 *kile* aynî ürün, bağların 1 *ceribinden* 30 *akçe* vergi ve aynı zamanda bâd-ı hevâ vergilerini vermekle yükümlüydü. Lala Mehmet Paşa, adadaki diğer Sakızlıların ödemek zorunda oldukları bu vergileri, Mastaki köylülerinden de, almak istemişti²⁴³.

Bunun üzerine köylüler, yerel yöneticileri ve cemaat liderleri olan *Kocabaşı*²⁴⁴ları ile birlikte bu duruma itiraz etmişlerdi. Saraya, bu durumu hem yazı ile bildirmişler hem de İstanbul'a giderek bizzat sözlü olarak iletmışlerdi. Köylüler, kendilerinin diğer vergi yükümlüleri ile bir tutulmamalarını, sakız ağaçlarının bakımının ve sakız üretiminin oldukça zahmetli olduğunu, gece gündüz bu iş ile mesai harcadıklarını ve bu işte yeterince zorluk çektiklerini belirtmişlerdi. Sakız ağaçları yetiştiriciliği dışında bu köylerin başka bir kazançları olmadığını, yükümlü tutuldukları *ispençe* vs. vergileri ödeyecek güçleri olmadığını dile getirmişlerdi. Ayrıca kendilerinden istenen 20,020 *vukıyye* değerindeki damla sakızını her yıl düzenli bir şekilde tedarik ettiklerini söylemiş, bunun karşılığında muafiyetlerinin tanınmasını istemişlerdi. Bu yükümlülüklerini yerine getirmiş

²⁴² BOA., TD., NO: 22, s. 30 vasala

²⁴³ TKA, TD no: 22, v. 30 vasala; BOA, MAD, 9932, 117-119.

²⁴⁴ Belgede "Sakız başı" diye geçmektedir.

olmalarına karşın vergilerin alınmaya devam etmesi halinde topraklarını terk edecekleri tehdidinde bulunmuşlardı²⁴⁵.

Osmanlı toprak sistemi için, bu ciddi bir tehdit idi. Osmanlı'da devlet sistemini ayakta tutan temel ilke "denge" idi. Devletin ana unsuru, sistemin korunması ve toplumsal ve ekonomik düzenin bozulmaması esasına dayanıyordu. Bu düzen ise, "toprak, halk, fetih, asker" döngüsünden oluşuyordu. Askeri güç ve fetih, devlete toprak kazandırıyor; toprak da vergiler sayesinde gelir kazandırıyor yani güç elde ettiriyordu. Bu gücün elde edilmesi için toprağın işlenmesi gerekirdi. Bunu yapacak grup da halk idi. Halk toprağı işleyerek üretim yapacak bunun karşılığında ödenen vergilerle devlet güçlenecek daha fazla asker besleyip daha çok fetih yapacaktı. İşte devleti ayakta tutan bu düzenin sihirli sözcüğü "denge" idi. Bu nedenle Sakızlıların toprağı terk etme tehdidi devletin göz ardı edemeyeceğı bir gözdağı idi. Aksi halde, hem toprak düzeni bozulmuş olacak hem de devlet ciddi bir gelir olan damla sakızı gelirlerini kaybetmiş olacaktı. Sakızlılar da bu tehdidin devlet nezdinde ne derece mühim olduğunun farkında olmalıydılar ki haklarını bu yolla arıyorlardı.

1722 yılındaki şikayet üzerine, 21 Mastaki köyüne ait olan kayıtlar yeniden incelenerek, defterler gözden geçirilmiş, Sakız adası'nın ileri gelenleri ile de görüşülmüştü. Sakız üreticilerinin muaf tutulması gereken vergi hesaplanıp toplamda 7 yük 20,254 akçe olan bu miktar Sakız muhassıllık vergisinden düşülmüştü. Böylece Mastaki köylerindeki muafiyet devam etmiş oluyordu. Hazinesinin gelir kaybını azaltmak için ise *Sakız Muhassıllığı* vergisi, yüklü bir miktar *muaccele* ile özel şahıslara yeniden satılığa çıkarıldı²⁴⁶. Böylece sorun Sakızlıları da devleti de sıkıntıya sokmayacak bir çözüme kavuşturulmuş oldu.

Osmanlı arşivindeki kayıtlarda bu tür sorunların başka dönemlerde de - örneğin 1726, 1732, 1795 yıllarında da - yaşandığı görülmektedir²⁴⁷. Kimi zaman *sakız emini* köylülerden alması gerekenden fazla damla sakızı istediğı için saraya

²⁴⁵ TKA, TD no 22, v. 30 vasala (H. 8 Safer 1135, M. 12 Kasım 1722).

²⁴⁶ TKA, TD no: 22, v. 30 vasala; MAD, no: 9932, s. 117-119).

²⁴⁷ BOA, MAD., no: 9932, 1145 (1732), s. 117-119; MAD., no: 9915, 29 ca 1138 (02.02. 1726); Cevdet Zabtiye, Gömlek no: 2071, 29 Ca 1210 (11.12. 1795)

şikayette bulunmuşlardı²⁴⁸. Bunun tersinin olduğu durumlar da yaşanmıyor değildi. Halkın içinden bu vergilere itiraz edip ödemek istemeyenler veyahut da halkı kışkırtarak vergilerin ödenmesini engellemeye çalışanlar da çıkıyordu. 1650'li yıllarda Sakız'daki papazlardan biri, vergi toplanmasına muhalefet etmişti. Patrika köyü Papazı Nikola, damla sakızı ve cizye vergilerinin toplanmasını engellemek için yedi köyün halkını toplayıp onları kışkırtıyordu. Vergileri toplaması engellenmeye çalışılan Gümrük Emini Muhammed Ağa', durumu Sakız Kadısı'na bildirerek sorunun çözülmesini istemişti²⁴⁹. Vergi toplanması konusunda sorunlar yaşanması çok olağandır. Sonuçta, önemli olan her seferinde sorunların çözülebiliyor olmasıydı. Zaman zaman benzer sorunlar yaşanmaya devam etmişse de hepsi sakız üretiminin devamı lehine çözüme kavuşmuştu. Mastaki köylüleri adanın fethinden beri uygulanagelen bu ayrıcalıklarını 18. yüzyılda da mastaki yani haraç (damla sakızı üzerindeki) ve cizye vergisi dışındaki vergilerden muaf olarak devam ettirdiler.

2.2.4. Osmanlı Kayıtlarına Göre Damla Sakızı Üretimi ve Vergileri

Tahrir defterlerinden damla sakızı vergileriyle ilgili detaylı bilgi edinmek mümkündür. Ancak bu defterlerden damla sakızının yıllık üretimini tam olarak hesaplamak mümkün değildir, burada sadece devlete ödenen miktar tespit edilmektedir. Köylülerin, vergi haricinde ellerinde mal kalıp kalmadığını, kalıyorsa ne kadarlık mal kaldığını öğrenemiyoruz. Ancak vergi miktarları ile ilgili bilgi edinebilmekteyiz. Zira tekel olması dolayısıyla bu miktar sabit idi. Daha önce de belirtildiği gibi her yıl 303 sandık mastaki devlete veriliyordu. Bahsedilen sandıkların her birinin hacmi veya ağırlıkları ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Fakat vergi olarak verilen sakızın toplam ağırlığı bilinebilmektedir. Kayıtlara göre bunlar, toplamda 20,020 *vukıyye* idi. 17. 18. 19. yüzyıllara ait tüm kaynaklarda bu oranın sabit olduğu anlaşılmaktadır. *Vukıyye*, Osmanlı'nın

²⁴⁸ BOA, HAT. no: 58396, 29 Z 1239 (25.08.1824).

²⁴⁹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 25b (t.y)

kullandığı en temel ölçü birimlerindedir, *Ukiyye* veya *Okka* diye de kullanılır. 1 vukiyye = 1,2828 kgdır²⁵⁰. Buna göre 20.020 vukiyye 25.681, 656 kg.'dır.

Bu miktar, 1566 yılı *tahririnde* farklı idi. 1566'da Damla sakızından toplamda 5.374.550 *dirhem*²⁵¹ vergi alınıyordu²⁵². Bu da 13.436 *vukiyyeye*²⁵³ tekabül ediyordu ve bu da 17.235,7008 kg. ediyordu²⁵⁴. Tablo 9'da damla sakızı üreten köyleri ve bunların ödedikleri yıllık vergi miktarları gösterilmektedir. (Tablo 9'da köylerin Yunanca adları da sıralanmış olup Yunancası bulunamayan birkaç köy adı soru işareti ile gösterilmiştir). Buna göre 1566 yılında damla sakızı vergisi en fazla Kalamoti'de idi. Kalamoti, vergi olarak 692,800 dirhemlik (2221.18096 kg) sakız ürettiyordu²⁵⁵. Daha sonra sırasıyla Mesta (427,000 dirhem – 1369.389 kg), Elata (345,000 dirhem – 1106.415 kg) ve Kalamaşya (282,400 dirhem 905.6568 kg) en fazla sakız vergisi veren ve dolayısıyla üreten yerlerdi²⁵⁶.

Tablo 9: 1566 Yılı Sakız Vergisi

Köyler	Sakız vergisi (Dirhem)
Kalamoti (Καλαμωπή) [Nahiye]	690400
Mesta (Μεστά) [Nahiye]	427000
Elata (Ελάτα)	345000
Kalamaşya (Καλλιμασιά) [Nahiye]	282400
Nenita (Νένητα) [Nahiye]	277000
Kato Elyata	259500

²⁵⁰ İnalçık (1983: 318, 329); Hinz (1990: 30).

²⁵¹ Osmanlı'da *Dirhem* hem ağırlık ölçüsü hem de para birimi olarak kullanılmaktadır. Yunanca Δραχμή kelimesinden gelmektedir. Damla sakızı için *vukiyyenin* (okka) yanı sıra dirhem de ölçü birimi olarak kullanılırdı. Ölçü değeri coğrafyalara göre değişmekle beraber 3,207 grama karşılık gelen bir miktarı ifade etmektedir. Genellikle kıymetli maden ve ecza ölçmekte kullanılır. 1 Dirhem= 3.207g (İnalçık, 1983: 318 ; Hinz, 1990: 30, Sahillioğlu, 1994: 369). Esasen TD 366'da kayıtlı köylerin damla sakızı vergilerini tek tek hesapladığımızda 4.536.225 dirhem çıkmaktadır (bkz. Tablo 1). Ancak defter sonundaki hesaplamada 5374550 Dirhem 13436 vukiyye olarak hesaplanmıştır (TD 366, s. 271). Başka bir deftere veyahut da başka bir usul ile kaydedilmiş olan bir miktar mastakinin de eklenerek bu sonuca (5374550 dirhem) ulaşıldığı tahmin edilmektedir.

²⁵² BOA, TD no: 366, s.271.

²⁵³ *Vukiyye*, İslamda Şar'i dirhem olarak 40 dirhemdir. Ancak Osmanlı'da 400 dirheme tekabül eder. 16. Yüzyılda 1 vukiyye = 400 Dirhem idi (İnalçık, 1983: 318, 329; Hinz, 1990: 30).

²⁵⁴ Esasen 5374550 Dirhem tam olarak 13436,375 vukiyyeye tekabül ediyor. Bu da 17236,18 kg ediyordu.

²⁵⁵ BOA, TD no: 366, s. 175-183

²⁵⁶ BOA, TD no: 366, s. 221-227, 227-234, 146-155

Megas Agros	247800
Armolia (Άρμόλια)	221500
Pirgi (Πυργίον)	211150
Kalkiyoz (Χαλκειόν)	191600
Vuno (Βουνός)	188750
Kini (Κοινή)	182900
Vesa (Βέσσα)	131500
Ebano Elyata	120000
Meso Didima (Μέσα Διδύμα)	120000
Pasa Limani	97800
Sorofna	92500
İsim yok	82500
Tolorotami (Θολοποτάμιον)	55500
Okso Didima (Έξω Διδύμα)	52500
Mirmingi (Μυρμήγκιον)	47300
Flocaroz (?)	45500
Bayide (Παγίδος)	38000
Ayo Yorgi (Άγιος Γεώργιος) [Nahiye]	31500
Nihori (Νεοχώριον)	26000
Osenderkaloz (?)	18900
Batrika (Πατρικά)	12700
Aya Nocazor (?)	11000
Varvarato (Βερβεράτον)	8000
Dafnon (Δαφνών)	5600
Vasilyoniko (Βασιλεώνικον)	5000
Zifya (Ζυφιάς)	3000
Simyana (Θυμιανά)	2500
Vavili (Βαβίλοι)	2000
Papa Nikola Andon	1925
Toplam	4.536.225

Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlılar, damla sakızı üretimini *Kura-yi Mastaki (Mastaki köyleri)* adı ile sakız üreten 21 köyden oluşan bir ekonomik birim olarak organize etmişti. 1566 yılı tahririne bakılırsa 21 köylük bu organizasyon daha sonraki yıllarda yapılmıştı. Çünkü TD 366'da köyler içerisinde bu tür bir sınıflandırmaya rastlanmamıştı. İlk kez ne zaman böyle bir organizasyona gidildiği bilinmemektedir. İncelediğimiz kaynaklar içerisinde en erken tarih 1720'li yıllardır²⁵⁷. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden ve bazı

²⁵⁷ TKA, TD no: 22; BOA, MAD, no: 9915, 29 ca 1138 (02.02. 1726)

kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla 17. Yüzyılın ilk yarısında bu organizasyon mevcut idi²⁵⁸

Kaynaklarda Mastaki köylerinin adedi konusunda farklı rakamlar bulunmaktadır. Evliya Çelebi, bunların 25 tane olduğunu söylüyordu²⁵⁹. 19. yy'a ait kimi kaynaklarda ise bunların 24 adet oldukları belirtilmiştir²⁶⁰. Oysa incelediğimiz diğer tüm kaynaklarda Mastaki köyleri adı altında bu ekonomik birimin 21 adet köyden oluştuğu açık bir şekilde belirtilmektedir²⁶¹.

Bütün bu rakamlardan daha farklı olarak 1566 yılı tahririnde, damla sakızı vergisi veren 35 adet köy tespit edilmiştir (Köyler için bkz Tablo 9). Ancak 35 köyden damla sakızı vergisi alınması buralarda doğrudan bu ürünün yetiştirildiği anlamına gelmemelidir. Mastaki köylerinden gelmiş ve aynı zamanda sakız yetiştirme yükümlülüğü de devam eden kişilerin damla sakızı yetiştirdiği köy dışında başka köylere yerleşmiş olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Osmanlı, vergi kaydı yaparken kişileri oturdukları yere göre kaydeder fakat ziraat ettikleri ürün üzerinden vergilendirirdi²⁶². Yani damla sakızı üretmeyen bir köyde yaşayıp belli bir sayıda sakız ağacının bakımından ve üretiminden sorumlu olan bir vergi mükellefi, hangi köyde ikamet ediyorsa o köy kayıtları arasına yazılıyor ve sakız hizmetinde bulunduğu için de sakız vergisi veriyordu. Bunun da mastaki köyleri dışında da sakız vergisi veren köyler olmasına, sebep olduğu düşünülmektedir. Nitekim Simyana ve Nihori'de bu tür bir durum söz konusudur. Simyana 21 mastaki köyünden biri olmamasına karşın 1,000 dirhemlik sakız vergisi vermekteydi²⁶³. Bunun nedeni buraya yerleşmiş olan Mastaki köyleri sakinleriydi. *Tahrirde* bu köye Mastaki köyü olan Pirgi, Kalamoti, Kalimasia ve

²⁵⁸ Ayrıntı için Bkz. 1. 3. Bölüm.

²⁵⁹ Dağlı-Kahraman-Dankoff (2003, C. 9: 62),

²⁶⁰ BOA, HAT., 40342 A ; HAT., 40342 B; HAT., 38209; Ahmet Cevdet Paşa, 1301: 45).

²⁶¹ TKA, TD no: 22, v. 30; MAD, 9932, s. 161-162; MAD, 9977, s. 69; MAD, 9915, s. 234-235; Ayrıca 19. Yüzyıl için bkz. C. ZB 2071; C. DH 5686; HAT 17280).

²⁶² Esasında Osmanlı vergi sisteminde kişinin nerede yaşadığından öte nerede kayıtlı olduğu önemliydi ve buna göre vergi ödenirdi. Bu durum sadece üretim için geçerli olan bir şey değildi. Cizye vergisinde de aynı şey söz konusu idi. Reaya, ikamet ettiği yer değil vergiye kaydolduğu yerin listelerinde yer alırdı. Örneğin H. 1062 senesi cizye kayıtlarında Sakız şehri kayıtları arasında Sanorasno adlı zımmi başka bir şehirde yaşamasına rağmen adanın cizye listesinde olduğundan kendisine düşen vergiyi tâbi olduğu yerin memurlarına ödemişti. Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 16a (1651/52).

²⁶³ BOA, TD no: 366, s.137-139

Nenita köylerinden gelip yerleşenler olduğu belirtilmiştir²⁶⁴. Bunlar Timyana'da sakin olmalarına karşın üretimlerini hala eski köylerinde yapıyor olmalıdırlar. Nihori de de aynı durum söz konusuydu. O köy de Mastaki köylerinden biri değildi fakat 20 yıl önce Kalimasia'dan buraya gelip yerleşenler olmuştu²⁶⁵ ve bunlar 26,000 dirhemlik sakız üretiyorlardı²⁶⁶. Kalamasya'da değil Nihori'de ikamet ettikleri halde Damla sakızı işi ile uğraştıkları için "sakız üretenler" veya Osmanlı deyimiyle "*sakıza hizmet idenler*" statüsünde idiler. Her iki örnekte de köylüler, mastaki köylerini terk etmiş olmalarına rağmen bu statüden kurtulamıyorlardı.

Burada dikkat çeken unsur, damla sakızı yetiştirme yükümlülüğü nedeniyle, köylülerin, toprağını terk etseler dahi sakız yetiştirmeye devam ediyor olmalarıydı. Sakız üreticileri nereye yerleşmiş olurlarsa olsunlar Osmanlı onları kayıt ve kontrol altında tutuyordu. Bu konuda Osmanlı'nın, 17. ve 18. ve hatta 19. yüzyıllarda çok sıkı bir denetim uyguladığını, sakız yetiştiricilerinin bu işi aksatmalarına izin vermediğini ve bu konuda emir ve fermanlar yayınladığını daha önce belirtmiştik. Ancak 1566 yılı Osmanlı'nın adadaki yönetiminin ilk yılı idi ve henüz bir düzenleme oluşturmamıştı. Daha sonraki yıllarda Osmanlı, muhtemelen bu 35 köyden bazılarını ortak vergi birimi olarak birleştirip ve toplamda 21 vergi ünitesi haline getirmişti²⁶⁷. Böylece sakız üretimini kontrol altına almış ve bunu bir sisteme oturtmuştu.

Bu köylerin ekonomik idaresi *mastika ağası* veya *Sakız-Emini* tarafından yürütülüyordu. Sakız adası'nın tüm gelirlerinin toplanıp hazineye aktarılmasına İstanbul Gümrük Emini memur edilmişti. İstanbul Gümrük emininin ilgilendiği gelirler hayli fazla olduğundan bu görevi farklı kişilere dağıtarak icra ederd. Sakız adası gelirleri için Sakız Emini görevlendirilirdi. Bu kişi, adanın tüm

---

²⁶⁴ "*Karye-yi mezbure-ye Kalamaşya ve Pirgi ve Kalamoti ve Nemita nam köylerden gelüb sakin olanlar sakıza hizmet iderler...*" (TD 366, s. 138).

²⁶⁵ "*Karye-yi mezburede yigirmi yıldan ziyade sakin olub Kalamaşya nam karyeden gelüb taife bunlardır sakıza hizmet iderler haliya bu karyede sakinlerdir*" (TD 366, s. 132).

²⁶⁶ BOA, TD no: 366, s. 131-136

²⁶⁷ Bu konuda kesin bir yargıya varmak için incelediğimiz kaynaklardan yeterli bilgi elde edilememektedir. Bunun için Osmanlı arşivinin diğer kaynaklarının da inceleneceği başka bir çalışmada bu konunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

gelirlerini toplamakla görevliydi. Aynı şekilde Sakız Emîni de bu görevi vekil ve kethüdalar aracılığıyla yerine getiriyordu. Sakız Emîninin, belki en önemli sorumluluğu damla sakızı vergisiydi. Bu vergiyi devlet adına topluyor ve denetliyordu. Damla sakızı vergisinin dağılımı köy bazında yapılmıştı ve miktarı her köy için farklıydı. Dolayısıyla her köyü ayrı bir yükümlü sayıyordu, köy sâkinlerini ise kendi köyü/cemaati içinde yükümlü kılıyordu. Adayı ziyaret eden seyyahlardan Pougeois, sakız emîninin veya o senenin vergi toplayıcısının köyde üretim yapan herkesin ve işlenen her ağacın kaydını tuttuğunu belirtir²⁶⁸. Yukarıda bahsedildiği gibi, Sakız Emîni, damla sakızı haricinde adanın diğer gelirlerini de topluyordu. Ada gelirleri içinde birçok vergi birimi olduğu için bu işleri başkalarına devrederek ya da başkalarını görevlendirerek icrâ ediyordu. Açıkçası buna tam olarak görevlendirme denemezdi, bu bir nevi ticaretti. Çünkü emîni, bu görevi belli bir ücret karşılığında veriyordu diğer bir deyişle satıyordu. Görevi satın alan kişi, o senenin vergisini kendisi topluyordu. Anlaşma sağlandıktan sonra bu kişiyi kadıya bildirir, karşılığında hüccet alırdı. Ne kadar süreliğine ve hangi vergiyi toplayacağı belirtilirdi. Böylece onun adına vergi toplayacak kişi resmen tanınmış oluyordu. Örneğin 1062 yılı Sakız Emîni, Abdülmennân oğlu Muhammed Ağa kendi *iltizâmında olan Mukâta'a-i Resm-i Zemînî* Sakız eşrafından Murad oğlu Muhammed'e 112,000 (yüz on iki bin) akçeye satmıştı. Böylece H. 1062-1063 senesi resm-i zemînini bu kişi toplayacaktı²⁶⁹.

Görüldüğü üzere Osmanlı, damla sakızı üretimi üzerinde özel bir gelir ünitesi oluşturarak vergilendirmişti. Damla Sakızı üreten köyler ve üreticiler, fetih öncesi oluşturulan mastaki köyleri şeklinde yapılanmıştı. Bu yapılanma idari bir birim olmaktan çok ekonomik bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Sakız

²⁶⁸ Pougeois (1869:243)

²⁶⁹“Medîne-i Sâkız Emîni mefharu'l-akrân ibn-i Muhammed Ağa ibn-i 'Abdülmennân Meclis-i Şer' de medîne-i mezbûre sükkânından Muhammed ibn-i Murâd nâm kimesne mahzarında ikrâr u i'tirâf idüb “Şart-ı Bin altmış iki Senesi'nde vâkı' Mârt evvelinden Bin altmış üç Senesi'ne vâkı' Felvâr gâyetine değin mezbûr Muhammed'e Yüzonikibin Akça'ya fûrûht ve der-'uhde eyledim.” Didükde gibbe't-tasdîki'l-vicâhî mâ veka'a bi't-taleb ketb olundı”. Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 14b, (1651/52).

üretimi zahmetli ve özel ihtimam gerektiren bir vazife olduğundan bu işle meşgul kişiler vergi muafiyetleriyle ödüllendirilmişlerdi. Damla sakızının, Osmanlı dönemi ekonomik ve idari yapılanmasını tahrir defterlerine göre inceledik. Şimdi hukuki kayıtlardan damla sakızını sosyal ve hukuksal ilişkiler açısından değerlendirelim.

2.3. DAMLA SAKIZI VE SOSYAL YAPI

2.3.1. Cemaat Hukuku Kayıtlarında Damla Sakızı

Osmanlı, Cenova'dan devraldığı kurumları muhafaza etmişti. Düzenin sürekliliği ve işlerinin yürütülmesi için, cemaat liderlerinin kontrollerindeki yerel sistem devam etmişti. Damla sakızının üretimi, tasarrufu konularında cemaatin ezelden beri uygulayageldikleri sistem aynen devam ediyordu. Bu nedenle de köylüler, Osmanlı ile gelen yeni sisteme adaptasyon sorunu yaşamadılar. Kendi içinde bir nevi serbestiyete sahip ve ayrıcalıklarla ödüllendirilmiş olan mastaki köyleri, gerçekte bu düzenden memnun muydu şikâyetçi miydi bilinmez. Ama *mastika* üretimi karşılığında talep ettikleri ayrıcalıkları elde etmiş olduklarına göre pek de şikâyetçi olmadıkları düşünülür. Mastaki köyleri, devletin de onayladığı bu sistemi koruma vazifesi karşılığında ayrıcalıklarını devam ettirmişlerdi. İki tarafın da şartlarda anlaşmış olması, sistemin devamlılığının en büyük etkeni olduğu kuşkusuzdur.

Devlet, damla sakızı üretiminin aksatılmaması, ağaçların bakımının ihmal edilmemesi, verimliliğin esas kılınması, her yıl belirlediği damla sakızı kotasının tamamlanıp vergi olarak devlete ödenmesi ve bu konudaki yasaklara riayet edilmesi şartıyla, damla sakızı üreticilerini diğer bir deyişle mastaki köyleri sâkinlerini, üretim aşaması ve tasarruf hakkı konularında yerel geleneğin hâkimiyetine bırakmıştı. Böylece *mastika* üretimi ve tasarrufundaki iç işleyiş cemaatin kendi düzeni içerisinde devam etmişti. Yaşanan sorunlar da yerel hukuk platformunda çözüme kavuşturulmuştu. Bu hukuka yansıyan ilişkiler geleneksel hukukun yani örfün temsilcisi olan *Notarios*'un kaleminden kodekslere dökülmüştü. İşte o kodeksler, damla sakızı üretimi ve tasarrufunun

yerel yapıdaki uygulamalarına ışık tutması bakımından tarihsel dokuyu anlamamıza ve yorumlamamıza yardımcı olmaktadır. İncelediğimiz farklı köylerin noter kodekslerinden, başta Kalamoti köyüne ait olan 69 numaralı defter olmak üzere mastaki köyleri kayıtlarından damla sakızı konusundaki işlemleri tarihsel bakış açısı ile incelemeye çalıştık.

İncelediğimiz, “Notariakos kodikas”larda damla sakızı üzerindeki cemaat vergileri, ağaçlarla ilgili resmi prosedürler, satış, miras gibi konularda çok sayıda kayıt bulunmuştur. Buna göre damla sakızı üretimi ve tasarrufunun iç işleyişini biraz daha detaylandırmak mümkün olmuştur.

2.3.2. Babadan oğula bir Miras : O Skinos (Damla Sakızı ağacı)

Osmanlı döneminde Damla sakızının alımı satımı ve mülkiyeti yasak olduğundan bu meta üzerinde doğrudan tasarruftan bahsedilemez. Bu konuda mülkiyet değişiminden söz etmek doğru olmaz. Birincisi; damla sakızı, tıpkı tarım arazilerinde olduğu gibi Devlet-i aliyye'nin mülkiyetinde idi. Bunlar üzerinde özel bir mülkiyetten, özel kişi mülkiyetinden söz etmek doğru olmaz. İkincisi ise damla sakızı üzerindeki özel statü yani “tekel” nedeniyle mülkiyetinden bahsedilemez. Tüm damla sakızı üretimi miri bir statüde ve devlet tekelinde idi. Ancak aynı kısıtlamanın sakız ağaçları üzerinde olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak güçtür. Sakız ağaçlarının da tıpkı damla sakızı gibi mülkiyet hakkının engellenmiş olup olmadığı kesin olarak anlaşılamamaktadır. Nitekim ileriki bölümlerde ayrıntılandırılacağı gibi Noterlerdeki satış ve miras kayıtların bunların alınıp satılabildiği ve miras, çeyiz bırakılabildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu alım satım ve devirlerde mülkiyetin mi yoksa tasarruf hakkının mı el değiştirdiğini tespit etmek mümkün değildir. Nitekim miri oldukları halde, tımar arazilerinde de satış ve devir işlemlerinin gerçekleştiğini biliyoruz. Bu işlemler, mülkiyet değişiminden ziyade “işletim veya tasarruf mülkiyeti” değişimidir. Ağaç üzerinde kişi mülkiyetinin tanımlanabildiği düşünülünce sakız ağaçlarının köylünün mülkiyetinde olduğu fakat ürünün yani damla sakızının devlete ait olduğu varsayılabilir. Ancak elimizdeki verilerle bu konuda kesin bir yargıya varmak olanaklı değildir. Bu aşamada, sakız

Ağaçlarındaki işleyişin de mülkiyet değişimi mi “özel kişilerin sakız ağaçları üzerindeki işletim mülkiyeti” değişimi mi olduğunu tanımlamak güçtür.

Sakız ağaçları üzerindeki mülkiyet ya da işletim mülkiyeti değişimi, Osmanlının timar sisteminde uygulaya geldiği geleneksel bir yöntemle “babadan oğula” geçmekteydi. Elimizdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla sakız ağaçlarındaki tasarrufun el değişimi, aile dışına pek çıkmamaktaydı. Genellikle ebeveynlerden çocuklarına geçim kaynağı olarak aktarılmaktaydı. Buna bir nev’i devir işlemi de denebilir. Tabii bu devir işlemi sırasında sakız üretimi üzerindeki yükümlülükler de doğrudan el değiştirmiş oluyordu. Evlatlar, anne - babalarından sadece bir geçim kaynağı unsuru devralmıyor aynı zamanda bu unsur üzerindeki tüm yükümlülük ve sorumlulukları da devralmış oluyorlardı. Sakız ağaçlarının bakımı, ehlileştirilmesi, üretimi, belirlenmiş olan asgari miktarı karşılama zorunluluğu ve yıllık vergisi şeklindeki yükümlülükler el değiştirmiş olurdu. Daha önce anne – babalarının yerine getirmekle mükellef olduğu yükümlülükleri çocuklar, miras almış oluyorlardı. Dolayısıyla sakız ağaçlarındaki işletim mülkiyeti değişimi aynı ailedeki “özel kişi” değişimi olarak nitelendirilebilir.

Mükelleflik tüm yükümlülükleri ile aynı ailenin bir başka üyesine geçmekteydi. Dolayısıyla doğrudan bir mülkiyet değişiminden söz etmek çok doğru olmayacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı, vergi mükellefliğini “özel kişi” üzerinden değil “hane” üzerinden tanımlamaktaydı. Buna dayanarak aynı aile içinde kalan üretimi, el değiştirmemiş olarak tanımlamalıyız. Osmanlıda mükelleflik, birey üzerinden değil aile üzerinden tanındığı için aile bireyleri içerisindeki el değişimi ne vergi ne de yükümlülükler açısından el değişimi sayılmamaktaydı.

Damla sakızının babadan oğula aktarımı, genelde miras ya da devir işlemleri ile gerçekleşirdi. Ancak kimi zaman da satış yoluyla aktarılırdı. Örneğin, Georgis Kinigos oğlu Michali’ye kendi tasarrufundaki sakız ağaçlarını bedeli mukabilinde satmıştı. Oğlu, ücretini noter huzurunda tastamam ödemek kaydıyla satın almıştı. Böylece bunların bakımı, sorumlulukları ve yükümlülüğü bundan böyle oğluna geçmişti. Ondandır da çocuklarına geçecekti.

Bu ağaçlar bir *pentari*²⁷⁰ *mastika* verirdi. Michalis, bunun karşılığı olan devlet vergilerini ödeyecekti²⁷¹. Bu sözleşmede Georgi'nin oğluna sakız ağaçları ile beraber, bazı gayrimenkuller de sattığı görülmektedir. Sakız ağaçlarındaki satış, esasında onun yükümlülüklerinin satışı idi. Zira satış sözleşmesinde; bu sözleşme ile evin, bağ ve tarlaların tüm hakkının oğluna geçtiği belirtilirken sakız ağaçları söz konusu olunca “χρέη σκίβου” (chrei skinous) “sakız ağaçlarının borçları”nın yani yükümlülüklerinin oğluna geçtiği vurgulanmıştı.

Borç olarak aktarım konusunda asıl vurgulanması gereken ise damla sakızının bizzat kendisi ile ilgili işlemlerdi. *Mastika*'nın herhangi bir yolla bir başkasına transferi, tam anlamıyla borç transferi olarak nitelendirilebilir. Bu konuda çok güzel bir örnek 1710 yılı kayıtları arasından çıkmıştı. Kalamoti sâkinlerinden Michalis Kontaratos'un ölümünün ardından, kız kardeşi ve yeğenleri mirasını paylaşmıştı²⁷². Paylaşılan miras içinde tarla ve araziler dışında damla sakızı da vardı. Kız kardeşi Kali'ye beş buçuk litre sakız kalmıştı. Ancak bunu “is ta afentika” olarak yani devlete ödemek üzere almıştı. Damla sakızı üzerindeki tekel dolayısıyla ürün, miras yoluyla bile aktarılamıyordu. Kali'ye kalan beş buçuk litre sakız, vakti geldiğinde devlet yetkilerine teslim edilmek üzere Kali'nin sorumluluğuna verilmişti. Sakız ağaçları üzerindeki sıkı tedbirler, damla sakızı için birkaç kat arttırılmış olarak aynen uygulanırdı. Sakız ağacı, miras veya satış yoluyla elden çıkarılabiliyordu. Ancak damla sakızının kendisi, ister miras, ister satış yoluyla olsun halkın üzerinde dilediği gibi tasarruf edebileceği bir meta değildi. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Kali, noterde, kendisine ağabeyinden kalan terekeden hakkına düşeni alırken miras kalan sakız için özel bir şerh düşülmüştü. Belirtilen miktardaki *mastika*, kendisine şartlı ve koşullu olarak yani devlete vergi olarak ödenmek üzere teslim ediliyordu.

---

²⁷⁰ 1 pentari = 8 litre

²⁷¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 67r-67v, 22.02.1708

²⁷² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 93v-94r, 10.07.1710

Aynı örnekten devam edecek olursak Kali ile birlikte diğer varisler de Michali Kontarato'nun terekesindeki damla sakızını aynı şartlarda teslim alıyorlardı²⁷³.

Buna göre varislere düşen damla sakızı miktarları şöyle idi:

Kali	5 ½ litre
Monis Mentonis	4 litre
Papas Ksenos Sinadinos	1 ½ litre
Zarifis	1 ½ litre
Zarifis ve erkek kardeşi	1 ½ litre

Bunun haricinde müteveffanın yeğeni Michalakia'ya; Piksaron, Kato Alonion mevkiilerindeki sakız ağaçları ve Zarifi'ye dört sakız ağacı bırakılmıştı. Ayrıca erkek kardeşi ile birlikte tasarruflarına bırakılmak üzere Zarifi'ye üç sakız ağacı daha kalmıştı²⁷⁴.

Terekelerdeki damla sakızları, hukuki prosedürde borç niteliği taşıyordu. Ölmüş dahi olsa bu damla sakızları Michali Kontarati'nin devlete olan vergi borcu idi. Zaten bütün bu varislere kalan *mastika* noter belgelerinde "sakız borcu" diye geçer²⁷⁵. Gerçekten de borç niteliğinde bir miras idi. Çünkü yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere mirasla gelen damla sakızları vergi zamanı olunca geldiği gibi doğrudan devlet görevlilerine teslim edilmek üzere sahiplenilmişti. Ağaçlar, damla sakızına göre nispeten daha kazançlı bir miras idi ama onlar için de pek çok ağır sorumluluk söz konusu idi.

2.3.3. Tasarruf Mülkiyetindeki Satış İşlemleri

2.3.3.1. Satış

Kayıtlarda damlasakızı ağaçlarının olduğu arazilere yönelik farklı yıllarda çeşitli satış işlemlerine rastlanmıştı. Satış sözleşmelerinde, damlasakızı ağaçlarının özel koşul ile satıldığı görülmektedir. Satışlarda damlasakızı ağacının bulunduğu arazileri için bazı koşulları yerine getirmek şartıyla satış gerçekleşirdi. Örneğin 1706 yılında Georgis Kinigos iki katlı evi dışında Chalikoi mevkiindeki üç parça tarlası ve Agios Anargiros mevkiindeki iki parça tarlasını

²⁷³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 93v-94r, 10.07.1710

²⁷⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 93v-94r, 10.07.1710

²⁷⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 93v-94r, 10.07.1710

Michalis Varvatakis'e satmıştı²⁷⁶. Bunların içinde damla sakızı ağacının olduğu araziler de vardı. Adıgeçen satıştaki araziler:

1. Chalikoi mevkiindeki Sideros Klitas, Nikolis Likakis ve Sideros Melisinos ile sınır olan tarla
2. Aynı mevkide üzerinde damlasakızı ağacı olan bir tarafı yola sınır diğer tarafları Sideros Melisinos ve Nikolas Likakis ile sınır olan diğer tarlası
3. Aynı mevkide üzerinde sakız ve dut ağaçları olan Georgis Kostasakis, Kiourana oğlu Gianis ile diğer tarafı yola sınır olan arazi
4. Ayios Anargiros mevkiindeki Monis oğlu Nikolas ile sınır olan yukarı kısım ile
5. Aynı mevkide aşağı kısmı Likos oğlu Diakos ile sınır olan iki parçadan oluşan ve üzerinde sakız ağaçları olan
6. Ayrıca Agios Anargiros'un arka tarafında damlasakızları için 3 kulaç büyüklüğünde bir düzlük vardı. Georgis, sakızlar için bunu da Michali'ye bırakıyordu. Muhtemelen bu minik düzlük damla sakızların kurutulması aşamasında ihtiyaç gören bir yerdi.

Bu arazilerdeki ağaçların bakımı ve tasarrufu olduğu gibi Michalis'e satılmıştı. Bununla beraber sakız ağaçlarındaki sorumluluk ve yükümlülük Georgis Kinigos'tan Michalis Varvatakis'e geçmiş oluyordu.

İncelediğimiz bu satış sözleşmesinde *skinos* (σκίνοϛ) diye tabir edilen sakız ağaçlarının olduğu arazilerin satışı bazı şerhlerle gerçekleşmişti. Birincisi; Michalis Varvatakis'in damlasakızı ağacı olan araziye, ömür boyunca işleteceği ve bunu kendinden sonra da çocuklarına, hatta onların da çocuklarına miras olarak devredeceği şerhi düşülmüştü. Böylece hem üretimin sürekliliği korunmuş oluyor hem de üretim aile içinde kalarak toprağın parçalanması engellenmiş oluyordu. İkinci olarak; ağaçların bakımı, korunması, vergilerinin ödenmesi gibi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği şerh olarak düşülmüştü.

---

²⁷⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706

Sakız üretimi üzerindeki hizmetler ve mükellefiyetler tasarruf hakkı kimde olursa olsun değişmezdi. Dolayısıyla tasarruf hakkı satışında, tüm yükümlülükler ve sorumluluklar ağaçlarla birlikte yeni “sahibine” geçmiş oluyordu²⁷⁷. Ayrıca damla sakızındaki tekel nedeniyle resmi yükümlülük olarak sakız eminine, istenen miktarda damlasakızını vermekle mükellef olduğu da sözleşmede hatırlatılıyordu. Bu satışta bahsedilen arazideki sakızağaçlarında hâlihazırda iki *pentarialık* sakız vardı. Bu sakızların, o seneki Sakız Emini adına görevli olan Gianis Sinadinos’a teslim etmesi gerektiğini belirtmiş ve sadece belirtmekle kalmamış bunu sözleşmeye de geçmişlerdi²⁷⁸. Emin’in vergi toplama işini her zaman bizzat yapmadığı, belli bir ücret karşılığı bu görevi bir başkasına tahsis ettiği daha önce belirtilmişti. Gianis Sinadinos bu şekilde görevlendirilmiş olmalıydı.

Satış sözleşmesinin sonuna düşülen diğer bir şerh ise konuyu tamamen aydınlığa kavuşturacak nitelikte idi. Satışta bahsi geçen arazilerin Michali’ye verildiğini ancak Michali’nin bunlar üzerinden ticaret yapamayacağı, bunları satamayacağı, hediye edemeyeceği sadece sakızları ile birlikte buraya sahip olduğu açıkça belirtildikten sonra adı geçen arazilere sürekli ve süresiz olarak sahip olduğu bir kez daha vurgulanmıştı²⁷⁹.

Satış sözleşmelerinde, sakız ağacı ile ilgili ilginç gelen bir nokta da ağacın değil toprağın satışı idi. Sakız ağacını satmak imkansız, elden çıkarmak güç bir prosedürdü. Hal böyle olunca kurnaz Sakızlılar, *skinos* yani sakız ağacını satın almak veya satmak yerine ağacı çevreleyen arazinin satışını yapıyorlardı. Aslına bakılırsa satışın sakız ağacı için yapılan bir sözleşme olduğu açıktır. Sözleşmede dahi pazarlık araziden ziyade üzerindeki sakız ağacı (*skinos*) için yapılırdı. Örneğin 1705 yılı haziran sonunda Papas Georgis Galatoulas ile

---

²⁷⁷ “... τὰ ὠπία τ(ου) τα δῖνη μετομαστήχην μεδῆω πενταρια νατάέχη αἴη κ(αι) πάντοτε εονη(ος) κ(αι) κληρονομηκ(ος) πεδῆον των πεδῆον τ(ου) κ(αι) νατοδῆνη ηστααφεντηκά ης τον ευρησκόμεν(ον) εμήνην ης ὄνομα γηάνης σηναδην(ος)...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706

²⁷⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706

²⁷⁹ “... τα άνωθεν οσπήτηα κ(αι) χόραφιά απομένη οάνοθεν μηχάλης ναμήν εμπορί ναταπ(ου)λήση μήδε ναταχάριση μόνον ναταέχη μετομαστήχην ος γράφη άνοθεν αἴη κ(αι) πάντοτε...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706.

Pantelis Triantafilos 13 parmak (dekatria dachtila) büyüklüğünde bir arazi satışı için notere gelmişlerdi²⁸⁰. Böylesi ufak bir miktar arazi satışı çok ender rastlanan bir durumdu. Bahsedilen arazi bir sakız ağacını çevreleyen miktardı ve esasen sakız ağacı pazarlığı yapılıyordu. Ancak bahsedildiği gibi Osmanlıda sakız ağacının alımı satımı yasaktı. Ayrıca sakız ağacı, devletin mülkü idi ve alınıp satılamazdı. Bu nedenle köylü, sakız ağaçlarındaki tasarrufun el değişimi için böyle bir yol izliyordu. Satış, Haziran sonlarında gerçekleşiyordu yani kısa bir süre sonra (Temmuz-Eylül) ağaçlar sakız damlatmaya başlayacaktı. Papas Georgis muhtemelen sakız işleriyle uğraşamayacağından hazır ürün vakti de yaklaşmışken ağacı elden çıkarmak istemişti.

Bu tür durumlarda muhakkak bilirkişi görüşüne başvurulurdu. Şayet bilirkişiler de onaylarsa satış gerçekleşirdi. Bunun için noterde iki bilirkişi hazır bulunuyordu: Papas Nikolas Chrisolouras, Kostas Mavrotheri. Bunlar bahsedilen 13 parmak arazinin damlasakızı ağacını çevrelediğini onaylıyor, tasarrufun el değişiminde bir sıkıntı olmayacağını doğruluyordu. Bunun üzerine Papa Georgis tasarrufundaki ağaç, damla sakızı çıkarmak üzere yarım asilania²⁸¹ karşılığında Pandeli'ye satılmıştı. Ücreti peşinen noter huzurunda ödenmişti. Fakat her zaman olduğu gibi kadiya gidip hüccet yapma şartı ile satış sözleşmesi onaylanmıştı²⁸².

2.3.3.1.Takas

Sakız ağaçlarındaki mülkiyet (tasarruf mülkiyeti) transferi, alım satımdan daha eski bir yöntem olan değiş-tokuş ile de gerçekleşiyordu. Kişiler, kendi aralarında yaptıkları anlaşma veya pazarlığa göre tasarruflarındaki ağaçları değiştirebiliyorlardı. Böylece herhangi bir bedel ödenmeksizin tasarruf mülkiyeti el değiştirmiş oluyordu.

---

²⁸⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 41r, 29.06.1705

²⁸¹ Aslanlı para diye de bilinen Adalarda çok sık rastlanan para birimidir. Belgelerde; "asilania, aslania" olarak geçmektedir.

²⁸² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 41r, 29.06.1705

Papas Georgis Kontaratos, Nikola Kinigo'ya Kermika mevkiinde bir tarafı Nikola'nın toprağı ile sınır diğer tarafından yol geçen beş sakız ağacını, "toprağıyla beraber" Nikola'ya veriyordu. Buna karşılık Nikolas ise Papa Georgi'ye aynı mevkide, yola ve Michali Protopsarti'ye sınır, "toprağıyla beraber" bir ağaç ve üstüne iki *zoulotes* veriyordu.

Bu değişimde eşit oranda ağaç olmadığından değişimin bir kısmı para olarak gerçekleşmişti. Sakız ağaçları satışında olduğu gibi değişiminde de bilirkişi görüşüne başvurulurdu. Ağaçlar, üzerindeki özel statü ve yükümlülükler böyle bir uygulamayı gerekli kılıyordu. Hem bu transferin uygunluğunu onaylamak için hem takasda taraflardan biri haksızlığa uğramasın diye hem de değişimin bedelini tayin etmek üzere noterde bilirkişi heyeti oluşturulurdu. Köyün ileri gelenlerinden sakız ağaçları konusunda bilgili ve tecrübeli olan Papas Mikes Sinadinos, Michalis Protopsartis, Kostas Triteakis'ten oluşan üç kişilik bilirkişi heyeti oluşmuştu. Bunlar da anlaşmayı onaylayınca taraflar sözleşmeyi imzalayarak bu transferi gerçekleştirmişti²⁸³. Bu anlaşmada, takas yerine bir miktar paranın ödenmesi, sakız ağaçlarının o zamanki "işletme değeri" ile ilgili bir fikir vermeye yardımcı olabilir. Papa Georgi'nin 5 ağacına karşılık Nikola Kinigo'ya bir ağaç ve iki *zoulotes* vermişti. Dolayısıyla ağaç başına yarım *zoulotes* düşüyordu. Aslına bakılırsa bu çok düşük bir fiyattı. Yukarıda Papa Georgi'nin Pandeli'ye sattığı ağacın bedelinin yarım *asilania* olduğunu görülür²⁸⁴. Fiyatlar ağacın verimine göre değişirdi. Bu nedenle de bir ağaç için yarım *zoulota* bedeli biçilirken diğeri için yarım *asilania* bedeli biçilebiliyordu.

2.3.4. Vergi Muafiyeti

Damla Sakızı yükümlülükleri, kişiyle beraber tüm cemaatini de kapsardı. Dolayısıyla yapılacak bireysel hatalar cemaate yansırı. Yükümlülükleri yerine getirmeyen veya eksik ürün elde eden üreticinin açığını cemaati kapatmak zorunda olduğundan cemaat, üreticilerden kaynaklanan sorunların en aza indirgenmesi konusunda yoğun çaba gösterirdi. Bu anlamda üretimin ilk ve

²⁸³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 44v, 26.03.1706

²⁸⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 41r, 29.06.1705

hatta en etkili denetçisinin üretimden sorumlu tutulan cemaat olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu münasebetle sakız üretimindeki tasarrufuna bir şekilde son vermek isteyen kişi, ondan (cemaatten) muvafakat almak zorundaydı. Cemaatin de bu konuda itirazı olmazsa kişiye muafiyet tanınırdı. Bu durumda cemaate tanınmış toplam vergi yeniden hesaplanarak yeni bir dağılım yapılırdı.

Damla sakızı üretiminde kişiye muafiyet tanınması, cemaate ayrıca külfet getiren bir durum olduğundan mümkün olduğu kadar sınırlandırılmaya çalışılmıştı. Bu nedenle de defterlerde bu konuyla ilgili çok fazla kayıt bulunmamaktadır. Kalamoti köyünde buna yönelik hiç kayıt yoktu. İncelediğimiz diğer defterlerden sadece Vessa köyüne ait olan 1620-1687 tarihlerini kapsayan kodekste 22 Mayıs 1622 tarihli bir belgede²⁸⁵ köy sakinlerinden Nikolis Pachnos'un *kokologi* (damla sakızı vergisinin yerel dildeki ifadesi) üzerindeki vergi yükümlülüğünden muaf tutulduğu kayıtlara geçmişti. Cemaatin ve dimogeronteslerin toplandığı bir meclisle alınan bu karar tüm köyün onayı ile kabul görmüştü. Bu onay ile Nikoli'nin ödediği 25 asilania değerindeki *mastikayı* bundan böyle geri kalan vergi mükellefleri tamamlayacaktı.

Aslına bakılırsa, muafiyet konusunda hem cemaati hem de üreticiyi sıkıntıya sokmayacak bir formül bulunmuştu. Üretimden çekilecek kişi, kendi üretimine devam edecek birini bırakmak şartıyla muafiyet alabilirdi. Böylece cemaatin damla sakızı vergisi ve yükümlülükleri için oluşturduğu sayı korunmuş oluyor, kişi başına düşen sorumluluklarda ve vergilerde yeni bir düzenlemeye gidilme gereği kalmıyordu.

Bunun haricinde muafiyet alan kişi bir sefere mahsus olmak üzere kendi payına düşen damla sakızı miktarının bedeli olan parayı cemaate ödemek zorundaydı. Bu iki prosedürü yerine getiren kişi muafiyet alıp damla sakızı üretimi ve yükümlülükleri ile ilgili sorumluluktan kurtulmuş olurdu. Noter kayıtlarına yansıyan uygulamalardan anlaşıldığı kadarıyla muafiyet alan kişinin yerine belirlediği yeni mükellef, genelde çocuğu olurdu. 1674 yılının 4 Martında kayıt

---

²⁸⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessas, fakelo:1620-1687, filo: 115v, 22.05.1682

altına alınan bir belgede bunun örneğini görmek mümkündür²⁸⁶. Vessa köyündeki Kostas Nikolas Filimati'nin ödediği *kokologi* ve haracı artık ödemeyeceği ve cemaate olan sorumluluğuna binaen yerine oğlunun geçtiği kaydedilmişti. Bundan sonra Kosta'nın "köye" (cemaate) ödediği 10 aslan değerindeki damla sakızını oğlu Stamatis ödeyecekti. Genç - yaşlı cemaate mensup tüm halk bu değişimi onayladıklarını, Onun vergi muafiyetinin tüm cemaatçe kabul olduğunu göstermek için noter huzurunda toplanmışlardı.

Bu konuda cemaatin onaylamadığı durumlar da yaşanmıyor değildi. Ne yerine birini bırakarak ne de başka nedenlerle muafiyet alarak bu vergi yükümlülüğünden kaçan kişiler de vardı. Sakız adası İlam defterindeki bir olay bunun en güzel örneklerinden biridir. Tarih kesin olmamakla birlikte 1660-1662 yıllarında Kalamoti köyü sâkinelerinden Kosta kızı Maru, ne cemaati ile ne de noterde çözüme kavuşturamadığı anlaşılan bir mevzuyu kadı mahkemesine taşımıştı. Maru'nun, eşi Papa Nikola oğlu Papa Dimitri, borcundan dolayı köyü terk etmişti. Zaten kendisi, bu durumu, daha evvel kadı huzuruna çıkıp bildirmişti. Bu kez cemaatinin, kendisine bu konudaki baskısı nedeniyle Kadı Efendi'nin huzurundaydı. Maru, köylünün kendisinden eşinin zimmetinde olan damla sakızı vergisi ile cizye vergisini talep ettiğinden ve bu konuda baskı uyguladığından şikâyetçidir. Eşinin firarının ardından onun mal varlığına dokunmadığını, bu nedenle de kendisinden hiçbir talepte bulunulmayacağını iddia eden Maru, cemaatin bu konuda kendisini daha fazla rahatsız etmemesi için hüccet almak istemekte ve durumunu şu şekilde izah etmektedir:

"...Bundan akdem firâr ve gâyb-i 'ani'l-meclis olan zevcim Papa Dimitri veled-i Papa Nikola, ziyâde medyûn olmağla, firâr eylemiştir. Karye-i mezbûre zimmîleri benden firâr-ı mezbûrun zimmetine edâsı lâzımgelen mîrî mastakî ve cizyesi talebiyle rencîde ve remîde iderler. Zevcim firâr-ı mezbûrun mülk itlâk olunur eşyâsına vâzı'atü'l-yed olmadım. Min ba'd, 'alâka vü medhali olmadıkça karye-i mezbûre re'âyâsı benden mastakî ve cizye talebiyle bana rencîde itdürilmemesi bâbında cânib-i Şer'-i Mutahhare'den yedime temessükün virilmesi matlûbumdur..."²⁸⁷

²⁸⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessas, fakelo:1620-1687, filo: 15v, 22.05.1682

²⁸⁷ Sakız adası İlam Defter, [1660-1661]: 6b (t.y)

Bunun üzerine, Maru'nun, eşinin “mülküne mutasarrıf olmadığı” gerekçesi ile talebi yerine getirilmiş ve kendisine hüccet verilmişti. Hukuk, eşi dahi olsa bir raiyyetin bir başkası yüzünden zor durumda kalmasına göz yummamıştı. Ayrıca bu örnek, şer'i hukukun cemaatin iç işleyişi üzerindeki yaptırım gücünü göstermesi açısından ilgi çekicidir.

2.3.5. Sınır ihlalleri

Sakız ağaçları üzerinden sınır kavgaları da olmuyor değildi. Bir tek ağaç üzerinden gelişen ve noterde son bulan bir tartışma Vessa köyü sakinlerinden Papamihalis Gorlatos oğlu Papayiannis ile Georgos Drasinis kızı Kali arasında geçmişti. Her iki tarafın kendi sınırları içinde olduğunu iddia ettiği bir adet *mastika* ağacı üzerinden gelişen anlaşmazlık noterde çözüme kavuşturulmuştu. Konunun hukuki platforma yansması üzerine noter, bilir kişi heyeti oluşturulmasını istemiş ve onların düşüncesine başvurmuştu. Bilirkişilerin ve şahitlerin kararıyla Kali'nin Papayiannis'e 1 aslan ödemesi karşılığında tüm tasarruf hakkı Kali'ye bırakılmıştı. Sakız üretiminde bir tek ağaç bile çok önemliydi. Miras, alım satım vs gibi işlemler de ağaç adedi üzerinden yapılırdı.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere sakız ağaçları üzerindeki her türlü tasarruf değişimi, resmi bir prosedür ile gerçekleşmekteydi. Nedeni ne olursa olsun sakız ağaçlarının bakımı ve üretimi üzerindeki yükümlülük, muhakkak notere gidilerek, şahitler huzurunda ve resmi kayıtlara geçirmek suretiyle el değiştirebilmekteydi.

2.3.6. Kalamoti Köyünden Toplanan Damla Sakızı: Kokoloji

Bundan sonraki bölümleri şekillendiren temel kaynaklar, büyük oranda Kalamoti Köyü ile ilgili verileri içerdiğinden bu bölümde Kalamoti'deki sakız üretimi, vergilendirmesi ve bu konudaki cemaat uygulamalarına değinilecektir.

“Nefs-i Kalamoti” Osmanlı idaresinde nahiye merkeziydi. Pazarı olan ve ekonomik faaliyet olarak ticaret ve zanaata, en az tarımsal faaliyet kadar yer veren ve belirli bir idari örgüt temsilcisinin içinde yaşadığı yerleşim birimleri;

kaza ya da nahiye merkezi olarak tanımlanmaktaydı²⁸⁸. Kalamoti'nin, buradan alınan *bac-ı bazar* vergisinden hareketle pazarı olduğunu ve tarımsal faaliyetin yanı sıra ticari faaliyetlerde de bulunduğunu göz önüne alarak bu tanıma uyduğunu söyleyebiliriz. Kalamoti nahiyesi, nefsi Kalamoti ve Armoliya Köyü olmak üzere iki yerleşimden oluşuyordu.

1720 yılı tahririnde Kalamoti'de 271 vergi mükellefi vardı²⁸⁹. 1566 mahsulat defterinde²⁹⁰ Kalamoti şehrinde kayıtlı 199 erkek, 12 kadın ile toplam 217 vergi mükellefi, Armoliya'da 85 erkek, 8 kadın ile toplam 93 vergi mükellefi vardı (Bkz. Tablo). Yani toplamda Kalamoti nahiyesinde 310 vergi mükellefi vardı. Buradan hareketle Kalamoti şehrinde yaklaşık 995 kişinin, Armoliya'da ise yaklaşık 425 kişinin yaşadığı varsayılır. Bu da Kalamoti nahiyesinde tahminen 1420 kişinin yaşadığı anlamına gelir. Kalamoti'deki vergi mükellefi aile reislerini iki grupta sınıflandırmamız mümkündür: Biri, hane reisi evli erkekler diğeri de hane reisi kadınlardır²⁹¹. Hane reisi kayıtlı erkeklerin evli mi bekar mı olduğu kesin olarak tespit edilemese de veriler, bunların genellikle evli erkekleri işaret ettiğini ortaya koyar²⁹².

Aynı yıla ait Cizye defterinde, hane, mücerred ve bivelerin ayrı ayrı kategorilendirilerek kayıt edildiklerini görüyoruz. Mahsulat defterindeki 199 aile reisine karşın cizye defterinde evli erkekleri gösteren *hane* kategorisinde 194

²⁸⁸ Koç (1999: 538).

²⁸⁹ TKA, TD no 22

²⁹⁰ İncelediğimiz tahrirlerden sadece TD 366'da damla sakızı vergileri kayıtlı olduğundan çoğunlukla bu kaynakla ilgili veriler değerlendirilecektir.

²⁹¹ Kalamoti'deki kayıtlarda *mücerrede* rastlanmamıştır. Kimi bölgelerde öşür ve resm mükellefi olan aile reisleri arasında bekar erkek kaydına rastlandığı bilinmektedir. David (1999: 42); Acun (1999: s. 394); Öz (1999: 21). Kalamoti'deki kayıtlar arasında hane ve mücerred sınıflaması yapılmamıştır. Sadece hane sahibi kadınlar ayrıca belirtilmiştir. Bu durumda bunların arasında bekarlar olmadığı varsayımından hareketle hepsini hane yani evli erkek kabul etmek gerekir. Tersine durumda ise hane ve mücerredlerin birlikte yazıldığı düşünülebilir.

²⁹² Mücerred, kanunnamelerde babasından bağımsız geçimini kazanan bekar erkek nüfusu işaret etmektedir. Bu kategoriye girmeyen diğer bekarlar ise *caba* olarak kaydediliyordu. Fakat bu ayırımın her zaman bu terimlerle yapıldığı söylemek mümkün değil. Öz (1990: 436). Yani incelediğimiz nahiyedeki erkek hane reisleri arasında *mücerred*, *caba*, terimleri kullanılmadan bekar erkekler diğerleri ile birlikte kayda geçmiş olabilir. Sakız adasının diğer karyelerdeki ve sancak merkezindeki kayıtlarda *mücerred* hatta kimi zaman da *sagir* şeklinde bekar erkekleri işaret eden bilgilere rastlanmaktadır. Ancak ne yazık ki Kalamoti'de bu tür bir bilgiye rastlanmamıştır.

kişi kayıtlıdır. Armoliyada ise 85 aile reisi varken cizyede 79 hane vardır. Bu rakamlar birbirine çok yakındır. Cizye defterinde kayıtlı olan mücerredlere bakacak olursak(Bkz. Tablo 10-11); nahiye merkezinde 113, Armoliya Köyünde ise 42 kayıda rastlanmıştır. Biveler ise nahiye merkezinde 10, Armoliya'da 9'du. Evli erkekleri gösteren hane sayısı mahsulat defterindeki erkek kayıtlarla yaklaşık aynı sayıdadır.

Tablo 10: Vergi Mükellefleri

Yer	Vergi Mükellefi	TT363	TT366
Kalamoti	Hane	194	199
	Mücerred	113	-
	Bive	10	12
	Toplam	317	217
Armoliya	Hane	79	85
	Mücerred	42	-
	Bive	9	8
	Toplam	130	93

Tablo 11: Kalamoti Nahiyesi Cizye Kayıtları

Yer	Cizye Mükellefi	Sayı	Hasıl	Başına
Kalamoti	Hane	194	4980	7933
	Mücerred	113	2712	
	Bive	10	170	
	Toplam	317	7862	7933
Armoliya	Hane	79	5952	3828
	Mücerred	42	1008	
	Bive	9	153	
	Toplam	130	7113	3828

Tahrir defterinden belirlenen Kalamoti'deki vergi kalemleri: bağ, mezra ve sakız vergisi idi²⁹³. Bağ ve mezra gelirlerinin genellikle dönüm, ender olarak da kıta ile miktarı belirtilmişti. 1720 yılı tahririndeki Kanunnameye göre bağatın her bir ceribine müslümanlar 15, zımmiler ise 30 akçe verecekti. 1566 tarihli tahrirde bu miktar daha düşük olarak uygulanmıştı. Bağların ve mezraların dönümüne ortalama 8 akçe verilmekteydi. Bu miktar sabit değildi, dönüm başına 4-5 akçe verenler olduğu gibi 13-15 akçe veren de oluyordu. Mezra ve bağlardan alınan hasıla baktığımızda; Kalamoti nahiye merkezinden 79 bağdan 557²⁹⁴, 401 mezradan 2780²⁹⁵ akçelik bedel-i öşr, Armoliya'dan ise 47 bağdan 421²⁹⁶, 142 mezradan 1078²⁹⁷ akçelik bedel-i öşr alınmıştı.

²⁹³ Sadece bir kişiden de kovan vergisi alınıyordu.

²⁹⁴ Gerçekte bu toplam 91 bağdan 646 akçelik bedel-i öşr şeklindedir.

²⁹⁵ Gerçekte bu toplam 401 mezradan 2838 akçelik bedel-i öşr şeklindedir.

²⁹⁶ Gerçekte bu toplam 43 bağdan 365 akçelik bedel-i öşr şeklindedir.

²⁹⁷ Gerçekte bu toplam 142 mezradan 1081 akçelik bedel-i öşr şeklindedir.

Mezralardaki zirai çeşidin ne olduğu konusunda bir kayda rastlanmamıştır. Anadolu'da buralar, genelde hububat üretimine tahsis olunuyordu. Bu tür toplam olarak verilen mezra gelirlerini belirlerken her bir ürünün, o bölgenin genelindeki payı oranında bütün ürünler arasında paylaştırılması fikrinden hareketle²⁹⁸ buralarda bağcılık yapıldığı da düşünülebilir. Zira Kalamoti'de tarım, bağcılık ve sakız üretiminden ibaretti.

Tahrir kayıtları incelendiğinde, her iki defterde de bağ, bahçe, bac-ı hamr²⁹⁹, zeytin vs gibi ürün vergilerinin, hatta avarız vergilerinin, kayıtlı olduğu görülmüştür. Oysa Damla sakızı üreticilerine tanınan imtiyazların başında ürün vergilerinden ve avarız vergilerinden muafiyet gelirdi. Buna göre bu köylerden haraç, cizye ve sakız haricinde vergi alınmayacaktı. Kalamoti, mastaki köylerinden olmasına rağmen bu vergiler, her iki tahrirde de kaydedilmişti. İlk tahrir yapılırken bu imtiyazlar, henüz tanınmamış olduğundan kayıtlı olması normaldi. 1720 tahririnden sonra yayınlanan bir kanunname ile bu vergiler konusunda düzenlemeler yapılarak mastaki köylerinin mağduriyeti engellenmiş ve muafiyetleri tanınmıştı.

Mastika ağacının dikimi, damla sakızının toplanması, düzenlenmiş kararlara göre yapılmaktaydı. Dikim ve toplama kararlarına uymayanlar cezalandırılırdı. Sakızın toplanması Temmuz-Eylül arasında yapılırdı. Kimi zaman Ekim sonuna kaldığı da olurdu ancak Ekim sonrasına asla kalmazdı. Vergi olarak Devlet görevlilerine teslimi ise genelde Ocak ayında olurdu. Damla sakızının, toplandıktan sonra vergi olarak verilen haline *Kokologi* (*Κοκολόγι*) denirdi. *Kokologi*, esasında cemaatin ödediği damla sakızı vergisine verilen isimdi. Devlet tarafından hesaplanmış sabit bir miktar olan damla sakızı vergisi işte bu

²⁹⁸ Öz (1990: 435)

²⁹⁹ Kalamoti nahiyesinde de bu tür vergiler alınmaktaydı. Bunların başında bac-ı hamr vergisi gelir. Bilindiği gibi şehirlerdeki iktisadi hayata ilişkin vergilerin başında ticari faaliyetlerin çapının bir göstergesi olarak kullanılabilen bac-ı bazar alınmaktaydı. Kalamoti'de de hem nefsdan hem de karyesinden bac-ı hamr alınmaktaydı. Nefs-i Kalamoti'de "ber vech-i maktu' fi sene 281 akçe", Karye-i Armolia'da ise "ber vech-i maktu' fi sene 150 akçe bac-ı hamr" alınıyordu. Tahrirde yazılan kıymetler resmi fiyatlar olup, pazar fiyatını tam olarak yansıtmazsa da tahrir kıymetleri ile pazar rayici arasında paralellikler olduğu bilinmektedir Öz(1990: 435). Dolayısıyla bu fiyatlara her ne kadar kesin fiyatlar olarak bakılmasa da bunlar, gerçeğe çok yakın fiyatlar olarak değerlendirilmelidirler.

kokologi idi. Bu vergi, noter kodeksindeki vergi listelerinden anlaşıldığına göre istisnasız tüm sakız yetiştiricilerinden toplanıyordu.

Damla sakızı ağırlığına göre ölçülürdü. Ağırlık birimi olarak Osmanlı kayıtlarında dirhem ve vukıyye, noter kayıtlarında ise *pentari/pentaria* ve litro/litra (πεντάριο\πεντάρια – (λίτρο\λίτρα) kullanılıyordu. 1 Pentario 8 litra'ya tekabül ediyordu. Pentariodan daha küçük ölçü birimi olması nedeniyle litro daha yaygın kullanılırdı. Kayıtlarda litro λλ” ya da “λ” (ll- l) ile sembolleştirilmişti ve vergi listelerinde bu sembolle ifade edilmekteydi.

Damla sakızı vergisi, sabit miktarda toplanırdı. Bu miktar, Osmanlı tahrir sayımı sonrasında belirlenmiş olan miktardı ve değişmezdi. Osmanlı'nın damla sakızını 21 köy ünitesine bölüp vergilendirdiğini belirtmiştik. Bu ünitelerin her birinden ne kadar damla sakızı vergisi alınacağı devlet tarafından belirlenmişti. Elimizdeki noter kodeksinde bu sayının değişmediğini görüyoruz. 1702, 1703, 1705 ve 1709 yılları listeleri incelendiğinde bu sayının sabit olduğunu tespit ettik. Her sene Kalamoti'den toplanacak *kokologi* 4032 litre idi. Dimogerontes, bu miktarı, vergi mükelleflerine eşit şekilde paylaşırdı. Böylece kişi başına ne kadar *kokologi* düştüğü belirlenmiş olurdu. Bu miktar, her sene vergi mükellefi sayısına göre değişirdi. Her ne kadar cemaat ve dimogerontaslar tarafından mükelleflerin toplam sayısı korunmaya çalışılmışsa da bu sayının değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu konu ilerideki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Köyden toplanan sabit miktar tüm vergi mükelleflerine eşit şekilde paylaştırılırdı. Bu dağılım, dimogerontes tarafından yapılırdı. Genel uygulamada damla sakızının kişi başı 14 litre toplandığı iddia edilse de³⁰⁰ bunun böyle olmadığı anlaşılmıştır. Zaten buna da imkân yoktur. Çünkü damla sakızı vergisindeki sabit oran, kişi başına düşen vergide değil, köyün topluca ödeyeceği vergide idi. Çünkü vergi mükellefi sayısının değişmesi ile kişi başına düşen miktar da değişirdi.

---

³⁰⁰ Κουλοχέρης (2001: 281- 282)

Yukarıda da bahsedildiği gibi, noter kodeksindeki mükellefler incelendiğinde, bu sayının değişebildiğini görüyoruz. Örneğin 1702 yılı vergi mükellefi sayısı 156 iken 1703 yılında bir kişi azalmıştı. Böylece 1753 yılında *kokologi* toplanırken yapılan hesap 155 kişiye paylaştırılmıştı. Kalamoti'den toplanacak *kokologi* yani damla sakızı vergisinin, toplam 4032 litre olduğunu söylemiştik. Bunun 445 ½ litresini sabit oranın altında damla sakızı üretmiş olanlar ödeyeceklerdi. Geri kalan 3586 ½ litrelik *kokologi* ise 155 kişiye eşit şekilde paylaştırılmıştı. Böylece kişi başına 23 ½ litre *kokologi* düşmüştü³⁰¹. Bu oran, vergi mükellefi sayısına göre her sene değişiyordu. Örneğin 1705 yılında bu sayı 160'a çıktığından kişi başı 23 litre *kokologi* toplanmıştı³⁰².

Toplanacak *kokologi* miktarı, her ne kadar ödeyecek kişi sayısına göre değişiyor ise de bu miktarın belirlenmesinde dimogerontasların da insiyatif kullandığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1705 yılında toplanan 23 ½ litre *kokologi* ile 54 litre fazla toplanmıştı. Oysa 1709 yılı vergi listesi de 160 kişi idi fakat bu kez kişi başı 22 ½ litre *kokologi* toplanması kararlaştırılmıştı³⁰³. Dimogerontasların belirlediği bu vergiler hesaplandığında, toplamda bir miktar *kokologinin* arttığı görülmektedir. Örneğin 1703 yılında 56 ½ litre, 1705'te 54 litre, 1709'da 30 litre *kokologi* artıyordu³⁰⁴. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bunlar "köye"³⁰⁵ yani köy bütçesine kalıyordu.

Kokologi vergisi toplanırken, vergi mükellefi sayısı dışında, halktan toplanan vergi miktarını belirleyen bir başka unsur da ortalamanın altında üretim yapan kişilerden alınan vergi idi. Ortalamanın altında damla sakızı üreten kişiler, yukarıda bahsedilen vergi mükellefi listelerine alınmazdı. Dolayısıyla bahsedilen mükellef sayıları haricinde de *kokologi* vergisi ödeyen kişiler vardı. Bunlardan alınan toplam *kokologi*, köyden toplanan 4032 litre damla sakızından

³⁰¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 29r, 03.01.1703

³⁰² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 37v, 08.01.1705

³⁰³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 110v, 25?.12.1709

³⁰⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 29r, 03.01.1703; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 37v, 08.01.1705; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 110v, 25?.12.1709

³⁰⁵ "...κ(αι) ἔχη διαφορὰν το χωρι(ον) παραπάνω λλ 56 ½". GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 29r, 03.01.1703.

çıkarıldıktan sonra geri kalan miktar köylüye (vergi mükelleflerine) eşit şekilde paylaştırılıyordu. Örneğin; bunlardan; 1701 yılında 460 litre, 1703 yılında, 445 ½ litre, 1705 yılında 406 litre, 1709 yılında 462 litre *kokologi* toplanmıştı³⁰⁶.

Bunlar, diğerleri gibi sabit miktar ödemiyor, ürettikleri kadarıyla ödeme yapıyorlardı. Bunlar için ayrı bir liste oluşturuluyordu. Aşağıdaki tablo'da 1701 yılı listesi ve ödedikleri *kokologi* vergisi görülmektedir. Tablo'dan da anlaşılacağı üzere bunlar birbirinden çok farklı miktarlarda ödeme yapıyorlardı. Bu listeyi ve dolayısıyla bu miktarları, dimogerontaslar belirliyordu. Dimogerontianın elinde herkesin üretim miktarını gösteren listeler olmalıydı ve bu listeye göre vergi miktarları belirlenmiş olmalıydı.

Tablo 12: 1701- Kokologi Vergi Listesi³⁰⁷

Vergi Mükellefi	Kokologi (litre)
Papas Dimitrakis	14
O Rangos	8
To Chorkoulako	14
Michalis Katakalos	8
Ksenoukla kızı Petri	16
Lala kızı Kriaki	2 ³⁰⁸
Papas Mousailena	7
Nerazatou kızı Maro	14
Nikolas Ksenoulas	10
Flamouna kızı Kali	5
Stefanos Kostazos	16
Michalis Kipreos	14

³⁰⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24r, 1701; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 29r, 03.01.1703; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 37v, 08.01.1705; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 110v, 25?.12.1709

³⁰⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24r, 1701

³⁰⁸ Defferde, rakam tam olarak belli değil.

Michalis Psinas	10
Michalis Tzaki oğlu Ksenos	10
O lios Tzinis	8
Gianis Kariotis	4
Kriakos Vestarchis kızı Maro	16
Annesi	2
Hagiani kızı Anou	12+4
O Ralis	8
O Sotiras	12
Kostas Katafagas	7
Papas Charakopena	14
Georgis Kostazos	15
Glava kızı Angelina	5
To Tzingenaki	15
Papas Georgis Kontaratos	15
Gianis Smirneos	7
Kostasi kızı Kali	5
Kiouranas oğlu Gianis ³⁰⁹	12
Nikolis Litras	14
Mastoroukla kızı Maro	7
Monikariti kızı Erini	2
To Perouaki	5
Defterakis kızı Maro	5
Georgis Lalas	5
Michalis Korniarakis	15
Kostas Giaouraki ³¹⁰	18

---

³⁰⁹ Γιάννης της Κηουράν(ας)

³¹⁰ Κόστας Γηγουράκη

Michalis Fistakis	4
Michalis Likakis	10
Papas Frangoulena	
Michalis Skathis	14
Gianis Nikoliazoudis	8
O Fortzos	17
Papas skordalos oğlu Mastrou	4
Mpouga kızı Kali	18
46 kişi	Toplam 460 litre

1701 yılı kayıtlarına bakarak toplamda 46 kişilik bu ek liste ile birlikte Kalamoti'de 201 vergi mükellefi (155 + 46) daha doğrusu, sakız vergisi mükellefi vardı. Bu sayı tahrirdeki sakız vergisi mükellefi sayısı ile örtüşmektedir. Örneğın adanın fethi ile yapılan 1566 yılı sayımında Kalamoti'de 217 vergi mükellefi vardı bunlardan 208'i damla sakızı vergisi ödüyordu³¹¹. Buna göre 1566 yılında Kalamoti, 692,800 dirhem yani 2221.18096 kg sakız üretiyordu Bunların listesi için bkz. Tablo 13: TD 366'ya Göre 1566 yılı damla sakızı vergisi

Tablo 13: TD 336'ya Göre 1566 Yılı Damla Sakızı Vergisi

No	İsim	Mezraa: Dönüm	Mezraa: Bedel-i Öşr	Bağ: Dönüm	Bağ: Bedel-i Öşr	Sakız (Dirhem)
1	Andon Fodali	1	8	1	7	3500
2	Timoti Kiryako	1	8	1	8	1000
3	Kosta Malafa	2	10	1	8	2000
4	Papa Pandalyo Mihal	2	25	1	15	2500
5	Kosta Mastara	3	25			3500
6	Yanni Kosta	1	6	1	8	5500
7	Kosta Vraki Nikola	2	15			3000
8	Yorgi Kumula Nikola	1	8	2	12	
9	Dimitri Drakiyesa	2	14			3000 + 1000
10	Bive bint-i Papa Yanni Kalavryani	2	10			1000

³¹¹ BOA, TD no: 366, s. 175-183

11	Nikola Kufala	3	10			7500
12	Yolandri bint-i Koroldas					1500
13	Agalyani bint-i Kosta					1500
14	Mihal-i Timoti	1	4	1	4	1000
15	İkseno İstefano	1	8	1	6	5500
16	Kosta Ravinil	2	15			3000
17	Yanni Kalamati	1	8	2	15	1500
18	Yorgi Torneto	4	25	1	12	
19	Nikola Torneto	2	15			
20	Yorgi Şişi	2	15	1	10	5000
21	Mihali Minasako	2	15	1	8	6500
22	Mihali Soneto?	4	25	1	15	8000
23	Yanni ...	Kıta 4	25	3	25	3500
24	Papa Labo Manduli	2	15	1	8	3500
25	Şibrezo? Manduli	2	15	1	15	2000
26	Yorgi Formi? ...	2	8	1	10	3500
27	Timoti Yalina	1	8			3500
28	Kosta İstamat	2	15			3500
29	Kosta Kalamati	2	15	1	8	1000
30	Kosta Kondopuloso	2	15	1	5	3500
31	Yanni Kosta Malanolya	2	7	1	8	2000
32	Yorgi Mihali	2	15	1	8	4500
33	Yanni Resolino?	2	15	1	8	3000
34	Mihali Masdori Sidero	4	25			4500
35	Sidero Mastro	2	15	1	8	3000
36	Mihali Yerantamati	1	5			3500
37	Yorgi Sinarota Kosta	3	20	1	8	7000
38	Mihali Papa Kosta Yanniliyo	2	22	1	5	3500
39	Nikola Kufaloyanni	Kıta 2	15	1	8	3000
40	Yanni Komala	1	8			5500
41	Yanni Kalamatya Yorgi	2	12			1500
42	Nikola Yorgi	2	15	1	8	5000
43	Papa Yanni Yanni	3	22	1	5	2500
44	Yorgi Kilo? Kosta	2	15	1	4	
45	Nikola Konderato Mihali	2	15	1	8	2500
46	Nikola Salani/Salati?	2	15	1	8	7000
47	Papa Yanni ...	2	16	1	8	2500
48	Liyo veled-i Yanni	Kıta 1	?			? 1000
49	Nikola Vergi?	3	22			3500
50	Mihali Milanoli? Kosta	1	8	1	5	1000
51	Nikola Formi Yani	2	14			2500
52	Yanni Formi Sidero	2	15	1	8	4500
53	Yorgi Komala Yani	1	8	1	8	3500
54	Nikola Formi Yorgi	2	12	1	8	3500
55	Kirkistor/Kokistor Malomi Yorgi	2	15			2500
56	İstefano Vasili	2	15	1	8	3000
57	Mihali Formi Nikola					2500
58	Yanni Damalata? Mihali	2	14			2500
59	Yorgi Layondi? Mihali	2	15	1	8	2500

60	Banita Liyo Konderati Yorgi	2	14			5000
61	Nikita Mitroni Nikola	2	14	1	8	3000
62	Sidero Formi Nikola	Kita 1	6			2500
63	Yanni Malomako Yorgi	2	14			4000
64	Yorgi ...	2	15			3000
65	Nikola Formi Kiryako	2	15	1	8	2500
66	Sieko Malomako Yorgi	1	8			2500
67	Mihali Mavromlaloti Nikola	2	14			4000
68	Yorgi Marsolos	2	8			1500
69	Mihali Sirnako/Sernato? Sidero	2	13			4000
70	Mihali Moniya? Konderati	Kita 2	12	1	8	2000
71	Mihali Mirantati Liyo	Kita 1	8			4500
72	İksanto Galatoula Yorgi	2	15	1	8	4000
73	Yanni Kalomoti	Kita 3	18	1	8	2000
74	Mihali Yorgi Yorgi	2	25	1	4	3500
75	Yorgi Nenito	1	8	1	5	7500?
76	Kosta Mastro Yorgi	2	22	1	5	3500
77	Mihali Mastro Kosta	2	12	1	4	2500
78	Yorgi ...	2	12	1	8	2500
79	Nikola Kalakorti Yorgi	3	12	1	5	1000
80	Hristano ...	2	12	1	4	4000
81	Kosta İstamad Yorgi	1	6	1	5	
82	Kosta Selankli	2	15	1	6	1000
83	Kosta Sinadino Yorgi	2	12	1	5	5500
84	Papa Yanni Şişi Yorgi	2	15	1	5	
85	Kosta Damala	3	25			5500
86	Kosta Trandafilı Mihali	2	15			3500
87	Yanni Kirkala Nikola	2	14			3500
88	Papa Yorgi Selankli	2	14	1	5	4500
89	Yorgi Sarandato Mihali	2	14	1	8	1000
90	Yanni Garufali Nikola	2	12			4500
91	Sidero Kastriçi	2	14	1	5	6500
92	Andon Damala	2	15	1	5	8500
93	Yanni Konderati Mihali	1	5			3000
94	İstefano Mastro Mihali	3	15	1	4	4000
95	Mihali Sinadino Yorgi	2	15			4500
96	Yorgi İbzirto Yanni	1	6			4000
97	Yorgi Fotula Mihali	2	8	1	5	5500
98	Kosta Kalostibo Sidero	2?	12			4500
99	Sidero Kalamastiyo ...	2	14			4500
100	Yorgi	2	14			2500
101	Ano bint-i Kokomanloki?	2	15			3500
102	Ano bint-i Maluras? Nikola					3000
103	Yanni Samoyano Mihali	3	25			2500
104	Pantaleo Papalu	2	-	1	-	2500

	Nikola					
105	Yorgi Monomaho Nikola	2	15			2500
106	Andon Mastro Yorgi	2	15			1800
107	Yorgi Bandazi Mihali	2	26			3500
108	Yorgi Petronikola	3	18			2500
109	Yorgi Filimati Liyoki	3	15			2500
110	Kostanti Vastromi Yorgi	7	25			4500
111	Nikola Limat? Kosta	2	15			5500
112	Papa Nikola Mandoli	1	5	1	6	1500
113	Liyo Konderati Mihali	kıta 3	20			3000
114	Papa Liyoni Erinro?	2	12			6000
115	Nikola Kondarati Liyo	kıta 4	24			3500
116	Nikola Anita	4	29			4500
117	Mihali Kosta	2	15			2500
118	Mihali Avrohor? Dimitri	2	25			1000
119	Nikola Monomaho Yorgi	2	15			3500
120	Mihali Konderati	3	25			
121	Kosta Sigari?	2	15			2500
122	Mihali Minesolo? Dimitri	2	12			3500
123	Nikola Konderati Yorgi	2	15			4500
124	Yorgi Kirkala	4	25			4500
125	Mihali ... (okunmuyor) Yorgi	kıta 2	15			3500
126	Mihali Sonita Yorgi	3	25			4500
127	Mihali .. Yorgi	2	15			2000
128	Yorgi ... Dimitri	2	15			3500
129	Hristof Hrisolira Kosta	1	5			1500
130	Todori Hrisolira Nikola	1	8	1	8	2500
131	Sidero Kurna Yorgi	3	25			3500
132	Nikola Kurnati Yorgi	2	15	1	8	2500
133	Kosta Arvoti Nikola	1	8			2500
134	Yorgi Sidero Nikola	3	25			3000
135	Mihali Galatula Yorgi	2	15	1	2	2500
136	Nikola Mitaliros/Minaliros?	4	25			3500
137	Yorgi Radamil/Radafil?	2	12			2500
138	Yorgi Uskula	2	15			2500
139	Sidero Virmiyano/Virmiyato? Papa Yanni	2	25			2500
140	Mihali Arvani Yorgi	2	13			3000
141	Nikita Filokuci Yorgi	2	25			6000
142	Sidero Garzoni Mihali	2	22			1500
143	Liyo Kalamato Mihali	2	15	1	5	1500?
144	Yanni Ursinoz	2	20	1	4	2500
145	Yorgi Galatula	2	15			2500
146	Yanni Kalimi?	kıta 2	15	1	8	5500
147	Nikola Kike Yorgi Liyo	2	12	1	8	3500
148	Yorgi Timyan Kosta	3	22			3500
149	Papa Mihali Kenisa	3	25	1	8	3500
150	Papa Mihali Aleko	3	22			3500

151	Yanni Fotya	1	8			4000
152	Yanni Kirari? Papa Mihali	3	22			3500
153	Kosta Randmili	4	25			400
154	Papa Mihali Mitevoni?	2	15	1	8	9500
155	Yorgi Kinko?	2	15			3500
156	Kibriyano Radamilo	3	25	1	-	7000
157	Mihali Morito?Morono? Yanni	2	15	1	8	2500
158	Yanni Kentimo	3	15	1	8	3500
159	Yanni Anyatoş					2000
160	Yorgi Armalyo	4	25	1	8	4500
161	Yorgi Mayita	2	15	1	5	1000
162	Kosta Timyanto Mihali	3	25	1	5	25000
163	Papa Nikola Uzguro Mihali	2	15	1	15	6000
164	Yorgi Uzguro Papa	2	15			1500
165	Kosta Baş?(Baniş? Mihali	2	15	1	8	3500
166	Dimitri Uzguro Papa Mihali	2	15			4000
167	Liyo Ayazari? Papa	3	20	1	8	4000
168	Nikola Monomaho	2	15			5500
169	Yorgi Galatula Nikola	2	15			1500
170	İksanto Filisto	3	25	1	8	2500
171	Yorgi Galatula Liyo	3	25			3500
172	Şidero Galatula Liyo	kıta 3	25			3500
173	Kosta Monomaho Nikola	2	15			
174	Şidero Uzguro					1500
175	Yanni Frankopula	1	5	1	5	2000
176	Papa Yanni Vrontato	3	22	1	8	2500
177	Mihali İstamad					3500
178	Andon Urmi?					2500
179	Nikola Kondarati Mihali	2	15			4000
180	Yanni Timyana Yorgi	2	18			3000
181	Todori Amartiya					1500
182	Kosta ...	1	8			3000
183	Liyo veled-i Nanita Liyo	2	8			2500
184	İstefano Yani			1	8	
185	Yorgi Yani	1	8			3000
186	Nikola Aleko Kosta	2	15			2000
187	Kosta Mizako Mihali	2	12			1500
188	Fani bint-i Mizakyati	1	5			3000
189	Nikola Yorgi	1	5	1	5	2000
190	Mihali Kiryaki	3	12			500
191	Reklina? Bint-i Yorgi	1	8			1500
192	Mariya Bint-i Yorgi	1	8			2000
193	Ani Bint-i Manoki/Mitoki?					1000
194	Papa Nikola Vrentato	kıta 1	10			2000
195	Mine ve Mike Bint-i Sidero	2	14			3000

196	Nikola İnlosina?	1	5			1500
197	Pirgi Anni Bint-i Yorgi	1	8			2000
198	Nikola Sorasovano?					4000
199	Anceleto Kiryako	1	8			15000
200	Yani Mihali	1	6			500
201	Ania bint-i Yorgi					1000
202	Angelino Bint-i Sadoryano					1000
203	Mariya Bint-i Damila?					5500
204	Musine? Bint-i Enrikos?					2000
205	Kiryaki Bint-i Kosta					2500
206	Mandoniki? Bint-i Mihali					2500
207	Bive Angelino					1500
208	Fotula Mici bint-i Nikola					1000
209	Mariya Bint-i Mihali					2000
210	Yani Bint-i Nikola					1500
211	Mihali Bint-i Alisto					1000
212	Hristina Bint-i Yanni					1000
213	Matisa Bint-i Şidero					1500
214	Kosta Alisto	2	18	1	8	6100
215	Nikola Karava	2	15			3500
216	Yorgi Kalisto	2	15			1500
217	Mihali veled-i Kalisto	1	8	1	8	2000
	Toplam: 217	372	2838	91	646	692,800

Tablo'dan da anlaşıldığı üzere; listedeki 9 kişi hariç, herkes damla sakızı üreticisiydi. Bunlar yaklaşık 2214 kg/litre damla sakızı vergisi ödüyorlardı. Bu rakam Kalamoti'den toplanan 4032'den çok farklıdır. Bunun nedeni adanın ilk tahrir sayımı olmasından kaynaklanabilir. İncelediğimiz diğer tahrir defterinde maalesef damla sakızı kayıtları mevcut olmadığından, onunla bir kıyaslama yapamıyoruz.

Sonuç olarak, devlet tekelindeki damla sakızı, Kalamoti örneğinde görüldüğü üzere köylerdeki üretimi oranında sabit bir miktarda toplanmaktaydı ve bu oran, cemaat liderlerince köylüye paylaştırılıyordu. Ortalamanın altında yetiştiren kişilerden daha az miktarda damla sakızı alınıyordu. Yukarıda bahsedildiği üzere seyyahların anlattığı gibi, istenilen vergiyi veremeyenlerin borçlandırıldığı veyahut da eksikliğini tamamlamak üzere damla sakızı satın aldığı gibi bir durumla karşılaşılmamıştır. Eksik üreten veyahut da çok az ağacı olanlar daha az vergi ödüyordu. Bunun tespiti tamamen cemaat liderlerinin tasarrufundaydı. Dimogerontaslar, bu konuda ellerindeki listelere göre vergi mükelleflerini kategorilendirip, vergi miktarlarını belirliyorlardı. Bu yöntem tamamen cemaat içi

inisiyatife bırakılmıştı. Kodeks'teki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla dimogerontaların, damla sakızı vergilerinin toplanması konusunda geniş yetkileri vardı. Toplandıktan sonra, bunun görevlilere teslimi de yine onların sorumluluğundaydı. Vergi toplayıcılarını ve dolayısıyla devleti tek ilgilendiren, her sene belirlenmiş olan miktarın zamanında ödenmesiydi. Noter kodekslerinden anlaşıldığı üzere damla sakızı vergisi kış aylarında toplanıyordu. Bunun devlet görevlilerine tesliminin ne zaman olduğu ile ilgili kesin bilgiler mevcut değildir..

Bu bölümde, Sakız adasına ait noter kodekslerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda damla sakızının iç işleyişteki süreci ve sistemi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Cenevizlilerin, özel bir aile şirketi aracılığıyla tekelleştirip ticari bir metaya dönüştürdüğü damla sakızı, Osmanlı'da da benzeri bir düzen ile devam etmişti. Adına "sakız muhasıllık mukataası" denen bir vergi ünitesine dönüştürdüğü damla sakızını, bu kez devlet tekeline alarak üretim ve ticaretini kontrol altına almıştı. Damla sakızı köyleri/köylüleri, çeşitli yükümlülüklerle sakız üretimine mecbur tutulmuş, bunun karşılığında da birtakım ayrıcalıklarla ödüllendirilerek üretimin devamı sağlanmıştı. Doğrudan köye, dolaylı olarak da köylüye tanınan sakız üreticiliği yükümlülüğü sosyal yapıda kendiliğinden doğan bir iç denetim yaratmıştı. Böylece cemaat üyeleri, üretimin devamı için birbirini destekleyen, fakat aynı zamanda birbirini denetleyen bir unsur haline gelmişti. Sakız ağaçlarının bakımı, yetiştiriciliği konusunda tüm cemaat sorumlu tutulmuş, üretimin aksamaması için özel bir ihtimam gösterilmişti. Cemaatin iç düzenini koruyan geleneksel hukuk kuralları da bunu destekler nitelikte rol almıştı.

3. BÖLÜM SAKIZ'DA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

Balkanları, Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu kapsayan son imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu, bu coğrafyalardaki farklı toplulukların ortak bir düzen içerisinde yaşadığı en son siyasal sistemdi. Osmanlı, kuruluşundan yıkılışına kadar hâkim olduğu coğrafyalardaki farklı halk topluluklarını, onlara has sosyal ve idari yapıları koruyarak kendi siyasal şemsiyesi altında yaşatmıştı. Bu yapı, İslam hukukunun zimmet statüsüne göre düzenlenmişti. Himaye, koruma, sahip çıkma anlamındaki “zimme” olgusu ile gayrimüslimler, maddi ve manevi anlamda devlet tarafından güvence altına alınmaktaydı. Buna karşı cizye ve haraç verecekler ve kamu düzenini bozacak davranışlarda bulunmayacaklardı.

Çok etnikli toplumsal yapılarda, farklı kültür unsurlarını bir arada yaşatabilmek amacıyla kurumsal, siyasal, sosyal, hukuki ve ekonomik düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Osmanlı, bu düzenlemeleri toplumsal yapının dokusunu bozmadan yapmayı başarmıştı. Bu bölümde; Sakız adası'ndan hareketle Rum toplumunun içyapısındaki sosyal ve ekonomik düzene yönelik değerlendirmeler yapılacaktır. Osmanlı yönetiminde, cemaat/millet sistemi içinde örgütlenmiş olan Rumlar, esasında kendi geleneksel yapılarından bir şey kaybetmemişlerdi.

Cemaat sistemi içinde yasal ilişkiler, geleneksel hukuk ve kilise hukuku çerçevesinde düzenlenirdi. Pek çok Ege Adasında olduğu gibi Sakız'da da bu düzenleme, geleneksel hukuk normlarına göre yani örfe göre işlerlik kazanmıştı. Geleneksel hukuk, Bizans ve Latin geleneğinin devamı idi ve farklı kültürlerin katkıları ile asırlar içerisinde yeniden uyarlanmış, ve sürekli yenilenmiş bir sistemdi. Bu sistemde, hukuksal yapıyı belirleyen ana unsur; gelenek idi. Modern öncesi dönemin klasik doktrinlerinden biri olan “gelenek”, bu anlamda yerel hukuk sisteminin çıkış noktasıydı. Yerel hukuk uygulamalarında asıl önemli olan geleneğe ters düşmemek idi. Cemaat sistemlerinin iç işleyişi buna göre olurdu. Bu hukuk sisteminin, yerel yapıdaki temsilcileri *noter* ya da Yunanca tabirle *notarios* idi. Bu hukukun kayıtlarının tutulduğu defterlere *notariakos kodikas* (noter kodeksleri) denirdi. hukuki

işlemler, kodekslere kaydedilir ve burada muhafaza edilirdi. Bu kayıtlar, yerel hukukun bugüne kalan tarihsel verileridir.

Cemaat sistemi içinde uygulanan geleneksel hukuk ve kilise hukuku gibi yerel hukuk sistemleri dışında tüm topluma hitap eden bir de merkezi hukuk yapısı vardı. İslam esaslarına göre düzenlenmiş şer'i ve örfi hukuk, Osmanlı hukuki yapısının temel belirleyici unsurları idi. Bu iki unsur ile şekillenmiş Osmanlı hukuku, yerel hukuk üzerinde kapsayıcı bir niteliğe sahipti. Bilindiği gibi bu hukukun yerel temsilcileri ve yetkilileri; kadılar ve yardımcıları niteliğindeki naipilerdi, bugüne yansıyan tarihsel verileri de şer'îye sicilleri idi.

Bu bölümde, noter kodeksleri ve şer'îye sicilleri (ilam defteri) çerçevesinde, cemaatin iç yapısı, işleyişi ve yaptırım gücü tartışılacaktır. Her iki kaynaktan elde edilen verilerle, cemaat sistemi içindeki yerel yöneticiler, cemaat liderleri, cemaat vergileri, ruhban sınıfı ve kilisenin etkisi, miras, evlilik, alışveriş gibi sosyal ilişkiler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu değerlendirmelerin temel kaynakları olarak iki defterden bahsetmek gerekir: Birincisi, noter kodeksleri arasında, Sakız'ın Kalamoti köyüne ait olan 17. yüzyılın son yılları ile 18. yüzyıl ilk yıllarını kapsayan 69 numaralı kodekstir. Bu bölüm için pek çok noter kodeksi okunmuş ve analiz edilmiş ise de bunlar arasında içerik açısından zengin bir malzemeye sahip olan bu defter, öne çıkmıştır. Defter, diğer noter kodekslerinden farklı olarak sadece hukuki davaların değil aynı zamanda cemaatin iç işleyişini de yansıtan veriler içermektedir. Esasında bu konu kapsamındaki kayıtlar, *koinotita archeia* (Cemaat arşivleri) denen cemaat defterlerinde tutulurdu. Ancak bahsedilen noter kodeksinde bu bilgilere ulaşılmıştır. Klasik noter kodekslerindeki miras, çeyiz sözleşmeleri, alım, satım, takas, kira, borç gibi konuların yanı sıra, cemaatin yerel yönetim sistemi olan ve genellikle adalarda uygulanan *dimogerontia* sistemi ve cemaat vergileri ile ilgili konuları da içermesi açısından diğer kodekslerden farklıdır. Bu nedenle bu bölümdeki noter kayıtlarına ait veriler, büyük oranda bu defterden elde edilen verilerdir. Bunun sonucu olarak da cemaat sistemi ve hukuksal yapısı, Kalamoti köyünden örnekle açıklanmıştır. Bunun yanı sıra Sakız'a ait diğer köylerin kayıtları da değerlendirmeye

alınmıştır. Maalesef Sakız'ın şehir merkezi kayıtlarını içeren ve bu dönemi kapsayan noter kodeksi bulunmamaktadır. İncelediğimiz tasniflerden Yunanistan Devlet Arşivlerindeki "Syloggis K" tasnifindeki birkaç münferit noter kaydı dışında şehir merkezi ile ilgili noter kaydına rastlanmamıştır. Diğer yandan temel kaynaklardan biri olarak ele aldığımız kadı mahkemesi kayıtları ise Sakız merkezine ait kayıtlar olması açısından, bu açığı nispeten kapatabilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi adanın, incelediğimiz dönemini kapsayan şer'iyecilleri bulunmamaktadır. Bu döneme ait elimizde sadece bir ilam defteri vardır. Sakız şehri kayıtlarından oluşan bu defter, şer'i mahkemedeki uygulamalar açısından tezimize katkı sunmuştur. Bu bölümde her iki defterdeki veriler doğrultusunda, Sakız'daki toplumsal ve ekonomik yapı anlaşılmaya çalışılmıştır.

3.1 DİMOGERONTİA SİSTEMİ

Adaya, Bizans mirası olan *dimogerontia*, Ceneviz ve Osmanlı egemenliklerinde varlığını koruyabilmiş, güçlü ve etkili bir yerel yönetim sistemiydi. Bu sistem, Rum cemaatindeki toplumsal yapıyı düzenleyen ve toplumun düzen içerisinde yaşamasını sağlayan hükümleri içeren kurumsal bir niteliğe sahipti. Sistem, bu yetkinlik ve kurumsal nitelik sayesinde egemen gücün adı her ne olursa olsun kendini ayakta tutabilmeyi başarmıştı. Yönetici güçler, *dimogerontia* sistemini ortadan kaldırmak yerine onunla işbirliği yapmayı tercih etmişler ve böylece toplumsal yapıyı kontrol altında tutmayı başarmışlardı. *Dimogerontia*, devlet ve halk arasında her iki tarafın da çıkarlarını birden savunan bir nevi aracı kurum olmuştu.

Osmanlı, *dimogerontia* kurumu ile Sakız adasındaki yerel yönetim mekanizmasının işleyişine devam etmesini sağlamıştı. Böylece Osmanlı egemenliği altındaki ada, kendi düzeninden ve geleneğinden uzaklaşmamış oluyordu. Bunu da cemaat liderleri aracılığıyla gerçekleştiriyordu. Zira bu cemaat liderlerinin en temel görevi Osmanlı yönetimi ile ilişkileri düzenlemektir.

Cemaat liderlerine, Bizans “*dimogerontes*”, Latinler “*deputati*”, Osmanlı ise “*kocabaşılar*” derlerdi³¹². Osmanlı, Sakız’daki bu cemaat liderlerine “*kocabaşı*”nın yanı sıra alışlageldiği şekliyle “*dimogerontes*” de demişti³¹³. Antik dönemden kalma bir kelime olan “*dimo – geron*” (δήμος – γέρον) “halkın en yaşlısı”³¹⁴ manasındadır. Tekil olarak “*Dimogerontas*” çoğul olarak ise “*Dimogerontes*” (δημογέροντας – δημογέροντες) kullanılır. Halk arasında ve pratikte “*gerontas/gerontes*” dendiği de olur. Noter kodekslerinde *gerontas/es* daha sık kullanılmıştı. Fakat halkın, onlara verdiği asıl isim *archontas/archontes* (ἀρχοντας/ἀρχοντες) idi³¹⁵. *Dimogerontas*lardan oluşan bu yerel yönetim kurumuna da *dimogerontia* (δημογεροντία) denirdi.

Gerontas meclisleri de denen *dimogerontia*, *dimogerontes*, *epitropoi* ve üyelerden oluşurdu. Osmanlı’nın, *cemaat lideri* kabul ettiği *dimogerontaslar*, bu kurumun ve cemaatin en yetkili kişileri idi. Seçimle yönetime gelirlerdi. En büyük misyonları, cemaatlerini korumak ve kollamaktı. Sakız’daki kayıtlarda *dimogerontes*le birlikte çalışan bir temsilciler grubu olduğunu görüyoruz ki bunlara *epitropi* (temsilciler heyeti/meclisi) denirdi. Bunlar da tıpkı *dimogerontes* gibi seçimle yönetime gelirlerdi ve *dimogerontas*ların yetkili olduğu tüm işlerde onlarla birlikte hareket ederlerdi. Bir nevi, danışma meclisi niteliğindeki bu grup, yetki ve sorumluluk açısından *dimogerontesten* geri kalmazdı. Bunun haricinde *dimogerontia* teşkilatındaki bir diğer grup da azalar/üyeler idi. Bunların seçimle işbaşına geldiği bilinmektedir. Ancak incelediğimiz kodekste sadece *dimogerontas* ve *epitropos* seçimleri kayıtlara geçmiştir. Azalarla ilgili bilgi verilmemektedir. Fakat Sakız merkezinde yapılan seçimlerde azaların da seçildiğini biliyoruz. Örneğin Sakız’da (chora-merkez) yapılmış bir seçimde; halk beş *dimogerontes* ile birlikte azaları da seçmişti ve toplamda 13 kişilik bir heyet

---

³¹² Σγουρός (1937: 336). Bizans döneminde bunlara; *protevontes* (πρωτεύοντες), *protogerontes* (πρωτογέροντες), *vouleftes* (βουλευτές), *dekouriones* (δεκουρίωνες), *dekemouir* (δεκέμουιρ), *dekanoi* (δεκανοί), *dekaproti* (δεκάπρωτοι), *novilissimoi* (νοβιλίσσιμοι), *kandidatoi* (κανδιδάτοι), *sakellarioi* (σακελλάριοι) de denmekteydi. Bkz. Χαροκόπος (1960: 41); Σγουρός (1937: 336).

³¹³ Βλαστός (1840: C.2, 119); Σγουρός (1937: 341); Ζολώτας (1921-28: C.3-1, 341).

³¹⁴ “ο γερωντότερος του δήμου”

³¹⁵ Κανελάκης (1890:378)

oluşturulmuştu³¹⁶. Açıkçası Kalamoti küçük bir köy olduğu için seçilen 3 *dimogerontes* ve iki *epitropi* zaten işlerin yürütülmesi için yeterli idi. Dolayısıyla Kalamoti gibi küçük yerlerde, bu kişilerin aynı zamanda azalık görevi de üstlenmiş oldukları düşünülebilir.

Dimogerontianın işyerlerine “Mezas” (Μέζας)³¹⁷ denirdi. Bütün çalışmalarının yürütüldüğü, toplantıların ve her türlü bürokratik işlemlerinin gerçekleştirildiği yer burası idi. *Dimogerontaslar*, her türlü işlemlerinin kayıtlarını tutarlardı. Bunun için bir kâtip/yazıcı görevliydi. Bu kişi tüm sekreteryâ işlerinden sorumluydu. Bunun haricinde sabit bir görevli tespit edemedik. İhtiyaç duyulduğunda *dimogerontasların* belirlediği kişilere birtakım görevler verildiği olurdu. Bunlar çoğunlukla vergi tahsisi işlerinde çalıştırılırlardı. Yapılacak işin niteliği, süresi ve ücreti belirlendikten sonra görev verilecek kişi ile sözleşme yapılırdı. Böylece her iki taraf da aldığı sorumluluğu resmileştirmiş olurdu. Bu konunun ayrıntılarını “*Dimogerontianın* Görev ve Yetkileri” bölümde bulmak mümkündür.

Noter görevlileri, *gerontes* meclisleri ile paralel çalışmaktaydı. Zira incelediğimiz noter kayıtları kişisel işlemlerin yanı sıra *gerontes* meclislerinden alınan kararları da içermektedir. Hatta bu yönüyle noter görevlilerinin âdeta *gerontes* meclisinin yazıcısı gibi çalıştığını söylemek bile mümkün. Elbette ki kurumsal açıdan ikisi de birbirinden farklı görevlere sahipti ancak her ikisi de cemaatin düzenini korumaya çalışan yerel yönetim unsurları olduğundan, işleyişte pek çok ortaklıkları söz konusuydu. Esasında birbiriyle paralel ve koordineli hareket eden bu iki kurumun taşradaki uygulamalarına bakıldığında, karşılıklı bir iç içe geçmişlikten söz etmek mümkündür. Bu nedenle noter kayıtlarından edinilen bilgiler doğrultusunda, *gerontes* meclislerinin işleyişi hakkında ziyadesiyle bilgi almak mümkün olmuştur.

---

³¹⁶ Χαροκόπος (1960: 48)

³¹⁷ Κοράης (1835: 202)

3.1.1. Dimogerontes Seçimi

Antik Yunan geleneğinin devamı olarak *gerontes* meclisleri, demokratik yollarla yönetime gelirdi. Tüm cemaatin³¹⁸ katıldığı bir seçim yapılırdı. *Dimogerontes* ve heyeti (*epitropi*) oy çokluğuna göre seçilirdi. Adaylar cemaatin içinden, sözüne güvenilir, itibar edilir, eğitilmiş ve dürüst çalışacağına inanılan kişiler arasından belirlenirdi. Ancak sıradan köylülerden ziyade bunlar, genelde ya varlıklı ailelerin üyeleri ya da din adamları arasından seçilirdi. Bunun yanı sıra sıradan cemaat üyelerinin de bu heyete seçildiği olurdu. Aslına bakılırsa temel ölçüt cemaati temsil edebilecek donanımdaki kişilerin seçilmesiydi. Çünkü *dimogerontaslar*, tüm resmi kayıtları tutacak, cemaat listesini elinde bulunduracak, Osmanlı yetkileriyle muhatap olacak, resmi görevlilerle koordineli çalışacak, hatta gerektiğinde resmi makamlarda cemaatini temsil edecekti. Bu nedenle âdâb-ı muaşeret ehli, okuma yazması olan, çok az da olsa Türkçe bilenlerden diğer bir deyişle cemaatin ileri gelenleri arasındaki kişilerden tercih edilirdi. Adaylar belirlendikten sonra, köy meydanında toplanılır ve önce *dimogerontes*, ardından veya ertesi gün yapılacak seçimde de *epitropi* seçilirdi. Örneğin Kalamoti'de 1698 Nisan ayında aynı gün önce *dimogerontes*, ardından *epitropi* seçilmişti³¹⁹.

Başlangıçtan bugüne kadar *dimogerontia* seçim sistemini ve değişiklikleri takip edebilmemize olanak yoktur. Bu konuda yapılmış çalışmalarla elimizdeki kaynaklar karşılaştırıldığında zaman içerisinde büyük değişikliklerin yaşanmamış olduğu anlaşılmaktadır³²⁰. Ancak değişiklikler de yok değildi. Örneğin *Dimogerontaslar*ın sayısında farklılıklar göze çarpmaktadır. Charokopo'nun çalışmasındaki -incelediğimiz kayıtlarla aynı döneme tekabül eden bir - örnekte; seçilen *diogerontes* sayısı beş idi³²¹. Bununla birlikte 18. yüzyılda adayı ziyaret eden M. O. Eneman, tanık olduğu *dimogerontes*

³¹⁸ “Γερής και γέροντες και ο κοινός λαός”

³¹⁹ Epitropos seçimi için bkz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698; Dimogerontes seçimi için bkz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 18v, 11.04.1698

³²⁰ Sakız adası dimogerontes seçimleri ile ilgili bir çalışma için bkz. Χαροκόπος (1960: 47-57)

³²¹ Χαροκόπος (1960: 48)

seçiminde iki kişinin seçildiğini kaydetmişti³²². Cemaat liderleri ve meclis üyelerinin oluşturduğu *dimogerontia* heyeti ile ilgili de kesin bir sayı vermek mümkün değildir. *Dimogerontia* heyeti genelde 12 kişiden oluşur hatta bu nedenle bunlara 12'ler meclisi de denirdi. Ancak bu sayı da tıpkı *dimogeronteste* olduğu gibi sabit değildi, genelde 10 ile 13 kişi arasında değiştiğini söylemek mümkündür³²³. Açıkçası yüzyıllar içinde sayısal farklılıklar yaşanması çok normal... Kaldı ki incelediğimiz Kalamoti kodeksinde bile *dimogerontes* sayılarında farklılıklar vardı. *Dimogerontes* listesini verdiğimiz Tablo 14'den de anlaşıldığı gibi incelediğimiz 15 yıllık dönemde seçilen *dimogerontes* sayısı iki ile dört arasında değişmektedir.

Tablo 14: 1695-1710 Yılları Arasında Seçilmiş Kalamoti Köyü *Dimogerontes* Listesi:

Tarih	Dimogerontas	Dimogerontas	Dimogerontas	Dimogerontas
1695 ³²⁴	O Kazas	Kostas Maistros,	Stefanos oğlu Papas Ioannis	
1696 ³²⁵	Michalis Kazas	Kostas Maistros	Stefanos oğlu Papas Ioannis	
1697 ³²⁶	Papas Nikolas Amiris	Michalis Protopsaltis	Giannis Kritakis	Nikolis oğlu Georgis
1698 ³²⁷	Papas Nikolas Chrisolouras	Papas Kostas Kritis	Kostas Mavrothiris	Mastromichalis Maistros
1701 ³²⁸	Papas Georgis Salonikios	Bilinmiyor	Bilinmiyor	
1702 ³²⁹	Papas Georgis Salonikios	Vasilis oğlu Ksenos Melisinis	Papa Ioannis oğlu Ksenos Sefis	Sideros Melisinis
1705 ³³⁰	Pantelis Varlas	Kostas Triteakis	Monis oğlu Kiriakos	Nikolas Kontaratos

³²² Αργέντης-Κυριακίδος (1946: C.3, 1593)

³²³ Örnekler için bkz. Χαροκόπος (1960: 47-57); Argenti (1941: clxxxi-clxxxv)

³²⁴ Ekim: bu tarihte görevdeler. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9v, 13.10.1695

³²⁵ Mart: Bu tarihte görevdelerdi ne zaman seçildikleri bilinmiyor. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696

³²⁶ 28 şubat Pazar günü seçildiler GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 13v, 28.02.1697 GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

³²⁷ 11 Nisan Pazartesi günü seçildiler. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 18v, 11.04.1698

³²⁸ Ekim: Bu tarihte görevdelerdi ne zaman seçildikleri bilinmiyor.

³²⁹ Mayıs: Bu tarihte görevdelerdi, ne zaman seçildikleri bilinmiyor. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702

³³⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706

1706 ³³¹	Nikolis oğlu Georgis Kritis	Papas Mikes Vergitzis	Kostas Kinigos	Kostas Alithinos
1708 ³³²	Papas Ioannis oğlu Ksenos Melisinos	Sideros Frangoulakis	Sideros Melisinos	Pantelis Mentonis
1709 ³³³	Gianis Vestarchis	Ksenos Melisinos	Stefanos oğlu Nikolas	
1710 ³³⁴	Papas Georgis Kazas	Papas Lios oğlu Georgis		

Seçimin ardından yeni *dimogerontas*ların adları kadıya götürülür ve kadının da onayı ile bu kişiler resmiyet kazanırdı. Ayrıca bu isimler kâtipler tarafından kadı sicillerine kaydedilir ve bu konuda bir hüccet yazılırdı³³⁵. Maalesef elimizdeki sicilde bu tür bir hüccete rastlanmamıştır. Ancak *dimogerontes*in, Osmanlı makamlarınca onaylandığı ve bu isimlerin yerel yöneticiler olarak muhatap alındığı bilinmektedir. Nitekim incelediğimiz kayıtlardaki *dimogerontes* ve *epitropi* seçimlerinin tutanaklarında bu kişilerin kadıdan hüccet alması gerektiği muhakkak belirtilirdi.

Göreve başlamaları, köy meydanında toplanan halkın huzurunda ve resmi kayıtlara geçen tutanağın imzalanması ve ardından yapılan yemin ile olurdu. Tüm cemaatin önünde; “ilahi adaletin gölgesinde, işlerini layıkıyla yerine getireceklerine ve dürüst çalışacaklarına” dair söz verirdi. Kayıtlara geçmiş hali ile söylemek gerekirse: “Tanrı korkusu” en büyük denetim mekanizmaları idi³³⁶.

Seçimin ertesi günü, eski *dimogerontes*, yenisine görevi teslim eder ve böylece yeni *dimogerotes* göreve başlamış olurdu. *Gerontaslar*, ilk olarak müsellim, kadı, gümrük emini ve vekil (vekilides) denen görevlilerden oluşan ada

³³¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706

³³² Ekim: Bu tarihte görevdelerdi ne zaman seçildikleri bilinmiyor. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 70r vd, 07.10.1708

³³³ Ağustos: Bu tarihte görevdelerdi ne zaman seçildikleri bilinmiyor. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96r, ?? .09.1710

³³⁴ Ekim: Bu tarihte seçildiler. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96v, 18.10.1710

³³⁵ Χαροκόπος (1960: 49). Bir hüccet örneği için bkz Μαυρόπουλος (1920: 113)

³³⁶ ... μόν(ον) νά κάμουν κ(αι) αυτί με φόβον Θ(εο)ύ κ(αι) με καταστήχουν αδόλου κ(αι) καθαρού,, GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 13v, 28.02.1697

yönetimini ziyaret eder, ardından da metropoliti ziyaret ederek ilk resmi temaslarına başlamış olurdu³³⁷.

Bunlar bir yıllığına seçilirlerdi. O yıl içerisindeki tüm resmi işleri belirlenen heyetle birlikte yürütürlerdi. Bir yıl sonunda ise yeni seçilen *dimogerontas*lara görevi teslim ederlerdi. Bu süre içerisinde görev gereği yapılan tüm harcamalar, köylü tarafından karşılanmaktaydı³³⁸. Görevleri başında iken yaptıkları her türlü harcamaları için hesap tutulurdu. Daha sonra bu hesap tutarı, köylüye paylaştırılarak temin edilirdi³³⁹.

İncelediğimiz kodeksteki en eski seçim tutanağı 1697 yılına aittir³⁴⁰. O yılının *demogerontes*ini seçmek için Şubat ayının son pazarında tüm Kalamoti köyü ve köyün ileri gelenleri köy meydanında toplanmıştı. Köylü, Papa Nikola Amiri'yi, Stefanos oğlu Michali Protopsalti'yi, Gianni Kritaki'yi ve Nikolas oğlu Georgi'yi o senenin *demogerontes*i olarak seçmişlerdi³⁴¹. Toplam dört kişi (*archontes*), bu iş için seçilmişti. Oysa aynı yıl komşu köylerden birinde yapılan seçimde sadece iki kişi seçilmişti: 29 Nisan 1697 sabahı³⁴² Armolia köyü sakinleri o senenin *gerontes*ini seçmek için köy meydanında toplanmıştı. Adaylardan; Papa Stefano'un oğlu Papas Michalis ile köyün ileri gelen ailelerinden Michalis Filimatis seçilmişti. Görüldüğü gibi aynı yıl aynı coğrafyada (her ikisi de mastaki köyü) iki köyden, farklı sayılarda *dimogerontes* çıkmıştı. Tüm kodeksteki kayıtlar incelendiğinde Kalamoti'deki seçimlerde genelde dört bazen de üç kişi seçildiği anlaşılmaktadır. 1698, 1702, 1705, 1706 ve 1708 yılı seçimlerinde dörder kişilik³⁴³ 1696, 1697, 1709, 1710 yıllarında ise üçer kişilik³⁴⁴ *dimogerontas*lar seçilmişti. Nadir de olsa iki kişinin seçildiği görülmüştür³⁴⁵.

³³⁷ Χαροκόπος (1960: 49-50)

³³⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 13v, 28.02.1697

³³⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 18v, 11.04.1698

³⁴⁰ Dimogerontes listesi Tablosunda da görüldüğü üzere daha önceki yıllara ait dimogerontaslar tespit edilmişti ancak bunların seçim tutanakları bulunamamıştı. Daha eski dimogerontaslar için kbz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9v, 13.10.1695; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696

³⁴¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 13v, 28.02.1697;

³⁴² 29 Nisan 1698 Perşembe, sabah 11.00 (GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Armolion, fakelo: 95, filo: 73v, 29.04.1697)

³⁴³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 18v, 11.04.1698; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou,

Dimogerontes listeleri incelendiğinde, bunlar arasında çok sayıda papazın yer aldığı görülmüştür. Yukarıda bahsedildiği gibi *gerontas* (*dimogerontas*) olmak için adaylık kriterleri çok sıkı olmamakla beraber; okur yazar olmasının yanı sıra bilgili tecrübeli ve güvenilir olmaları tercih sebebiydi. Papazlar, o dönem şartlarında en eğitilmiş ve bilgili kişilerdendi. Her şeyden önemlisi okuma-yazma biliyor olmaları ciddi bir ayrıcalıktı. O dönemde bir köy sınırları içerisinde okuma-yazma bilen birinin bulunması hayli güçtü. Bu koşullarda papazların *gerontas* olarak seçilmesi çok normaldi. Ayrıca o dönemde eğitimin kilise merkezli olduğu göz önüne alınacak olursa en eğitilmiş kesim din adamları idi. Bu nedenle de seçimlerde gerek eğitimi gerekse bilgi ve tecrübesi ile papazların öne çıkması olağandı. Papazların yanısıra toplumun varlıklı ve söz sahibi kesimlerinden kişiler *dimogerontaslar* arasında yer almaktaydı.

Gerontas bir yıllığına seçilirdi. Kalamoti'de Papas Nikolas Amiris, Stefanos oğlu Michalis Protopsaltis, Giannis Kritakis ve Nikolas oğlu Georgis bir sonraki Şubat ayına kadar, Armolia'da da Papas Michalis ile Michalis Filimatis bir sonraki Nisan ayına kadar köyün yönetimine seçilmişlerdi. Tanrı adına yemin edip işe başlayacak olan bu *gerontaslar*, görev süreleri boyunca önce Tanrıya sonra da kendi vicdanlarına karşı sorumlu idiler. Bu andan itibaren köylünün ve köyün tüm işleriyle ilgilenmek zorundaydılar, ayrıca işlerin doğru yürütüldüğünü denetleme görevi de onlardaydı. Böylece köydeki asayişin sağlanması, ilişkilerin düzenlenmesi, üretimin devamının sağlanması kısacası tüm düzenin korunması görevini üstlenmiş oluyorlardı. Köylüye karşı görevlerini layıkıyla yerine getirmek üzere çalışacaklardı.

Noter tarafından tüm şartlar kaydedilir ve görevliler kayıtlara geçilirdi ancak bürokrasi bununla bitmiyordu. Noter kaydının yanı sıra kadiya gidip bu durumu onun onayına da sunmaları gerekmekteydi. Adanın en büyük idari ve hukuki

---

Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 70r vd, 07.10.1708; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 70, filo: 42v-43r, 13.07.1698

³⁴⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96r, ??09.1710; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9v, 13.10.1695; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696

³⁴⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96v, 18.10.1710

yetkilisi olarak kadının yapılan seçimi ve atamayı onaması şarttı. Bunun için kadının huzuruna çıkıp onun da onayı ile bu göreve atandıklarına dair hüccet almaları gerekirdi. Bu durum kayıtlarda muhakkak belirtilirdi. Her iki köydeki seçimde de kayıtlarda kadıya gidip *hüccet* alması gerektiği özellikle belirtilmişti. İfade aynen şöyleydi: “...mevcut kadıdan hüccet de alsınlar...”³⁴⁶. Bu belgenin alınıp alınmadığıyla ilgili deliller mevcut olmadığından işlemin sonucunu takip edemedik. Ancak son karar mekanizması olarak kadının etkili olduğu kesindir. Cemaatin kendi iç düzenindeki bu yetkilendirmede, Osmanlı merkezi görevlisinin son söz sahibi olduğu açıktır. Diğer bir deyişle kadı aracılığıyla, “Osmanlı idaresinin” *dimogerontas*’ın seçimi ve işleyişinde belirleyici olmasa bile onay makamı olması dikkat çekicidir. Merkezi otoritenin, Ege kıyısındaki bir adanın güney sahillerine bakan küçük bir köyündeki yerel yönetim mekanizmasını denetleyebiliyor olması, merkezi yönetimin taşra örgütlenmesi üzerindeki gücünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Gayrimüslim cemaat yapılanması her ne kadar kendi içerisinde serbest idare edilmekte ise de devletin denetiminden uzak değildi. Halk, kendi yerel yöneticisini seçip, tüm iç işlerini ona devredebiliyordu fakat aynı zamanda tüm işleyiş, merkezin taşradaki görevlilerinin kontrolü altındaydı. *Dimogerontas*ların hüccet alarak göreve başlamalarının bir nedeni de yetkilerinin, devlet onayından geçerek verilmesi idi. Yerel yönetici ve cemaat lideri olan *dimogerontes*, Kadıdan alınan hüccet ile devlet tarafından resmen tanınmış oluyordu. Böylece sahip olduğu yetkiler resmiyet kazanmış oluyordu. Ayrıca, bu kişiler, hem resmi görevlilerle sürekli temasta olduklarından hem de vergi toplanması gibi resmi görevlerinin olması dolayısıyla devlet tarafından tanınmaları gerekirdi. Bu nedenle de bağlı oldukları mülki idari amirden resmi bir onay almaları gerekiyordu.

3.1.2. Temsilciler Heyeti (Epitropoi) Seçimi

*Dimogerontas*lar seçildikten sonra temsilciler meclisi seçilirdi. Epitropos/oi (επίτροπος/οι) denen bu heyet her türlü resmi işte halkın temsilcisiydi. Tüm

---

³⁴⁶ “...και πηήσουν και χουγγέτην ης του ευρισκόμενου καδίν...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 13v, 28.02.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Armolion, fakelo: 95, filo: 73v, 29.04.1697

resmi işlemlerde, kendi cemaatinin/köyün temsilcisi olarak *dimogerontas*larla beraber bu kişiler sorumluydu.

Epitropi seçimi de aynı seramonide gerçekleşirdi. Archontasları yani *dimogerontesi* seçtikten sonra cemaat bu kez *epitropiyi* seçmek için köy meydanında toplanırdı. Seçim için *dimogerontaslar* da hazır bulunurdu. Kimi zaman tüm *dimogerontaslar* kimi zaman da bir kısmı bu seçimi izlerdi. 1697 senesi *epitropi* seçiminde o senenin *gerontas*larından iki kişi; Papas Nikolas Amiris ve Michalis Protopsaltis köylüyle beraber seçim meydanında bulunmuşlardı³⁴⁷.

Seçimin ardından *epitroposlar*, tıpkı *gerontaslar* gibi köy meydanında herkesin huzurunda yemin edip göreve başlardı³⁴⁸. *Dimogerontaslar*la birlikte çalışacak bu heyetin de görev süresi bir yıl idi. Seçimler her yıl yenilenirdi. İncelediğimiz kodeksteki *epitropos* seçimlerinden hazırladığımız tablo 15'te de görüldüğü üzere *dimogerontaslar* da olduğu gibi aynı kişiler göreve getirilmezdi. Kalamoti'de seçilen *epitropos* sayısı iki kişi idi³⁴⁹. Yalnız 1710 yılı seçiminde üç kişi seçilmişti³⁵⁰. Tablo 15: Kalamoti Köyü *Epitropos* Listesi:

Tarih	Epitropos	Epitropos
1696 Mart ³⁵¹	Georgis Frangoulakis	Monis oğlu Kirakos
1697 Mart ³⁵²	Triteos oğlu Kostas	Kontaratos oğlu Papas Ioannis
1698 Nisan ³⁵³	Sideros oğlu Michalis Kritis	Stefanos Chariousin
1702 Mayıs ³⁵⁴	Ksenos Nerazatos	Michalis Papaliodios
1710 Aralık ³⁵⁵	Georgis Kritakis	Mütevaffa Nikolas oğlu Gianis Kritis ve Nikolas Nikoliazoudis

³⁴⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

³⁴⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

³⁴⁹ Seçimler için bkz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25vr-25v, 10.05.1702

³⁵⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 101v, 04.12.1710

³⁵¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696

³⁵² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

³⁵³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698

³⁵⁴ Mayıs: Bu tarihte görevdelerdi. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25vr-25v, 10.05.1702

³⁵⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 101v, 04.12.1710

Dimogerontas ve *epitropos* seçimlerinin bahar aylarında özellikle de paskalya yakınlarında yapıldığı bilinir. Ancak Kalamoti'deki seçimler için kesin bir zaman diliminden bahsetmek çok zor. *Dimogerontes* ve *epitropi* listesi tablolarında da görüldüğü üzere, genelde bahar aylarına denk geliyor ise de seçimlerin çok farklı aylarda yapılabildiği anlaşılmaktadır. Maalesef elimizdeki kayıtların sınırlı olması, tüm seçimleri inceleyip bu konuda kesin bir yargıya varmamıza engel olmaktadır. Aynı şekilde seçilen kişi sayısı konusunda da elimizdeki kayıtlardan yeterli bilgi elde edilememektedir.

Epitropi ile ilgili en eski seçim kaydı Mart 1696'ya tekabül etmektedir. O yıl için Kalamoti'nin *dimogerontiası* olarak çalışacak *epitropiye* temsilci olarak; Georgis Frangoulakis, Monis oğlu Kirakos seçilmişlerdi. Bir sonraki yıl daha farklı isimler, Triteos oğlu Kostas ile Kontaratos oğlu Papas Gianis, köyün tüm resmi işlerini yürütmek üzere *epitropiye* seçilmişlerdi.³⁵⁶ Her iki seçime *gerontaslar* da (1696- Stefanos oğlu Papas Gianis, Michalis Kazas, Kostas Maistros, 1697 - Papas Nikolas Amiris, Michalis Protopsaltis, Giannis Kritakis, Nikolis oğlu Georgis) da katılmışlardı.

Dimogerontaslar ve *epitropi* köyün resmi yetkililerle ve resmi organlarla olan tüm münasebetinde köylüyü temsil eden ve ilişkileri yürüten organdır. Tüm resmi işlemleri köylü adına bu iki seçilmiş grup yürütürdü³⁵⁷. Devlet yetkilileri de teker teker tüm köylüyle muhatap olmak yerine sadece bunlarla muhatap olurdu. Böylece bürokratik işlerde pratiklik sağlanmış oluyordu. *Epitropi* ve *dimogerontesin* sorumlu oldukları resmi işlemler, çoğunlukla “vergilerin toplanması” gibi *kanun-ı kadimce* belirlenmiş ve rutin olarak yapılan işlemlerdi.

Bir nevi köy yönetimi sayılan *dimogerontaslar* ve *epitropi*, yukarıda da anlatıldığı gibi halkın oyu ile göreve gelmekteydi. Bu seçimlerin, bugünkü manada bir seçim olduğunu; her seçmenin doğrudan oy kullanarak *dimogerontiada*

³⁵⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

³⁵⁷ “...να δουλέψου το χορη(ον) χρον(ον) έναν εις όλους τ(ους) αφεντάδες κ(αι) αφεντόνους ανθόπ(ους) κ(αι) αφέντηκες ηπηρασής οπου θέλη τήχη την αυτήν χρονήαν εις τό χορη(ον) μας...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696. Sonraki yıl için bkz GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697.

çalışacak yetkilileri belirlediğini düşünmek yanlış olur. Seçim sistemindeki detaylar tam olarak bilinemese de temsil yetkisi ve görev verilecek, şartlara uygun kişilerin tercih ve tespit edilmesi bakımından, *seçim işlemi*, *dimogerontia* kurumu üyelerinin belirlenmesinde kullanılan yöntemdir. Seçimlerde, cemaatin katılımı şart olduğundan köylü muhakkak bulunurdu.

Elimizde bu sistemin içyapısına yönelik ayrıntılı bilgiler bu kadarla sınırlıdır. Seçimlerin nasıl yapıldığı, oylamanın hangi koşullarda gerçekleştiği ve sonuçların nasıl değerlendirildiği konuları yanında, yerel yönetime seçilecek bu kişilerin adaylıklarını kendilerinin mi ilan ettiği yoksa köylünün ya da ileri gelenlerin önerdiği kişilerin mi aday gösterildiği bilinmemektedir.

Esasen bu konuda, halkın oyuna veya seçimlere ne kadar riayet edildiği tartışılır. Nihayetinde köy yönetimi seçimi olduğundan, kuralların çok daha esnek ve müdahaleye açık olduğu düşünülmektedir. Örneğin 1696 yılı *dimogerontia* temsilciler meclisi yani *epitropi* olarak Georgis Frangoulakis ile Giannis Charakopanas seçilmişlerdi. Ancak sonradan ikinci kişinin isminin üstü çizilmiş yerine Monis oğlu Kostas yazılmıştı. Bir sonraki yılda da aynı şey olmuştu; bu kez iki adayın birden ismi değişmişti. Daha önce Georgis Lekanakis ve Sidoros oğlu Michalis seçilmişken onların isimleri çizilerek yerine Triteos oğlu Kostas ile Kontaratos oğlu Papas Gianis yazılmıştı³⁵⁸. Bu isim değişikliklerinin seçim sonrası yapıldığı aşikârdır. Bunun için, yani yeniden bir temsilci seçmek için halkın tekrar toplandığına inanmak güç. Kaldı ki öyle bir durumda eski tutanağın iptal edilip yeni bir tutanağın hazırlanması icap ederdi. Böyle bir tutanak bulunmamaktadır. Bunun yerine eski tutanak üzerinde değişiklik yapılmıştı. Bu değişikliğin, halkın oyuna sunulup sunulmadığı tespit edilememektedir. Dolayısıyla bu sistemdeki halkoyu, demokratik yöntem ve seçim kavramlarını o dönemin şartlarına uygun olarak çok daha esnek bir zemine oturtmakta fayda görülmektedir. Kaldı ki 300 yıl önceki seçim sistemini bugünün bakış açısıyla sorgulamak da doğru değildir. O dönemki dünya görüşü

---

³⁵⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697

ve beklentiler açısından halkın oyu ile belirlenmiş ve hizmet esasına dayalı bu yerel yönetimler çağının ilerisinde bile sayılırdı.

3.1.3. Dimogerontia'nın Görev ve Yetkileri

Dimogerontia kurumunun varlığı çok eskiye dayanıyor olsa da, Osmanlı'da cemaat örgütlenmeleri ile yaşam bulmuştu. Zira Osmanlı cemaat sistemi ve bu sisteme tanınan iç yönetimde serbestlik anlayışı bu organın, Osmanlı kurumsal yapısı içerisinde yer bulmasına olanak sağlamıştı. *Dimogerontia*, en küçük yönetim organı idi. Bunlar köylerden şehirlere kadar Rumların yaşadıkları tüm idari birimlerde örgütlü ve kurumsallaşmış ünitelerdi. *Dimogerontialar*, küçük gruplar halinde yapılanırlardı ve büyük şehirlerde mahalle örgütlenmesi olarak karşımıza çıkardı. Ancak işlevsel nitelik açısından en tipik örnekleri köylerdeki örgütlenmeleriydi. Bu nedenle Kalamoti köyü özelinde incelediğimiz *dimogerontia* örgütlenmesi, bu yapının işleyişine dair yeterli bilgi sunmaktadır.

*Dimogerontas*ların, resmi görevlerinin başında cemaatine ya da kendi ifadeleriyle "köye" atfedilen tüm resmi sorumlulukları yürütmek, köylü adına bunları yerine getirmek ve bunun gereği olarak da yetkililerle temaslarda bulunmak gelirdi.

Cemaatlerinin resmi temsilcileri olarak devlete karşı tüm sorumluluk onlarındı ve resmi işlerin yürütülüşü onların kontrolünde gerçekleşirdi. Cemaatin düzenini koruyarak üretimin devamını sağlamak, bunun karşılığında devlete ödenen vergilerin aksamasını önlemek, köye gelen her türlü resmi yetkiliyi karşılamak, ağırlamak ve hizmetinde bulunmak yine cemaat liderinin görevi idi. Cemaat adına tüm resmi işlerde devletin temsilcileri veya organlarıyla doğrudan münasebete, onlar geçirdi. Böylece devlet, cemaat üyeleri ile tek tek muhatap olmak yerine daha pratik bir şekilde, temsilciler aracılığıyla onlarla (köylü-reaya) ilgilenmiş olurlardı.

Fakat resmi nitelikteki en önemli görevi ve belki de Osmanlıyı en çok ilgilendiren görevi, vergilerin toplanması, tahsil edilmesi ve yetkililere teslim edilmesi işleriydi. Bu konu "Vergiler" bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bunlar sadece resmi işlemlerin yürütülmesinden sorumlu değildi. Bunların aynı zamanda toplumsal görevleri vardı. Cemaat/Köy yönetimini ilgilendiren tüm idari işlerden, sosyal hizmetlerden, asayiş güvenliğinin sağlanmasından, ekonomik ve sosyal hayatın devamı ve refahı için gerekli işleyişin yürütülmesinden bunlar sorumluydular.

Her şeyden önce cemaatin düzenin devamı, geleneksel yapının korunması en temel görevleriydi. Kalamoti'deki işleyişe baktığımızda, *Dimogerontas*ların halka karşı en büyük sorumluluğunun bu olduğu görülmektedir. Köylünün, *dimogerontes* seçerken istediği şey, köydeki kurulu düzenin korunması idi. Bu nedenle *dimogerontes* ve heyetinin hareket noktası geleneksel yapının bozulmaması ve bu yapı içinde cemaatin korunması idi. Nerdeyse tüm *dimogerontes* kayıtlarında vurgu: “palean synitheian”³⁵⁹ (παλιά συνθηεία) “eski gelenekler/alışkanlıklar” Osmanlı tabiriyle “örf” üzerinedir. Âdeta geleneksel yapının bozulmaması ve korunması için göreve getiriliyor gibiydier. En büyük misyonları, toplumun geleneksel yapısının devam etmesi için çalışmaktı. Buna göre, cemaatine sahip çıkması, yapının korunması, cemaatin can ve mal güvenliğinin sağlanması geleneksel misyonu içerisinde toplumsal görevlerindendi³⁶⁰.

Bunun dışında diğer bir görevi de ekonomik dengelerin korunması idi. Elinde tuttuğu cemaat listeleri ile cemaatten kopuşlara engel olmaya çalışırdı. Bunu da halkın vergi mükellefliğini kontrol ve denetim altında tutarak yapardı. Vergi mükellefliğinden ayrılmak isteyenlerle ilgili işlemlerde bizzat bulunarak cemaatin dengelerinin sarsılmasını önlemeye çalışırdı³⁶¹. Cemaat dengelerini kontrol altında tutmaya çalıştığı diğer bir konu da sosyal sınıflardaki geçişlerdi. Din

³⁵⁹ Belgelerde” παλεάν συνιθειάν” (palean synitheian) olarak geçmektedir. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96v, 18.10.1710; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698

³⁶⁰ Yunan Bağımsızlık Savaşında Fener Patriği'nin idam edilmesi de tam da bu görev ve sorumluluk nedeni ileydi. Patrik, ayaklanmaya bulaştığı için değil, cemaatine sahip çıkamadığı için idam edilmişti.

³⁶¹ Örnekler Vergi Yükümlülüğü Transferi Bölümünde detaylı olarak incelenmiştir. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

adamı sınıfına geçen kişilerin hukuki işlemlerini bizzat takip ederdi³⁶². Çünkü din adamı sınıfına geçiş ile toplumsal statüde değişiklik yaşanırdı. Cemaatindeki bu değişimden haberdar olmak ve bunun cemaatin dokusunu bozmasına³⁶³ engel olmak *dimogerontas*ların görevleri arasındaydı.

Güvenliğin ve asayişin sağlanması *dimogerontianın* diğer bir görevidi. Her köy/cemaat kendi güvenliğinden sorumluydu ve güvenliğini sağlamak için her türlü önlemi almak zorundaydı. Kodeks kayıtlarından anlaşıldığı üzere merkezi yönetimin Kalamoti'deki bu düzene herhangi bir müdahalesi olmuyordu. Bu konuda yetki *dimogerontiada* idi. Bu nedenle cemaatinin güvenliği için hizmet ediyordu.

Dimogerontia, cemaatinin sadece can güvenliğinden değil mal güvenliğinden de sorumlu idi. Köylünün arazilerinin ve hayvanlarının güvenliği *dimogerontianın* teminatı altındaydı. Köyün çevresindeki ve köyün dışındaki tüm bağ, bahçe, tarla vs gibi ekilebilir arazinin, otlak ve meralardaki hayvanların güvenliğini sağlamak zorundaydı. Bunun için tarımsal üretimi koruyan görevliler tayin edilirdi. Bu görevlilere *δραγάτης* (*dragatis*) denirdi. *Dragatisin* görevi; kırsal alandaki ekilebilir arazilerin ve hayvanların zarar görmesini engellemektir. arazileri insani ve hayvani her türlü zarar ve ziyana karşı koruyorlardı. Ayrıca, sürüden ayrılmış veya kaybolmuş başıboş hayvanları bulup ait olduğu yere götürüyor veya sahibine teslim ediyorlardı. Meyve bahçelerine dadanan hırsızlar, ağaçlara tırmanan çocuklar, tarla ve bahçelere zarar veren başıboş gezen hayvanlar...vs hep *dragatislerin* görev alanındaydı..

Dragatisler, *dimogerontaslar* tarafından belirlenir ve atanırdı. Rumların yanı sıra Müslümanlardan da *dragatislere* rastlanırdı. 1697 yılında Kalamoti'nin *dragatisi* "Ahmet Paşa" (Achomatin Pasian)³⁶⁴ adlı bir Müslüman idi. Bu kişinin paşalık

³⁶² ABE Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 70, s. 42v-43r/88

³⁶³ Din adamı sınıfına geçen kişi vergilerden muaf tutulurdu. Bu da cemaatin topluca sorumlu olduğu vergilerdeki dengeyi bozacağından *dimogerontes* konuyla bizzat ilgilenirdi. Bkz. Bölüm 3.2. Ruhban Sınıfı ve Kilise.

³⁶⁴ "... η εβρησκόμενή γέροντες τ(ου) χορή(ου) καλαμοτή μιχαλι τ(ου) στεφάν(ου) π(α)π(α) νικόλ(α)ς αμήρης γηόργης τ(ου) νικολή γηάνης κρητάκην με τ(ον) άχομάτην πασηάν..." GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17v, 16.05.1697. "Pasian olarak yazılan bu ünvanın, özellikle yeniçeriler arasında sık kullanılan "beşe" olduğu da düşünülebilir.

ünvanına sahip olmadığı aşikârdır. Ancak buradaki “paşa” ifadesi, o dönemde sık karşılaşılan “ağa, efendi” cinsinden bir lakap olarak kullanılmaktadır. Zira bir paşanın tarla bekçiliği yapması mümkün değildir.

*Dragatis*ler, belli süreliğine bu göreve getirilirler ve hizmetlerinin karşılığını aynı veya nakdi olarak alırlardı. Bu iş için belirlenen kişi, *dimogerontas*lar ile bir sözleşme yaparak göreve başlardı. Yapılan sözleşmede, görev süresi ve hizmet bedeli muhakkak belirtilirdi. Örneğin yukarıda belirtilen Ahmet paşa 6 aylığına bu göreve getirilmişti. 1697 Mayıs’ında göreve başlayan Ahmet Paşa, Kasım ayına kadar Kalamoti’nin *dragatis*’i olarak görev yapacaktı³⁶⁵. *Dragatis*lerin hizmetleri karşılığı aldığı bedele “*dragatikon*” denirdi. Ahmet paşa her ay *dimogerontas*lardan harcamaları karşılığı 22 *timini* ve beslenmesi için çeyrek ölçü buğday³⁶⁶ alacaktı. Bunun dışında yakaladığı sahipsiz hayvanlar için hayvan başına 1 *para*³⁶⁷ alacaktı.

*Dragatis*lere ödenen para, *dimogerontianın* kontrolündeki bütçeden yapılırdı ve bu para daha sonra köylüden toplanırdı. Cemaat vergisi olan *Tasan*³⁶⁸ toplanırken *dragatis*lere yapılan ödemeler için bir gider kalemi ayrılmıştı ve ödemeler kimi zaman bu vergi toplandıktan sonra toplu olarak yapılmaktaydı. Örneğin 1702 yılı *tasanından*, *dragatis*ler için toplamda 10,5 *asilania* ödenmişti (bkz Tablo 20).

Dragatis’in görevi sadece kolluk gücü niteliğinde idi. Görev başında yakaladığı kişiyi sorgulama veya cezalandırma gibi yetkileri yoktu. Bir tecavüz söz konusu olduğunda, suçluyu *dimogerontas*lara getirmek zorundaydı. Ayrıca Yakalanan sahipsiz hayvanlar da *dragatisin* “hakkı” ödendikten sonra *dimogerontianin* tasarrufuna verilirdi³⁶⁹.

³⁶⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17v, 16.05.1697.

³⁶⁶ “... Τημη(ν) 22 κ(αι) σητάρην κάρτα...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17v, 16.05.1697.

³⁶⁷ “...παράν...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17v, 16.05.1697.

³⁶⁸ Cemaat içi bir vergidir ve “Vergiler” bölümünden ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

³⁶⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17v, 16.05.1697.

Bu görev, ekonomik yapının tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu dönemde üretimin en az zararlı gelire dönüşümüne katkıları açısından, hem sistem için hem de köylü için önemli bir hizmetti. Aynı zamanda, köylünün arazilerini ve hayvanlarını güvence altına aldığından köylüyü rahat ettiren bir müesseseydi. Toplumsal niteliği nedeniyle de *dimogerontian*ın sorumluluğundaydı.

Epitropi ve *dimogerontes* görevleri karşılığında maaş almıyor veya bir kazanç elde etmiyordu. Bu iş bir nevi gönüllük esasıyla yürütülüyordu. Ancak görevlerini yerine getirirken yaptıkları tüm harcamalar köy bütçesinden kendilerine ödenirdi. Bu finansal destek, liderlerinin hizmetleri karşılığında, cemaatin ona sunduğu imkan gibi algılanmaktaydı. *Dimogerontas*ların, köy yani cemaat için yaptığı hizmetler karşılığı köylü, onun tüm masraflarını karşılayarak ona destek olurdu. 1710 yılı *dimogerontes* seçim tutanağında bu durum ayrıntılı olarak kayıtlara geçmişti. Buna göre *dimogerontes*; Papas Georgis Kazas ve Papas Lios oğlu Georgis, her zaman olduğu gibi bir yıl boyunca köyün işleriyle ilgilenecek, resmi tüm işlerde köyün sorumlusu olarak görev alacak, köyle ilgili harcamaları kontrol edip tahsil edecekti, buna karşılık “köy” de (köylü), onların ihtiyacı olan parayı vereceğine dair teminat veriyordu³⁷⁰. *Dimogerontia* Seçimlerinde her yıl gerçekleşen seremoni ile yönetim cemaate, cemaat yönetime karşılıklı sadakat ve bağlılığını bir kez daha dile getirerek seçim tutanağı hazırlanırdı.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre bu konuda *epitropi dimogerontese* göre biraz daha şanslıydı. Çünkü *epitropiye* masrafları için köy bütçesinden bir ödenek ayrılıyordu. Bu ödenek *epitropos*ların görevleri gereğince yaptıkları tüm harcamalarda kullanılırdı. Bu parayı, kendi kişisel ihtiyaçları için kullanamazlardı. Seçim sırasında *dimogerontas*lar ve köylüler ödeneğin miktarını belirleyip kayıtlara geçirirlerdi. Tutanaklardan anlaşıldığı üzere *epitropi* için ayrılan bütçe, 45 *asilania* idi³⁷¹. İncelediğimiz kodeksteki tüm kayıtlarda her

³⁷⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96v, 18.10.1710

³⁷¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697. 1698 yılı kaydında “...αση(λλανια) 4 ήγουν αση(λλανια) σ ....” Bu tarihte de bütçenin 45 olduğunu düşünüyoruz. Ancak kayıtlara eksik geçmiştir: “asilania 4” dedikten sonra epey bir boşluk bırakılmış ve rakamın yazıyla yazılacak kısmında ise sadece ilk harf yazılıp boşluk bırakılmıştır. Ancak ilk harfin yazılmış olması rakamın eksik de olsa bütçenin değişmez miktarı

yıl bu sabit miktar ödeniyordu³⁷². Zira bu miktarın aşılması için gayret gösteriliyordu. 1697 ve 98 yılındaki seçimde bu miktarın dışına çıkılacak bir masrafın yapılmaması, bu rakama riayet edilmesi özellikle belirtilmişti³⁷³. 45 *asilania* dışında ayrıca her bir köylü *epitropiye* bir tavuk *ornitha* (ὄρνιθα) verecekti³⁷⁴. Bu ,ödemeyi nakit bedeli ile mi yoksa aynı olarak mı verdikleri belli değildi.

*Dimogerontes*in harcamaları için bu tür bir rakam belirtilmemişti. Ancak onların da görevleri gereği yaptıkları masrafların karşılığı olarak cemaat bütçesinden para aldıklarını biliyoruz. Ancak *epitropi*de olduğu gibi, seçim tutanaklarına net bir rakam yansıtılmamıştı. Bu durum, *dimogerontia*ya daha esnek bir bütçe sunulduğunu düşündürebilir. Ancak kodeksteki hesap defterleri incelendiğinde, bunlara çok da yüksek ödemeler yapılmadığı görülmüştür. Örneğin 1702 yılı hesaplarında *dimogerontia* için 15 *asilania*, *epitropi* için 12 *asilania* ödeme yapılmıştı. Oysa aynı hesapta *dimogerontian*ın sekreteryaya işlerini yürüten yazıcı 45 *asilania* alıyordu³⁷⁵. Dolayısıyla ne *dimogerontes*in ne de *epitropin*in bu işten bir kazanç elde etmediği ortadadır. Zaten cemaat liderleri, “bu işi, köye hizmet” olarak gördüklerinden görevi gönüllü olarak üstlenirlerdi. Zira cemaat de bunu beklerdi. *Dimogerontia*, etik olarak hizmet esasına dayalı bir yapıydı ve kazanç kapısı olarak görülmemeliydi. Kaldı ki *dimogerontian*ın elindeki cemaat bütçesi, tüm gelir – gideriyle kayıt altında tutulurdu, *dimogerontian*ın tamamen inisiyatifine bırakılmış değildi. Çünkü orada yapılan tüm hesaplar sonuçta

---

olan 45 yani “saranta pente” olduğunu anlamamız için yeterlidir. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698.

³⁷² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25vr-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 101v, 04.12.1710

³⁷³ “... κ(αι) νά μήν έχη το χορη(ον) να καμη εις άλλην ὁδο...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698

³⁷⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698

³⁷⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702.

cemaatin cebinden çıkıyordu ve bu nedenle de bütçe üzerinde cemaatin gizli bir denetimi vardı (Bu konuda Vergi bölümünde daha ayrıntılı bilgi mevcuttur.).

Dimogerontia ve *epitropinin* görevlerini yerine getirirken belki de tek “kazancı” devletin bir takım angaryalarından kurtuluyor olmalarıydı. Aslında buna kurtulmak demek çok da doğru sayılmaz. Çünkü onlar adına tanımlanmış angaryaların, yok sayılması ya da bu konuda muafiyet tanınması gibi bir durum söz konusu değildi. Sadece bu işle onlar meşgul olmuyorlardı. Onlar adına köylü bu işi yerine getiriyordu. Cemaatin üzerine yükümlü olan angaryalar vardı. Bunların tam olarak ne tür angaryalar olduğu konusunda elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak herkesin bu angaryaları yerine getirmekle mükellef olduğunu biliyoruz. Angaryalar, köy adına tanımlanırdı. Bu da tüm köy halkı içinde paylaşılırdı. Köy yönetimindekiler de angaryalardan nasibini alırdı. Ancak onlar, cemaat yönetimi ile ilgilendiklerinden onların angaryası köylü tarafından üstlenilirdi³⁷⁶. Bu nedenle köylü, devlet görevlilerinin zirai işlerini gördükleri angaryalarda kendi angaryalarının yanı sıra *dimogerontes* ve *epitropininkini* de görürlerdi.

Sonuç olarak, *dimogerontes* ve *epitropi*, aldığı sorumluluklarla toplumsal yapıyı korumaya çalışan ve yetkilerini cemaatinin refahı ve düzeni için kullanan, yerel yöneticilerdi. Bu yönetim sistemine adını veren *dimogerontia*, cemaatin toplumsal ve sosyal düzenlemelerini organize eden ve görevini yerine getirirken hem cemaatine hem de devlete karşı sorumlu olan bir kurumdu.

3.2. CEMAAT VERGİLERİ

Klasik dönemlerde, tarım ve hayvancılıktaki istihdam ile güçlü duran toprak ekonomisi, vergiler sayesinde ayakta kalırdı. Sakızlıların ödediği vergilerin büyük bir bölümü, hazineye ödenen vergilerdi. Fakat devletin topladığı vergiler dışında bir de cemaat vergileri vardı. Geleneksel cemaat yapısının korunması ve devamı için ihtiyaç duyulan finansal kaynağı sağlamak amacıyla halktan para

---

³⁷⁶ “... κ(αι) κάθε πάρηκ(ος) μίαν όρνηθαν κ(αι) σητάρην κ(αι) την εγγάρηαν του κατα τήν τάξην...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9r, 04.03.1696

toplanmaktaydı. Devlet vergilerinin dışında Sakızlıların kendi cemaati için ödediği bu vergilerin miktarı, ne zaman toplanacağı ve kişi başı ne kadar toplanacağı *dimogerontes* ve *epitropi* tarafından belirlenirdi.

Dimogerontianın en önemli görevi vergi toplamaktı. Resmi vergilerin toplanması ve yetkililere teslimi en büyük sorumluluklarıydı. Bunun haricinde, cemaat içi vergilerde de bunlar yetki ve sorumluluk sahibiydi. *Dimogerontia*, cemaat vergilerinde vergi tarh eden, tahakkuk ettiren ve tebliğ eden kurumdu. Devlet vergilerinde ise vergi tahsiline yardımcı olan kimi zaman da bizzat tahsil eden kurumdu. Cemaat lideri konumundaki *dimogerontaslar*, *epitropi* ile birlikte vergilerin adil dağılımı, toplanması, devlet görevlilerine teslim edilmesi ile görevliydi. Bunlar, vergilerin belirlenmesinde Kaptan Paşa (beylerbeyi) veya saray ile halk arasında aracılık yaparak her iki taraf için de makul olan uzlaşmayı sağlamaya çalışırlardı. Bu müzakerelerde hem cemaatinin hem de devletin çıkarlarını karşılıklı olarak düşünmek zorundaydı. Belirlenen verginin toplanması ve bunların Osmanlı temsilcilerine (vekillerine- βεκίληδες (vekilides)³⁷⁷ teslim edilmesi cemaat liderinin yani *dimogerontasın* görevi idi.

Sakız adasındaki devlet vergilerinin toplanması işi üç aşamalı bir yetki paylaşımını içeriyordu. En tepeden başlayacak olursak; daha önce bahsedildiği gibi adanın tüm gelirleri İstanbul Gümrük'üne tâbi olarak toplanıyordu ve bunun en yetkili sorumlusu İstanbul Gümrük Emini idi. Bu kişi, Sakız adası'nın gelirlerini tahsili ile bizzat meşgul olmazdı. Bunun için Sakız Emini görevlendirilmişti. İkinci aşamadaki Sakız Emini ise Adanın tüm gelirlerinin toplanmasından sorumlu idi. Son aşamada ise Sakız Eminine yardımcı olmak üzere vekil ve kethüdalar görevlendirilirdi. Bu silsile adanın tüm resmi vergileri için geçerliydi. İlam defteri kayıtları arasındaki 1652-53 yılı Cizye vergisinin toplanması ile ilgili kaydı incelediğimizde bu sistemin çalışma disiplini daha net anlaşılacaktır:

---

³⁷⁷ Λαϊου (2005: 4). Adadaki yönetimi oluşturan Osmanlı görevlileri Müsellim (mütesellim), vekilides ve kadıdan oluşan bir heyetti, bkz. Argenti (1941: cxvii)

Mahrûse-i Sâkız Keferesi'nin bin altmış iki Ramazân-ı şerîfin ibtibâsından sene temâmına değin üzerlerine edâsı lâzımgelen cizyelerini berât-ı âlî-şân ile cem' ü tahsîle me'mûr olub mahmiyye İstânbul Gümrük Emîni olan 'umdetü'l-emâsil ve'l-akrân Hasan Ağa tarafından kefere-i mezkûrenin cizyeleri ahz u kabzına vekîl olub Medîne-i Sâkız Emîni olan zühru'l-akrân Muhammed Ağa ibn-i 'Abdullâh nâm cündî Meclis-i Şerî'at-i Zehrâ'da "*Mahrûse-i merkûmede mütemekkin kefere tâ'ifesinin temşiyet-i ümûrları için taraflarından vekîlleri ve kethudâları olan Fedon veled-i Vefdan ve Fedon veled-i Feddan nâm zimmîler mahzarlarında ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i kelâm idüb, tâ'ife-i mezbûrenin sene-i mezbûrede zimmetlerine edâya lâzımgelen cizyelerin gulâmiyyesi ve cihet-i ma'îşeti ile ber-mûceb-i fermân-ı şerîf-i sultânî bi't-temâm ve'l-kemâl alub, kabz idüb zimmetlerinde bir akça ve bir habbe bâkî kalmadı. Ve sene-i mezbûreye mahsûb olmak üzere Manastır maktû'ın dahî ber-mûceb-i defter-i sultânî üslûb-ı sâbık u kadîm üzre alub, kabz idüb anda dahî bir akça bâkî kalmadı.*" Didükde, gıbbe't-tasdîki'ş-Şer'î kayd-ı sicill..³⁷⁸

Metinden de anlaşıldığı üzere, 1652 yılı (Ağustos) cizyesinin toplanması için İstanbul Gümrük Emîni Hasan Ağa, bu işi Sakız Emîni Muhammed ağa aracılığıyla yürütüyordu. Muhammed Ağa ise cizyeyi, halkın içinden belirlediği vekil ve kethüdalar aracılığıyla toplamıştı. Bu aşamaya kadar devlet görevlilerinin halkla birebir teması söz konusu değildi. Vekil ve kethüdalar, *dimogerontas*larla işbirliği yaparak vergi topluyorlardı. Resmi vergilerin toplanmasında yardımcı olması için cemaatten birilerini görevlendirebiliyorlardı. Resmi yetkililerle beraber haraç, cizye, avarız vs tüm resmi vergileri topluyorlardı. Resmi yetkililere de gerek kalmadan bu işi kendi başlarına yaptıkları da oluyordu.. *Dimogerontas*ların elinde tüm cemaatinin vergi listeleri vardı. Buna göre toplanacak resmi vergiyi tahsil ediyorlardı. Hatta bazen resmi görevliler de *dimogerontia* kayıtlarındaki bu listelerden yardım alıyordu. *Dimogerontas*lar, ellerindeki listeye göre cemaat üyelerinin ne kadar vergi ödeyeceğini teker teker tespit ediyorlardı. Ardından heyeti ile beraber bu vergileri tahsil ediyorlardı. Toplanan vergiyi yetkililere teslim ederek bu görevlerini tamamlamış oluyorlardı. Dolayısıyla resmi vergilerin toplanmasında halka doğrudan

³⁷⁸ Sakız adası İlam Defteri [1652-1661]: 35a (1652).

temas halinde olan kişiler yine *dimogerontas*lardı. Bu anlamda bunlar, aynı zamanda hem kamu hem de cemaat temsilcisi sayılırlardı.

Devlet adına toplanan vergiler haricinde cemaat içi düzenin sağlanması ve çeşitli hizmetlerin karşılığı olarak cemaat vergileri toplanırdı. *Dimogerontia* sisteminin işleyişi ve devamı için gerekli olan maddi kaynak cemaatten toplanan bu vergilerden oluşurdu.

3.2.1. Vergi Mükellefliği Tespiti

Dimogerontaslar, cemaat vergilerinde vergi tarhını kendileri belirlerlerdi. Bunun için cemaat üyelerinin ekonomik ve sosyal durumunu göz önüne alınırdı. Köylüden toplanan cemaat vergileri için kodeksteki listeler incelendiğinde cemaatin iki kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Birincisi “oi *paroikoi geroi*” (oi pároikoi γεροι) diğeri “ta *koutzoufla*” (τα κουτζούφλα) idi. Birinci grup emlak ve arazileri olan, ortalama bir seviyede yaşayan, sosyal statüleri birbirine eşit cemaat mensupları idi. Bunlar, bir tarım ünitesinde tasarruf hakkı sahipleri olup üretimde payı olan kişilerdi. İkinci grup ise ortalama gelir seviyesinin altındaki gruplardı ve cemaatin daha düşük gelirlili ve düşük statüdeki üyelerinden oluşmaktaydı. Çoğunlukla kadın, yaşlı veyahut da sağlık sorunları olan ve düşük gelirlili kişiler bu grupta yer alırdı. Cemaat vergileri toplanırken köylüler, bu iki gruba göre vergilendirilirdi. Toplantılarda alınan kişi başı ne kadar vergi verileceğine dair alınan kararlarda “*paroikoi geroi*” için tespitler yapıyordu. Bunlardan toplanan vergiye göre kimi zaman hepsinden eşit miktarda kimi zaman da gelirlerine göre farklı miktarlarda vergi toplanıyordu. “Ta *koutzoufla*” için ise farklı bir uygulama yapılırdı. Bunlar, vergi mükellefi statüsü açısından ortalamasının altındaki kesimi oluşturduğundan, bunlardan ne diğeri sınıf ile aynı miktar ne de sabit miktar vergi alınırdı. Bunlar, gelir durumuna ve statülerine göre farklı miktarlarda vergilendirilirdi. Bu miktarlar, *dimogerontaslarca* tespit edilir ve her bir mükellef için tespit edilen miktar kodekse isim isim kaydedilirdi. Böylece vergi toplayan kişi elindeki listeden *koutzoufla* kategorisindeki köylünün, her birinden ne kadar aynı veya nakdi vergi toplayacağını bilirdi.

Vergilendirmede esas unsur üretime bir şekilde katkı sunan kişilerin, kazançlarının belirli bir oranını, yönetime ödemesini sağlamaktı. *Koutzoufla* ve *paroikoi geroi* tam da bu mana ile oluşturulmuş kategorilerdir. Herkesten eşit miktarda veya oranda vergi alınması doğru olmazdı. Statü ve gelir düzeyi vergi miktarını belirleyen iki ana unsurdur. Cemaat vergilerini, üretimde pay sahibi olan herkesin kazancı nispetinde vergi ödeyebilmesi için *dimogerontia* bu iki kategori üzerinden vergi tahakkuk ettirirdi.

3.2.2. Tasan Vergisi

Cemaat vergilerinin başında *tasan* vergisi gelirdi. İncelediğimiz kodekste de gerek vergi miktarları, gerekse mükellef listeleri olsun bu konuda geniş bir veri bulmak mümkün olmuştur. *Tasan*, Rum cemaat örgütlenmesi içindeki kişilerden alınan gelir vergisi idi. Cemaat üyeleri, sahip olduğu menkul, gayrimenkul tüm gelirler üzerinden cemaat liderlerince vergilendirilirdi. Bu konuda cemaatin vergiye tâbi üyelerinin isim listesi hazırlanırdı. Her yıl bu listeler gözden geçirilerek cemaat üyeleri gelirine göre vergilendirilirdi.

Gerontaslar, köylünün ekonomik gelirlerini bildikleri için tüm köylüyü gelirine göre sınıflar ve ona göre de vergi tahakkuk ettirirdi. Toplanacak vergi tarhını da buna göre belirlerdi. *Gerontasların* hesaplarına göre Kalamoti'nin 1695 yılı için ödenecek *tasan* vergisi 1400 *asillania* idi. Vergi mükellefleri teker teker listelenmiş ve kimin ne kadar ödeyeceği *dimogerontasların* yaptığı hesapla belirlenmişti³⁷⁹. *Dimogerontaslar*, bu hesabı kişilerin sahip olduğu gayrimenkulleri göz önüne alarak yapmışlardı. Çünkü köylüden kimin ne kadar mülkü olduğunu çok iyi biliyorlardı. Aşağıdaki tabloda (Tablo 16) *tasan* vergisi mükelleflerinin listesi verilmiştir. Bu liste, *paroikoi geroi* listesidir.

---

³⁷⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9v-11v, 13.10.1695

Tablo 16: 1695 Yılı *Paroikoi Geroi* Statüsü *Tasan Vergisi*³⁸⁰

Vergi Mükellefi	Vergi (Asillania)
Papas Dimitriakis	4
Georgis Kopanistos ³⁸¹	9
Papa Leos oğlu Giorgis	8
Gianis Nikoliazoudin/s	9
Giorgis Praoukis	7
O Zarifos	5
Papa Leos oğlu Michalis	9
Sidoros Klitas	5 ½
Leos Prakis	8
Giorgis Spanos ³⁸²	13
Kriakos oğlu Giorgis	7
Giorgis Giorgantakis	9
Monis oğlu Kriakos	7
Pantelis Kritis	6
Nikolas Eutaksias	8
Giorgis Troulos ³⁸³	5
Lios Troulos oğlu ³⁸⁴	8
Lios Kirkalos	10
O Souvlos ³⁸⁵	3
Stefanos Charikousis ³⁸⁶	7
Michalis Katharachtousis	9
Kostas Kalieugenos	9
Gianis Alatenis	5
O Mastromichalis	7
... tou Protopsalti ³⁸⁷	10
X..itizis ³⁸⁸	7
Papas Mikes Vergitzis ³⁸⁹	9
Papas Ioannis Melisinos	13
Papas ...anis ³⁹⁰ Galatoulas	8
Papas oğlu Ksenos Melisinos	7
Papas Giorgis Amiris	12
Michalis Stasis	9
Papas Gliftros	8
Georgis Triteakin/s	7

³⁸⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 9v-11v, 13.10.1695

³⁸¹ Ezilmiş, dövülmüş

³⁸² Köse

³⁸³ Piramit

³⁸⁴ Baba adı yazılmamış

³⁸⁵ Çöp, çubuk

³⁸⁶ Chalkousis

³⁸⁷ Belgede deformasyon ve yırtık olduğundan okunmuyor

³⁸⁸ Belgede deformasyon ve yırtık olduğundan okunmuyor

³⁸⁹ Vergi toplama görevi köyün ileri gelenlerindeydi. Παπα Μηκός Βεργιτζής (Papa Mikes Vergicis. Bu isimlerine de yansımıştı.

³⁹⁰ Belgede deformasyon ve yırtık olduğundan okunmuyor

Michalis Papasliodin/s	7
Stefanos oğlu Papas Ioannis ³⁹¹	9
Gianis Kalevgenos	11
Stefanos Kinigos	9
Papas Ioannis Triantafilos	8
Sideros Samatianos	10
Sideros Karonas	3
Protopsalti oğlu Lios	8
Gianis Kritakin/s	11
Kostas Papaliodin/s	10
Kostas Akopanistos	10
Kostas Katzilisis	6
Papas Giorgis Maistros	12
Kostas Mavrotheris	9
To Korniarakin/s	7
Pantelis oğlu Gianis	8
Kostasis kızı kali oğlu Giorgis	7
Nikolas oğlu Giorgis Maistros	9
Giorgis Chiromitakis ³⁹²	10
O Kazas	12
Kostas Skathis	6
To Frango Giorgakin/s	-
Kostas Pasas	9
Gianis Lionakin/s	7
Gianis Giaouris	7
Michalis Kakarios	10
Giorgis Frangoulakin/s	5
Gianis Charakopos	9
Giorgis Skathis	6
O Poulitzis	6
Papagiorgis oğlu Kostas	2 ½
Sideros Melisinos	9
Papagiamonitis ³⁹³ oğlu Ksenos	8
Pandelis Mendonis	10
Gianis Lostas	5
Kalogria oğlu Giorgis	20
Kostas Triteakis	8
Michalis Akairoris	10
Diakos Sinadinos	11
Diakos Mendonis	10
Michalis Vergitzis	8
Michalis Mavrotheris	8
Giorgis Tripolios	8
Gianis Katharachtousis	9
Kostas Tripolios	9
Papas Ksenos tou Deftereovou	8

---

³⁹¹ O yılki dimogerontas

³⁹² Domuzburun

³⁹³ Agiamonitis

Marina oğlu Diakos	7
Ksenouklas oğlu Nikolas	3
O Kalergis	9
O Mastro Ksenos	13
Nikolis oğlu Giorgis	10
Michalis Vestarchis	9
Gianis Vestarchis	11
Papas Ksenos Triantafilos	8
Michalis Kipreos	6
Nikolas Tzirakin/s	7
Kalergis oğlu Gianis	6
Kiriakos Kipreos	9
Giorgis Tzirakin/s	3
Lios Giaouris	8
Monis Kritis oğlu Georgis	7
O Totolias	5
Kostas Chirokin/s	9
Nikolis oğlu Kostas Maistros	8
Nikolis oğlu Stefanos Maistros	6
Kostas oğlu Steorgis ³⁹⁴ Maistros	8
Monis oğlu Nikolas Kritis	8
Stefanos oğlu Nikolas	9
... Pasas ³⁹⁵	8
Michalis ³⁹⁶ Mastoruklakın/s	9
Kostas Gliftros	9
Papas Papas ³⁹⁷ Michalis Sinadinos	9
Michalis Mounezakin/s	13
Michalis Psinas	5
... Amiris	10
Kostas Antretas	7
Giorgis Nomios	8
Kostas Nomios	8
Leos Amiris	10
Michali Giorgantakin/s	8
Papas Giorgis Salonikios	12
Stefanos oğlu Michalis	9
Giorgakaina oğlu Gianis	8
Michalis Skathis	9
Papas Nikolas Chrisolouras	9
Leos oğlu Giorgis Maistros	7
O Tzikouros	9
Papas Kostas Kritis	9
Kostas oğlu Monis	6
Sidoros Akairoris	15
Papas Nikolas Triantafilos	10

---

³⁹⁴ Georgis olmalı

³⁹⁵ Belgenin bundan sonraki kısmı yırtık ve silik olduğundan tam olarak okunamamaktadır.

³⁹⁶ Muhtemelen.

³⁹⁷ İki kez yazılmış

Kostas Sinadinos	6
O Fortzos	8
O Zavalis	7
Papas Nikolas Giaouris	8
Leos Sinadinos	5
Giorgis Katharachtousis	6
O Liotzounis	3
Sidoros Zaganakin/s	8
Maro oğlu Sidoros	5
Gianis Mendonis	6
Pantelis Mendonis	7
Giorgis Vestarchis	9
Giorgis Toukas	5
Diakos Kazas	7
Kriakos Kritis oğlu Nikolas	6
Nikolas Charakotas	9
Gianis Mavrotheris	5
Maistro oğlu Kostas ³⁹⁸	8
Lioe Sepsis	9
Ksenos Sepsis	8
Giorgis Likakin	9
Kostas Giaouris	5
O Barlas	14
Proin Kinigos ³⁹⁹	9
Nikolas Tzoukos	4
Mpouga oğlu Michali	3
Michalis Amiris	7
Nikolas Giaouris	6
Kriakos oğlu Gianis	3 ½
Papantonis	9
Papa Kontos	9
Stefanos Maistros	9
O Pnevmatikos [Papas]	10
O Peroulis [Petros]	6
Michalis Glamarios ⁴⁰⁰	8
Marina oğlu Michali	8
Michalis Glavas ⁴⁰¹	10
Papsa Nikolas Amiris	10
Sidoros oğlu Michalis Kritis	5
Kostas Troulakin/s	6
Sidoros Ggiaouris	4
Toplam 166	1317 ½

---

³⁹⁸ Κόστ(ας) της Μαηστρούς

³⁹⁹ Sâbık Avcı

⁴⁰⁰ Sonradan üstü çizilmiş.

⁴⁰¹ Bizans dönemi isimlerinden

Tablo 17: 1695 Yılı Koutzoufla Statüsü Tasan Listesi

No	Vergi Mükellefi	Vergi asillania
1	O Rangos	2
2	Souvli kızı Aggelina	2
3	Koufos ⁴⁰² kızı Kseni	1
4	H Frangogiorgiena	2
5	Ksenoukla kızı Petri	3
6	H Kampanarena ⁴⁰³	1
7	Kiourana oğlu Gianis	1
8	Kiriako kızı Maro	1
9	H Haggidena	1
10	Papadia ⁴⁰⁴ Pandeli	1
11	O Pampangas	5
12	Maro Mastoroukla	7
13	H Moniadena ⁴⁰⁵	1
14	Karona kızı Angeli	3
15	H Asimina	2
16	Vestarchi kızı Maro	2
17	Annesi (H Mana tis)	1
18	Mastro M.'nin kızı	1 ½
19	Anou Chagiani	2
20	O Sitaras	7
21	Kostas Katafigas	5
22	Giakopen	2
23	Tarsinikos kızı Kali	7
24	O Chagianis	2
25	Zaganis kızı Maro	1
26	Skampadenis	2
27	Kipreos kızı Maro	1
28	Glavas kızı Angelina	2
29	O Ralis	2
30	Gianis Kariotis	1
31	Lostas kızı Anou	1
	Toplam	1364 asillania

Dimogerontaslar, vergi mükelleflerini yukarıda bahsedilen iki ayrı grupta listelerdi. Önce *paroikoi gero*'den alınacak vergi miktarları belirlenir ardından, *koutzoufla* denen düşük gelirlili kişilerin vergileri yazılırdı. Kişi sayısı açısından tablolarda da görüldüğü üzere aralarında muazzam bir fark vardı. 1695 yılı listeleri incelendiğinde birinci sınıf 166 kişi iken ikinci sınıf sadece 31 kişi idi.

⁴⁰² Sağır

⁴⁰³ Kampanaris'in karısı. Kampanaris yoksul kişilerin arasından seçilir. Kilisenin temizlik ve bakımından sorumludur.

⁴⁰⁴ Papazın karısı

⁴⁰⁵ Moni'nin karısı

Ödedikleri vergi miktarı da aynı şekilde büyük bir fark içeriyordu. Birinci grup 4 ile 14 *asilania* arasında vergi ödüyorken ikinci grup 1 ile 7 *asilania* arasında vergi ödüyordu. Kayıtların çoğunda tasan vergisinin birkaç seferde toplandığını görüyoruz. Örneğin 1701 yılında *koutuzufladan* önce 11 *asillania*, 14 *zoulota*, 8 *timinia* miktarı vergi toplanmıştı (Bkz Tablo 18).

Tablo 18: 1701 Yılı Koutzufla Statüsü Tasan vergisi⁴⁰⁶

Vergi Mükellefi	Ödenen vergi
O Ralis	1 <i>asillania</i>
Zagan Maro	1 <i>zoulotas</i>
O Sotiras	1 <i>asillania</i>
O Kostoras	1 <i>asillania</i>
H Chara Kopena	½ <i>asillania</i>
To Peroulaki	½ <i>asillania</i>
Glava'nın dul eşi ⁴⁰⁷	1 <i>zoulotas</i>
Vestarchi kızı Maro	1 <i>zoulotas</i>
Annesi	4 <i>timini</i>
Kiouranas oğlu Gianis	1 <i>zoulotas</i>
Lios Sinadinos	1 <i>zoulotas</i>
O lios Tzinis	1 <i>asillania</i>
O Ksenos Michaloutzakis	1 <i>zoulotas</i>
Michalis Psinas	1 <i>zoulotas</i>
Mastorouklas kızı Maro	1 <i>zoulotas</i>
Gianis Katharachtousis	1 <i>asillania</i>
Nerazatos kızı Maro	1 <i>zoulotas</i>
İ Mousailena	1 <i>zoulotas</i>
Gianis Kariotis	4 <i>timini</i>
Stefanis Kostazos	½ <i>asillania</i>
Ta kopanistos kızı Petri	1 <i>asillania</i>
Kostasi kızı Kali	1 <i>zoulotas</i>
Michalis Korniaarakı	1 <i>zoulotas</i>
Papas Dimitrakis	1 <i>zoulotas</i>
O Charkousis	1 <i>asillania</i>
O Rangos	1 <i>zoulotas</i>
H Frangoulena	½ <i>asillania</i>
O Skathis	1 <i>asillania</i>
Kostas Giaourakis	1 <i>asillania</i>
29 kişi	Toplam: 11 <i>asillania</i> 14 <i>zoulota</i> 8 <i>timini</i>

⁴⁰⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21r, 29.06.1701

⁴⁰⁷ “Η Ηίρα του Γλαβιά”

Bir kaç ay sonra eksik kalan *tasarı* tamamlamak üzere tekrar para toplanmıştı. *Dimogerontas* Papas Georgis Salonikios ve heyetinin belirlediği *tasarı* vergisi ve vergi mükellefleri listesi için bkz Tablo 19.

Tablo 19: 1701 Yılı Koutuzfla Statüsü Tasarı Vergisi⁴⁰⁸

Vergi Mükellefi	Tasarı vergisi (parades)
O Ralis	10
O sotiras	42
O Kosteras	10
Papas Frangoulenas	8
Defterakios kızı Mavrou	8
Papadia [Papaz eşi] Charokopena	8
Hagiani kızı Anou	8
Kriakos Vestarchis kızı Maro	10
Annesi ⁴⁰⁹	-
Gianis Kariotis	7
O lios Tzinis	14
Michalos Tzaki oğlu Ksenos	8
Takou Kliadi	14
Mastoras kızı Maro	8
Gianis katharachtousis	10
Nerazatos kızı Maro	10
Michalis Kipreos	10
Flamouni kızı Kali	5
Nikolas Ksenouklas	7
Mastrou tou Papa Neamoneti (Papas Neamonetis kızı mastrou)	7
Kazas kızı Kali	7
O Kourelis	7
Stefanos Kostazos	10
Lala kızı Kriaki	-
Papas Dimitrakis	10
Kostasi kızı Kali	10 ⁴¹⁰
Michalis Likakis	7
To Charkou	10
O Rangos	10
Michalis Katharachtousis	10
Michalis Korniaraki	10
Papas Mousailena	8
To Peroulaki	6
Michalis Skathis	10
Ksenoula kızı petri	7

⁴⁰⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 23v, 23.11.1701

⁴⁰⁹ Η μάνα της

⁴¹⁰ Çok silik çıkmış sadece "0" görünüyor

Glava kızı Angeliana	7
To Sotiraki	-
Toplam 35 kişi	333 parades

Bu kez vergi mükellefi sayısı artmıştı. Daha önce toplanan tasan listesinde 29 kişi kayıtlı iken ikincisinde bu sayı 35 kişiye çıkmıştı. Ayrıca toplanan miktar da artmıştı, toplamda 333 *para* toplanmıştı. Bu sayının neye göre değiştiğini maalesef çözemedik. Ne listelerde ne diğer kayıtlarda bununla ilgili bir açıklama yoktur. Ayrıca tasan vergisi *kokologi* gibi sabit bir oranda toplanmadığından, listelerdeki *tasas* miktarının, yıllık vergi olup olmadığı, bunun haricinde tekrar para toplanıp toplanmadığı konularında bir fikir yürütemiyoruz. *Tasas* vergisi kişilerin gelirine göre tespit edildiğinden ve vergi listelerindeki kişiler sürekli değiştiğinden yıllara göre toplanan *tasas* miktarları birbirleri ile karşılaştırılmamaktadır.

3.2.3. Dimogerontia Bütçesi

Cemaat içi vergiler, gelir ve emlak vergisi dışında *dimogerontianın* her türlü harcaması ve hizmetlerinin karşılığı olarak toplanırdı. Bunlar, cemaat liderleri (*dimogerontas*)'nin harcamaları ve çalışanları için ödenen ücretlerdi. *Dimogerontianın* bütçesi de toplanan bu paradan oluşurdu. Bu nedenle cemaat ve devlet vergileri dışında bütçe giderleri için de halktan para toplanmaktaydı. Bütçe gelir ve giderlerinin kayıtları, *dimogerontasların* kontrolündeydi. Yıl boyu *dimogerontianın* yapacağı hizmetler ve ödemeler, yönetim maliyeti olarak belirlenir ve cemaatten toplanan tasan ve *kokologi* gibi emlak ve gelir vergilerinden hariç olmak üzere bu giderler için ayrıca para toplanırdı. Bu para *tasas* vergisi adı altında toplanmaktaydı. Ancak bunun, tasana ek bir meblağ olarak sonradan toplandığını görüyoruz. Çünkü elimizdeki kodeks kayıtlarından, bu giderler detaylı incelendiğinde, bir kısmının *tasas* vergisini toplayanlara yapılan ödemeler olduğu görülmektedir. Yani bundan önce *tasas* vergisi toplanmıştı ve bu esnada çıkan giderlere istinaden bahsedilen para yine *tasas* adı ile ek olarak toplanıyordu⁴¹¹. Buradan anlaşıldığına göre toplanan *tasas* vergisinin ardından gelir ve giderler hesaplanır ve giderler için halktan ayrıca

⁴¹¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702

para toplamak üzere bir gider listesi oluşturulurdu. Gider listesindeki toplam meblağ da mükelleflere eşit şekilde paylaştırılırdı. Daha önce bahsedildiği gibi *tasan* herkesin gelirine göre farklı miktarlarda toplanırdı. Fakat giderler için toplanan bu para tıpkı *kokologi* olduğu gibi *paroikoi geroi*ye eşit şekilde paylaştırılıyordu.

İncelediğimiz kodekste bu konuda çok sayıda kayıt vardır. Bunlardan 1702 yılında toplanan ek *tasan* vergisi ile ilgili ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir. Kalamoti'den toplanacak bu para için köyün o yılki dört *dimogerontesi* (Papas Georgis Salonikios, Vasilis oğlu Ksenos Melisinos, Papa Ioannis oğlu Ksenos Sefis, Sideros Melisinos) bir araya gelerek bütün giderleri hesaplamış ve 210 *asilania* ve 1 timini (210 1/12 aslan) miktarında bir gider hesabı oluşturmuşlardı. Bu meblağın köylüye eşit bir şekilde dağıtılması kararı alınmıştı ⁴¹².

Elimizdeki kayıtlardan bütçe gider kalemlerini tek tek çıkarabilmekteyiz. Buna göre; giderlerin, *dimogerontiaya* çeşitli hizmetlerde bulunmuş kişilere yapılan ödemelerden oluştuğu söylenebilir. Bunların içinde *dimogerontaslar* ve beraberindeki epitroposlara harcama masrafları karşılığı ödenen ücretler de vardı. Onun dışında *dimogerontianın* sekreteryası işlerini yürüten kişinin hizmetinin bedeli buradan ödeniyordu. Aynı şekilde köy hizmetinde görevlendirilmiş *dragatislere* ödenecek para da bütçenin giderlerinden biriydi. Giderler içerisinde en büyük miktar *tasan* toplayan kişilere ödenen para idi. Onu sekreteryası hizmetinde bulunan kişiye yapılan ödeme takip ediyordu. Bu meblağ şaşırtıcı derece fazladır. *Dimogerontasların* hepsi birden 15 *asilania* alıyorken yazıcının/kâtibin 45 *asilania* alması dikkat çekicidir. *Dimogerontaslar*, giderleri ve miktarlarını notere tek tek kaydettirmişti. Buna göre 1702 yılındaki *tasan* bütçesini belirleyen gider kalemleri ve miktarları şunlardı:

---

⁴¹² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702

Tablo 20: Dimogerontia Bütçesi Giderleri

Ödeme kalemi	Ödemenin kime yapıldığı	Miktarı (asilania)
Gerontes	Papa Georgis Salonikos (ve heyeti)	15
Epitropos	Ksenos Nerazatos Michalis Papaliodos	12
Yazıcı (kâtip)	-	45
Vergi Tahsildarı	Stefanos oğlu Girotopsartis Angero oğlu Kostas	71
Vergi Tahsildarı	Gianis Vestarchis	44 7/12
Vergi Tahsildarı	Sideros Sarantinos Gianis Lionakis	12
Dragatis	Mastrothanasi Georgis Skathis Kiourana oğlu Gianis	3
Dragatis	Michalis Katharachtousis Kostas Gliftros Stefanos oğlu Nikolas	4,5
Dragatis	Michalis Katharachtousis ⁴¹³	3
Toplam		210 1/12

Ancak aynı kodeksin bir başka kaydından anlaşıldığı üzere 210 *asilania* ve 1 timinden oluşan bu meblağdan 21 *asilania* ve 27 *parades* düşülmüştü ve buna göre köylüden 188 *asilania* ve 18 *parades* toplanacaktı⁴¹⁴. Toplam meblağdan neye istinaden bu paranın (21 *asilania* ve 27 *paradesin*) düşürüldüğü belirtilmemektedir. Sonuç olarak o yıl *tasarı* ödemekle mükellef 156 kişiye 188 *asilania* ve 18 *parades* eşit şekilde paylaştırılmıştı. Buna göre kişi başına 1 *asilani* ve 9 *parades* düşmekteydi. Bu hesaba göre ise toplanan paradan 1 *asilani* artmaktaydı ve bu para köy bütçesine kalmıştı⁴¹⁵. Toplanacak para yuvarlak hesap yapılarak biraz fazla para toplanmıştı⁴¹⁶. *Kokologi* vergisi toplanırken de aynı durum söz konusu idi. Muhtemelen çeşitli harcamalarda kullanılmak üzere bu para, köy bütçesine ekleniyordu.

⁴¹³ 2. kez ödeniyor. Çünkü elinde iki ayrı sözleşmesi bulunuyordu. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702

⁴¹⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702

⁴¹⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702

⁴¹⁶ 188 *asilania* ve 18 *parades* 7914 *parades*e tekabül etmektedir. Bu para 156 mükellefe bölündüğünde kişi başı 50.7 *parades* yani 1 *asilania* ve 8.7 *parades* düşmektedir. Ancak bu rakam yuvarlanıp 1 *asilania* 9 *parades* olarak sabitlenmişti.

Sözün özü, *dimogerontianın* harcamalarının kaynağı olan bütçe, *tasandan* farklı olarak ancak aynı kategoride toplanmaktaydı. Böylece bütçe gelirlerine halktan toplanan *tasana* ek bir vergi ile kaynak sağlanırdı. Anlaşıldığı üzere *dimogerontia* bütçesi halktan toplanan paraya göre değil yapılan harcamalara göre belirlenirdi. Yani halktan önceden toplanmış paralarla oluşturulmuş bir bütçe yoktu. Önce giderler hesaplanır, ardından giderleri karşılayacak bu hesap *tasana* ödemekle yükümlü köy ahalisine eşit şekilde pay edilirdi.

3.2.4. Vergi Toplama Yetkisi

Gerontaslar, *Tasan* vergisini toplamak üzere itimat ettikleri kişileri görevlendirirlerdi. Görevlilere, hizmetleri karşılığı olarak ödeme yapılırdı. Bu ödeme de bütçedeki gider kalemine eklenirdi. Görevlendirilen kişilere *tasana* için hazırlanan liste verilirdi. Bunlar, listede ismi olan herkesi teker teker dolaşarak belirlenmiş miktarlardaki parayı toplarlardı. Hem vakit hem de görevlilere yapılan ödemelerden tasarruf amacıyla, *kokologi* ve *tasana*ın birlikte toplandığı görülmüştür. Örneğin 1702 yılında cemaat harcamaları için bu para toplanacağı sırada *kokologi* de bununla beraber toplanmıştı⁴¹⁷

Yukarıda bahsedildiği gibi bu görevlilere bütçeden ödeme yapılırdı. Kodeks kayıtlarında, bu görevlilere yapılan ödemenin ayrıntıları belirtiliyordu. Anlaşıldığı kadarıyla vergi toplama esnasında, görevlilerin birtakım masrafları olmaktadır. Bunlar, masrafları kendi ceplerinden karşılar, daha sonra bu harcamaları *dimogerontiadan* tahsis ederlerdi. 1702 yılı kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla bu iş için birkaç kişi birden görevlendirilmişti; Stefanos oğlu Michalis Protospartis ile Angero oğlu Kostas⁴¹⁸, Gianis Vestarchis ve Sideros Sarantinos, Gianis Lionakis. Bunlar, vergi toplamak için tüm işlerini bırakmışlardı. Bunun karşılığında ise hizmet bedeli olarak ücret almışlardı. Tablo 20'de de belirtildiği üzere Girotopspartis ve Kostas bütün bu harcamaları karşılığında 71 *asilania* almışlardı. Gianis Vestarchis ise 44 7/12 *asilania* yani 44 *asilania* 7 timini ücret

⁴¹⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fabelo: 69, filo: 25r-v, 10.05.1702

⁴¹⁸ `Κόστα της Αγγερούς`

almıştı⁴¹⁹. Bunlara yapılan ödeme miktarlarına bakıldığında oldukça yüksek ücretler karşımıza çıkmaktadır. Oysa Sideros Sarantinos ve Gianis Lionakis sadece 12 *asilania* almışlardı⁴²⁰. Çünkü bunlar, cemaat giderlerinin karşılanması için hesaplanan 210 1/12 *asilania* miktarındaki bütçe gelirini (188 *aslania* 18 *parades*) toplayacaklardı. *Dimogerontia* giderlerini karşılamak için yapılan bu para toplama işinde, anlaşıldığı kadarıyla Sideros ve Gianis'in herhangi bir masrafı olmayacaktı. Çünkü kayıtlarda tahsildarlara yapılan ödemelerin açıklaması, masraf kalemleri belirtilerek (miktarı belirtilmeden) yapılmıştı⁴²¹. Ancak bu iki kişi için böyle bir bilgi yoktu dolayısıyla bunların masrafına dair bir veri bulunmamaktadır. Bu nedenle de sadece hizmetlerinin karşılığı olarak 12 *asilania* alacaklardı. Bunlar, yevmiye usulu çalışan görevliler niteliğindediydi. Hâlbuki Girotopsartis, Kostas ve Gianis Vestarchis'in görevi *tasan* vergisi tahsilâtı idi ve o yılki *tasanı* onlar toplamışlardı. Bu vergiyi toplarken birtakım harcamaları olmuştu. Dolayısıyla kendilerine ödenen ücret, sadece hizmetleri karşılığında aldıkları ücret değildi. Bu işi yaparkenki tüm masrafları da karşılanıyordu. Ayrıca uğradıkları zarar ziyan karşılığında da kendilerine bir ücret ödeniyordu.

Bütçe giderlerinde *tasan* vergisini toplayanlara ödenecek paranın neye istinaden, hangi masraflar için ödendiği ayrıntılarıyla kayıtlıydı⁴²². Bunların başında "eksiklik"e binaen yapılan bir masraftan bahsedilir. Burada bahsedilenin "eksik para" olduğu tahmin edilmektedir ancak bu konuda yeterince aydınlatıcı veri yoktur. Bu eksikliğin, ne vesile ile ortaya çıktığı anlaşılmamaktadır. Ancak tahminlerimize göre *tasan* vergisini ödeyemeyenlerden kaynaklanan "eksik para" kastedilmektedir. Böylece toplanan *tasan*, hesaplanan *tasandan* daha az olduğundan eksik bir meblağ söz konusu olmuştur. Ancak bunun tahsildarların masraf listesi içerisinde yer alması ilginçtir. Çünkü onların masraf hanesine

---

⁴¹⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702.

⁴²⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702.

⁴²¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702.

⁴²² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v, 10.05.1702; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702.

eklenen bu “fark”ın, onlara (tahsildarlar) ödendiği anlamına gelir. Oysa toplanan *tasan*, cemaatin ortak bütçesinin gelirlerindendi ve eksik toplama olmuşsa toplayan kişilerin bütçesinde değil cemaat bütçesinde açık oluşmalıydı. Bu durum, *tasan* olarak toplanan paranın henüz para toplama işi başlamadan, görevli tarafından peşinen cemaat liderlerine yani *dimogerontese* ödenmiş olduğunu akıllara getirmektedir. Çünkü bu eksik para vergi toplama işi sona erdikten sonra yapılan yeni hesaplamalarda, vergi toplayanın masraflarına eklenerek köylüye yeniden pay edilmişti. Ancak 1400 *aslania* gibi meblağın cemaate peşinen ödenmiş olduğunu kabul etmek epey güç. Bu konuya maalesef yeterli bir açıklama getiremiyoruz.

Buna benzer içerikteki bir başka masraf kalemi daha vardı: Bu ise zarar ziyan karşılığı yapılan ödeme idi. Açıkçası bu konuda belgeler yeteri kadar aydınlatıcı değildir. Veriler yetersiz ve verilen bilgi çok sınırlı olduğundan bu masraf kalemini anlamakta oldukça güçlük çektik. Kaynaklarda bu durum sadece; “tarlaların değerinden kaynaklanan zarar”⁴²³ diye bir ifade ile izah edilmiştir. Bu zararın ne olduğu, tarlalarda ne tür bir zarara uğrandığı açıklanmamıştır. Yukarıda anlatıldığı gibi *tasan* bir gelir vergisi idi. Bu vergide bahsedilen zarar ziyandan kasıt muhtemelen; arazilere biçilen değerdeki düşüş idi. Kimi zaman *dimogerontianın* arazi için biçtiği değer ve ona istinaden alacağı vergi, olması gerekenin üstünde hesaplanmış olabilirdi. Köylü, kendisine tarh edilen vergiyi değil arazisinin değeri karşılığı olan vergiyi ödemiş olmalıydı. Böylece vergi listesindeki toplam meblağ ile toplanan vergi miktarı arasında bir fark doğmuş olur. Bu fark, vergi tahsildarına “zararına” binaen yapılan bu ödeme olabilirdi. Fakat bu zarar diğer bir deyişle bu fark, hesaplanıp halktan toplanıyordu. Buna dayanarak bunun hesap hatası olduğunun düşük bir ihtimal olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu fark bir hesap hatası (yani tarlaların değerinin üstünde vergilendirilmesiyle yapılan bir hesap hatası) olsa idi, halktan toplanmamalıydı. Burada bahsedilen “tarlaların değerinden kaynaklanan zarar” tüm bedelini tüm köylünün ödediği bir zarardı. Ayrıca bu konuda soru işaretleri

---

⁴²³ “...κ(αι) χασούραν απο το έστιμον τον χοραφι(ον)...”GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v

yaratan diğ er bir ayrıntı da; “tarlaların değ erinden kaynaklanan zarar” a binaen yapılan ödemenin neden vergi tahsildarına yapıldığıdır? Burada, vergi tahsildarlarının bu iş le meş gul olarak tarlalarını ihmal etmeleri ve düşük mahsulatları nedeniyle zarara uğ ramış olmaları kastediliyor olabilirdi. Bu ihtimal, hem zararı hem de tahsildara yapılan ödemeyi açıklamakla beraber neden bütün köylünün bu zararı karşıladığı sorusuna da yanıt vermektedir. Ancak tahminlerimiz aynı konuda daha açıklayıcı veriler ortaya ç ıkana kadar hiçbir netlik kazanmayacaktır.

Vergi tahsildarlarının masrafları incelendiğ inde, karş ımıza ç ıkan ilgi ç ekici bir baş ka masraf kalemi de: “Türkler” di. Bu konuda da maalesef belgelerde ayrıntılı bilgi mevcut değ ildir. Kayıtlardan, Sadece “Türklerin yevmiye bedeli⁴²⁴” olan bir harcama kalemi oldu ğ u anlaşılmaktadır. Köye görevli olarak gelen “Türklerin” yani devlet görevlilerinin yeme iç me ve konaklama bedellerini karşılamak, cemaatin, yükümlülüklerinden biriydi. Haraç cizye ve diğ er devlet adına toplanan vergilerde merkez ve yerel görevlilerin denetim ve kontrol mekanizması olarak hâlihazırda bulduklarını biliyoruz. Ancak aynı şeyin *tasan* vergisi toplanırken gerçekleşiyor olması ilgi ç ekicidir. Zira Osmanlı’nın cemaat iç i uygulamalara bilhassa karış madığı bilinmektedir. Devletin bu iş için bir görevli tayin ettiğ ini düşünmek oldukça güç, ç ünkü Osmanlı arş ivlerindeki kaynaklardan cemaat vergilerinin toplanması konusunda bir görevlinin atanmış olduğ una dair bir bilgi tespit edilmemiştir. Bu nedenle, bu ihtiyacın yerel yetkililerin yardımıyla giderildiğ i düşünölmektedir. Muhtemelen bu talep, *dimogerontia* tarafından kadiya iletilir ve “Türkler” diye tabir edilen bu kişiler, yevmiye ve yollukları karşılanmak üzere Sakız şehir merkezinden gönderilirlerdi. Bu durumda, *tasan* toplanırken cemaat görevlilerinin yanında resmi görevlilerin bulunduğ u düşünölebilir. İster *dimogerontia* talep etmiş olsun ister devlet tarafından yerel organlarca gönderilmiş olsun her iki durumda da asıl olan vergi toplama esnasında “Türkler” in otorite olarak bulundurulmak istenmesidir. Vergilerin toplanması sırasında devlet otoritesini hissettirmek,

---

⁴²⁴ “...μεροκάματα των Τούρκων...” “μεροκάματα” (merokamata) kelimesi hem “yevmiye” hem de “ücret” sözcüklerini karşılamaktadır. Elimizdeki metinde hangi mana ile kullanıldığı tam olarak anlaşılamamaktadır.

baskı yaratarak doğacak itirazları önlemek maksadıyla resmi görevlilerin bulundurulduğu düşünülmektedir⁴²⁵.

Cemaat vergilerini toplayan görevlilerle ilgili dikkat çekici bir başka unsur da bu işi bir başkasına devredebiliyor olmalarıydı. Şöyle ki cemaat lideri tarafından (*dimogerontas*) görevlendirilen kişi, bu görevi belli bir bedel karşılığında bir başkasına verebiliyordu. Diğer bir deyişle o yılki *tasan*, *kokologi* gibi cemaat vergilerini toplama işi ile görevli kişi *kokologi*yi kendisi toplayıp *tasan* vergisini toplama görevini bir başkasına (para karşılığında) verebiliyordu. Bir nevi görevini kiralamış oluyordu. Örneğin 1702 yılı *tasan*ını toplayan Gianis Vestarchis bu görevi Haggi Loukis (Ἡγία Λουκή)'den almıştı, muhtemelen de kiralamıştı⁴²⁶. Vergi toplama işi *dimogerontia* ile koordineli yapıldığından bu durumdan *dimogerontia* muhakkak haberdar edilirdi. Görevi, ücret karşılığı bir başkasına devretme, Osmanlı görevlilerinin de uyguladığı bir durumdu. Özellikle vergi toplama işinde sıklıkla görülürdü.

Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü üzere *tasan* vergisinin tamamı, her zaman tek seferde toplanmıyordu. Bir kısmın daha sonra toplandığı da oluyordu. Bunlar genelde *dimogerontian*ın masrafları için ihtiyaç duyulan harcamaları karşılamak üzere toplanırdı. *Dimogerontaslar* ve *epitropi* yaptıkları hesaplara göre toplanacak miktarı belirler, ardından bir görevli tayin ederek bu parayı toplatırlardı. Bunu için bir *tasan* komisyonu oluşturulurdu. 1708 yılında *gerontaslar*; Ksenos Melisinos, Sideros Frangoulakis, Pantelis Mentonis, *tasan* komisyonunu (o yılki komisyon üyeleri: Papas Mikes Vergitzis, Nikolis oğlu Georgis, Kostas Kinigos, Kostas Alithinos) toplayarak yapılan harcamaları karşılamak üzere *tasan* vergisinin bir miktarını toplatma kararı almışlardı. Bunun için köyden Sideros adlı kişiyi görevlendirmişlerdi. Sideros, toplamda; 147 ¼ *asilania* toplayacak ve bunun yarısını doğrudan komisyon üyelerinden Papa Mike Vergitzi'ye verecek diğer yarısı da çeşitli ödemelerde kullanılacaktı. Sideros ise vergi toplama görevi karşılığında altı *asilania* alacaktı. Sidero'ya

⁴²⁵ Bu konudaki belgeleri tekrar okuyup yorumunu esirgemeyen Dimtiris Dimitropoulas'a katkısı için teşekkürler.

⁴²⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 25r-25v

bunun haricinde masrafları için ayrıca bir ödeme yapılmayacaktı. Bu nedenle özellikle ‐Türklerle‐ herhangi bir ödeme yapmaması tembihlenmişti⁴²⁷. Bu konuda şöyle bir açıklama yapmakta fayda var; ‐Türkler‐e ödeme yapılmaması konusunda tembih herhangi bir resmi görevliyi bu işe dahil ederek ekstra masraf çıkarmaması için yapılan tembih idi. Vergiler, -özellikle de *tasan*-toplanırken ‐Türkler‐ diye kastedilen birtakım görevlilerden yardım alındığından ve bunun karşılığında onlara ödeme yapıldığından bahsedilmişti. Bu kez *dimogerontaslar*, bu tür bir harcama için bütçe ayırmamıştı ve bu nedenle de vergiyi toplayacak kişiye sadece altı aslania verecekti, resmi görevliler, yevmiye ve diğer masrafları için daha fazla ödeme yapmayacaklardı.

1709 yılında bütçe için toplanan para, 426 2/12 *asilania* idi. *Gerontas* Gianis Vestarchis, Papas Ioannis oğlu Ksenos ve Stefanos oğlu Nikolas'ın harcamalar için topladığı *tasan* için bkz tablo 21⁴²⁸:

Tablo 21: 1709 Yılı Giderleri İçin Toplanan Tasan

Giderler	Ödemenin yapıldığı kişi	Miktar (asillania)
Cemaat lideri	-	177 7/12
Muharrir	Mise Mpastia	195
Epitropos	Georgis Mastros Kornari oğlu Monis	25
<i>Gerontas</i>	Gianis Vestarchis Ksenos Melisinos Stefanos oğlu Nikolas	20 7/12
Vergi tahsildarı	-	8
		Topl. 426 2/12

Toplam 426 ve 2/12 *asilania* giderler için harcanmıştı ve toplanacak para listedeki kişilere ödenecekti. 1709 yılındaki *paroikoi geroi* toplam 160 kişi olarak kayıtlıydı. Buna göre kişi başı 29 timini ödenecekti. *Koutzoufla* ise toplamda 39 ½ *asilania* ödeyecekti⁴²⁹:

⁴²⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 73r, 15.10.1708

⁴²⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 109v, 10.11.1709

⁴²⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 109v, 10.11.1709

Bir sonraki yıl (1710) harcamalar için toplanan vergi miktarı daha düşüktü. *Dimogerontaslar*; Gianis Vestarchis, Ksenos Melisinos, Stefanos oğlu Nikolas 190 *asilanialık tasan* toplanması için Kostas Melisinosu görevlendirir. Bu kez *paroikoi geroi ve koutzouflanin* ikisinden aynı anda toplanacaktı. Toplanan meblağı ise para toplayan kişi bizzat dağıtacaktır. Kayıtlarda kime ne kadar vereceği de yazılmıştı⁴³⁰. Buna göre:

Tablo 22: 1710 Yılı Bütçe Giderleri

Giderler	Ödemenin yapıldığı kişi	Miktar (asilania)
-	Papas Ksenos Mastros	4 1/3
Dragatis	Karona oğlu Sidoros ve ekibi	5
Dragatis	Georgis Skathis ve ekibi	5
Eski <i>Dimogerontas</i>	Sidoros Frangoulakis ve heyeti	6 ½
Epitropos	Sidoros Melisinos	1
Komisyon üyesi	Michalis Katharachtousis	2
"	Gianis Lionakis	2 5/12
"	Kazas	2
Çeşitli işler için	İbrahim Bey	7 2/12
Vergi tahsildarı	Kostas Melisinos	5

Kostas Melisinos, tüm bu parayı bu kişilere dağıtıp kendi payına düşeni aldıktan sonra geri kalanı getirip *dimogerontasa* verecekti. Kendi ücreti olan beş *asilaniayı* aldıktan sonra köy bütçesinden herhangi bir harcama yapamayacaktı. Bu nedenle *dimogerontas*lardan ne "Türkler" ne de kendi yolluk ve yevmiyesi için ayrıca para istemeyecekti. Ancak bu süre içerisinde yiyecek masrafını *epitropi* karşılayacaktı⁴³¹.

3.2.5. Vergi Toplama'da yaşanan aksaklıklar:

Gerontaslar, vergi toplama işinde güvendikleri ve o işi yapabileceğine inandıkları kişileri seçerlerdi. Ancak 1706 yılı sonuna (hatta son gününde) tekabül eden bir noter kaydı, vergi toplama işindeki aksaklığa dikkat çekmektedir. *Gerontaslar*; Nikolis oğlu Georgis Kritis, Papas Mikes Vergitzis, Kostas Kinigos ve Kostas Alithinos⁴³² bir önceki yıla ait bir verginin vergisininin

⁴³⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96r, ?? .09.1710

⁴³¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 96r, ?? .09.1710

⁴³² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706

toplanmamış olduğunu tespit etmişlerdi. Bu vergi, *petreme* adı altında toplanan bir vergiydi. Tahminlerimize göre *petreme* bir önceki yıldan kalan eksik vergi idi.

Önceki yılın *dimogerontasları*; Pantelis Varlas, Kostas Triteakis, Monis oğlu Kiriakos ve Nikolas Kontaratos idi ve sebebi bilinmeyen bir nedenden dolayı köyden *petreme* vergisini toplamamışlardı. Aslına bakılırsa bu heyet, verginin toplanması için gerekli aşamaları tamamlamış görünüyordu: meclisi toplamış, vergi miktarını tespit edip, vergi tarihini belirlemiş, köylüye tahakkukunu ettirmiş ve Michalis Katakalos adlı kişiyi *petremeyi* toplamak üzere görevlendirmişti. *Dimogerontia* üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiş görünüyordu. Ancak bu iş için görevli Michalis, “ne az ne de çok”⁴³³, hiç para toplamamıştı. Bunun üzerine Michalis *dimogerontaslarca* para cezasına çarptırılmıştı. *Gerontaslar* onun ceza olarak “köye” (köy bütçesine) beş *asilania* ödemesine karar vermişlerdi. Alınan karara, Michali'nin itirazı yoktu ve karar notere onaylatılmıştı⁴³⁴. Bu kararın ardından paranın nasıl ve kime toplatıldığı belirtilmemektedir. Ancak yine aynı kişiye toplattığı muhtemeldir, zira aynı yılın *tasarı* vergisini bu şahıs toplamıştı⁴³⁵. Daha önce bahsedildiği gibi normal şartlarda bu tür bir aksaklık halinde *dimogerontianın* yeni bir görevli tayin edip, bu vergiyi derhal toplatması gerekirdi. Oysa kayıtlarda bu tür bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kim tarafından veya ne kadar toplandığı kayıtlara yansımamışsa da şu bir gerçek ki bahsedilen *petreme*, her ne koşulda olursa olsun, muhakkak toplanmış ve bütçeye eklenmiş olmalıdır.

Cemaat vergileri konusunda kayıtlarda, dikkatleri çeken bir diğer nokta ise vergi yükümlülerinin itiraz ve dava hakkıdır. Cemaat üyesi ödeyemeyeceği miktarda bir vergi ile mükellef kılınmış ise ya da kendisinden istenen vergiyi ödeyemez durumda ise buna itiraz edebilir ve bu konuda hakkını hukuki yollarla arayabilirdi. Ancak bu noktada hakkını arayacağı yer cemaat mahkemesi değil kadı mahkemesiydi. Kadı mahkemesi, şayet kendisini haklı bulursa cemaatin veya cemaat liderinin buna söyleyecek hiçbir şeyi olamazdı. Bu durumda ya

⁴³³ “... μήδε πολλήν μήδε ολίγην...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706

⁴³⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 46r, 31.12.1706

⁴³⁵ Bkz. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 47r, 12.01.1707

ödediği para kendisine iade edilir veyahut da cemaat, bu parayı onun yerine öderdi. Bu hukuki prosedür, *dimogerontian*ın vergi toplama kararları aldığı kayıtlarında muhakkak belirtilir ve köylünün bu yasal hakkı *dimogerontes* meclislerinde kendilerine bir kez daha hatırlatılırdı. Örneğin 1702 yılına ait kayıтта *dimogerontian*ın “yönetim maliyeti” adı altında ortak giderler için topladığı kişi başı 1 aslan ve 9 parades değerindeki parayı ödeyecek gücü olmayanların veya buna itiraz etmek isteyenlerin kadıya itiraz edebileceğini ve haklılığı durumunda bu paranın kendilerine iade edileceği tutanaklarda açıkça belirtilmekteydi⁴³⁶.

Dimogerontaslar, göreve başladıklarında bir araya gelerek bir önceki yılın tüm hesaplarını kapatmadan önce son bir kontrol yaparlardı. Eğer önceki yıldan eksik vergiler varsa bunlar, hesaplanır ve köylüden toplanırdı. Bunun için öncelikle vergilerin miktarı belirlenir sonra bu miktar vergi mükelleflerine eşit şekilde paylaştırılırdı. Kayıtlarda bu vergiler “petreme” veya “pitreme” (πετρεμέ⁴³⁷) adı altında geçmekteydi. Bu terimin ne Modern ne de Antik Yunanca’da manasını bulamadık, araştırmalarımızda Sakız’ın yerel dilinde kullanılan bir kelime olduğuna dair ipucuna da rastlamadık. Türkçe “bitirme” kelimesinin Yunanca’ya aktarılmış hali olduğunu düşünülebilir ancak bu konuda kesin bir yorum yapmak için yeterli bilgiye sahip değiliz. Adanın diğer noter kodeksleri veyahut da farklı adaların defterleri incelenmeye devam edilirse bu terimin açıklığı kavuşacağı kanaatindeyiz.

Kayıtlarda toplanacak petremenin hangi vergilerin eksik kısmı olduğu belirtilmemişti. Bu nedenle eksik olduğu iddia edilen vergilerin neler olduğu her zaman tespit edilememiştir. Örneğin 1701 yılı Kasım ayında *dimogerontaslar*ın yaptığı hesaba göre köylüden *petreme* adı altında 30 + 32 *asilania* toplanacaktı. Bu miktarların hangi iki verginin eksik kalan kısmı olduğu belirtilmemişti. Yapılan hesaba göre 155 kişi olan vergi mükellefleri, kişi başı ½ *asilania* ödeyeceklerdi.

⁴³⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 24v, 10.05.1702

⁴³⁷ “... κ(αι) δια το πετρεμέ οπ(ου) εμάζονεν...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

Bu hesaba göre ise 15 ½ *asilania* artmış olacaktı. Her zamanki gibi bu para “köye” yani cemaat/*dimogerontia* bütçesine kaydediliyordu.⁴³⁸

Eksikliğin tespit edilip telafi edilmesi sadece cemaat vergileri için geçerli bir durum değildi. Hazine-yi hümayun için toplanan vergilerde de aynı şey söz konusu idi. Yine aynı yıldan örnek verecek olursak; devletin temel vergilerinden olan haracın 5 1/2 *asilanialık* bir *petremesi* olduğu tespit edilmiş ve bunu toplaması için Giannis Vestarchis ve Stefanos Tripolios görevlendirilmişlerdi⁴³⁹. Petreme konusunda bütün bu işlemler teker teker yazılarak noter kayıtlarına geçirilirdi.

İster rutin vergiler ister bir önceki yılın eksik vergileri olsun, vergi toplama işinin görüşüldüğü toplantılarda *dimogerontianın* bir diğer gündemi; yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere bu işi yapacakların görevlendirilmesi olurdu. Aynı toplantıda, *dimogerontianın* belirlediği bir veya iki kişi bu iş için atanırdı. Bu konuda dikkatimizi çeken bir husus görevlendirmelerde önceki yıla ait bu vergilerin toplanması için sâbık görevlilerden farklı, yeni birilerinin seçildiğidir. Örneğin yukarıdaki örnekte bahsedilen *petreme* için Kostakios oğlu Nikolas ve Diakakios görevlendirilmişlerdi. Oysa daha önce eksik kalmış olan vergiyi Moni oğlu Nikola toplamıştı⁴⁴⁰. Önceki yıl bu işi yapan Moni oğlu Nikola bu göreve devam edip o yılki tüm hesapları kapatabilirdi. *Dimogerontasların* göreve geldiklerinde kendi ekiplerini oluşturup çalışmaya başladıklarından bahsetmiştik. Buradan; *dimogerontasların*, kendilerinden önceki *gerontasların* ekibinden birileri ile çalışmayı tercih etmedikleri, diğer bir deyişle yönetim sorumluluğunu kendi belirledikleri görevlilerle paylaşmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Kaldı ki bu sorumluluğu güvendiği birilerine vermek istemesi anlaşılır bir durumdur. Daha evvel bahsedildiği üzere vergi toplayacak kişilerle bir anlaşma yapılır ve bu anlaşmaya göre o işte cemaate karşı olan sorumluluk bu kişiye atfedilirdi.

---

⁴³⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

⁴³⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

⁴⁴⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

3.2.6. Vergi Yükümlülüğü Transferi

Bilindiği gibi Osmanlı ekonomik yapısı, üretimin devamı ve buna katkı sağlayanların pozisyonlarının korunmasına yönelikti. Sıradan Osmanlı tebaası, üretim birimleri üzerindeki tasarrufu ölçüsünde ekonominin içinde yer alıyordu. Toprak üzerindeki tasarrufuna göre ekonominin bir parçası olan reaya, ekonomik dengelerin korunabilmesi için toprağında ve üretiminin başında kalmalıydı. Böylece hem ekonomik istihdam yaratılmış hem de üretimin devamlılığı sağlanmış oluyordu. İş gücü kaybı bu dengeleri sarsacak önemli bir faktördü. Bu konuda asla tavizkâr davranmayan Osmanlı, bu kaybı en aza indirgeyebilmek için pek çok tedbir geliştirmişti. Bunların başında vergiler aracılığıyla yapılan üretim denetimi geliyordu. Sakız cemaati içinde *dimogerontia* sistemi ile bu denetim sağlanmaktaydı. Topluca ödenen verginin mükellef sayısı, *dimogerontaslar*ca sabit tutuluyordu. Herhangi bir nedenle eksilen vergi mükellefi olursa onun yerine daha önce vergi mükellefi olmayan birine bu mükellefiyet transfer ediliyordu. Böylece hem üretime olan katkı devam etmiş hem de istihdam sağlanmış oluyordu.

Cemaat lideri diğer bir deyişle *dimogerontas*, vergiyi topluca devlet görevlilerine teslim ediyordu. Kaç kişiden toplanmış olduğu devleti doğrudan ilgilendirmiyordu. Bunun kontrolünü halkla bizzat karşı karşıya olan *dimogerontaslar* yapıyordu. Bu nedenle de sayının eksilmesi halinde hemen cemaat içinden yeni bir vergi mükellefi tayin ediliyordu. Bu tür transferler, timar sisteminde de olduğu gibi genelde aile içinde yapılan değişimlerdi. Babadan oğula geçerdi.

Bu transferlerin, kişilerin çalışamayacak güçte olmaları nedeniyle mi, sağlık problemleri yüzünden mi, yaşlılık vesilesi ile mi yoksa başka bir nedenle mi gerçekleştiği tespit edilememiştir. Kayıtlarda herhangi bir gerekçe gösterilmemektedir. Örneğin Vessa köyüne ait kodeks'te Haziran 1680⁴⁴¹ tarihli bir kayıttta köylülerden Vasilis oğlu Gianis, hiçbir gerekçe belirtmeksizin şahsına

---

⁴⁴¹ 2 Haziran 1680. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

ait bütün *afendikanın* (resmi vergiler) oğlu tarafından ödenmesi koşuluyla, yerine oğlunun geçtiği, köy meydanında toplanan ahali ve *dimogerontaslar*ın huzurunda ilan edilmiş ve bu noter kayıtlarına geçilmişti. *Afentika*, devletin aldığı tüm vergilerdi. Gianis, vergi mükellefiyetini oğluna geçirince: “bugünden itibaren tüm *afentika* vergileri oğluna geçmiştir. Gianis artık ne *kokologion* ne *charatzin* [haraç] ne de diğer vergileri verecek bir köy sakinidir”⁴⁴² diye kayıtlara geçilmişti. Dolayısıyla üzerindeki tüm vergi yükümlülüğünden kurtulmuştu ve bundan böyle devlete ödemekle yükümlü olduğu bir vergi kalmamıştı. Oğlu vasıtasıyla devlete karşı olan tüm vergi yükümlülüklerinden kurtulabilmesi, cemaatin kendisine sağladığı imkanlar neticesinde gerçekleşmiştir.

Bir gerekçe göstermeden yapılan bu transfer, bu türden yer değişikliğinin bir sebebe dayanmasına gerek duymadan cemaat ve cemaat liderleri uygun gördüğü takdirde, istendiği zaman yapılabileceğini akıllara getirmektedir. Nitekim sistemin işleyişi açısından bu durum, hiçbir sorun yaratmamaktaydı. Hazine için ödenen verginin Gianis tarafından mı yoksa oğlu Michalis tarafından mı ödendiğinin bir önemi yoktu. Önemli olan o verginin bir yükümlüsünün olması ve bunun aksatılmaması idi. Bu konuda cemaat ve yetkililerin devlete karşı sorumluluğu, beklenen verginin ödenmesi şeklindeydi. Gerisi cemaat içi halledilecek teferruatlardı.

Verginin kim tarafından ödendiği merkezi yönetimden çok cemaati ilgilendirmekteydi. Çünkü verginin ödenmemesi durumunda eksik kalan kısım, cemaat tarafından tamamlanmak zorundaydı. Bu nedenle cemaat verginin transferi ile yakından ilgileniyordu. Transferlerin kayıtlara geçme işlemlerini bizzat takip ediyordu. Örneğin Michalis’in babasının vergi borcunu üstlendiği yukarıdaki örnekte, noter, *dimogerontaslar*ın yanı sıra büyük küçük tüm köy ahalesinin hepsinin toplanmış olduğunu kayıtlara geçmişti: “... i eris kai i *gerontes* kai oi epilipi paritki [paroiko⁴⁴³] tou aftou choriou esinachtisan oli mikri kai megali...”⁴⁴⁴ (...köyün ihtiyarları ve ihtiyar heyeti ve geri kalan tüm cemaati

⁴⁴² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

⁴⁴³ ο/η πάροικος (paroikos): topluluk, cemaat, sakin.

⁴⁴⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

büyük küçük toplandılar...) Tüm herkesin toplanmış olması bile mevzunun tüm köyü ilgilendiriyor olduğunu gösterir. Diğer yandan bu değişimin resmileştiğini görmek ve buna şahitlik etmek için de toplanılmıştı. Aksi takdirde eksilen vergiyi kendi aralarında toplamak zorunda idiler; bu da kişi başına düşen verginin artışı demektir.

Gerontaslar, daha önce de belirtildiği gibi, toplumun her kesiminin vergi listesini ellerinde bulundururlardı. Hazırladıkları listeye göre vergileri toplarlardı, hesapları yine hazırladıkları bu listeye göre yaparlardı. Bu sistemle, devlet herhangi başka bir kurum veya şahsa ihtiyaç duymadan yerel yöneticilerle vergi denetimini sağlamış oluyordu. Vergi mükelleflüğünde el değiştirme durumunda yeni vergi yükümlüsü listeye eklenmek suretiyle sisteme dahil edilir, eski kayıt ise listeden çıkartılırdı. Ekli listede (Tablo 24) isminin yanında (*) işareti ile gösterilenler, isimlerinin üzeri çizilmiş olanlardır. 1701 Yılı *Kouraman Vergisi* (Mükellefleri Listesi⁴⁴⁵nde bu duruma örnek iki isim bulunmaktadır. *Kouraman vergisi* avarız vergilerinden biridir) listesinde yer alan Sideros Gianouaris ile Deutereos kızı Aggero oğlu Georgis, isimlerinin üzeri çizilmek suretiyle listeden çıkarılmışlardı. Onar kişilik gruplar halinde düzenlenmiş olan bu listede Deutereos kızı Aggero oğlu Georgis'in bulunduğu grupta 11 kişinin olması, muhtemelen Georgis'in yerine bir kişinin fazladan yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır (Bkz Tablo 24), Bu kişiler, bahsettiğimiz şekilde el değiştirme, ölüm vs nedenlerle listeden çıkarılanlardır. Bu işlemleri yaparken *gerontes* tek başına bir karar mekanizması idi. Devlet görevlilerinin veya merkezin herhangi bir müdahalesi söz konusu değildi.

Daha önce de belirtildiği üzere *tasan* vergisi için toplanacak miktar sabitti ve bu miktar eksiksiz toplanırdı. Ölüm hastalık veya diğer gerekçeli sebeplerle ödenemeyen veya alınamayan vergiyi, köylü ortak olarak öderdi. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılmaktadır. *Tasan* ve diğer cemaat vergileri bireyin değil cemaatin ödemekle yükümlü olduğu vergilerdi. Zaten cemaat bütçesi için toplanmaktaydı. Dolayısıyla köylü herhangi bir nedenle ödeyemese bile köy, yani diğer bir

---

⁴⁴⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 22r, 23.11.1701

deyişle cemaat onun yerine bu vergiyi ödemek zorundaydı. Vergi kaçırmayı önleyen bu sistem, vergilerin düzenli ödenmesi konusunda köylünün birbiri üzerinde denetim mekanizması oluşturmasına yol açardı. Zira köylünün ödemediği vergiyi köy halkı onun yerine ödeyecekti. Bu da vergi suiistimallerinin önüne geçmekteydi.

Osmanlı cemaat sisteminde köylü, tek başına değil tüm köyü ile birlikte bir üretim ünitesi idi. Devlet, köyün tamamını vergiye tabi kılmakta, bunun üzerinden vergi tahsil etmekteydi. Bu nedenle köylü değil köy, vergi ünitesi olarak tanımlanıyordu. Zaten kayıtlardaki, vergi borcu için; “köyün borcu”, *dimogerontaslar* için; “köye hizmet etmek”, gider gelir hesapları için; “köy bütçesi” gibi ifadelerin yanında vergi yükümlülüğünün sona ermesinde: “...köyün ona yaptığı iyilik için O [Gianis], beş buçuk aslanlı para verir”⁴⁴⁶ (...kai dia tin charin opou tou oikamen to chorion doinei kai autos eis ton topon asilania pente kai moison...) gibi kayıtlar, köye kimlik kazandırılıyordu. Esasında, köy, tüzel bir kişilik niteliğindedir. Köyün kendi hazinesi vardı. Bazı durumlarda köy hazinesi için ödemeler yapılırdı. Örneğin bu son örnekte Gianis vergi yükümlülüğünden kurtulması karşılığında köy hazinesine 5,5 *asilania* ödemişti⁴⁴⁷. Ayrıca yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere halktan fazladan toplanan para köy bütçesine aktarılırdı.

Rum cemaat örgütlenmesi bunu, *dimogerontia* sistemi sayesinde, toplumu bir arada tutarak ve kendi içinde bir denetim mekanizması oluşturarak yapıyordu. *Dimogerontianın* Osmanlı açısından en önemli yanı bu idi. İletişim ve denetimin hayli zor olduğu bir dönemde bu iki faktör ancak yerel yönetimler aracılığıyla sağlanmaktaydı. Toplumun içinden çıkan kişilerin oluşturduğu bu yapı, sistemin işleyişine yardımcı olan etkili bir organdı. Osmanlı egemenliği başladığı anda yani fethin hemen ardından belirlenmiş olan vergi mükellefi sayısı, sabit tutularak ekonomik döngü yüzyıllarca korunmuştu. Burada *dimogerontia*, bu döngünün korunması misyonu ile kendi cemaatini kontrol altında tutuyordu.

⁴⁴⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

⁴⁴⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, filo: 134v-135r, 02.06.1680

Mevcut sayının korunması, üretimin aksamaması onların sorumluluğunda idi. Devlet bu konuda reaya ile karşı karşıya gelmiyordu.

3.2.7. Avâriz Vergileri:

Cemaat vergileri haricinde *dimogerontian*ın sorumluluğunun yüksek olduğu bir vergi de avâriz idi. Devlet vergilerinden, haraç ve cizye vergi miktarları merkezden belirlenmiş olduğundan bu konuda cemaat yönetiminin pek fazla rolü yoktu. Vakti geldiğinde toplayıp yetkililere teslim etmesi haricinde bir vazifesi olmuyordu. Ancak avâriz vergileri için aynı şeyi söylemek mümkün değil. İncelediğimiz noter kodeksinden anlaşıldığı üzere avâriz vergilerinde *dimogerontiaya* aktif rol düşüyordu.

Osmanlı'da hazine gelirleri, rutin olarak toplanan vergiler üzerinden düzenlenmişti ancak olağanüstü durumlarda karşılaşılan harcamalar için ek bir vergi oluşturulmuştu. Ortaçağ'dan beri doğuda ve batıdaki pek çok devletin, olağanüstü ihtiyaçları karşılamak üzere geçici vergilere başvurdukları bilinmektedir⁴⁴⁸. Osmanlı'da başlangıçta, savaş için Ordu-yu Hümayun'a teçhizat ve iaşe sağlamak, doğal afetler gibi beklenmedik harcamalara kaynak oluşturmak amacıyla ihdas edilen avâriz veya diğer bir deyişle avâriz-ı divaniye vergisi, esasında ölçüsü ve zamanı belirsiz olan ek bir vergiyi ifade etmekteydi. İlk zamanlar, bir defaya mahsus olarak ve sadece olağanüstü durumlarda alınan bu vergiler daha sonraları, devlet harcamaları için ihtiyaç duyulan kaynağı oluşturan olağan vergilerden biri haline gelmişti. Tanzimat'a kadar Osmanlı hazinesi için önemli bir gelir kaynağı olarak devam eden avâriz, örfi vergilerden biri olarak müslüman-gayrimüslim tüm tebaadan toplanmaktaydı. Divan kararı ve padişah emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeye mecbur tutulduğu her türlü hizmet, ürün ve para şeklinde toplanan avâriz, tekâlif-i örfiye vergilerinden biriydi.

Bir sancağa düşen masraf, o sancağın ve sancağa bağlı tüm kaza, köy ve mahallelerine dağıtılırdı. Askerîler, avâriz yükümlülüklerini menzilcilik,

---

⁴⁴⁸ Bkz. ÖZ-Acun (2008: XXII); İnalçık (1980: 313-314).

derbentçilik, tuzculuk, çeltikçilik, ortakçılık, katrancılık, doğancılık gibi belirli hizmetlerle yerine getirenler ve yaşlılık, fakirlik, hastalık gibi sebeplerle ödeme gücü olmayanlar bu vergiden muaf tutulurlardı⁴⁴⁹. Bunun dışındaki tüm halk *avârizhane*⁴⁵⁰ adı ile vergi mükellefi haline gelmişti. *Bölgenin* zenginliği, halkın kentli, köylü, göçebe olması faktörlerinin yanında , bireyin tarla, konut ve dükkân gibi gayrimenkullere sahip olup olmaması avârizhânelerin tespitinde önemli etken olmuştur⁴⁵¹.

Kaynaklarda avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye diye geçen bu vergiler çok çeşitlidir. Askerin geçeceği yollar boyunca tesis edilen menzillere belirlenen tür ve miktarda zahire temin etmek veya satmak, ordunun ihtiyacı olan savaş malzemesi yanında arpa, saman gibi ihtiyaç maddelerini tedarik etmek ve nakletmek, gerekirse amele, araba, hayvan bulmak, kürekçi, azap, cerahor, kavas isimleri altında orduya yardımcı sınıflar temin etmek, hisar yapmak ve avâriz akçesi ya da avâriz bedeli akçe ile seferin masraflarına katılmak avâriz vergilerinin en bilinenleridir⁴⁵². Buradan da anlaşılacağı üzere avâriz, ayni ve nakdi olmak üzere iki türlü toplanmaktaydı. Ayni olarak toplanan avârizin başında ordunun ihtiyacı olan zahirenin sağlanması gelir. Ayrıca Osmanlı yüksek rütbeli yetkililerinin veya Osmanlı'ya gelen elçilerin seyahatleri sırasında bunların geçtikleri yerde yaşayanlar, avâriz olarak, bu kişilerin ve beraberlerindeki heyetlerin iâşe vs.lerini karşılamakla yükümlülerdi⁴⁵³. Avâriz

⁴⁴⁹ Barkan (1943b:15); İnalçık (1959: 598-599)

⁴⁵⁰ Osmanlı Devleti'nde avâriz-ı divaniyenin tahsilinde uygulanan bir yöntem olan avârizhane, gerçek bir hane değil, itibari bir vergi hanesi olup, vergi verebilecek durumda olan hanelere verilen isimdir. Hane ile bir ailenin mi yoksa avâriz kelimesiyle nitelendirilen bir vergi mükellefiyetliğinin mi kast edildiği konusunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Birer vergi birimi olarak oluşturulmuş avâriz haneleri içinde 3, 5, 10 veya 15 kişiden oluşabilmekteydi. Avâriz defterlerinde her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra, bu nüfusun kaç avâriz hanesi addedileceği tespit edilmekteydi. Barkan (1943b: 13-15); Sahillioğlu(1991:109); Tabakoğlu (2002: 672). Esas itibariyle avârizhane; avâriz vergisini ödeme gücü bulunan yetişkin, hane sahibi erkekleri ve bazı durumda da kadınları (dul) kapsamaktaydı. Askeri sınıfa mensub olanlar raiyyet topraklarını tasarruf ediyorsa onlar da avâriza tâbi idi. Öz-Acun (2008: XXIII).

⁴⁵¹ Avâriz için ayrıntılı bilgi için bkz: Sahillioğlu (1991:109); Barkan (1943b: 13-19); Özel (2000: 35-50); Özel (1999b: 739-743); Kütükoğlu (1999: CII, 539); Ergenç (1984: 76); Özkaya (1988: 135); Ayrıca güncel çalışmalar için bkz: Demirci (2006: 563-590); Demirci (2005: 897-912) Akyüz (2012: 219-232); Kurtaran (2012: 2269-2286); Özlül(2006: 381-397).

⁴⁵² Barkan (1997: 14).

⁴⁵³ Kütükoğlu (1999: 540).

yükümlülüklerinden nüzul, sürsat ve işтира aynî, avâriz ise nakdî vergilerdendir⁴⁵⁴. Avâriz vergisi toplanırken vergiye tâbi halk *âlâ*, *evsat*, *ednâ* kategorilerine ayrılırdı.

17. yüzyıla gelindiğinde timar sisteminin eski önemini kaybetmesi ve timar olarak tasarruf edilen mirî arazinin mukataalaşması avâriz vergisinin öneminin hazine-i âmire için giderek artmasına neden olmuştu.

Avâriz vergilerinin 17. yüzyıldan sonra artan önemine mukabil vergiye tâbi kişilerin sayılarının tespiti ve avâriz miktarlarının belirlenmesi işlemlerinin titizlikle yapılmasını gerekli kılmıştı. Vergi tahsilinin eksiksiz yapılması için yerel görevliler, tam teşekkül çalışmak zorundaydı. Yerel düzeyde bu işlerin takibinin en üst düzeyde yetkilisi kadı idi. Kadının denetiminde olmak üzere bu işler yerel görevlilere devredilmişti.

Avâriz, mahalle ve köy bazında ödenmekteydi. Dolayısıyla kendi cemaatinden sorumlu olan yetkililer bu işin sorumluluğunu üstlenmekteydi. Noter kayıtlarındaki avarız ile ilgili bilgilerden bu vergilerinin cemaat içi dağılımının yapılmasının *dimogerontianın* görevleri arasında olduğu görülmektedir. Devlet, avâriz için belirlediği vergiyi aynı veya nakdi toplu olarak alırdı. *Dimogerontes* ve *epitropi* her hane halkını avârize tâbi mülkü ile ayrı ayrı değerlendirip vergi borcunu tespit ediyordu. Bunun için *gerontes* ve halkın ileri gelenlerinden oluşan bir heyet oluşturulurdu. Tespit edilen miktar, tıpkı diğer vergilerde olduğu gibi *dimogerontia* tarafından görevlendirilen kişilerce toplanıyor ve devlet yetkilisine teslim ediliyordu.

Kimi zaman *dimogerontia*'nın belirlediği avârizhane başına düşen avâriz akçesi miktarında birtakım yanlış hesaplamalar olmuyor değildi. Bu durumda halkın derhal olaya itiraz ettiğini görüyoruz. 1697 yılında Kalamoti köyü halkı avârizhaneleri için belirlenen verginin yanlış hesaplanmış olduğunu iddia ederek *dimogerontia*'ya şikâyette bulunmuşlar ve avâriz vergisinin yeniden

---

⁴⁵⁴ Fakat nüzul, işтира ve sürsat zamanla nakdiye dönüşmüştür. Sahillioğlu (1991: 109); Küçükalay ve Çelikkaya (2002: 883).

hesaplanması gerektiğini iddia etmişlerdi⁴⁵⁵. Hazine'ye gidecek, Sakız Sancağı avârzının Kalamoti köyüne düşen miktarı sabitti ancak bunun köy içindeki dağılımı cemaate (cemaat liderine-*dimogerontia*) bırakılmıştı. Köylü, bu verginin toplanmasında adaletsizlik yapıldığını iddia ediyordu. Bunun üzerinde *Dimogerontia* 12 Nisan Pazartesi günü Kalamoti köyü halkını bu sorunun çözülmesi için köy meydanında toplamıştı. Yapılan görüşmeler sonucu sorumlu tutulan eski komisyondan farklı olarak yeni bir komisyon oluşturulmasına ve bu komisyonun herkesin gelir durumuna göre yeniden bir tespit yapılarak vergi miktarının buna göre belirlenmesine karar verilmişti. Bu yeni komisyon'da görev almak üzere; Papas Nikolas Chrisolouras, Mastro Michalis Maistros, Gianis Kornilias, Kostas Gliftros gibi köyün muteber kişileri seçilmişti. Bu heyete, *demogerontaslar* (Papas Nikolas Amiris, Michalis Protopsaltis, Giannis Kritakis ve Nikolis oğlu Georgis) da eşlik edecekti⁴⁵⁶. Ayrıca ikisi, adadaki Latinlerden biri de yakın köylerden sözüne itibar edilir bir papazdan oluşan bir heyet de bu komite ile birlikte hareket edecekti⁴⁵⁷. Bu üç grubun aldığı karara saygı duyulacak ve itiraz edilmeyecekti. İtiraz eden olursa Kadı huzurunda yargılanacaktı⁴⁵⁸.

Avârz vergisinin miktarı ile ilgili bu olay, merkezi yönetimi ilgilendiren bir durum olmasına rağmen sorun merkezi yönetim yetkililerine yansıtılmadan kendi içinde çözümlenme yoluna gidilmişti. Sakız Kadısının bu durumdan haberdar olduğu aşikârdır ancak kadı herhangi bir müdahalede bulunmadan sorunun cemaat içinde çözülmesinden yana tavır koymuştur. Zaten *Dimogerontia* sisteminin varlığı da bu nedenledir. Cemaati ilgilendiren her türlü sorunun, cemaat içinde merkezi uğraştırmadan halledilmesine olanak sağlaması dolayısıyla *dimogerontia* sistemi mevcudiyetini korumaktaydı. Aksi halde böyle bir kuruma ihtiyaç duyulmayacaktı.

---

⁴⁵⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697

⁴⁵⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697

⁴⁵⁷ Zaki (Zuan) Paravanian, Mise Zorzin (Michele Giorgi) ve Vavilousis köyünden Papas Stamatis Deuterevos GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697

⁴⁵⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697

Adadaki Latinler Sakız'ın kent merkezinde (Chora) yaşarlardı. Adalılarla ve adadaki sosyal ve yerel yapıyla pek muhatap değillerdi. Bununla birlikte Osmanlı devleti yönetimine karşı ada halkı ve adadaki *kanun-ı kadimin* devamı konusunda birtakım sorumluluklarının olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki örnekte; 1697 yılındaki Kalamoti'deki avârizhanelerin vereceği vergi dağılımı konusunda yaşanan krizde bizzat soruna müdahale etmişlerdi⁴⁵⁹. Kalamoti'de yaşanan bu sorunun çözümü için oluşturan yeni komisyonda Latinlerden oluşan bir heyet de görev almıştı. Zaki (Zuan⁴⁶⁰) Paravianian, Mise Zorzin (Michele Giorgio⁴⁶¹) ve Babilousis (Vavili) köyünden Papas Stamatis Deutereuos ile üç kişilik bir heyet komisyonla birlikte hareket edecekti.

Adanın herhangi bir köyünde yaşanan cemaat içi bir probleme Latinlerin dahil olması, onların adadaki düzen içinde geçmişten gelen sorumluluklarının nispeten devam ettiğini düşündürmesi açısından dikkat çekicidir. Onların heyette yer alıyor olması, adanın sadece muteber kişilerinden olmaları ve bilirkişi olarak kendilerine danışılıyor olması ile açıklanamaz. Zira bilirkişilik vazifesi ile görevlendirilen Rumlardan oluşan bir komisyon zaten vardı. Kaldı ki bu durum, Rum cemaatinin tamamen iç problemi idi ve cemaat içinde çözülmesi uygun düşerdi. Zira olayın çözümü için herhangi bir Osmanlı görevlisinin müdahalesi olmamıştı. Bu durumun, Kalamoti'nin mastaki köylerinden olması ile ilgisi olabilir. Nitekim Adadaki Latinler, damlasakızı üretimi ile hala yakından ilgileniyorlardı. Mastaki köylerinde var olan düzenin korunması maksadıyla soruna müdahil olup çözümüne katkı sağlamaları mümkün görünmektedir. Bu sorunun esasen devlet-cemaat arası bir sorun olduğu dikkate alınırca bu tür bir sorumluluğun devlet tarafından verildiği de düşünülebilir. Avâriz'in 18. yüzyıl Osmanlı'sı için ne kadar önemli olduğu malum. Bu düzen içerisinde herhangi bir aksaklığa asla tahammülü olmayan Osmanlı, Latinlere pekâlâ bu tür bir sorumluluk vermiş olabilirdi. Ancak buna dair herhangi bir bilgi, ipucu kaynaklarda mevcut değildir.

---

⁴⁵⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 16r, 12.04.1697

⁴⁶⁰ *John* adının Ortaçağ Venedik'inde kullanılan halidir.

⁴⁶¹ Zorzi İtalyan *Giorgio* adının Venedik döneminde kullanılan halidir

3.2.8. Kouraman Vergisi

Cemaat kayıtları arasında avâriz vergilerinden sonra en sık karşılaşılan vergi *Kouraman* (κουραμάν) idi. *Kouraman* Osmanlı gemileri ve gemicileri için ödenen angaryalardan biriydi. Ada halklarından alınırdı. Köylü, Sakız kıyılarından geçen Osmanlı donanmasına verilmek üzere her sene belirlenmiş miktar *Kouramanı* temin etmek zorundaydı. Damla sakızı köylerinde bu ödeme, elbetteki adada paradan daha kıymetli bir meta olan mastika ile yapılıyordu. Kalamotililer de bu yükümlülükten kendi paylarına düşeni ellerindeki *kokologi* ile öderdi.

İncelediğimiz kodeksten anlaşıldığına göre *Kouraman* (κουραμ(άν)) vergisi damlasakızı ile ödeniyordu. Buna aynı ödeme demek pek doğru olmazdı çünkü avâriz vergisi olarak Osmanlı askerine (donanmasına) verilen aynı vergilerin, onların zahire ve teçhizat ihtiyacını karşılamak üzere verildiği bilinir. Damla sakızının bu tür bir ihtiyaca karşılık verilmediği düşünüldüğünde, bu ödemenin aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı gemicilerine ve gemilerine olan yükümlülük nedeniyle temin edilen *Kouraman*, aynı bir bedel yerine nakdi sayılabilecek bir usul ile *kokologi* vermek suretiyle ile yapılıyordu.

Dimogerontaslar ve heyeti köylüyle beraber toplanıp o yılki *Kouraman* vergisinin toplam miktarını tespit ederdi. Tespit edilen miktar ise köylüye eşit miktarda dağıtılırdı. Böylece herkes köyün yükümlülüğü için eşit miktar ödemiş oluyordu. 1701 yılında Georgis Salonikios ve heyeti, köylüyle beraber o yılki *Kouraman* vergisini tespit etmişlerdi. 1701 yılı vergi mükellefi kayıtlarından köyde *Kouraman* vergisi için 154 mükellefin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar toplamda 233 pentaria ve 1 litro mastakiyi *Kouraman* vergisine karşılık olarak veriyorlardı. *Dimogerontes* ve köylünün katıldığı toplantıda belirlenen *Kouraman* (233 pentaria ve 1 litro) için kişi başı 12 ya da 12 ½ litre *kokologi* vereceklerdi⁴⁶². Noter kayıtlarına geçen kararda, kişi başı ödenecek miktar sabitlenmemişti. Toplantıda alınan karara göre eğer kişi başı 12 litre ödenirse 2 ½ litre, 12 ½ litre ödenirse ise 79 ½ litre mastaki artacaktı. Sonuçta köylüden kişi başı ne kadar damla sakızı toplandığı bilinmiyor. Ancak her iki koşulda da vergi miktarından

⁴⁶² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

fazla mastaki toplanmış olacaktı. Özellikle 12 ½ litre toplanması halinde 79 ½ litre ekstradan toplanmış olurdu ki bu oldukça fazla bir miktardı. Hal böyle iken neden 12 litrede karar kılınmadığı düşündürücüdür.

Vergilendirmede ana ilke ödeme gücüdür. Ödeme gücüne sahip olan herkes, belirli ölçüler içinde vergi mükellefi olur. *Dimogerontianın* kurumsal yetkilerinden biri de köylünün ödeme gücüne göre vergi tarhı belirlemektir. Bu nedenle *paroikoi geroi* ve *koutzoufla* dışında kalan fakat üretime katkısı dolayısıyla vergiye tâbi olan cemaat üyelerini tespit ederdi. Bunlara ödeme gücü nispetinde vergi tahakkuk ettirirdi. Örneğin toplanacak *Kouraman* vergisinde 12-12 ½ litrelik *kokologiden* farklı miktarlarda vergi veren kişiler tespit edilmiştir. Tablo 23'te de görüldüğü üzere bunlar, ortalamanın altında, kendi gelir düzeyine göre vergilendirilmişlerdi.

Bilindiği gibi Osmanlının, üretimde bir şekilde payı olan herkesi vergiye tâbi kılan bir sistemi vardı. Anlaşıldığı kadarıyla *dimogerontaslar*, bu sistem çerçevesinde önce vergiye tâbi kişileri tespit ediyor, ardından bunları gelir düzeyi açısından tek tek gözden geçirip ona göre vergi belirliyordu. Tablo 23'te listelenen ve mastika çıkardığı tespit edilen köylüler, *dimogerontaslar* tarafından belirlenip *kuraman* ödeyecek kişiler arasına katılmıştı. Bunlar da tıpkı diğerleri gibi *kokologi* ile bu verginin bedelini karşılıyorlardı.

Tablo 23: 1701 Yılı Kouraman Vergisine Tâbi Olan Paroikoi Geroi Dışında Kalan Vergi Mükellefleri Listesi⁴⁶³:

Vergi Mükellefi	Litra
Kipouranas oğlu Giannis	6
Georgis Skampadonis	3 ½
Mihalis Korniarakis	4
Sideros Saganaki	1
Yerodiakonos Tziraki (din adamı)	2
Mastromihalis	3
Toplam	19 ½

Yukarıdaki listede yer alan iki kişinin (Georgis Skampadonis ve Mastromichalis) aşağıdaki *paroikoi geroi* listelerinde (Tablo 24) isimleri geçmektedir. Anlaşılan

⁴⁶³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

bunlar *paroikoi geroi* sınıfındaydı ancak daha düşük *Kouraman* veriyorlardı. Ortalamanın altında gelire veya üretime sahip olan veya belirlenen vergiyi vermeye gücü yetmeyecek olanlar ayrı bir kategoriden değerlendirilip onlara ekonomik güçleri oranında vergi miktarı belirlendiğinden bahsedildi. Bunlar *koutzoufla* adı altında ayrı bir sınıf oluşturmuştu. Ancak yukarıdaki tabloda adı geçen kişilerin bu kategoriden farklı olduğu kanısındayız. Zira kodeksteki vergi listelerinde kişilerin *paroikoi geroi* veyahut da *koutzoufla* oldukları muhakkak belirtilmektedir. Oysa bu tablodaki kişiler herhangi bir kategori ile eşleştirilmeden oluşturulmuştu. Her ne kadar *koutzoufla* statüsüne yakın görünüyorsa da öyle adlandırılmamışlardı. Ayrıca sayıları da elimizdeki *koutzoufla* listelerine göre çok azdır. Bu kişilerin mastika ürettikleri için vergilendirilmiş olan ortalamanın altındaki kişiler olduğu fakat *koutzoufla* sınıfına da girmeyen vergi mükellefleri olduğu sanılmaktadır.

Bunun haricinde yine *dimogerontianın* belirlediği istisnai bir durum daha vardı ki bu da iki kişinin tek vergi mükellefiyetine sahip olduğu durumlarıdır. 1701 yılı *kuramanı* için tespit edilen vergi mükellefleri arasında cemaatten Nikollas Hoggis ve Mihalis Likakin'in tek bir vergi mükellefi sayıldığı kayıtlıydı⁴⁶⁴. Adı geçen her iki kişi birlikte bir tek *kuraman* mükellefi sayılıyordu. Bunlardan ne kadar alındığı ayrıca not edilmemiş ancak ortalamanın dışında vergi veren kişiler listesinde yer almadıklarından ve her ikisinin tek bir mükellef sayılacağından hareketle her birinin 6 litre *kokologi* vermekle yükümlü olduğu tahmin edilmektedir.

1701 yılında toplanan *Kouraman* vergisi için 97 kişilik bir vergi mükellefi listesi bulunmaktadır. Bunlar onar kişilik gruplar halinde listelenmiştir. Yalnızca son liste 16 kişiliktir. Ayrıca iki kişinin (Sideros Gianouaris ve Deutereuos kızı Aggero oğlu Georgis) isimleri sonradan listelerden çıkarılmış ve böylece *Kouraman* için toplamda 95 vergi mükellefi kalmıştır⁴⁶⁵. İsimler, yanlarına “.” veya “-” veyahut da ikisi birden konmak suretiyle işaretlenmiştir. Ancak bu işaretlerin neyi ifade ettiğine dair bir ipucu mevcut değildir. Bunlar, muhtemelen

⁴⁶⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 21v, 14.11.1701

⁴⁶⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 22r, 23.11.1701

12-12 ½ litre mastikayı tam veren kişilerdi ve bu işaretler verginin tamamının tahsil edildiğini ifade etmekteydi. Çünkü son listede isimlerin yanında ½ işareti vardır. Bu işaret ile verginin yarısını verdikleri ya da vermekle mükellef oldukları tahmin edilmektedir. İsim listeleri için bakınız Tablo 24.

Tablo 24: 1701 Yılı Kouraman Vergisi Mükellefleri Listesi⁴⁶⁶ :

Sıra no	Vergi Mükellefi
1.	Georgis Akopanistos
2.	Nikolas Nikoliazudis
3.	Yiannis Nikoliazudis
4.	Georgis Prakis
5.	o Zarifis
6.	Papalios oğlu Michalis
7.	Michalis Klitas
8.	Leos Prakis
9.	Sideros Spanoudis
10.	Georgis Papaliodin/Sakız
1.	Kiriakos oğlu Georgis
2.	Gouvis oğlu Pantelis
3.	Georgis Georgantakis
4.	Lios Troulakis
5.	Leos Trulos
6.	Xenos Skordaloudin/Sakız
7.	Gianis Souvlis
8.	Georgis Skampadonis
9.	Papas Mikes Vergitzis
10.	Kostas Pefkos
1.	Ksenos Nerazatos
2.	O Mastro Michalis
3.	Monis Eutaksias
4.	Gianis Alatenis
5.	Papas Ioannis Melisinis
6.	Monis Galatoulas
7.	Kostasis oğlu Michalis
8.	Papas Georgis Amiris
9.	Papa Gliftros
10.	Georgis Triteakis
1.	Michalis Papaliodin/Sakız
2.	Stefanos oğlu Papas Ioannis
3.	Gianis Pefkos
4.	Stefanos Tripoliosis

⁴⁶⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 22r, 23.11.1701

5.	Papas Ioannis oğlu Pantelis
6.	Sideros Charkomatas
7.	Karonas oğlu Sideros
8.	Lios oğlu Gianis
9.	Giannis Kritakis
10.	Kostas Papaliodis
1.	Kostas Kotzoulisis
2.	Kostas Akopanistos
3.	Nikolas Kinigos
4.	Papas Xenos Maistros
5.	Kostas Maurotheris
6.	Monis Korniarakis
7.	Deutereos kızı Aggero oğlu Georgis ⁴⁶⁷
8.	Pantelis oğlu Giannis
9.	Gianis Trulakis
10.	Kostas Troulakis
11.	Michalis Diakakis
1.	Georgis Chiromitis
2.	To Zavalakis
3.	O Kazas
4.	Kiriakos Kipreos
5.	Kostas Skathis
6.	Monis oğlu Kriakos
7.	Sideros Gianouaris ⁴⁶⁸
8.	Michalis Maistros
9.	Georgis Frangoulakis
10.	Monis oğlu Georgis
1.	Giannis Charakopos
2.	Gianis Kourtikakis
3.	Sideros Melisinos
4.	Sideros Klitas
5.	Kostas Pasias
6.	Gianis Lostas
7.	Ta Diakakia
8.	Michalis Akeroris
9.	Gianis Mentonis
10.	Kalogria oğlu Georgis
1.	Pantelis Varladin
2.	Diakos Mentonis
3.	Nikolas Chaggis
4.	Michalis Mavrotheris
5.	Michalis oğlu Georgis
6.	Georgis Tripolios

⁴⁶⁷ İsmın üstü çizilmek suretiyle listeden çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁶⁸ İsmın üstü çizilmek suretiyle listeden çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

7.	Kostas Tripolios
8.	Pantelis Mousailis
9.	Aggero oğlu Kostas
10.	Aggero oğlu Stefanis
1.	Gianis Mounezis
2.	Michalis Likakis
3.	Papamiri [Papamir] oğlu Leos
4.	To Fortzaki
5.	Michalis Katharachtousis
6.	Georgis Troulaki ½– (12 litre yerine 6 litre veriyor)
7.	Kostas Triantafilos
8.	Papas Mikes Sinadinos ½
9.	Leos Sinadinos
10.	Pantelis oğlu Michalis Gouvaki
11.	Papa Gliftros oğlu Nikolas ½
12.	To Mpougadi Georgis
13.	Kostas Tamiri [tou Amiri] oğlu Gianis ½
14.	Papas Ioannis oğlu Kostas
15.	Gianis Michalakin/Sakız
16.	Lios Protospartis oğlu Gianis
•	Toplam 97-2 =95

Bunun dışında köylünün tekâlif çerçevesinde başka angaryaları da vardı. Bilindiği gibi avarız bedeli sadece ürün ve para olarak alınmıyordu. Birtakım bedensel hizmetler de bunun kapsamındaydı. Sakızlıların da aynı ve nakdi avarızlar dışında hizmet olarak ödedikleri birtakım angaryaları vardı. Bu angaryalardan bazıları zamanla paraya dönüşmüşse de hizmet bedeli ile ödenmesi şart koşulmuş angaryalar da devam ediyordu. Bu angaryalardan her zaman olduğu gibi, tüm köylü sorumluydu ve kaçış yolu yoktu.. Herkes vakti geldiğinde angaryasının bedeli olarak hizmet görmek zorundaydı. Yerel yönetim unsurları yani cemaat liderleri ve heyeti dahi bu angaryalardan nasibini alırdı. Cemaat lideri olarak bundan muaf tutulma gibi bir lüksleri yoktu. Ancak onlar cemaat adına sorumluluk üstlendikleri ve her türlü resmi işlemlerle ilgilendikleri için cemaati, onlar adına bu angaryaları yerine getirirdi. Örneğin epitropos seçilen kişilerin angaryalarını köylü üstlenmişti. Bu angaryaların niteliği hakkında maalesef detaylı bilgiye sahip değiliz. Elimizdeki kaynaklar, bunlardan sadece birini tespit edebilmemize olanak sunmuştur. O da, adadaki Osmanlı yöneticilerinin tarlalarında çalışma işi idi. Eski feodal bir gelenek olan “*efendinin*

tarlasında çalışma” anlaşıldığı kadarıyla Sakız’da 17. yüzyılda halen uygulanmaktaydı.. Kalamoti köylüleri, Osmanlı devleti görevlisi olan *naip* ve *eminin* buğdayını toplarlardı⁴⁶⁹. Bu yükümlülük tüm köylüye tanımlanmış bir yükümlülüktü köy yönetimine seçilenler bile bu yükümlülüğten kaçamazdı. Ancak bahsettiğimiz gibi cemaat liderlerinin bu angaryadan payına düşeni onlar adına köylü yerine getirirdi.

Bunun dışında bir başka avarız yükümlülüğü de tüm Akdeniz adalarında uygulanan “vigla” (βίγλα) idi. Bunlar korsan saldırılarına karşı alınan güvenlik önlemleri nedeniyle ödenen angaryalardandı. Kayıtlardan vıglanın da tüm köylünün yükümlü tutulduğu vergilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır⁴⁷⁰. Buna göre görevlendirilen kişiler, adayı korsan gemileri saldırılarına karşı korumak için açık denizde gözcülük yaparlardı. Esasında ada sakinleri bu sorumluluğu yerine getirmek için bu işi sırayla yaparlardı. Bu bedeni angarya, hem herkesin yapabileceği bir iş değildi hem de üretimi aksatan bir durumdu. Zamanla bedeni angaryaların nakdi ödemeye dönüştüğü gibi *vigla* da nakdi ödeme ile yerine getirilen bir yükümlülük haline gelmişti. Bu nedenle cemaat üyeleri bu görevi yapmamak için para ödemeyi tercih etmişlerdi. Bunun için *vigla* adı altında her sene belli bir bedel toplanıyordu.

Vigla, kelime manasıyla Yunanca’da “gözcülük demektir. *Vigla* hizmetinde bulunan kişilerin bazı muafiyetler aldığı anlaşılmıştır. İlam defterindeki kayıtlardan birine göre *vigla* hizmetinde görev alan kişiler, cizye ve tekâlif vergilerinden muaf tutulmuşlardı:

Medîne-i Sâkız varoşu zimmîlerinden olub leb-i deryâda Vagla Hizmeti’nde olan İşbu bâ’isü’l-kitâb Nikola ve Kostanidi ve Zânî ve diğer Nikola ve Yânî ve Mîhâl ve sâ’irleri bâ-cem’ihim Mahfel-i Kazâ’da takrîr-i kelâm ve ta’bîr-i ‘ani’l-merâm idüb “*Medîne-i merkûme mevâzi’inde Livâdiye nâm mevzi’de sayf ü şitâda ve berf ü bârânda vagla bekleyüb hizmetimüz sâ’ir-i re’âyâda ez’âf-ı muzâ’af olduğundan mâ-’adâ, kasaba-i mezbûre*

⁴⁶⁹ “...κ(αι) να μαζόνουν κ(αι) τα σητάρην τ(ου) ναήπη κ(αι) τ(ου) μίνη κατά τήν τάξην κ(αι) τήν εγγαρήαν τ(ου)...” GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 14v, 10.03.1697; 1697 yılı kaydındaki kadar açık belirtilmemişse de önceki ve sonraki kayıtlarda “...κ(αι) το σητάρην κ(αι) την εκαρηά τ(ου)...” diye kısaca belirtmiştir. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 19r, 11.04.1698

⁴⁷⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamoti, fakelo: 70, filo: 42v-43r, 13.07.1698

re'âyâsına cizyemizi bi't-temâm edâ iderken kanâ'at olmayub harc-ı ma'kûl ve dem-i diyet talebiyle rencîdeden hâlî değüllerdür. Medîne-i mezbûre muhâfazasına me'mûr olan düstûr-i mükerrrem, müşîr-i müfahham, vezîr-i rû-şen-zamîr 'izzetlü Muhammed Pâşâ Hazretleri kibelinden cizyeden gayrî tekalîf talebiyle rencîde olunmamamız için yedimize buyuruldu-yı şerîf virilmişdür. Nazar olunub a'yân-ı vilâyetden dahî istihbâr olunsun.” Diyü ibrâz olundukda, mezbûrûnun takrîrlerine mutâbık bulunmağın ve a'yân-ı vilâyetden Hüseyin Ağa ve Mustafâ Beğ ve 'Osmân Efendi ve Mehmed Efendi ve sâyirlerinden istihbâr olunduğlarında, fi'l-hakîka merkûmûn zimmîlerün vagla hizmeti 'asîr ve sâ'ir-i re'âyâdan ez'âf-ı muzâ'af olduğunu ihbâr itmeleriyle, cizye teklîfinden mâ-'adâ harc-ı ma'kûl ve dem-i diyet talebiyle rencîde olunmamak için Cânib-i Şer'-i Mutahhara'dan dahî tenbîh olunmağın, hıfzan li'l-makâl ketb olundu⁴⁷¹.

Yukarıda adı geçen bu altı kişi (ve daha başkaları) Sakız'ın yerli halkındandı. Bunlar adanın güvenliği için ada açıklarında seyrediyor, korsan gemileri veya saldırılarına karşı gözcülük ediyorlardı. İlam kaydında belirtildiği üzere bunlara cizye ve diğer tekalif-i örfiye vergilerinden muafiyet tanınmıştı. Bunun için Cezayîr-i Bahr-i Sefîd Vilayeti valisince kendilerinde buyruldu verilmişti. Bu durum bunların resmi olarak tanındığını göstermektedir. Vigla hizmetinin adalıların kendi güvenlikleri için almış oldukları bir tedbirin ötesinde devlet tarafından da desteklenen bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Kolay kolay herkese tanınmayan cizye muafiyetinin, kendilerine tanınmış olması resmi makamlarca onaylanan bir görev olduğunun göstergesidir..

Avarız olarak alınan “peksimet” yükümlülüğü Sakızlılara tanınmış angaryalardan bir diğerydi. Reaya, seferlerin olmadığı barış zamanlarında mîrî ahırlara arpa, mîrî ambarlara ise un verilmekte ve bunlar peksimet yapıp saklanmaktaydı. Bu yükümlülüğün doğrudan peksimet olarak toplandığı da olurdu. Avâriz olarak; peksimet haricinde balmumu, odun, barut, güherçile, koyun, , kirpas, çuka, ham demir gibi geniş bir yelpazede mal ve hizmet orduya sağlanmaktaydı. Her bölge, devletin işine yarayacak mal ve mamulünü avâriz karşılığında devlete vermekteydi. Bu avârizlardan Sakız'dan peksimet alındığını tespit ettik bunun haricinde bir başka aynı ürüne rastlamadık. Gerek noter kodekslerinde gerekse ilam defterindeki tek aynı yükümlülük buydu. Askerlerin günlük tüketimi için

⁴⁷¹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 150a (t.y)

toplanan peksimetler, Kale'deki ambarlarda istifleniyordu. Ada halkı her sene belirlenmiş peksimet miktarını temin edip askerlere teslim ediyorlardı. Kalamoti Kayıtlarından anlaşıldığı üzere tüm herkese tanınmış ortak bir yükümlülüktü. .

Genel olarak, halk aynı yükümlülüğü yerine getirmektense bunun nakdi karşılığını ödemeyi tercih ediyordu. Açıkçası bu tercih devlet için de isabetliydi. Çünkü bunların nakli, depolanması sık sık sorun yaratıyordu. Özellikle peksimet, bozulma ihtimali dolayısıyla risk taşıyan aynı yükümlülüklerdendi. Nitekim, 1656 yılında bu tür bir şikâyetin ilam kayıtlarına yansıdığını görüyoruz:

Der-i Devlet-i Mekîne 'Arz-ı dâ'î-i kemîne oldur ki;

Hâlen Sâkız Muhâfezası için nasb u ta'yîn olunan kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Deveci Murtezâ Ağa, Meclis-i Şer'-i Şerîf'e mürâce'at ve takrîr-i kelâm idüb "Hâlen Sâkız'a ta'yîn olunan Bin Nefer Dergâh-ı 'Âlî Yeni-çerîlerinin nafakaları için bu cânibde olan peksîmedden her bir nefere Kânûn-ı Kadîm üzre günde bir çakar vekıyye peksîmed virilmek bâbında yedimize Emr-i Şerîf-i 'Âlî-şân sadaka ve ihsân olunub lâkin bu cânibde olan peksîmed birkaç seneden berü acıyub, küflenüb bir vechile nafaka olmağa sâlih olmaduğunu Der-i Devlet-medâr'a 'arz u i'lâm idiyor diyü ilhâh itdükde fi'l-hakîka zikr olunan peksîmedler Sâkız Kal'ası'nda birkaç sene kalmağa küflenüb, acıyub; peksîmed şeklinden çıkub bir vechle kâbil-i ekl olmaduğu mukarrer ve muhakkak olmağın, ol ki vâkı'-ı hâldür, bi'l-ibtihâl Muksim-i erzâk-ı 'âmme-i 'âlimiyyân olan âstâne-i iclâl-i âşyân'a 'arz u i'lâm olundı. bâkî fermân, der-gâh-ı bülend-eyvânundur. *Tahrîran fi'l-yevmi's-sâmini 'aşera min cumade'l-âhira sene sittün ve sittîne ve elf.* [18 Cemâziye'l-Âhir Sene 1066⁴⁷²

Yeniçeri askerlerinin zahiresi için toplanmış olan peksimetler iki yıldan fazla bir süre kale ambarlarında bekletildiği için küflenip bozulmuştu. Tüketilemeyecek haldeydi. Bu haklı şikâyet, aynı yükümlülüklerde en büyük sorunlarından biriydi. Genel olarak aynı yükümlülüklerin istifi, nakli sorun yaratıyor, vakit ve enerji kaybına neden oluyordu. Aslına bakılırsa, 17. yüzyıl ortalarından itibaren aynı olan olağanüstü vergiler yerini nakdi vergilere bırakmaya başlamıştı ve aynı yüzyılın son çeyreğinde ise bunlar tamamen nakdi vergilere dönüşmüştü. Böylece bu tür sorunların da önüne geçilmişti. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Sakız'da bu uygulama henüz

⁴⁷² Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 94a (13.04.1656)

başlamamıştı. Ada halkı aynı yükümlülüğü devam ettiriyordu. Kaldı ki 18. yüzyıl başlarına tekabül eden noter kayıtlarında da peksimetteki aynı yükümlülüğün devam ettiğini görüyoruz.

Son olarak, avâriz vergileri konusunda, adadaki bir çelişkiye değinmekte fayda görülmektedir. Daha önceki bölümlerde ada halkına tanınan imtiyazlardan bahsederken bunların, daha doğrusu mastaki köylülerinin, avâriz yükümlülüğünden muaf olduklarından söz etmiştik. Buna göre, buralardan haraç, cizye ve sakız haricinde vergi alınmayacaktı. Oysa bu örneklerde de görüldüğü üzere avâriz vergilerinden pek de muaf değillerdi. İlamlardaki örnekleri bir kenara bıraksak dahi (onların ada genelini ilgilendiren hükümler olması dolayısıyla mastaki köylerini bağlamadığı iddia edilse de) Kalamoti köyü sakinlerinin vigla, peksimet ve angarya adı altında avâriz yükümlüsü olduklarına dair kayıtlar mevcuttur. Açıkçası bu konuda veriler pek de aydınlatıcı değil. Örneğin tahrir defterlerinde her iki sayımda da arazi vergiler olarak tasnif edilen ve evlenme, para cezası, kaybolmuş mal ve eşyanın bulunması gibi vesilelerle toplanan *bad-ı hevâ* vergileri vardı. Bununla birlikte, 1566 yılı kaydının imtiyazlardan önce kaleme alınmış olmasından hareketle, uygulamada geçerlilik kazanmamış olduğu varsayılabilir. 1720 yılı tahririnde ise mastaki köylerindeki *bad-ı hevâ* vergilerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Kalamoti köyünün 1566 yılı *bad-ı hevâ* ve *gayruhu* olarak kaydedilen vergisi 250 akça iken 1720 yılı tahririnde bu, 10 akça idi⁴⁷³ ve bu da muhtemelen köyde damla sakızı üreticiliği yapmadığı tespit edilen dokuz kişiye aitti. Dolayısıyla tahrirlere bakılarak *bad-ı hevâ* vergileri üzerinde muafiyetler uygulandığı söylenebilir. Ayrıca kanunnâmede de bu konudaki uyarılardan ve bu vergilerden muaf olduklarının hatırlatıldığından bahsetmiştik. Yine de bu kayıtlarla uygulamadaki örnekler arasındaki çelişki henüz açıklanamamaktadır.

---

⁴⁷³ BOA., TD., no:366, s. 175-185 (1566); TKA., TD no: 22 (1720)

3.3. SOSYO-EKONOMİK DÜZENDE KİLİSE VE RUHBAN SINIFI

Rum toplumunda cemaat liderlerinin de üstünde bir sınıf vardı: Ruhban sınıfı/ Din adamları... Din adamları, ekonomik güçleri, mesleki itibarları, eğitim ve donanımlarıyla toplumun en üst tabakasını oluşturuyorlardı⁴⁷⁴. Ayrıca finansal açıdan da oldukça güçlüydüler. Kiliseler, adaların en büyük toprak sahiplerinden biri olduğundan tarım arazilerinin önemli bir kısmını kontrol ediyorlardı. Kilise ekonomik ve hukuki gücü ile Rum tebaa üzerinde çok büyük bir etkiye sahipti. Hukuksal açıdan Cemaat ve devlet mahkemelerinin dışında bir alternatif de kilise mahkemeleri idi. “Episkopiko Dikastirio” (Επισκοπικό Δικαστήριο) “Piskoposluk Mahkemeleri” de denen bu hukuki platform evlilik, boşanma, vaftiz hatta çeyiz konularında yasal yetkiye sahipti⁴⁷⁵. Kasdagli, çalışmalarında; bunun bir alternatif olmasına rağmen pek tercih edilmediğini, adalardaki bu mahkemelerle ilgili günümüze çok az kayıt ulaştığını belirtmektedir. Özellikle adalarda, yasal ilişkilerin düzenlenmesi geleneksel hukuk (i synithia ya da i taksis tou topou) ile gerçekleşirdi⁴⁷⁶. Geleneksel hukuk, Bizans geleneğinin devamı idi ve yabancı kültürlerin etkisiyle asırlar içinde yeniden uyarlanan, sürekli yenilenen bir sistemdi. Noter işlemleri veya noter kayıtları bu sistemin bugüne kalan kayıtlarıdır. Noter kodekslerindeki din adamlarının ve halkın kiliseye bağlılığı, ruhban sınıfına geçişi, kilise topraklarının kiraya verilmesi ile ilgili kayıtlar, yerel yapıda kilise hukuku yerine geleneksel hukukun kabulü açısından dikkat çekmektedir

Sakız, bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de Metropolitlik bölgesiydi. Adadaki tüm kilise ve Manastırlar Sakız Metropolitliğine bağlıydı. Bugün Kalamoti bölgesi sınırları içinde toplam 43 kilise mevcuttur. Bunların 11 tanesi Kalamoti'nin içinde geri kalanı Kalamoti çevresindedir. En eski ve en büyük kilise 1681'de köy kilisesi olarak kurulmuş olan Agia Paraskevi'dir (η Αγία Παρασκευή)'. Kalamoti'deki kilise yapılanması Agia Paraskevi bünyesinde

⁴⁷⁴ Λαϊού (2005: 5)

⁴⁷⁵ Laiou, Cemaat mahkemesi Cemaatin kendi kilise mahkemeleri ile Osmanlı kadı mahkemeleri arasında sık sık çatışma yaşandığını iddia etmektedir. Λαϊού (2005: 5).

⁴⁷⁶ Kasdagli (1998: 213). Sakız'daki kilise kayıtlarına çalışma izni verilmemesi nedeniyle ulaşılamamıştır.

toplanan 8 enoriaki (kilise bölgesi)'den oluşmaktadır. Bunlar: Agia Kyriaki (η Αγία Κυριακή), Taksiarchis (ο Ταξιάρχης), Agios Ioannis o Prodromos (ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος), Pano Panagia (η Πάνω Παναγιά (Κοίμηση), Agios Georgios (ο Άγιος Γεώργιος), Kato Panagia (η Κάτω Παναγιά (Εισόδεια)) ve Agios Konstantinos (ο Άγιος Κωνσταντίνος)'tur. Bunların dışında Kalamoti'de üç adet şahıs kilisesi (κτητορικές εκκλησίες) mevcuttur. Bunlar ise: Agios Nikolaos (ο Άγιος Νικόλαος), Christos (Metamorfosi) (ο Χριστός (Μεταμόρφωση) ve Agia Marina (η Αγία Μαρίνα)'dır.

3.3.1. Kilise Gelirleri:

Osmanlı'da Kilise ve manastırların sahip olduğu mülkler serbest bırakılmıştı. Osmanlı'daki vakıf düzenine benzer ayrıcalıklı bir düzenle mülk sahibi olabiliyorlardı. Bu nedenle de kiliseler, mal varlığı açısından hatırı sayılır güçte idi. Bunlardan biri de Kalamoti'deki Panagia kilisesi idi. Kodeks kayıtlarından "Kato" ve "Pano" yani Aşağı Panagia ve Yukarı Panagia diye iki kilise olduğu anlaşılmaktadır. Burada bahsedilen *Panagia tis Platzas* da denen Yukarı Panagia kilisesidir. Elimizdeki kodekste Kalamoti'nin en büyük ve en itibarlı kiliselerinden biri olan *Panagia tis Platzas*'ın mal varlığı ile ilgili bazı kayıtlar mevcuttur:

Tablo 25: Panagia Platzas Kilisesinin 1710 Yılındaki Arazileri⁴⁷⁷

Arazinin yeri	Miktarı
Platias	Tarla -1 orgia
Sotiras	Bir parça arazi
Misaria	2 orgies
Kato Kampo ⁴⁷⁸	Ortak arazi
Lamponta ⁴⁷⁹	Ortak arazi
Kales	-
Kalovergos	İki parça arazi
Lionia	Bir parça arazi
Chalikos	1 zeytinlik
Kini ⁴⁸⁰	1 zeytinlik
Poron ⁴⁸¹	Tarla

⁴⁷⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 103v, 1710

⁴⁷⁸ Agios Georgis ve Taksiarchis kiliseleri ile ortak

⁴⁷⁹ Kato Panagia ile ortak

⁴⁸⁰ Kato Panagia ile ortak

Kalamin	Tarla – 1 orgia
Kalovergon ⁴⁸²	Arazi

Bu 13 parça tarla, zeytinlik ve arazilerin kimisi diğer kiliselerle ortak arazilerdi. *Panagia Platzas*'ın sahip olduğu araziler bu kadar mıydı bilinmiyor ancak elimizdeki listede sadece bunlar bulunmaktadır. Kilise, çoğu bağışla elde edilmiş olan tarla, bağ, bahçe gibi arazilerinin tamamında, tarım yapabilecek iş gücüne sahip değildi. Bu nedenle elindeki toprakların bir kısmını kiraya veriyordu. Aynı kilisenin 1710 yılı kiralık arazileri ve kira gelirleri için bkz Tablo 26⁴⁸³.

Tablo 26: Panagia Platzas Kilisesi Kira Gelirleri

Kiralayan	Arazinin yeri	Kira bedeli
Diakos Mentonis	Misiria	1 zoulota
Michalis Georgantakis	Platias	½ asilania
Pantelis Kalergakis	Skalos	½ asilania
Monis oğlu Kiriakos	Lamponta	Çeyrek (roupin) Asilania
Stefanos oğlu Nikolas	Kato Kampos	1 zoulota
Pantelis oğlu Gianis	Kato Kampos	5 timinia
Daskalos oğlu Ksenos	Platias	2 timinia ⁴⁸⁴

Kilisenin gayrimenkulleri dışında menkulleri de bulunuyordu. Nakit para ihtiyacı çoğu kez bunlardan karşılanırdı. Aynı kilisenin menkul değer listesi için bkz

Tablo 27⁴⁸⁵:

Tablo 27: Agia Panagia Kilisesi 1710 yılı menkulleri

Asilania	Zoulota	Parades	Timini	Çeyrek ⁴⁸⁶
8	2	22	4	1
½	1	6		1
½	2	48		2 (eski)
½	1	5		
2	1	58		
½	1			
Topl. 12	Topl. 8	Topl.139	Topl. 4	Topl. 4

⁴⁸¹ Agia Paraskevi ile ortak

⁴⁸² Aynı yerde ikinci bir arazi daha var. Bu arazide kuyu da var.

⁴⁸³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 104r, 1710

⁴⁸⁴ Çok silik olduğundan "2" rakamından emin değiliz.

⁴⁸⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 104v, 1710

⁴⁸⁶ Roupia

Köylü, hem bütçesinde her zaman nakid para bulunduruyor olması hem de güvenilir olması nedeniyle borç için kiliseyi tercih ederdi. Kilise kayıtlarından aynı yılın borç listesi incelendiğinde kilisenin köylüye toplamda 117 parades, 2 Zoulota, 8 timinia miktarında borç verdiği anlaşılmıştır⁴⁸⁷. Maalesef kayıtlardaki borç listesinde borçlunun adı yazılmamıştır. Sadece borç verilen para miktarı belirtilmiştir.

Elimizdeki kaynaklarda kiliselerin alım-satım, kira işlemlerini tüzel bir kişilik olarak değil de Papazlar aracılığıyla gerçek kişi gibi düzenledikleri de görülmektedir. Papazların kilise adına yaptıkları bu sözleşmeler kayıtlara bireysel bir işlem gibi yansımakta idi. Diğer bir deyişle sözleşmeler, kişisel satış sözleşmeleri niteliğinde idi. Alan, satan veya kiraya veren olarak doğrudan Papaz'ın ismi geçiyordu. Örneğin 1684 yılındaki bir sözleşmede, alım satım kayıtlara, Papa Grigorio Didimousi'nin, Nikola Plapti'den arazi satın almış olduğu şeklinde geçmektedir⁴⁸⁸. Bu satış işlemi papazın kendi kişisel mülkiyeti olarak mı yoksa kilise mülkü olarak mı aldığı açık değildir. Papazların veya din adamlarının kendi kişisel mülkiyetlerinin olmadığı tüm mal varlıklarının kiliseye bağışlanmış olduğu söylene de bunların kişisel mülk sahibi olup, hatta üretimde yer aldıkları bilinir. Zira elimizdeki miras kayıtlarından anlaşıldığı üzere papazlar, herkes gibi kişisel mülkiyet sahibi idiler⁴⁸⁹.

Adı geçen papazın bu işlemleri kilise adına yaptığı, sözleşmenin detayları incelenince ortaya çıkmaktadır. Papaz Grigorios, satın almış olduğu arazinin kira gelirlerinin Volissos'taki Sotiros Christou⁴⁹⁰ kilisesi yetkililerine ödeneceğini belirtiyordu.

Bir nevi kira yöntemi olan bu sistemde, satılan araziyi kiracı olarak işletme hakkı öncelikli olarak satan kişiye verilirdi. Nikola'nın Papa Grigorio Didimousi'ye satmış olduğu arazinin, işletim hakkında önceliği bulunuyordu.. Elindeki satış sözleşmesinin (*paktos*) kendisine verdiği bu hakka dayanarak sattığı araziyi

⁴⁸⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 105r, 1710

⁴⁸⁸ GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 143, Eggr. 20.03.1684

⁴⁸⁹ Bkz. 3.5.2. Bölüm

⁴⁹⁰ Ιερός Ναός Σωτήρος Χριστού kilisesi bugün Volisso'daki din adamlarının koruması altında olarak varlığına devam etmektedir.

kendisi kiralamıştı. Kira sözleşmesi için notere gelen taraflar yıllık 1 *aslan* ve 1 *zoulotaya* anlaşmışlardı. Buna göre Nikolas, her yıl aksatmadan kirasını Sotiras Christou Kilisesi idare heyetine (epitropoi - επίτροποι) teslim etmek zorundaydı⁴⁹¹. Paranın kilise heyetine teslim ediliyor oluşu arazinin kilise arazisi olduğu yönündeki ihtimalleri arttırmaktadır. Cemaat kayıtlarından anlaşıldığı üzere *anastatiko* yani kira uygulamasında, geniş arazileri dolayısıyla toprak sahibi, genelde kilise idi. Kilise arazisinin kiraya veriliyor oluşu hem kiliseye gelir sağlama hem de halka kazanç sağlama açısından arz-talep dengesi içerisinde sürüp gitmekteydi.

Kilise gelirlerinin büyük bir kısmı da bağışlar yoluyla elde ediliyordu. Noter kayıtlarında, miras bırakarak veyahut da sağlığında yaptığı bağışlarla kiliseye mülkler bağışlandığı görülmektedir. Noter aracılığıyla bu işlemin yapılması olağandı fakat bunun şer'i mahkemeler yoluyla yapılması dikkat çekicidir. Örneğin Kalamoti köyü sâkinelerinden Yorgi kızı Papadiya (Papaz eşi), vefatından önce Aya Marina ve Kaloda mevkilerindeki iki tarlasını, Ayo Nikola Kilisesi'ne bağışlamıştı. Vasiyeti üzerinde bu tarlaların vakıf bünyesindeki işlerine yeğeni Yorgi kızı Angelina bakıyordu⁴⁹². Kendisi, vefat eden teyzesinin vasiyeti üzerine kiliseye bağışlanmış mallarının mütevelliliğini yapıyordu.

Kiliseye arazi vakfedilmesi diğer bir deyişle bağışlanması durumunda bağış yapan kişi, kilisenin mütevellilerinden olur ve bağış yaptığı gayrimenkulün işleriyle kendisi ilgilenirdi. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bağış yapanın vefatı durumunda ise aileden birine tevliyet verilir ve mütevelliliği o sürdürürdü. Örneğin, Sakız şehri sâkinlerinden Manolis, şehir merkezindeki kiliselerden birine bir miktar bağ ve tarla vakfetmişti. Bunların tevliyeti için ise kızları Atanasia ve Apostoli'ye vasiyette bulunmuştu. Vefatının ardından kızları bu işi devralmıştı⁴⁹³.

Miras yoluyla yapılan bağışlarda, kilisenin, toprağı aile mensupları ile paylaştığı görülür. Sakız şehrinde yaşayan Aleksandros, miras olarak bıraktığı tarla ve

⁴⁹¹ GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 143, Eggr. 20.03.1684

⁴⁹² Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 89a-89b (t.y)

⁴⁹³ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 82b-83b (t.y)

bahçeyi eşi ve kuzeni Makro, kızı Maria ile birlikte Ayio Yorgi kilisesi arasında paylaştırmıştı⁴⁹⁴.

Kilise gelirlerinden bir diğeri de her türlü hizmet karşılığı halktan aldıkları paralardı. Dinsel ritüeller için papazların para aldığını biliyoruz (aşağıda ayrıntılı değinilecektir) ancak bunu kilise ile paylaşıp paylaşmadıkları konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Fakat Kilisenin hukuk hizmeti karşılığında halktan bizzat para aldığı bilinir. Evlilik, miras veya ihtilaf gibi her türlü işlem karşılığında *resm* alırlardı. Bu, para doğrudan kiliseye kalırdı. Bu konuda görevini kötüye kullanan din adamları da oluyordu. İlam defterindeki bir kayıta metropolit vekilinin halktan topladığı *resmi* inkâr ettiği konusunda bir şikâyet vardı. Sakız Metropolitliğindeki rahipler, yaşanan yolsuzluktan dolayı kadiya şikâyete gelmişlerdi. Metropolit vekili Papa İstefani, reayadan *metropolid resmi* toplamış, fakat daha sonra da bunu inkâr etmişti. Bunun üzerine rahipler kendisini kadiya şikâyet etmişlerdi. Şer'i mahkemede (Şer'-i Şerîf'te) yargılanan metropolit vekili, üç yıl kürek cezası almıştı. Ancak birkaç günden sonra kaçmış, cezasını çekmemişti. Bu da yetmezmiş gibi kiliseye gelip papazları rahatsız etmişti⁴⁹⁵. Hakkındaki işlemin neticesini öğrenemedik ancak Kadı Efendi, rahiplerin şikâyetlerinde haklı olduğunu tasvip etmişti.

⁴⁹⁴ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 92a (t.y)

⁴⁹⁵ Der-i devlet-Mekîn'e 'Arz-ı dâ'î-i kemîne budur ki;

Medîne-i Sâkız Kurâsında vâkı' ruhânlar, bâ-cem'i-him meclis-i ser'a gelüb "Cezîre-i mezbûrede bundan akdem Metropolîd Vekîli olan Pâpâ Estefânî nâm râhib, re'âyâdan Metropolîd rûsûmını cem' u tahsîl itmiş iken inkâr idüb bizi rencîde ve ehl-i 'örfe gamz ile nicemizi nefrîm itdükde, şer'-i şerîf'e da'vet olunub itâ'at itmedüğü 'arz olundukda, üç sene kürek çekmek için emr-i şerîf vârid olub külliyyet def' olundukda birkaç günden sonra firâr idüb mütenebbih olmamağın hâlâ kinîsemizde ba'zımızı darb u şetm idüb ve tabh itdiğimiz ta'âmı itlâf idüb bu makûle fesâddan hâlî değüldür. Hakîkatü'l-hâl, cezîre-i mezbûre re'âyâsından su'âl olunub der-i devlet-medâr'a 'arz olunmak murâdımızdır." didüklerinde, medîne-i mezbûre re'âyâsından cemm-i gafir ihbâr idüb "Husûs-ı mezbûr vâkı'dır ve mezbûr Pâpâ Estefânî bir şerîf ve sâ'iyyün bi'l-fesâddır ve vâcibü'l-izâledir. Hakkından gelinmek lâzımdır, diyü su'-i hâlî mukarrardur." didüklerinde, ol ki, vâkı'-ı hâlîdir, der-i devlet-medâr'a 'arz olundu. bâkî fermân, der-i 'adlıdır. tahrîran fi evâsiti rab'i'l-evvel li-sene seb'îne ve elf.Bkz. Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]:157b (Kasım 1659)

3.3.2. Papazların gelirleri

Papazlar da diğer köylüler gibi tarımla ilgilenir, sahip olduğu arazileri ekip biçerdi. Ayrıca bunları satış veya miras yoluyla devir de edebilirdi. Papazların tüm gelirlerini kilise veya manastıra bağışladığını veya sadece onlara hizmet ettiğini düşünmek yanlış olur. Kendi geçimini sağlamak üzere toprak tasarruf ederlerdi.

Pek çok yerde papazlar, rahipler gibi din adamlarının vergi muafiyeti olduğu görülmüştür. Örneğin, Macaristan'a ait kayıtlarda papazlar cizyeden muaf tutulmuşlardı⁴⁹⁶. Oysa Sakız Sancağında gerek cizye gerekse tahrir kayıtlarında papazlardan da vergi alındığı görülmüştür. Kalamoti şehrinde 1566 yılı kaydında 17 Papaz kaydına rastlanmıştır ve bunların hepsi de vergi mükellefi idi. Bunlar, herkesin verdiği tüm vergileri, herhangi bir indirim ve benzeri bir uygulamaya tabii olmaksızın diğerleri gibi ödemekteydi. Papazların hepsi tasarruflarındaki mezralardan bedel-i öşr ve sakız vergisi ödüyordu. Çok az bir kısmının da bağları vardı. (Bkz. Tablo 28)

Tablo 28: Vergi Mükellefi Papazlar ve Vergileri

İsim	Mezraa: Dönüm	Mezraa: Bedel-i Öşr	Bağ: Dönüm	Bağ: Bedel-i Öşr	Sakız (Dirhem)
Nefs-i Kalamoti					
Papa Banita Lipo veled-i Mihal ⁴⁹⁷	2	25	1	15	2500
Papa Yanni	2	10			1000
Papa Andreya	2	15	1	8	3500
Mihali Papa veled-i Yanni ...	2	22	1	5	3500
Papa Yanni veled-i Yanni	3	22	1	5	2500
Papa Yanni veled-i ...	2	16	1	8	2500
Papa Yanni Şiş veled-i Yorgi	2	15	1	5	-
Papa Yorgi veled-i ...	2	14	1	5	4500
Papa Nikola veled-i ...	1	5	1	6	1500
Papa Antoni veled-i ...	2	12			6000
Papa Yanni	2	25			2500
Papa Mihali	3	25	1	8	3500
Papa Mihali veled-i Aleko	3	22			3500

⁴⁹⁶ David (1999: 41).

⁴⁹⁷ Ayrıca kovan vergisi olarak 28 aded resm-i kovan verir.

Yanni veled-i Papa Mihali	3	22			3500
Papa Mihali veled-i ...	2	15	1	8	9500
Papa Nikola veled-i Mihali	2	15	1	15	6000
Yorgi veled-i Papa	2	15			1500
Kosta veled-i Papa Mihali	2	15			4000
Papa Yanni veled-i ...	3	22	1	8	2500
Papa Nikola ...	1	10			2000
Papa Mihali	2	15			2500

Papazlar, incelediğimiz kayıtlarda tespit ettiğimiz tek meslek grubudur.

Aynı şehrin kodeks kayıtlarında, bir papazın kendi tasarrufu için arazi satın aldığı da tesadüf etmiştir. Örneğin 1710 yılında Papas Georgis Salonikos, Mastro Michali Maistro'dan kişisel tasarrufu için tarlalar satın almıştı⁴⁹⁸. Alım satım işlemlerinde çok sayıda papazın kaydına rastlanmıştır. Bunların çok büyük bir kısmı arazi satışı veya takas idi. Ancak bu örnekte olduğu gibi kimi zaman da Papazların bizzat kendisi için arazi satın alarak tarımla uğraştığı geçimini bu yolla kazandığı anlaşılmaktadır. Papazlar, diğer köylü gibi sadece tarım ve hayvancılıktan kazanç elde etmiyordu. Bunlar, dini hizmetler karşılığı da para kazanıyordu.

Osmanlı'da devlet görevlileri yaptığı iş karşılığında halktan pişkeş adı altında para almaktaydı. Papazlar da aynı şekilde yerine getirdikleri dinsel ritüeller nedeniyle halktan para almaktaydı. Buna hediye, bahşiş manasına gelen *filodorima* (φιλοδώρημα) denirdi. Vaftiz, günah çıkartma, evlilik gibi kişisel işleri için kiliseye gidenler papaza *filodorima* ödemek zorundaydı. Tam olarak pişkeş niteliğindeki bu para bizzat ve doğrudan papaza ödenirdi.

Eğer köyün papazı yoksa veyahut da köyün papazı başka bir köyde yaşıyorsa ücretler, herkesten ayrı ayrı toplandıktan sonra papaza bir kerede toplu olarak ödenirdi. Örneğin 1708 Aralık ayında Papa Stamati'ye yapılan ödeme bu şekilde olmuştu. Kalamoti köyündeki işlerle, Vaviloi (Βαβίλοι) köyü papazı Dimitris oğlu Papas Stamatis ilgileniyordu. Papazın yerine getirdiği dinsel ritüellere katılanlar ya da bizzat ayin düzenleyenler bu hizmet karşılığında

⁴⁹⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 7r, (t.y); Aynı belge GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 89r, 15.03.1710

ödeme yapmışlardı. Ödemeler, ayrı ayrı toplanıp papaza, toplu olarak teslim edilmişti⁴⁹⁹. Buna göre:

Tablo 29: 1708 Yılı Papa Stamati'nin Filodoriması

Ödeme yapanlar	timini/timina
Sidoros Akairoris	48
Michalis Glavas	22
Papas Gianis Melisinos	8
Papas Kostas Kritis	-
Georgis Vestarchis	24
Kosta oğlu Monis	-
Sideros Sarantinos	24
Michalis Tzigros	24
Michalis Georgantaki	-
Georgis Vastarchis	24

Papa Stamati'e ödenen miktarlar birbirinden farklı idi. Muhtemelen ayınlar için ödenen miktarlar değişiklik göstermekteydi. Listede dikkat çeken nokta miktar farklılıklarından öte isimler arasında iki papazın oluşu idi. Papas Gianis Melisinos ve Papas Kostas Kritis bu isimler arasındaydı. Stamatis'in hangi ritüeller için pişkeş aldığını bilmiyoruz. Bu nedenle listedeki iki papazın ne tür bir ihtiyaçla Stamati'ye gittiği belli değildir. Ancak ödeme miktarları ya çok azdı ya da hiç yoktu. Görüldüğü üzere Gianis Melisinos sadece 8 timini vermişti, Kostas Kritis ise hiç ödeme yapmamıştı.

Ödeme tablosunda, karşısında miktar yazılmayan isimler bulunmaktadır. Bunların işlemleri ya herhangi bir ücrete tabii olmayacak kadar basit idi ya da papazın yapması gereken rutin işlemlerdendi ve ücret ödenmemişti veyahut da henüz ödeme yapmamışlardı ki metin incelendiğinde bunun düşük bir ihtimal olduğu sanılmaktadır. Çünkü metinde köyün işleri karşılığında papazın *filodorimasının* teslim edilmiş olduğu açık şekilde ifade edilmişti : "To filodoriman opou elaven O Papas Stamatis tou Dimitri ape tous Vavilous ape to Chorion mas ape tous katothen..."⁵⁰⁰ (aşağıda belirtilenler tarafından [verilen] filodorimayı Vaviloi köyünden Dimitri oğlu Papas Stamatis teslim almıştır.) Eğer henüz ödememişler olsa idi bunu muhakkak belirtirdi. Ödemesini eksik aldığı

⁴⁹⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 7v, 20.12.1708

⁵⁰⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 7v, 20.12.1708

veya bir kısmını aldığı şeklinde bir ifade sözkonusu değildir.. Zaten düzenlenmiş olan bu belge ödemesinin gerçekleştiği ve bunun teslim edildiğine dair bir kayıttır.

3.3.3. Ruhban Sınıfına Geçiş

Din adamları, görevlendirildikleri ibadet merkezine göre iki kategoride değerlendirilmelidir: kilise mensupları ve manastır mensupları... Kilise mensupları olan papazlar, sıradan reaya gibi toprak tasarruf eder, cizye ve ispençe gibi vergilerini öderdi⁵⁰¹. Manastırda yaşayanlar ise vergi mükellefi olmayan keşiş ve diğer rahiplerdi. Şayet keşişler, toprak tasarruf ederse veya cizye ödemeye kabiliyeti varsa bunların vergilendirildiği de bilinir⁵⁰².

Din adamı olmak, dine adanmak her zaman erken yaşta yapılmış bir tercih olmak zorunda değildi. Bugün olduğu gibi yaşlılık dönemlerinde kendini dine adayıp dünyevi işlerden elini çekmek isteyen insanlar çıkabiliyordu. Bunlar, *kalogeros* (*καλόγερος*) yani keşiş olma yolunu seçiyordu. Keşiş olmak isteyen kişi, dinsel ibadetleri için kendine bir manastır seçip geri kalan hayatını burada devam ettirebilirdi. Nitekim devletin yarattığı toplumsal düzen bozulmadığı sürece sistemin de buna itirazı olmuyordu. Ancak bunu var olan toplumsal düzeni bozmadan yapmalıydı. Söz konusu kanun-u kadimin bozulmaması olunca *kalogeros/keşiş* olma kararı kişisel bir tercih olmaktan çıkıp kişinin mensubu olduğu cemaati de ilgilendiren bir karar haline geliyordu. Bu nedenle yerel yönetimin ileri gelenlerinin ve halkın onayı gerekiyordu. 1698 Temmuzunda⁵⁰³ Kalamoti köyünün *gerontas*ları ve halk, ihtiyar Genatios Galatoulas'ın keşiş olma kararını onaylamak için toplanmıştı. Genatios, Agias Minas Manastırına⁵⁰⁴ çekilerek keşiş olmak istediğini herkesin huzurunda bir kez daha dile getirmişti. Kimseden buna itiraz olmayınca da bu karar onaylanmıştı. Genatios, bu kararını açıklarken, cemaat mensubu olarak

⁵⁰¹ Ayrıntılı bilgi için ve Limni adasındaki yapısı için bkz. Demircan (2012: 89 vd.)

⁵⁰² Barkan (1943a: 337)

⁵⁰³ 13 Temmuz 1698. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamoti, fakelo: 70, filo: 42v-43r, 13.07.1698

⁵⁰⁴ Papas Neofito ve oğlu Papas Minas tarafından 1572-1595 yılları arasında kurulmuştur. Bugün hala ibadete açık olan manastır Neochori (Νεοχώρι) köyü civarında bulunmaktadır.

üzerinde bulunan yükümlülüklerden de vazgeçmiş olduğunu ilan etmiş oluyordu. Nitekim kararda; Genatios'un diğer köylüler gibi vermekle yükümlü olduğu *kokologi*, *kourama*, *ornithan*, *vigla*, *engarian* (angarya) gibi vergilerin sorumluluğundan kurtulmuş olduğu artık bu vergileri vermeyeceği toplanan meclis huzurunda kabul edilmişti. Yalnız Genatios'un kişisel mal varlığı karşılığında ödemekle yükümlü olduğu *afentiki paga*'yı yani haraç ve cizyeyi ödeyecekti. Ayrıca köy hazinesine de 10 *asilania* para ödeyecekti⁵⁰⁵.

Kalogeros olma yolunu tercih eden Genatio'nun, köylünün gözünde itibarı oldukça yükselmiş olmalıydı. Çünkü Onun vergi mükellefligi yerine biri getirilmemişti. Normal şartlarda cemaatten ayrılan ya da vergi yükümlülüğünden bir vesile ile çıkartılan kişinin yerine biri getirilirdi. Genatio'nun tüm bu vergilerden muaf tutulması köylüye ekstra bir külfet getirmekteydi. Şimdi tüm köylü onun vergisini de ödemek zorundaydı. Fakat bundan şikâyetçi değildi. Köylünün gözünde O, artık kutsal bir görevde idi. Manastırdaki ibadetleri sayesinde köyün ve köylünün de sevap kazanacağı düşünülerek böyle hayırlı bir işe katkı sağlamak ve belki de "hayır duasına" vesile olmak için köylü, onun tüm vergi borcunu ödemeyi kabul etmişti. Onun vergi yükümlülüğünü üstlenmek üzere yerine birini atamamış olmalarının altında yatan neden de bu olabilirdi. Genatios'un dualarıyla tüm köylüye olan borcunu ödeyeceği düşünülüyor olmalıydı.

Cemaatinin tam desteğini alan Genatios, geri kalan hayatını Agios Minas manastırında kendini ibadete kapatarak geçireceğinden tüm dünyevi işlerden uzaklaşmak zorundaydı. Bundan sonra onun, ağaçlarındaki sakızın bu sene ne kadar çıkacağı, ya da Sakız etrafından geçen Osmanlı gemilerine ne kadar *Kouraman* (ya da karşılığında para) vereceği veyahut da hastalanan hayvanı yüzünden vergiyi nasıl denkleştireceği kaygısı olmayacaktı. Bambaşka bir yaşama başlayacak, hatta adını bile değiştirecekti. Kalamoti'li Genatios a dair

---

⁵⁰⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamoti, fakelo: 70, filo: 42v-43r, 13.07.1698

ne varsa geride kalacağından ailesinden aldığı Galatoulas adını bile kullanmayacaktı artık⁵⁰⁶ ...

Osmanlı için var olan düzenin korunmasının temel prensip olduğu bilinmektedir. Bu düzenin korunmasını sağlamak elbette üç kıtaya yayılmış bir imparatorluk için ciddi bir denetleme mekanizması gerektiriyordu. Osmanlı, bunu en pratik şekilde çözmeyi başarmıştı: Bir iç denetim mekanizması oluşturarak halkın bunu bizzat yapmasını sağlamak en akıllıca yöntemdi. Zira en küçük toplumsal örgütlenmeden en büyüğüne tüm yapıyı denetleyebilecek en ideal kontrol mekanizması toplumun ta kendisi idi. Halkın önce kendini, sonra da mensup olduğu cemaati kontrol altında tutarak var olan düzenin korunmasına yönelik gizli bir misyonu vardı. Devletin bunu, ekonomik yükümlülükler aracılığıyla yapıyor olması pratikte uygulanabilecek en doğru tercih olmalıydı. Nitekim vergi yükümlülükleri üzerinden her vergi mükellefi tek tek denetim altında tutulmuş oluyordu. Böylece vergiler sayesinde toplumsal dinamizmin seyri kontrol altında tutulmuş oluyordu. Bu anlamda verginin, kişisel yükümlülük olmanın yanısıra toplumsal bir yükümlülük olduğunu söylemek de mümkün.

Vergilerin, toplumsal bir yükümlülük olması vesilesiyle *dimogerontesi* doğrudan ilgilendiren bir durumdu. Nitekim köyün tüm *gerontesleri* noter huzurunda idi. Kalamoti köyünün *gerontası* olan bir önceki Papaz Nikolas, Papas Kostas Kritis, Mastro Michalis Mastoras⁵⁰⁷, Kostas Galatoulas ve köy halkı toplanmıştı⁵⁰⁸. *Dimogerontesin*, var olan düzeni ve toplumsal yapıyı koruma yükümlülüğünden ötürü bu tür bir sosyal sınıf değişikliği esnasında bulunması gerekiyordu. Bulunma nedenlerinden biri de kurulun ve cemaatinin de buna itirazı olmadığını göstermekti. Zira onun ve cemaatin rızası olmadan cemaatten birinin her ne şekilde olursa olsun sınıfını terk etmesi mümkün değildi.

---

⁵⁰⁶ Noter kaydında bile, ismini zikrederken “gero genatios kata kosmou Galatoulas” yani “ihtiyar Genatios dünyevi olarak Galatoulas” diye yazıyordu.

⁵⁰⁷ Kodeksteki diğer kayıtlarda adı Mastro Michalis Maistros olarak geçmektedir; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 7r, (t.y); GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 89r, 15.03.1710.

⁵⁰⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamoti, fakelo: 70, filo: 42v-43r, 13.07.1698

Şahitlerin sayısından konunun cemaat tarafından ne kadar önemsendiği veya ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Genatios Galatoulas'ın keşiş olma kararının noterdeki kaydı altında tam yirmi bir imza vardı:

1. Papas Nikolas Chrousochous [*Dimogerontas*]
2. Mastro Michalis [*Dimogerontas*]
3. Papas Kostas Kritis [*Dimogerontas*]
4. Kostas Galatoulas [*Dimogerontas*]
5. Papas Kostas Kritis⁵⁰⁹
6. Giorgis Alithinos
7. Michalis Katailos
8. Papas Maistros
9. Gianis Vaistarchis
10. Kostas Magistros tou Nikoli
11. Geros Diakos Kazadin
12. Gianis Galatoulas
13. Kostas tou Papa Leou
14. Gianis Leonakis
15. Nikolas Kontaratos
16. Georgis Kritis
17. Leon Gepsis
18. Kostas Melisinis
19. Georgis Alithinos
20. Gianis tou Panteli
21. Sideros Kritis

Din adamı sınıfına geçişte üzerinde durulması gereken diğer bir unsur da bu kişilerin tüm mal varlığından da vazgeçmeleri idi. Gerogenatio'dan bir yıl önce köy ahalisinden Michalis Kinigos da ruhban sınıfına geçmişti. Eski adıyla Michalis Kinigos, yeni adıyla Papaz Michalis gayrimenkullerini satıp elden çıkararak bu işlerden elini eteğini çekme kararı almıştı. Bu amaçla 7 *asilania* karşılığında arazileriyle beraber çiftlikevini de satmıştı⁵¹⁰. Daha önce tarımla geçimini sağlayan Michali'nin bundan böyle kilise mensubu olarak ziraat, ticaret vs gibi işlerle ilgisi olmayacaktı. Papas Antonis Megaliteros, Papas Kostas Alitinos, Papas Kostas Kritis belki de bu satış ile birlikte bir anlamda Michalis'in dünya işlerinden vazgeçip kendini Tanrıya adayacağına şahitlik yapmış oluyorlardı.

⁵⁰⁹ 2. kez kez geçiyor. Tahminen aynı kişidir.

⁵¹⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17r, 24.04.1697

Açıkkçası Michalis Kinigos ile ilgili kayıta onun ruhban sınıfına geçtiğine dair açık bir ibare bulunmamaktadır. Ancak belgedeki ufak bir ayrıntı bize Michali'nin papaz sınıfına geçtiği ipucunu vermektedir: Bilindiği gibi din adamı sınıfına geçişin en büyük göstergesi, eski isimlerini artık kullanmıyor olmalarıydı. Noter Michalis'in adının geçtiği ilk yerde onun eski adının "Kinigos" olduğunu vurgulamaktadır⁵¹¹. Ayrıca satış işlemindeki şahitlerin hepsi de papazdı. Belki de Michalis arazilerini sattıktan sonra bütün parasını kiliseye bağışlamıştı. Her halükarda Michali'nin adı artık Papas Michalis idi ve o artık bir din adamı idi.

3.3.4. Kiliselerin Bakım ve Onarımı

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Sakızlılara tanınan ayrıcalıklardan biri de kiliselerinin bakım ve onarımını yapabilmeleriydi. Bilindiği gibi Osmanlı'da yeni kilise inşası veya var olanların onarımı yasaktı. 1779 yılında imzalanan Aynalı Kavak Anlaşmasına kadar da izin verilmemişti. 1774 yılında Küçük Kaynarca ile bu konudaki engeller nispeten yumuşatılmış 1779 yılında ise Hristiyanların kilise inşa ve onarımı serbest bırakılmıştı. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile de gayrimüslimlerin dini özgürlükleri tam olarak tanınmıştı⁵¹².

Oysa Sakızlılar daha ilk günlerden kilise onarımı hakkına sahiptiler. Bunun için kadıdan izin almaları yeterliydi. Bu konuda ilam defterinden çok sayıda kayıt vardır. Bu konudaki detaylar üzerinde durmadan önce ilam defterine kayıtlı örneklerden birini incelemekte fayda vardır:

Medîne-i Sâkız varoşı mahallâtından Bârîke Mahallesi sâkinelerinden Kostantîn veled-i Mike nâm zimmî, meclis-i şer'-i şerîf-i lâzimü't-tevkîr'de takrîr-i kelâm idüb "Feth-i Hâkânî'den ilâ yevminâ hâzâ mahalle-i mezbûrede vâkı' ma'lûmu'l-hudûd Panaya dimekle ma'rûf tûlen onaltı zirâ' ve 'arzan oniki zirâ' ve irtifâ'an oniki zirâ' kinîsemin sakfı tahta ve üzeri kemer olmağla mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı a'vâm ile cânib-i şimâlîde vâkı' olan dîvârının üç zirâ' yeri ve bi'l-cümle sakfı meremmete muhtâc olub, 'imârete muhtâc olan mevzi'lerinde kadîmî esâs üzre meremmet olunmak üzre cânib-i şer'-den izn taleb iderim." didükde, Kibel-i Şer'-i mutahharadan

⁵¹¹ "...είς το όνομα τ(ου) Κ(υρί)ου αμήν. Ο Πα(πά)ς Μηχάλης προήν κυνηγός παρ(όν) Έν προ(σ)θεν Έμού τ(ου) νοταρί(ου)..." GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fako: 69, filo: 17r, 24.04.1697.

⁵¹² Anlaşma maddeleri ve ayrıntılar için bkz. Erim (1953:156 vd.)

bâb nâ'ibi olan mefharu'l-müderrişîn mevlânâ muhammed efendi irsâl olunub ol dâhî Zeyl-i Kitâb'da mestûru'l-esâmî olan Müslimîn ve Hâssa Mi'mârlardan Yorganidi veled-i Sarandino nâm zimmî ile, zikr olunan kinîsenin üzerine varılıb, altı penceresi ve iki kapusu olub şimâl cânibinden olan dîvârının tûlen ve 'arzen ve kadden üç zirâ' yeri ve bi'l-cümle sakfî meremmete muhtâc olduğu mu'âyene vü müşâhede itdüklerinde, mevlânâyı mûmâ ileyh, mahallinde tahrîr ve ba'dehû meclis-i şer'a gelüb 'alâ vukû'i-hî inhâ ve takrîr itmeğîn, yecûzü meremmetü'l-kenâyisi 'ale'l-vaz'i's-sâbiki ve yû'âdde mâ inhedeme min gayri ziyâdetin ve lâ tezyîne fi'l-usûli ve'l-levâhiki⁵¹³ mîsdâkınca, kadîmî esâsı üzre üslûb-ı sâbıkdan tecâvüz olunmayub 'imârete muhtâc olan yerleri ke'l-evvel meremmet olunmak için izn ü ruhsat birle, mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundı⁵¹⁴.

Örnekte de görüldüğü gibi bu iş için öncelikle kilise mütevellisi bu ihtiyacı kadıya bildirir. Onarım yapılacak yerleri ve eksiklikleri tek tek dile getirir. Bunun üzerine kadı naibi (veya görevlendirdiği birini) ve bu işten anlayan birilerini teftiş için gönderir. Onlar da kilisenin onarımına ihtiyaç duyduğunu onaylarsa izin verilir.

Bu konuda kadının, özellikle titiz davrandığı ve her seferinde vurguladığı konu ise tamirat haricinde herhangi bir işlemin yapılmaması idi. Sakız şehri civarındaki Ayia Matrona (Αγία Ματρώνα-Agia Matrona) kilisesin duvar ve kemerlerinin onarımı için başvuran kilise mütevellisi Pandeli'ye verile izin "...zikr olunan cüdrân ve kemeri bi-lâ şerîf ve lâ-tevsî' binâya mütevelliyân-ı mezbûrâna izn virilmeğîn, mâ veka'a bi't-taleb ketb olundı"⁵¹⁵ idi. İzin, kilise duvarlarına ve kemerine yapılacak onarımda kiliseyi genişletmeme, boyutlarında bir değişiklik yapmama şartını taşıyordu. Bir başka örnekte ise; "...Mazmûnı üzre kinîse-i mezbûrenün kapûsını ve üzerinün merteklerini örtmek için ve tarz-ı kadîm ve üslûb-ı 'atîkden tecâvüz itmemeğe üzre Kıbel-i Şer'den ruhsat birle, mâ veka'a bi't-taleb ketb olundı"⁵¹⁶ şeklinde onarım ile kilisenin tarzının ve uslubunun bozulmaması öngörülüyordu.

Ayrıca örneklerin pek çoğundan kilisedeki tahribatların oldukça eski olduğu, onarımların pek de sık yapılmadığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda kiliselerdeki

⁵¹³ "Kiliselerin, yapıldıkları ilk şeklinde ve hey'etinde ta'mîr edilmeleri câ'izdir. Bundan başka yenisini yapmak ve eskisine ilâveler ve süslemeler eklemek Şer'an câ'iz değildir." Açıkça ifade edilmektedir.

⁵¹⁴ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 183b-184a (t.y)

⁵¹⁵ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 47b (t.y)

⁵¹⁶ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 102a (t.y)

bakımın fetihten beri yapılmadığı vurgulanırdı⁵¹⁷. Halbu ki örneklerde de görüldüğü üzere adada bakıma ihtiyaç duyulan kiliseler için herhangi bir engelleme olmuyordu. Buna rağmen 100 yılı aşkın bir süredir onarım bekleyen kiliseler olduğu görülmektedir.

3.4. SOSYO-EKONOMİK DİNAMİZM: ALIŞ VERİŞ (AGORAPOLİSİA)

Noter kodeksinde ve sicil defterinde en sık rastlanan kayıtların başında köylülerin kendi aralarındaki alışverişler gelmekteydi. Bunlar alım satım, takas, kiralama ve ortaklık şeklinde sınıflandırılabilir. Kodekslerde geleneksel yöntemlerle yapılan alışverişlerin hukuki bir zemin bulduğu anlaşılmaktadır. Köylü, ister alım satım, ister takas isterse de kiralama olsun her durumda alışverişini, atadan - dededen gördüğü şekilde kendi aralarında tamamlar, daha sonra notere giderdi. Noter, yapılan bu ikili anlaşmaların resmileştirme makamı idi. Gerçekleştirilen tüm alışverişlerde notere gidilip gidilmediği kesin olarak bilinmemektedir. Noterde şahitler huzurunda bir sözleşme düzenlenir ve bu sözleşmede alacak verecek konularındaki tüm detaylar sözleşmeye not edilirdi. Ardından şahitlerin ve noterin imzasıyla sözleşme tamamlanırdı.

Bu sözleşmelerin zorunluluğu konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır ancak incelenen kodekslerden anlaşılmaktadır ki bütün alışverişler sözleşme yapılmak suretiyle gerçekleşmezdi. Zira elimizdeki kayıtlardan hareketle şunu söylemek mümkün ki köylünün tüm alışverişi noterdeki sözleşmelerden ibaret değildi. Çünkü anlaşmazlıkların kodekslere yansıttığı durumlardan anlaşılmaktadır ki sözleşmenin yapılmadığı alışverişler de bir hayli fazla idi. Kaldı ki dönemin şartları göz önüne alınacak olursa insanların her alışverişini notere onaylattığı düşünülemez. Geleneğin bir nevi hukuki yaptırım sayıldığı bir dönemde köylünün, alışverişini güvence altına alması için illa elinde bir sözleşmesi olması gerekmezdi. Bu nedenle alışverişlerdeki sözleşmelerin pratikte, hukuki

⁵¹⁷“...Medîne-i Sâkız Kazâsı muzâfâtından Karye-i Nente sükkânından olub Aya Marko nâm Kinîse Mütevellîsi olan Yânî veled-i Nikola, Meclis-i Şer’de takrîr-i kelâm idüb “Feth-i hâkânîden beri bu âna değîn kinîse-i mezbûrenin kapûsını ve üzerinde kemeri ve dîvârları eyyâm u kürûr-ı şühûr-ı a’vâm ile harâba müşerref olub şiddet-i ihtiyâc ile mermmâte muhtâc olmağın, Cânib-i Şer’den istîzân taleb iderüz...” Bkz. Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 102a (t.y)

zorunluluk olmaktan öte kişisel tercihler olduğunu düşünmek çok da yanlış olmasa gerek.

Alışverişler, ilam defterinde de noter kodeksinde de hemen hemen aynı prosedürde idi. Her ikisinde de şahitler huzurunda toplanılır, alacaklı ve verecekli kaydedilir, sözkonusu alışveriş taşınmaz ise sınırları muhakkak belirtilir ve satış kaydedilirdi. İlam defteri kayıtlarında Müslümanlar kadar gayrimüslimlerin kendi aralarındaki alışverişler bulunmaktadır.

3.4.1. Taşınmazların El Değişimi: Alım, Satım ve Takas

3.4.1.1. Alım Satım

Kodekslerde alışveriş sözleşmeleri içinde en sık rastlanana alım satımlardı. Alıcı ve satıcının çoğunlukla bizzat bulunduğu ve öncesinde karşılıklı mutabakatın sağlanmış olduğu bu satış işlemlerinde noterin hazırlamış olduğu sözleşme alıcı, satıcı, şahitler ve noter tarafından onaylanmak suretiyle resmiyet bulurdu.

Alım satım işlemlerinde en sık rastlanan işlem arazi satışları idi. Bilindiği gibi Osmanlı'da adalılara mülkiyet hakkı tanınmıştı. Bu nedenle Sakız kayıtlarında gerek bağ bahçe gerekse tarla gibi arazi satışlarına sıkça rastlanmaktadır. Ancak adada miri araziler de vardı. Bunlar, mülkiyetinin devlete ait olduğu ancak tasarrufunun köylüye dağıtılmış olduğu arazilerdi. Kayıtlara yansıyan alım satımlarda mülkiyetin mi yoksa tasarruf hakkının mı satıldığını tespit etmek bir hayli güçtür. Sadece sakız ağaçları gibi özel statülü mülkiyetlerin satışlarında bunu tespit etmek mümkün onun dışında notere yansıyan satışlardaki arazilerin yapısını tespit etmek mümkün değildir.

Satışı gerçekleşen arazilerin büyüklüğü konusunda sözleşmelere yeterli bilgi yansıtılmamıştır. Fiyatlar ise arazinin verimi ve konumuna göre farklılık arz etmektedir. Satışlarda fiyat belirtilir ancak ebat hakkında nadiren bilgi verilir. Bu coğrafyada Antik Dönem, Roma, Bizans ve Osmanlı ölçü birimleri kullanılırdı. Özellikle antik dönem ölçü birimleri söz konusu olduğunda sabit bir birimden bahsedilemez. Tarla, arazi gibi toprak ölçülerinde *podós* (ποδός), *vima* (βύμα), *orgia/orgies* (οργιά \ οργιές antik: οργυία) ve *dachtilo/dachtila*

(δᾶχτηλο\δᾶχτηλα antik: ο δᾶκτυλος) birimleri kullanılırdı. Osmanlı ölçü birimlerinden kulaca karşılık gelen *orgia* kayıtlarımızda en sık kullanılan ölçü birimi idi. Her iki kolun açılarak göğüs hizasından itibaren yapılan ölçüme karşılık gelir ve yaklaşık 1,85 m'lik birimi ifade ederdi. Bunun haricinde en küçük ölçü birimi olan *dachtilo* sık karşılaştığımız diğer bir uzunluk ölçüsü idi ve yaklaşık 2 cm'yi ifade ederdi. Ölçü birimlerinin yaklaşık karşılıkları aşağıda verilmiştir:

- 1 Vima (adım) = 70-75cm
- 1 strema (dönüm) = 1000m² = 1 dönüm
- 1 orgia (kulaç) = 185 cm
- 1 dachtilo (parmak)= 2 cm (yaklaşık), 1/16 podos
- 4 dachtilo = 7,72 cm
- 8 dachtilo = ½ podos, 15,44 cm
- 6 podes (ayak)= 1 orgia

Toprak ölçümünde kullanılan en büyük ölçü birimi olan “strema” ise 1000 metrekareye yani 1 dönüme tekabül ederdi. Ancak Kalamoti kayıtlarında dönüm bazında bir toprak görülmemiştir. Kayıtlarda sadece küçük ebatlardaki topraklar için yüzölçümü bildirilmişti. Miras, çeyiz, alım satım vs yollarla kayıtlara giren arazileri incelediğimizde büyük miktarların yüzölçümlerinin yazılmadığı sadece fiyat bilgisinin verildiği anlaşılmaktadır. Şayet, toprak çok küçük ise boyutlarının ölçüsü verilmişti. Dönüm bazındaki daha büyük toprakların ebatları verilmiyordu. Örneğin 1707 yılında Georgis Galatoulas ve eşinin 40 *asilania* bedeli karşılığında satın almış olduğu çiftlik büyüklüğündeki arazisinin boyutuyla ilgili hiçbir bilgi verilmemişken⁵¹⁸ onlardan birkaç hafta önce notere gelen Müteveffa Georgis oğulları Lios Galatoulas ve erkek kardeşi Kosta'nın 15 *asilania* ve 6 *paradese* sattığı ve sadece 2 *orgies* ve 70 *dachtila* büyüklüğündeki arazinin boyutları yazılmıştı⁵¹⁹. Bir diğer örnek de 1707 yılında müteveffa Leos oğlu Kostas Kinigos ile Kostas Tamiris arasındaki satış idi. Satılan tarla 21 timini değerindeydi. Sadece 10 *dachtila* büyüklüğündeki bu toprağın ebatları noterce belirtilmişti⁵²⁰.

⁵¹⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 49r, 21.01.1707

⁵¹⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 49r, 21.01.1707; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 50v, 14.02.1707

⁵²⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 54r, 07.05.1707

Fakat daha büyük araziler olan çiftliklerin satışında yüzölçümü verilmemekteydi. Alım satım kayıtlarında da en sık rastlanan gayrimenkullerden biri “ypostatiko (υποστατικό)” diye tabir edilen çiftliklerdi. Satışlarda geçen *ypostatikoların* yani *çiftlik* arazilerinin tamamının *baştina* (haraçlı baştina) olduğu tahmin edilmektedir. Kayıtlara yansıyan satışların büyük bir bölümü bu çiftliklerdi ve *baştina* olmaları dolayısıyla da rahatlıkla alım satımları yapılıyordu. Çünkü *baştinalara* şahsi mülkiyet hakkı tanınmıştı. Bunlar, oldukça geniş arazi üzerine kurulu ve içinde genelde bir de çiftlik evinin bulunduğu geniş arazilerdi. 1697 yılında Papaz Michalis, Neamoni Manastırı yakınındaki çiftlik evini ve tüm çiftlik arazisini satmak için alıcı olan Georgis oğlu Leon/s Troulakis ve oğlu Kostas Troulakis ile birlikte Noterin evinde toplanmışlardı. Anlaşmaya göre Papas Michalis 7 (yedi) *asilania* karşılığında, üzerinde artık hiçbir hak iddia etmeyecek şekilde gayrimenkulünü baba-oğula satmış, ücretini anında peşin olarak almıştı⁵²¹. Açıkçası ödenen fiyat bir çiftlik için çok yüksek olmasa da ortalamamın altında da değildi. Örneğin 1706 yılında Kiriakos oğlu Georgis Kritakis, *ypostatiko* arazisini Michalis oğlu Gianî'ye 19 *asilania* ve 10 *timinia* karşılığında satmıştı⁵²².

Esasen *ypostatiko* niteliğindeki çok büyük araziler genelde aile içinde kalırdı. Bunu büyük arazilerin satış kayıtlarında açıkça görebilmekteyiz. Örneğin 85 *asilania* gibi büyük bir meblağa satılan *ypostatiko* bu kez aile bireylerine satılmıştı⁵²³. Daha önce de vurgulandığı gibi toprağın parçalanmaması ve el değiştirmemesi için geleneksel olarak aile içinde kalmasına özen gösterilirdi. Zaten Kalamoti köyündeki arazi satışlarında büyük arazilerin ya kiliseye bağışlandığı ya da aile bireylerine miras yoluyla devredildiği görülmüştür. Aile bireyleri içinde el değiştiren toprak her zaman miras yolu ile aktarılmazdı. Kimi zaman da satın almak suretiyle aile bireyleri arasında el değiştirirdi. Yukarıda bahsedilen 85 *asilaniaya* satılan arazi, 1707 yılında müteveffa Papazın oğlu Gianis Kalevgenos'a ait, Angouri mevkiindeki çiftlik arazisi (*ypostatiko*) idi ve

---

⁵²¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17r, 24.04.1697

⁵²² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 45r, 13.11.1706

⁵²³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 51r, 15.02.1707

araziyi çocukları Kosta ve Michali'ye satmıştı⁵²⁴. İki kardeş bundan sonra buradaki ziraatı devam ettirecekti. Böylece toprak, aile sınırları dışına çıkmamış oluyordu. 85 *asilaniaya* satılan çiftlik fiyatından da anlaşılacağı üzere oldukça büyüktü. Elbette ki fiyat üzerinden arazinin boyutu ile ilgili tahminlerde bulunmak doğru olmaz. Ayrıca arazinin yeri ve verimi fiyatını etkilerdi. Ancak Gianis, bir gün önce aynı yerdeki bir başka arazisini 40 *asilaniaya* satmıştı⁵²⁵. Aynı mevkiideki iki arazi üzerinden yapılan fiyat karşılaştırması, satılan arazilerin büyüklükleri hakkında fikir verebilmektedir. Gianni'nin çocuklarına sattığı arazi diğerinin en az iki katı büyüklüğünde idi.

Geniş arazilerin aile içinde kalmasına özen gösterilmesi, aile içi satışların sadece büyük topraklar için geçerli olduğu anlamına gelmez. Daha küçük araziler için de aile bireyleri arasında alım satım yapılırdı. 1708 yılında müteveffa Leos oğlu Georgis Kinigos, oğlu Michali'ye evinin, bağının ve tarlalarının bir kısmını satmıştı. Bunlar içinde *ypostatiko* da vardı. Bütün bunları 17 ½ *asilaniaya* satmıştı⁵²⁶. Böylece mülkiyetindeki çiftliğini bir yabancı ile değil oğlu ile paylaşmış olacaktı ve burayı onunla birlikte işletecekti. Satışlar, arazi küçük veya büyük olsun çoğunlukla aile içinde kalır ve genelde de çocuklara satılırdı.

Kasdagli'nin belirttiği gibi geleneksel olarak mülkün el değişimi için öncelikli olarak aile bireyleri ve akrabalar, sonrasında komşular tercih edilirdi. Buna göre geleneksel düzenlemelerin yaptırım gücü nedeniyle toprak öncelikli olarak akrabalar arasında el değiştirirdi. Bu da olmazsa en azından sınır komşusuna satılarak toprağın parçalanmasının önüne geçilmeye çalışılırdı.⁵²⁷ Zaten geleneksel düzenlemelere göre toprak aile sınırları dışına çıktığında, rüçhan hakkı komşunun olurdu. Bu uygulama sadece Rumlara has bir uygulama değildi, Osmanlı'da da genel eğilim toprağın aile içinde kalması yönünde idi.

---

⁵²⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 51r, 15.02.1707

⁵²⁵ Bir gün önce aynı yerdeki arazisinin bir bölümünü Gianis Galatoulas Amiris ve eşine 40 *asilaniaya* satmıştı. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 50v, 14.02.1707

⁵²⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 67r-67v, 22.02.1708

⁵²⁷ Kasdagli (1998: 216)

Geleneksel Osmanlı sisteminde toprağın el değişiminde oğullara, ardından kardeşlere öncelik tanınırdı.

Sakız'daki kayıtlarda da satışlar aile içinde değilse, sınır komşuları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 1707 yılında Gianis Koumelas tarlalarını sınır komşusu Georgi Mentoni'ye satmıştı. 8 *asilania* karşılığında satın alınan bu tarlaların bir tarafı Sideros Harkomatas, bir tarafı Marina oğlu Michalis, diğer tarafları ise "alıcı" yani Georgis Mentonis ile sınırdı⁵²⁸. Aynı yıl Lios Galatoulas ve kardeşi Kostas tarlasını 15 *asilania* ve 6 *paradese* toprak komşuları Papa Antoni Megalitero'ya satmışlardı⁵²⁹. Geleneksel toprak sisteminde komşuya öncelik tanınması toprağın parçalanmasının önüne geçtiği gibi toprak sahibi için de avantaj sağlamaktaydı. Ziraat ederken tarlaların birbirine yakın ve hatta sınır olması, ekim, biçim, hasat gibi her evrede tüm işleri nispeten kolaylaştırırdı. Ayrıca çok parçalı ve birbirinden mesafeli arazilerde tarım yapmaktansa tek parça veyahut da birbirine sınır araziler üzerinde tarım yapmak daha tercih edilir bir durumdu. Özellikle *dachtıla* gibi küçük miktarlar çoğunlukla sınırındaki toprak sahibi tarafından belki de onun talebiyle satılırdı. Örneğin, müteveffa Kostas oğlu Alithinos ve çocuklarının ortak mülkiyetinde olan Voulenti mevkiindeki tarlanın 56 *dachtılası* sınır komşusu Panteli Mentoni'nin eşi Kiriaki tarafından 12 *asilania* ve 4 timin karşılığında satın alınmıştı. Satın alınan bu toprak, Kiriaki'nin diğer tarlası ile satıcıların tarlası arasında sınırdı⁵³⁰. Zaten aksi halde 56 *dachtıla* boyutunda bir toprak parçasının ziraata uygun olması mümkün değildi ve satışa uygun olmazdı.

Fakat, bunun istisnaları da yok değildi. Aile arazisinin, ne aile içinden birine ne de komşuya satıldığı olurdu. Buna göre, özellikle miras arazilerinin parçalanmaması konusundaki gelenek zaman zaman bozuluyordu. Sakız şehri sâkinlerinden beş kardeş; Kokola, Yorgi, Anton, Pandeli ve küçük kardeşleri Mike, babalarından miras kaldığı tahmin edilen bir adet bağı Ali Çelebi'ye

⁵²⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 50r, 02.02.1707

⁵²⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 49r, 21.01.1707

⁵³⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 75r, 22.01.1709

satmışlardı. Böylece ufak bir arazi dahi olsa babadan kalma toprak bir başkasına hem de bir müslümana geçmişti⁵³¹.

3.4.1.2. Takas

Özellikle Sınır komşuları arasında çok sık görünen bir diğer alışveriş türü de takas usulü idi. Rumların “antalagi” dediği, bilinen en eski alışveriş yöntemi olan takas, toprağın el değişiminde alım-satımın yanı sıra rastlanan diğer bir yöntemdi. Her iki tarafın zarar görmeyeceği bir şekilde birbirine denk toprakların takas vesilesiyle el değiştirdiği görülmektedir. Genellikle toprak komşuları arasında tercih edilen bu yöntemde önemli olan her iki tarafın eşit değerde değiş tokuş yapmasıydı. 1707 yılı başında Kalamoti sakinlerinden Kostas Galatoulas Amiris ile Kostas Kinigos Tripolios, Komisi mevkiindeki arazilerini takas etmişlerdi. İki arazi aynı bölgede ve üçer *orgies* büyüklüğünde ve de ağaçlık idi⁵³². Araziler her açıdan aynı değerdeydi. Dolayısıyla aralarında daha başka bir alacak verecek olmadan eşit şekilde anlaşmışlardı. Aynı yerdeki ve aynı büyüklükteki araziler için bir sorun yoktu. Zaten takas edilen tarlaların sınırları incelendiğinde değiş tokuş yapan kişilerin birbirlerine sınır komşusu olduğu gözlenmiştir. Örneğin yukarıda bahsedilen takasta Kosta Tripolio'nun Kosta Amiri'ye verdiği tarlanın bir tarafından dere geçiyor diğer tarafları da tamamen Kosta Amiri'nin arazileri ile sınırdı. Aynı şekilde Amiri'nin Tripoli'ye verdiği arazinin bir tarafı onun (Tripoli'nin) arazisi ile sınırdı. Dolayısıyla bu değişim ile her iki taraf kendi tarlalarının bitişindeki tarlaları takas ederek kendilerine pek çok konuda kolaylık sağlamış oluyorlardı.

Esasen takas konusu ince hesaplar gerektiren, üzerinde uzlaşılması güç bir konu idi. Bu nedenle taraflar kendi aralarında iyice anlaştıktan sonra notere giderdi. Ayrıca konunun uzmanlarına muhakkak danışılırdı. Takas edilen topraklarsa, mevki, konumları ve miktarları açısından denk düşmeliydi. Değilse değeri daha düşük olana farkı oranında ödeme yapılırdı. Örneğin Dafnonas

⁵³¹ Sakız adası İlam Defter [1660-1661]: 69b (t.y)

⁵³² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 49v, 26.01.1707

köyünden Yani kızı Yerasina ve kızı Kali (Mihal kızı Kali), köyün Alonya mevziindeki üzeri meyve ağaçları ile dolu, altı kulaç ve beş parmak büyüklüğündeki tarlayı aynı köyden Yani oğlu Monyo (Moni)'nun, köyün İspilo mevziindeki (aynı şekilde üzeri meyve ağaçlarıyla dolu) üç kulaç tarlasıyla takas etmişlerdi. Yerasina ve kızının tarlası, Moni'den aldıklarının iki katı idi. Bu nedenle Moni onlara ayrıca 45 kuruş ödemişti. Yukarıdaki takaslarda olduğu gibi bu takas da iki sınır komşusu arasında gerçekleşmişti; Yerasina ve kızının verdiği tarla Moni'nin mülkünde olan bir başka tarla ile sınırdı.⁵³³ Fark ödemesinin “tavuk” ile yapıldığı akrabalar arası bir takas ilgi çekmektedir. Papas Michalis Kinigos ile Michalis Kinigos ve ve kardeşi Gianis⁵³⁴ arazi değişimi yapmak üzere anlaşmışlardı. Buna göre Papas Michalis, iki kardeşe tarlalarına sınır olan iki buçuk *orgies* büyüklüğündeki toprağı vermiş karşılığında ise bir tarafı yola bakan ev arazisi almıştı. Ancak bu kez iki arazi daha önceki örnekte olduğu gibi aynı değerde değildi. Bu nedenle aradaki farkı tamamlamak için Papas Michalis, kardeşlere ayrıca bir tavuk ve bir zoulota veriyordu⁵³⁵.

Takas işleminin borca mukabil gerçekleştiği de olurdu. Sakız şehrinde yaşayan Yani oğlu Dimitri, Andon kızı Ergendo ile eşi Frençesko oğlu Nikola'ya olan 4000 akça borcunun 3785 akçası karşılığı olarak varoшта bulunan ve alacaklı çiftin tarlası ile sınır olan meyve ağaçlarının olduğu dört kulaç bahçesini vermişti. Bahçenin tüm mülkiyeti adı geçen çiftte geçmişti⁵³⁶.

3.4.1.3. Diğer Satış İşlemleri

Satış veya takasta, her iki alışverişte de en çok konu olan gayrimenkuller tarlalardı. Bunun haricinde bağ, bahçe veya ev gibi diğer gayrimenkullerin satışına da rastlanmaktadır. Ancak bu satışlar, tarlalarla kıyaslayınca epey düşük bir orandaydı. Bağ, bahçe satışında da tıpkı tarlalarda olduğu gibi yüzölçümü verilmemektedir. Bu konuda elimizdeki örnekler çok az sayıda ise de

⁵³³ Sakız adası Kadı İlamı (t.y: 112b). Ayrıca, Harko (Makro) köyünden Liko oğlu Nikola ve eşi İrini'nin aynı köyden Nikola ile başabaş takas ettikleri arazilerden Nikola ve eşinin Nikola'ya verdiği arazi, aynı kişinin bir başka arazisi ile sınırdı. Sakız adası Kadı İlamı (t.y: 31b).

⁵³⁴ İki kardeşin Papas Michalis Kinigos ile nasıl bir akrabalık bağı olduğu bilinmiyor.

⁵³⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 75v, 21.03.1709

⁵³⁶ Sakız adası Kadı İlamı :189a (18.11.1660).

var olan kayıtlar yüzölçümlerine dair bilgi vermemektedir. Tarlaların satışında *dachtilo* gibi küçük ebatların miktarının belirtildiğini söylemiştik. Oysa bahçelerde bu denli küçük miktarlarda da ebat belirtilmezdi. Örneğin müteveffa Nikola oğlu Ksenos Samatianos, Nikola oğlu Michali'ye Vouleri mevkiindeki bahçesini 20 *timiniye* satmıştı⁵³⁷. Oldukça düşük bir değerinde satılan bahçe belli ki çok küçüktü ancak yine de boyutu ya da kaç ağaçtan ibaret olduğu kaydedilmemişti.

Kadı kayıtları arasındaki bağ bahçe satışlarının kimisinde ebat belirtilmişti. Örneğin Timyana köyü sâkinlerinden birinin⁵³⁸ Nikola kızı Maria'ya sattığı bağın dört buçuk kulaç olduğu kayıtlara geçmişti. Üzerinde çok sayıda meyve ağacının olduğu bağ ve tarla, 101 riyali kuruş ve 20 akçaya satılmıştı⁵³⁹. Fakat satışların hepsinde ebat belirtilmiyordu. Sakızlı Kostandi oğlu Zorzo (Georgos)'nun Yani oğlu Mike'ye (Michalis) 100 riyali kuruşa sattığı, üzerinde çok sayıda meyve ağacının ve bir de su kuyusunun bulunduğu bağın büyüklüğü belirtilmemiş "*bir kıt'a mülk-i bâğ*" şeklinde kaydedilmişti⁵⁴⁰.

Bunun dışında alım satım konu olan diğer bir gayrimenkul de evlerdi. *Ypostatiko* satışlarında çiftk evlerinin satışı da çiftlikle beraber olurdu. Bunun haricinde köylünün oturduğu evi satışına dair kayıtlar da mevcuttu. Protospartis oğlu Monis Kontaratos evini 13 *asilaniaya* Mastro oğlu Kopsi'ye satmıştı. Ev iki katlı, bakımlı, avlusu ve bahçesi olan yol kenarında bir evdi⁵⁴¹. Satılan evleri inceleyecek olursak köy evleri olmasına rağmen büyük ve bakımlı oldukları anlaşılmaktadır. Georgis Kinigos'un da oğlu Michali'ye sattığı ev iki katlı, alt kat girişi yüksek, bahçe kapısı olan, üst kat büyük ve ferah olan kullanışlı bir evdi⁵⁴². Ev satışında da tıpkı arazi satışlarında olduğu gibi evin komşuları tek tek yazılmak suretiyle sınırları belirlenirdi. Örneğin müteveffa Papas Leos oğlu Georgi Kinigo'nun, müteveffa Monis oğlu Michali Varvataki'ye sattığı evin

⁵³⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 80v, 11.10.1709

⁵³⁸ İsmi yazılmamıştır. "Medîne-i Sâkız Kazâsı muzâfâtından Dimyân nâm karye sükkânından fülân bin filân nâm zimmî..." Sakız adası İlam Defteri [1660-1661]: 107a, (t.y).

⁵³⁹ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 107a (t.y)

⁵⁴⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 105b (t.y)

⁵⁴¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 54v, 08.06.1707

⁵⁴² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 67r-67v, 22.02.1708

komşuları Sideros Klitas, Nikolis Likakis ve sideros Melisinos idi. Bir tarafından da yol geçiyordu⁵⁴³. Evler genelde iki ailenin rahatlıkla yaşayabileceği büyüklükteydi. Georgi'nin Michali'ye sattığı ev, her katta birer ailenin yaşayabileceği büyük bir evdi. Ayrıca evin bakımı yapılmış, yenilenmişti⁵⁴⁴.

Şehir merkezindeki evlerin değeri fazlaydı. *Aplotarya*'da satılan iki katlı bir ev 200 riyali kuruş gibi oldukça yüksek bir fiyattan satılmıştı. *Aplotarya* çarşı, pazarın bulunduğu şehir merkezindeydi. Sakız şehri sâkinlerinden iki kızkardeşe ait bu ev, “*iki bâb fevkânî ve iki bâb tahtânî*” yani altta iki üstte iki odadan oluşan iki katlı büyük bir evdi. Fiyatın bu kadar yüksek olmasının nedeni büyüklüğünden ziyade şehir en işlek yerinde olmasından kaynaklanıyor olmalıydı⁵⁴⁵.

Esasen Sakız adası büyük, görkemli, mimari açıdan döneminin çok ötesinde bir gösterişe sahip evleri ile ünlü idi. Özellikle Kampos'taki Ceneviz soylularının taş binaları, bugün hala eski görkemini korumaktadır. Ancak onun dışındaki köy evleri de küçümsenecek cinsten değildi. 24 damlasakızı köylerinden Mesta, Pirgi, Olympoi, Kalamoti, Vessa, Patrika, Vouno, Elata, Koini, Ayios Giorgis Sikousis 1881deki büyük depremden zarar görmeyerek yapılarını korumuştular.

Ortaçağ boyunca Ege'yi talan eden akıncı ve korsan saldırılarına karşı yerleşim, denizden gelen saldırılara karşı korunaklı bir yapıdaydı. Evler, merkeze inşa edilen kulenin etrafında ve sığınaklı bir şekilde inşa edilmişlerdi. Varoşda kalan evler, başlangıçta kapısız ve penceresizdi ve savunma duvarı, kule ve mazgallar ile çevrilmişti. Yerleşim yerine giriş büyük ve güçlü bir ya da iki kapı ile mümkündü.

Kalamoti'deki evler de adanın diğer yerlerindeki gibi büyük evlerdendi. Evler, giriş ve üst kattan oluşmak üzere çift katlı, yarı silindirik tavanla kaplı, taş binalardı.. Alt kat hayvanlar için ahır, zirai ürünleri için de depo olarak kullanılırdı. Üst katta bir büyük orta salon etrafına dizilmiş aydınlık ve ferah

⁵⁴³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706

⁵⁴⁴ Georgi Michali'ye evden ayrı olarak bir de tarla satmıştı GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 43r-43v, 25.03.1706

⁵⁴⁵ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 138b (25.12.1659)

odalardan oluşmaktaydı. Bu evlerin en önemli özellikleri yazın serin kışın ise sıcacık olmaları idi. Mutlaka bahçesi veya en azından avlusu olurdu.

İncelediğimiz noter kodekslerinde hiç rastlamamamıza rağmen ilam defterinde rastladığımız farklı bir alışveriş de iş ortaklığı idi. Sakız şehri sâkinlerinden Yani oğlu Mihal ile Yorgi oğlu Dimitri şarap ticaretinde ortak olarak çalışıyorlardı. Ortaklıklarda kimi zaman iki taraf da sermaye koyar, kimi zaman da bir taraf sermayeyi verirken diğer taraf işi yürütürdü. Bu ortaklıkta Mihalıs, 60 kuruş Dimitri ise 30 kuruş koyarak işe başlamışlardı. Bunlar İpsara ve yakın adalardaki gayrimüslim tüketiciye şarap satıyordu. Fakat Michalis, son işinde şarapları kayığa yükleyip yola çıkmıştı ki İpsara iskelesinde saldırıya uğramış ve elindeki şaraplar yağmalanmıştı. Bu talihsizlik üzerine Dimitri sermaye olarak koyduğu 30 kuruşu geri isteyince Michalis, çareyi kadıya başvurmakta bulmuştu. Kadı onu haklı bulup bu parayı ödemesinden kurtarmıştı⁵⁴⁶.

Alışveriş veya ortaklıklar sadece taşınmazlar üzerine değildi. Taşınır mallarla ilgili de alışveriş yapılırdı. Örneğin 1704 yılı Ocak ayında kayıtlara geçmiş bir alışveriş ve ortaklık, büyükbaş hayvanlar üzerine idi. Noter ve şahitler huzurunda satın alınan bir katır için yapılan ortaklık da yine noter ve şahitler huzurunda kayıtlara geçmiştir. Köy sakinlerinden Michalis Kazas 16 *asilania* bedelinde bir katır satın almıştı. Bu hayvanı müteveffa Leos oğlu Georgi Kinigo'ya beslemesi ve eğitmesi için veriyordu. Aralarındaki anlaşmaya göre Michalis katırı satın alacak, Georgis ise bakımı ve eğitimi ile ilgilenecekti. Ne zaman satmak isterlerse Michalis, satılan bedelden 16 *asilaniayı* alacak ve bu bedelin üzerindeki fiyat farkı ikiye bölünerek her iki taraf eşit şekilde pay edecekti. Şayet bu konuda zarar ederlerse zarar da ikisine eşit pay edilecekti⁵⁴⁷.

Noter kayıtlarındaki alım satım ve takas işlemlerinde ücret çoğunlukla sözleşmenin hazırlandığı sırada noter huzurunda teslim edilir ve bu da kayıtlara geçerdi. Ayrıca satılan veya takas edilen toprağın sınırları yanından yol, nehir vs geçiyorsa belirtilir ve ayrıntılı bir şekilde tüm sınır komşularıyla beraber teker

⁵⁴⁶ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 78b (t.y)

⁵⁴⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 33v, 30.01.1704

teker yazılırdı. Ayrıca bahsedilen arazi üzerinde kuyu, ağaç vs var ise bu da mutlaka kaydedilirdi. Örneğin Georgi Kritaki'nin Michalis oğlu Giani'ye sattığı arazisinin, Likos oğlu Diakos, Marina oğlu Diakos ve yol ile sınır olduğu ve arazisi üzerinde bir kuyu ile ağaçlar olduğu⁵⁴⁸ belirtilmişti. Toprak satışlarında alım satıma tâbi arazinin o yıl ödeyeceği haraç, alıcı ve satıcı tarafından ortak olarak ödenirdi⁵⁴⁹.

Satış işlemlerinde pek rastlanmamasına rağmen Papas Michalis ile Leon Troulakis ve oğlu arasındaki bu satışta her iki tarafın akıl ve beden sağlığının yerinde olduğu belirtilmişti. Genelde miras bırakımı işlemlerinde rastlanan bu ayrıntı ilk kez bir satış işleminde karşımıza çıkmıştır⁵⁵⁰. Bunda satışın baba-oğul arasında gerçekleşiyor olmasının bir rolü olabilirdi.

İncelediğimiz kodeksin satış işlemlerinde pek rastlanmayan diğer bir durum da vekil tayini veya vekâletname yoluyla satışların gerçekleştirilmesi yolu idi. Noter'de yapılan işlemlerden birinin de vekâletname verme olduğunu biliyoruz. Ancak incelediğimiz kodekste vekil aracılığıyla herhangi bir satış bulunmamıştır. Ayrıca vekâletname örneğine de rastlanmamıştır. İncelediğimiz diğer kodekslerde kişilerin noter huzurunda bulunmadığı durumlarda vekil aracılığıyla işlem gördükleri veyahut da vekâletname çıkartmak için notere gittikleri bilinmektedir. Örneğin 1689 yılına ait başka bir kodekste Sakız'da yaşayan Sofia Mantiloutzas,'ın Mikonos'taki gayrimenkulunu satması için Stathi kızı Maria'dan olma Giani'ye vekâletname çıkartmak için notere gittiğini görüyoruz⁵⁵¹.

O dönemde Mikonos Venedik işgali altındaydı ve Sofia, işgal koşulları veya kendi güvenliği nedeniyle Mikonos'a gitmemiş, Sakız'daki noterden aldığı bir vekâletname ile Gianis aracılığıyla satış işlemlerini yürütmek istemiştir. Giani'nin noter huzurunda olmayışının kayıtlara özellikle geçmiş olması adı geçen kişinin Mikonos sakinlerinden olduğunu akıllara getirmektedir. Zira Venedik işgali

⁵⁴⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 45r, 13.11.1706

⁵⁴⁹ Bu konuda Naksos adası ile ilgili çalışması için bkz. Δημήτρης Δημητρόπουλος, (2003a: 214).

⁵⁵⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17r, 24.04.1697

⁵⁵¹ GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 147, Eggr. 02.09.1689

nedeniyle adalar arası seyahat kısıtlı veya güvenlik açısından tehlikeli olabilirdi. Bu nedenle vekil tayini ihtiyacı düşünülmüş olabilir. O dönemde Sofia'nın bu işlemi kendi irade ve bizzat teşebbüsü ile gerçekleştirmesi için başka bir engel yoktu. Nitekim noter kayıtları açıkça göstermektedir ki kadınlar, bu tür işlemlerini vekile ihtiyaç duymadan bizzat kendileri takip edebilmekteydi.

İncelediğimiz noter kodekslerinde Müslümanlarla ilgili kayıtlar bulunmamaktadır. Oysa İlam Defteri kayıtlarının büyük bir kısmı Müslümanlarla ilgili davalardı. Buralardaki satışlarda, Müslüman-gayrimüslim karma davalara sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle satış işlemlerinde bu konuda çok sayıda örnek mevcuttur. Örneğin Sakız şehrinde yaşayan Muhammed Çavuş oğlu Bayram Çelebi, Karyecola oğlu Nikola ve eşi Maru'ya ait bir parça tarlayı 100 riyali kuruşa bu çiftten satın almıştı⁵⁵².

3.4.2. Ekonomik Dinamizmin Unutulmuş Unsuru: “Kadın”

İncelediğimiz dönemde Sakız'da kadınların ekonomik hayata katkılarını açıklayabilecek literatür sınırlıdır. Bu nedenle kadınların bu alandaki yeri ve etkisi çok iyi bilinmiyor. Ancak incelediğimiz kaynaklarda bu konuda zengin bir veri envanteri olduğu söylenebilir. O dönemde, evli bir kadının kocası dururken kendisinin mülkiyet idaresini eline alması, alım satım yapması o dönem şartlarında çok olağan değildi ancak imkânsız da değildi. Noter'deki alım satım kayıtlarından kadınların bu konudaki katılım ve etkinliğine dair bilgiler almak mümkündür. Osmanlı'da dul kadınların hane reisi sayıldığı, vergi mükellefi olduğu hatta ticaretle bile uğraştığı bilinir. Elimizdeki kodeks kayıtlarında da dul kadınların ekonomik yetkinliği konusunda pek çok örnek mevcuttur. Dafnona'dan müteveffa Monis Varvatakis ölünce onun mal varlığı ve tarlaların bakımı ile karısı Maria ilgileniyordu. Dolayısıyla bu malların satışı da yine onun sorumluluğundaydı. Maria, büyük bir çiftlik arazisini 50 *asilaniya* satmıştı. Parasını da peşin olarak almıştı. İyi bir bedele satılan çiftlikte iki katlı bir de ev bulunuyordu⁵⁵³. Satış sözleşmesi için notere gitmişti. Kadınların, bu işler için

⁵⁵² Sakız İlam Defteri, [1660-1661]: 12b (t.y)

⁵⁵³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 55v, 03.08.1707

çoğunlukla vekil kullandığı bilinir ancak Sakız'da (Kalamoti'de) kadınların bu konuda bir sınırlılığı yoktu ve Maria kendi işleri için notere bizzat gitmeyi tercih etmişti.

Bir sonraki yıl daha küçük bir arazi satışında, yine dul bir kadının kayıtlarına rastlanmıştı. müteveffa Giani Klita'nın eşi Kali, Tzoumpari mevkiindeki iki *orgies* büyüklüğünde ve üzerinde ağaçlar olan arazisini aynı köyden Georgi Damala'ya 15 *asilania* karşılığında satmıştı⁵⁵⁴. Kocasını ölen kadın alım satım işleriyle bizzat kendi ilgilenmek zorunda idi. Bu nedenle dul olup bu işlerle ilgilenen pek çok kadın vardı.

Dul kadınların, alım satımın her iki tarafında yer aldığı görülmektedir. Esasen satış işlemleri, kadının tek başına araziye işlemeye gücü yetmediği durumlarda elden çıkarmak istemesi sonucu gerçekleşirdi. Ancak kodeksteki kayıtlar bize, kadının sadece satıcı olarak var olan malını elden çıkaran taraf olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda alıcı olarak satıştaki araziye talip olabilmekteydi. Böylece kendi iradesi ile üretimin içinde bizzat yer alıyordu. 1708 Nisan'ında müteveffa Michali Vestarchi'nin eşi Marou, Papa Nikola Chrisoloura'dan oğlu Nikola ile ortak olarak Mise Antrio mevkiinden Marou'nun bakım ve sorumluluğunda olan sakız ağacının bitişiğindeki 18 *dachtila* büyüklüğündeki toprağı satın almıştı. Bunun için 20 timiniayı peşin ödemişti⁵⁵⁵. Her ne kadar satın alınan miktar pek iddialı değilse de Marou'nun bakımını üstlendiği sakız ağaçları haricinde, yeni ağaçlar almak istemesi açısından önem arz etmektedir.

Bunlardan çok farklı olarak; kocası ile ortak olarak alım satım yapan kadınlar daha ilgi çekicidir. Örneğin 1707 Şubatında Gianis Galatoulas Amiris ve eşi ortaklaşa satın almış oldukları arazinin satış sözleşmesi için noterdelendi. Galatoulas ve eşi Kiriaki, müteveffa Papazın oğlu Giani Kalevgeno'nun Angouri mevkiindeki arazisini satın almışlardı. Kayıtlardan anlaşılıyor ki bu Kiriaki'nin ilk arazisi değildi. Çünkü satın aldığı arazi, onun kocası ile ortak arazilerinden bir

⁵⁵⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 65r, 30.01.1708

⁵⁵⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 69v, 25.04.1708

diğeriyle sınırdı⁵⁵⁶. Dolayısıyla Kiriaki'nin kocası ile ortak birden fazla arazisi olduğu anlaşılıyor. Ayrıca sözleşmede bahsi geçen arazi de öyle ufak bir arazi değil çiftlik niteliğindeki *ypostatiko* idi. İçinde bağ evi var mıydı belirtilmemiş ama olsa muhtemelen belirtilirdi. Çift, satın aldıkları araziye 40 *asilania* ödemişti. Her ne kadar arazinin ebatları belirtilmemişse de ödenen miktar, arazinin büyüklüğünü gösteriyordu.

Bütün bunların dışında kadınların eşleri sağ olduğu halde tek başına alım satım yaptığı da görülmektedir. Michali Rali'nin eşi Marou, Langada mevkiindeki tarlasını Kosta Mastrouklaki'ye 3 *asilaniaya* satmıştı⁵⁵⁷. Arazinin küçük bir toprak olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ilam kayıtlarına geçmiş örnekler de mevcuttur. Sakız şehrinden yaşayan Yani ve kız kardeşleri Marou ve Âgori (Angero)'nun satmak istedikleri -muhtemelen babalarından miras kalan-birbirine bitişik iki parça araziye Zani (Yani) kızı Despino (Despina) talip olmuştu. Kadı huzurunda 100 riyali kuruş ödeyerek bu araziye satın almıştı⁵⁵⁸. Bu işlem için noter yerine kadıya gelmiş olmaları düşündürücüdür. Son iki örnekte dikkat çeken diğer bir unsur da kadınların bizzat ve vekile ihtiyaç duymadan arazilerini satıyor ya da arazi satın alıyor oluşlarıydı.

Giani Katakalo'nun eşi Marou'nun noterde gerçekleştirdiği bir satış işlemi daha da dikkat çekiciydi. Marou, kendisine ait *ypostatikosunu* yani çiftlik arazisini satmış parasını almış ve bunun tasdiki için de notere gitmişti. Buraya kadar ki kısımda alışılmadık bir durum bulunmamaktadır. Kadınların hak sahibi olarak pek çok konuda nerdeyse bugünkü kadar "serbest" olduklarına dair pek çok örnek inceledik. Ancak bu kez daha sıra dışı örnekle karşı karşıyayız. Marou'nun satış sözleşmesi incelendiğinde alıcının Marou'nun eşi olduğu anlaşılmıştır. Marou Angelos'daki çiftliğini ve bağını 40 *asilania* karşılığında kocası Giani Katakalo'ya satmıştı⁵⁵⁹. Daha önce çocukları ile ebeveynleri arasındaki satışları incelemiştik fakat karı-koca arasındaki satış onlardan ayrı

⁵⁵⁶ Arazinin sınırları; Papas Ioannis Melisinos, Michalis Geortantakis ile sınır diğer taraflar ise çiftin diğer tarlaları ile sınırdı. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 50v, 14.02.1707

⁵⁵⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 77r, 23.04.1709

⁵⁵⁸ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 119a (t.y)

⁵⁵⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 97r, 18.10.1710

tutulmalıdır. Zira karı-kocanın aynı hanenin mensubu olarak gelir-gider ortaklığına sahip olduğu bilinir. Dolayısıyla aralarında satışı veya satış sözleşmesini gerektiren bir durum olmadığı zannedilir. Kaldı ki bu dönemde karı-kocanın kendi gayrimenkulleri üzerindeki tasarruflarını bireysel tutup, ortak bir aile bütçesi oluşturmadıklarını söylemek yanlış olur. Diğer bir deyişle Marou'nun çiftliğinin ve bağının gelirlerini eşiyile paylaşmadığı düşünülemez. Hatta vergilendirme hane bazında olduğundan ve hane reisi de erkek olduğundan bu gayrimenkullerin vergi mükellefi kocası olmalıydı. Kaldı ki gelir vergisi niteliğindeki *tasarı* kayıtlarında vergi mükellefi olarak Gianis Katalos geçmekteydi Marou adına bir mükellefiyetle karşılaşılmamıştır. Buradaki satış, hanenin gelir-gider ortaklığına gölge düşüren bir olaydan ziyade hane içinde hak sahibi değişiminin gerçekleştiği bir olaydı. Satış ile tüm haklar Giani'ye geçiyordu ve bu durum, muhtemelen vergilendirme gibi pek çok resmi prosedürde kolaylık sağlaması açısından tercih edilmişti. Bu kayıt, elbette ki kadının mülkiyet üzerindeki hak ve yetkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Karı koca arasındaki alım satım, kadınların hak sahibi olmaları veya şahsi gayrimenkulleri üzerindeki iradelerini veyahut da tasarruf haklarının gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra karı-kocanın kişisel mülkiyetler üzerindeki hak ayrımını da ortaya koymaktadır. Kadınların eşlerinin adı ile çağrıldığı bir dönemde (Giani Katalo'nun eşi Marou diye çağrılmaktaydı) kendi şahsi mülkünü eşine değeri karşılığında satabiliyor olması dönemin şartları göz önüne alındığında dikkat çekici bir uygulama idi.

Kendi aralarında veya cemaat mahkemelerinde çözülemeyen davaların Kadı mahkemelerine taşındığı bilinmektedir. Buna bir örnek de iki kadın arasında yaşanan ihtilaf olmuştur. 1659 yılı Kasım ayında Kalamoti köyü sâkinlerinden Yani kızı Maru, Sakız şehrinde yaşayan Nikola kızı İrini hakkında şikâyetçi olmuştu. Maru, İrini'nin kayın validesi Kali'nin sağlığında Kalamoti'deki arazisini tasarruf etmek için kendisine verdiği icazete dayanarak ziraat etmeye devam ediyordu. Fakat İrini, tarlanın Maru tarafından tasarruf edildiği konusunda şüpheleri vardı ve bu nedenle de kadıya gitmişti. Bunun üzerine Kalamoti köyünden Mihal oğlu Papa Yani ile Yorgi oğlu Mihal'in görüşüne başvurulmuş

ve onların da şahitliğiyle Maru'nun 15 yıldan beri bu tarlayı onun tasarruf ettiği açıklığa kavuşmuştu⁵⁶⁰.

3.4.3. Kalamoti'deki Başka Köylerden Olan Çiftçiler

Kalamotili olmayıp ancak tarım arazileri burada olan çiftçiler vardı. Kalamoti'deki her türlü alışveriş işlemi buranın noterine kaydedilirdi. Başka köyden gelip veya oradan alışveriş yapan kişiler de satış yapılan bölgenin noterine giderdi.. Örneğin 1706 yılı Mart ayında Armolia köyü sakinlerinden Kostas Mavrokalos, Kalamoti'deki arazisinin satışı için gelmişti. Kostas küçük bir toprağını Mastronikoli ve arazi komşusu Mihali Rali'ye $\frac{1}{2}$ *asilania* karşılığında satmak için Kalamoti noterine gelmişti. Kostas Mavrokalos, başka bir köy sâkini olmasına karşın işlediği toprağı Kalamoti'de idi. Sattığı toprağının haricinde burada hala ekip biçtiği tarlası bulunmaya devam ediyordu⁵⁶¹.

Köy sakinlerinin başka köylerde arazisi bulunabiliyordu ve buna bir engel yoktu. Bu kişi cemaat vergileri açısından yaşadığı köye tabi idi. 1708 yılında yapılan satış sözleşmesinde buna güzel bir örnek vardı. Patrika sakinlerinden Nikolis Pezevgenakis'in Kalamoti'de küçük bir çiftliği vardı. Stamalia (Kalamoti) mevkiindeki çiftliğini (*ypostatikos*) satışı için Kalamoti'ye gelmişti. Çiftliğini Kalamoti'li Papas Michalisiderakis oğlu Sidero'ya 6 *asilania*'ya satmıştı. Papa Michalisiderakis oğlu sideros, Papas Michalis Mavrikakis, Papas Stamatis Pagiadiso ve Michalis Stratis ile birlikte onun sınır komşusu idi⁵⁶². Patrika'dan Nikolis Pezevgenakis, Kalamotinin vergi listelerinde yoktu. Dolayısıyla onun kendi köyünde ve cemaatinde vergiye tabi olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar arazisi burada olsa da vergiyi mensubu olduğu cemaate, cemaat liderine ödüyordu.

Sadece başka köy sâkinleri değil, ada dışında ikamet ettiği halde adada toprak sahibi olan kişiler vardı. Yorgo oğlu Monyo ve kardeşi Kosta İzmir'de

⁵⁶⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 130a-130b (27.11.1659); Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 158b (t.y) Kalamoti'de yaşayan Maru eşi Nikola'ya vekâlet vererek kadı huzuruna kendisi çıkmamıştı.

⁵⁶¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 44r, 25.03.1706

⁵⁶² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 73v, 2712.1708

yaşamalarına rağmen Sakız'da toprakları vardı. Bu iki kardeş, Sakız'da bulunan bağlarını ve tarlalarını şehir eşrafından Abdullah oğlu Ahmet'e satmıştı. Kadı ilamı kayıtları arasındaki bu satışta ilginç olarak şahitler not edilmişti. İlam defterindeki kayıtlarda şahitler birkaç örnek haricinde yazılmamıştı. Zani oğlu Nikola ve Estefani oğlu Mihal, İzmir'de yaşayan iki kardeşin arazi satışı için şahitlik etmişlerdi⁵⁶³.

3.4.4. Kira İşlemleri (Anastatiko)

Sosyo- ekonomik dinamizminin bir diğer unsuru da çok eskilerden beri uygulanan kira yöntemi idi. Toprağını ekebilecek gücü olmayan, imkanları el vermeyen veyahut da başka bir yerde yaşayan köylü kira yoluyla toprağını işletebiliyordu. Elindeki toprağı kiraya veren diğer bir ekonomik güç de kilise idi. Kiliseler, elindeki arazilerin tümünü kendi başına ekip biçemeyeceğinden bunları halka kiralıyordu. Çiftçinin, bir başkasının toprağını bir sözleşmeye dayalı olarak, ürettiği ürünlerin bir kısmını kendi kazancı olarak kullanmak üzere ekip biçme hakkı vardı. Buna *anastatiko* (*αναστατικό*), bu türden çiftçilere de *anastatis* (*αναστάτης*)⁵⁶⁴ denirdi. Anastatiko uygulamasında kiralama işlemi süresizdi. Anastatis kirasını aksatmadığı sürece toprağı kullanma hakkını devam ettirebiliyordu. Ayrıca tasarruf hakkı babadan oğula da geçebilmekteydi. Yani kiracının çocukları da aynı şartlarla o toprağı ekip biçebilirlerdi. Anastatiko'da önemli olan kirayı aksatmamak idi. Kiranın aksaması durumunda kilise veya toprak sahibi işletim hakkını bir başkasına verebilirdi. Satış sözleşmelerinde bu durum muhakkak belirtilirdi. Ayrıca sınır ihlalleri yaşanmaması için *anastatiko* olarak verilen arazinin sınırları ayrıntılarıyla belirtilir, tarlanın durumu, üzerindeki ağaç, kuyu vs mutlaka belirtilirdi. Örneğin Önceki bölümde ayrıntılı olarak bahsedilen Nikola Plapti'nin kiraladığı arazinin sınırları tüm ayrıntıları ile kaydedilmişti. Buna göre: arazinin içinde bulunan ağaçlar ve kuyular olduğu özellikle belirtilmişti. Sınırları da kayıtlıydı: Batıda Kazaros, Doğuda merhum Michalis Sigozos oğlu Vestarchisas ile aralarında

⁵⁶³ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 22b (t.y)

⁵⁶⁴ Elimizdeki noter kayıtlarında kira olarak da geçmektedir

bulunan sınırdaki büyük bir dut ağacı vardı⁵⁶⁵. Kuyular nedeniyle su sorunu olmadığından kıymetli bir arazi olmalıydı. Özellikle kilise arazileri birbirlerine sınır olduğundan, bir başkasına kiraya verilen arazinin ihlal edilmemesi için sınırlar ve komşular ayrıntılarıyla sözleşmeye geçmekte sınır ihlali konusunda uyarı yapılmaktaydı.

Topraksız köylünün icar yolu ile toprak tasarruf ettiği bilinir. Hem toprak sahibi hem de kiralayana gelir sağlayan bu yöntem Anadolu'da sık karşılaşılan bir uygulamaydı. Bu konudaki noter kayıtlarını dikkate aldığımızda bunun Sakız'da pek yaygın olmayan bir uygulama olduğunu söylenebilir. Ancak bu durum kiralık arazilerin çoğunlukla kilise ve manastırlara ait oluşu ile bağlantılı olabilir. Onlar kiraladıkları arazilerinin kayıtlarını kendileri tutarlardı. Noterdeki kilise kira kayıtları da liste halinde olduğundan sözleşme örnekleri yoktu. Bu nedenle incelediğimiz kodekste kira sözleşmeleri oldukça sınırlı sayıda idi.

Zira elimizdeki kira sözleşmeleri, toprağıyla ilgilenemeyecek durumda olan kişilere aitti. Örneğin 1710 yıl kayıtları içinde bulunan Parthenios Gianiodis ile Karona oğlu Sideros arasındaki kiralama işlemi, toprak sahibinin başka bir köyden olması nedeniyle ihtiyaç duyulan bir uygulama idi. Parthenios Kini köyü sakinlerinden olup Kalamoti'de tarlalara sahipti. Dolayısıyla da buradaki arazileri ile ilgilenmesi güçtü. Bu nedenle kiraya vermeyi tercih ediyordu. Kalamoti'den Karona oğlu Sideros, Parthenio'nun Marmara mevkiindeki tarlalarını ve ağaçlarını dört yıllığına kiralamıştı. Tarafların anlaşmasına göre kira için parasal bir ödeme yapılmayacak gelir 2/3 oranında paylaşılacaktı. Yani tarlalardan elde edilen gelirin üçünü Sideros alırken ikisini Parthenios alacaktı. Fakat ağaçlardan elde edilecek meyveyi yarı yarıya paylaşacaklardı. Bunun haricinde tarla ve ağaçların güvenliğinden Sideros sorumlu olacaktı ve hırsızlık vs gibi her türlü zararı kendi karşılayacaktı⁵⁶⁶.

Kira ödemesinin tamamının yapılamadığı durumlarda kalan para kiracının borcu sayılırdı ve bunun için resmi muamelenin yapıldığı anlaşılmaktadır. 1660 yılı

⁵⁶⁵ GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 143, Eggr. 20.03.1684

⁵⁶⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 97v, 20.101710

İlam kayıtlarından birinde, Sakız şehir merkezinde yaşayan Mesaki oğlu Frankoli bahçesini Limyo oğlu Bati'ye kiraya vermişti. Bati bahçeyi 80 kuruşa kiralamıştı. Bunun 2500 akçasını ödemiş geri kalan 6300 akçasını ise sonra ödemek koşuluyla bahçe sahibine borçlanmıştı⁵⁶⁷. Aynı şekilde çok ender de olsa evlerin de kiralandığı olurdu. Kodeks kayıtlarında ev kirası ile ilgili bir kayıt bir anne ve kızı arasındaydı. Nikola Kinigo'nun eşi Kali, evini annesine yıllık 2 *asilaniaya* kiralamıştı⁵⁶⁸. Anne – kız arasındaki kira anlaşmasının bile notere tasdik ettiriliyor olması, cemaat hukukunun sosyal hayatla iç içe geçmişliğinin bir yansımasıydı.

3.4.5. Alışverişin farklı bir boyutu: Kopelia (Çocuk İşçiler)

1697 Nisan'ında, Kalamoti *dimogerontas*ının evinde civar köylerden gelen biri ile ilginç bir pazarlık yapılıyordu. Bu seferki alışveriş diğerlerinden çok farklı idi; Tholopotami sakinlerinden Stamatis Mathiouin oğlu Panagiotis'i, Papas Ioanniss Amiris'e "κοπέλι" (kopeli) yani uşak-hizmetçi olarak vermek için gelmişti. Kalamoti kodeksinden anlaşıldığı üzere bu oldukça yaygın bir uygulamaydı. Panagiotis, bir yıllığına papazın günlük ihtiyaçları, kişisel hizmetini ve tüm işlerini görecekti. Papaz, delikanlıya bir yıllık hizmeti karşılığında 7 *asilania* ödeyecekti. Ayrıca pamuklu kumaştan iki takım elbise ve ihtiyacı kadar ayakkabı verecekti. Karşılığında papazın her hizmetini görecekti. Her iki taraf şartları kabul edince noter çağrılarak üç şahit huzurunda anlaşma yapılmıştı⁵⁶⁹.

Kopeli (çoğul: kopelia, κοπέλι αρ. κοπέλιν), kelime manası erkek çocuk, çocuk işçi, işçi anlamlarına gelir. Kopeli/Kopelia günlük işler başta olmak üzere her türlü işte çalıştırılan genç ve vasıfsız erkek çocuklardır. Kalamoti köyü bunların en çok çalıştığı yerlerin başında gelir. Kalamoti'ye ait tüm kodekslerse sayısız kopeli sözleşmesi vardı. Elimizdeki kodekste kayıtların büyük kısmı "kopeli" sözleşmeleriydi. Kalamoti mastikanın en çok çıkarıldığı köylerden biriydi. Kopeli'lerin Kalamoti'de bu kadar çok olmasının nedeni mastika işleri olabilir. Açıkçası bunun haricinde Kalamoti'nin cazip olması için bir neden yoktu. Gerçi

⁵⁶⁷ Sakız adası İlam Defteri, [1660-1661]: 191a (t.y)

⁵⁶⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 103r, 17.12.1710

⁵⁶⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 15r, 07.03.1697

kopeli olarak çalışacak kişinin iş tanımı yoktu bu nedenle çalışma alanı oldukça genişti. Bunlar, anlaştığı kişinin kendisine verdiği her işi (ki kayıtlarda buna “afendika” (“efendiye ait” diye çevrilebilir) denirdi. Görevlerinin ayrıntılarıyla ilgili bilgi mevcut değildir. Çünkü sözleşmede, efendinin bütün işlerini görür, kişisel hizmette bulunur, günlük işlerini ve ev işlerini yerine getirir diye genellemeler vardı.

Kopeli olarak çalışan bu çocuk işçilerin büyük bölümü başka yerlerden gelip çalışırlardı. Mesela Kalamoti'deki anlaşmalar incelendiğinde çok büyük bir kısmının civar köylerden hatta başka adalardan geldiği anlaşılmaktadır. Bunlar Andros⁵⁷⁰, İkaria⁵⁷¹, Mikonos⁵⁷² adalarından, komşu köylerden; Armolia'dan⁵⁷³, Vouno'dan⁵⁷⁴, Tholopotami'den⁵⁷⁵, Nenita'dan⁵⁷⁶, Nechori'den⁵⁷⁷ ve Flatsia'dan⁵⁷⁸ gelip Kalamotililerin yanında kopeli olarak çalışmışlardı.

Kopeli çalıştıracak kişi, çocuğun ebeveyni ile anlaşma yapardı. Ebeveynler yapılacak iş ve ücret konusunda anlaştıktan sonra notere gidip bunu şahitler huzurunda bir sözleşme ile resmileştirirlerdi. Kopeli olarak çalışanlar sadece ev işlerinde bulunmuyor aynı zamanda her türlü kişisel hizmette de bulunuyordu. Kısacası “efendisinin” kendisine buyurduğu her işi yapmak üzere çalışacaktı. 1709 yılında Sideros Alithinos oğlu Michali'nin bir yıllığına Gianis Kritakis'in hizmetinde kopeli olarak çalışması için anlaşılmıştı. Bunun karşılığında 3 *asilania* alacaktı. Kopeli anlaşmasına göre Kritakis, o yıl için çocuğun

---

⁵⁷⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 116v, 1711; filo: 117r, 1713; filo: 118v, 1713

⁵⁷¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 115v, 1711; fakelo: 68, filo: 15r, 1687

⁵⁷² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42r, 1706; filo: 83v, 1709

⁵⁷³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 76v, 1709; fakelo: 68, filo: 57v, 1687

⁵⁷⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118v, 08.05.1713

⁵⁷⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 15r, 07.03.1697; fakelo: 71, filo: 98v, 1705

⁵⁷⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118r, 1713; fakelo: 71, filo: 128v, 1706

⁵⁷⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 71, filo: 79v, 1703

⁵⁷⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 116r, 1711

beslenmesini karşılayacak, iki takım kıyafet alacak ve ihtiyacı kadar papuç verecekti⁵⁷⁹

Kopeliyi çalıştıracak kişi kadın veya erkek olabilirdi yani diğer bir deyişle kadınlar da kopeli çalıştırabilirdi. Örneğin 1702 yılında iki kadın bu tür bir sözleşme için noterin evindeydi. Vouno'dan gelen Maro oğlu Georgis'in Chira Angero'nun evinde kopeli olarak çalışması için sözleşme yapmak üzere buluşmuşlardı. Dul bir kadın olan Angero, Georgi'yi bir yıllığına evinin hizmetini görmek ve her türlü ayak işlerini görmek üzere çalıştırabilecekti. Bunun karşılığında da yaklaşık 3 *asilania*⁵⁸⁰ değerinde ücret ödeyecek ve yıl boyunca ihtiyacı olacak giysileri ve diğer ihtiyaçlarını temin edecekti. Her iki kadın şartlarda anlaşınca şahitler huzurunda sözleşme yapmışlardı⁵⁸¹.

Kopeli olarak çalıştırılan çocukların yaşları maalesef kaydedilmemiş olduğundan tespit edilememiştir. Ancak iş göremeyecek kadar küçük, kendi başına sözleşme yapabilecek kadar büyük olmadıkları açıktır. Genelde getir-götür işlerinde çalıştırılacak bu çocuklar yaşları küçük olması nedeniyle çalıştıran kişinin evinde yaşayabilmektedir. Zaten mahrem mekân olan evine günün her saatinde rahatlıkla girip çıkabilecek ve orda yaşayacak bu çocukların seçilme nedeni de, yaşları itibariyle sakınca yaratmıyor oluşları olmalıydı. Kopeli anlaşmasının şartları belli idi. Kopeli kendisine verilen her işi yapacaktı. Buna karşın çalıştıran kişi, çocuğun yeme içme masrafını karşılar ve zaruri ihtiyaçlarını görürdü. Bunun dışında iki takım pamuklu elbise ve ihtiyacı kadar pabuç alırdı. Kopeli'nin aldığı ücrete “roga”⁵⁸² denirdi. Rogan her iki tarafın uzlaştığı bir fiyat olurdu. Ücret, anlaşma süresi sona erince ödenirdi.

Anlaşma şartlarına uyulmadığı takdir ise anlaşmayı bozan tarafa yaptırım uygulanırdı. Anlaşmadan vazgeçen kişi kadıya 25 *asilania* gibi yüklü bir miktar

⁵⁷⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 81r, 20.10.1709

⁵⁸⁰ “...την ρογαν τ(ου) αση(λλανια) 3 παραρουπην και τα ρούχα τ(ου)” 3 παραρούπην 2 + 3/4 *asilania* etmektedir. “Ρούπην” bugün hala uzunluk ölçüsü birimi olarak kullanılmaktadır. Ancak 16-18. yüzyıllarda para birimi olarak ¼ yani “çeyrek” olarak kullanılmaktaydı.

⁵⁸¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 28r, 26.12.1702

⁵⁸² Eski Yunanca'da “rogan”

para öderdi⁵⁸³. Bu yaptırım sadece bir belgede belirtilmişti, onun dışındaki kayıtlarda mevcut değildir.

Anlaşmalarda taraflardan birinin itirazı halinde sözleşme iptal edilip yeniden düzenlenirdi. Michalis Kazas, Karonas oğlu Sidero'nun oğlunu kopeli olarak çalıştırmak için anlaşmıştı. Buna göre bir yıl için bir *tornesin* verecekti⁵⁸⁴. Ücrete itiraz edilince yeni bir sözleşme yapıp bu kez fiyatı iki *asilaniaya* çıkarmışlardı⁵⁸⁵.

Kopeli olarak çalışan çocukların aldıkları ücretler birbirinden çok farklıdır. Aynı yıl hatta aynı ay içinde iki farklı kopeli sözleşmesinde iki farklı ücret gözlenmiştir. Örneğin Moskos Roditis oğlu Kyriakos için 2 zoulotese anlaşmışken⁵⁸⁶ aynı ay (1706 şubat) Pantelis Mentonas oğlu için (oğlunun adı kaydedilmemiş) Sideros Karonas ile 1 *asilania*'ya anlaşmışlardı⁵⁸⁷. İşin niteliği açısından iki örnekte bir fark yoktur. Her ikisi de “efendisinin” kendisine buyurduğu her türlü hizmeti yerine getirmekle görevliydi. İşin niteliği açısından bir ayırım yapılamasa da anlaşma yapılan ücretlerdeki farklılık işin niceliğinin aynı olmadığını düşündürmektedir. Çocuğun ebeveyni ile yapılan pazarlık da buna göre olurdu. Zaten taraflar pazarlıkta anlaştıktan sonra notere giderlerdi. Çocuk çok küçük yaşta ise ücret almadan karın tokluğuna çalışırdı⁵⁸⁸.

İş niteliği çoğunlukla kişisel hizmetler ise de daha farklı amaçlarla kopeli anlaşmaları yapıldığı da tespit edilmiştir. Örneğin Stefanis, Michali'nin oğlu Gianis ile Kali'nin oğlu Kostas için iki yıllığına sözleşme yapmıştı. Ancak bu kez işin boyutu biraz daha farklıydı. Michali iki çocuğu eğitmek ve meslek edindirmek için yanına alıyordu. İki sene süre içerisinde iki çocuğa inşaat işini

⁵⁸³ Ayrıca cemaate de (“Despot”a) 10 *asilania* öderdi. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 86r, 20.01.1710

⁵⁸⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 57r, 07.12.1707

⁵⁸⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 57v, 07.12.1707

⁵⁸⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42r, 17.02.1706

⁵⁸⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42v, 18.02.1706 İki yıl sonra taraflar 3 *asilaniaya* tekrar anlaşmışlardı. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 78v, 17.04.1709

⁵⁸⁸ Vivliothiki Korai, Cheirografo: 138, filo:20r, Temmuz 1685

ve tekniklerini öğretmek üzere anlaşmışlardı⁵⁸⁹. Kopeli anlaşmalarının evlatlık verme durumunda da yapıldığı tespit edilmiştir. Tholopotami köyünden Marouka oğlu Nikoli'yi Kosta Monachomacho'ya evlatlık olarak verdiğinde de ebeveynler arasında aynı anlaşma yapılmıştı⁵⁹⁰.

Çalışma süresi anlaşmaya bağlıydı, altı ay ile iki yıl arasında değişen süreler için anlaşmalar yapılırdı. Kalamoti'nin 69 numaralı kodeksinde süre hep aynıydı. Tüm sözleşmelerde süre bir yıl idi. Bir yılın sonunda anlaşma sona ererdi. Eğer her iki taraf da birlikte çalışmaya devam etmek isterse yeni sözleşme yapılırdı⁵⁹¹. Fakat bu kez eski sözleşmenin feshedilmesi gerekirdi. Örneğin 1706 yılında Moskos Roditis, oğlu Kyriako'nun bir yıllığına Kostas Antretias'in hizmetinde çalışması için anlaşmıştı. Karşılığında da 2 zoulotes alacaktı⁵⁹². Bir yıllık süre sona erdiğinde Kostas, Kiriako'nun ücretini ödemişti⁵⁹³. Fakat Kiriakonun kopeli olarak çalışmaya devam etmesi istenmişti. Bunun için tekrar notere gidip eski sözleşmenin sona erdiğini onaylatmak ve yeni sözleşme yapmak zorundaydılar. Noter, durumu kayıt altına alıp Kosta'nın Kiriako'ya ödemeyi yaptığını ve aralarında herhangi bir alacak verecek işinin kalmadığını onaylamıştı. Para alışverişlerinde borcun ödendiği notere tasdik ettirildikten sonra aynı gün noterde Kiriako'nun Kosta'nın hizmetinde bir yıl daha kopeli olarak çalışacağına dair yeni bir sözleşme yapmışlardı.. Bunun karşılığında 22 timina ücret, iki kıyafet ve ihtiyacı kadar ayakkabı alacaktı⁵⁹⁴. Bu kez Kiriako'nun babasının adı geçmiyordu. Muhtemelen anlaşma yenilendiği için ebeveyne ihtiyaç yoktu. Kostas ile Kiriakos 1710 yılına kadar her seferinde sözleşmelerini yenilemek suretiyle birlikte çalışmaya devam etmişlerdi. Kiriakos en son 2 *asilaniaya* çalışmıştı⁵⁹⁵.

⁵⁸⁹ Vivliothiki Korai, Cheirografo: 127, filo:310r, 28.02.1732

⁵⁹⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 71, filo: 98v, 1705

⁵⁹¹ İncelediğimiz kopeli sözleşmelerinden sadece bir tanesinde sözleşmenin süresi belirtilmemişti. Michalis Propsaltis ile Gianis Samiotis arasındaki sözleşmede her yıl 1 ½ *asilania* ödeneceği kaydedilmişti. Vivliothiki Korai, Cheirografo: 145, filo:107v, 23.01.1683

⁵⁹² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42r, 17.02.1706

⁵⁹³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 52v, 08.04.1707

⁵⁹⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 53r, 08.04.1707

⁵⁹⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 83r, 06.12.1709; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 83v, 12.12.1709

Bu tür işlerde çalışanlar, toprak sahibi olmayıp geçimini bu yolla sağlayan kişilerdi. Yukarıdaki örnekte iki yıl üst üste Kostas Antretias yanında çalışan Kiriako'nun babası Moskos Roditis de bir başkasının yanında kopeli olarak çalışıyordu. Moskos Roditis, Stefanos Mounezis yanında kopeli olarak iki buçuk *asilania* karşılığında çalışıyordu⁵⁹⁶.

Kopeli olarak genelde çocuklar tercih ediliyorsa da Moskos Roditis örneğinde olduğu gibi büyüklerin de çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Armolia'dan Michalis, Vasilis oğlu Giani'nin yanında bir yıllığına kopeli olarak 4 *asilania* karşılığında çalışmıştı⁵⁹⁷. Aldığı ücret dikkat çekicidir. Yaşı büyük olduğu için yüksek ücret alıyor olabilirdi. Aynı şekilde Georgos oğlu Kostas Kinigos, Gerorgis Stamatis yanında bir yıllığına 2 *asilania* karşılığında çalışmıştı⁵⁹⁸. Michalis oğlu Apostolis, Kostas Galatoulas yanında kopeli olarak 3 *asilaniaya* çalışmıştı⁵⁹⁹. Fiyat farkı tamamen işverene ve yapılan işe göre idi. Çünkü Gianis Mpechmimetis, Nikolas Kazadis ile oğlu Georgis için 4 ½ *asilaniaya*⁶⁰⁰ anlaşmışken oğlu Dimitri için Pantelis Triantafilos ile sade 8 timiniye⁶⁰¹ anlaşmıştı. Aynı yıl Margias Paraksenos oğlu Michalis'in Kostas Antretas yanında 2 ½ *asilania*⁶⁰² karşılığında çalışması için anlaşmıştı.

Sadece anne-babalar çocukları için değil, dedeler ve nineler de torunları için de anlaşma yapabiliyorlardı. Geromitrofonis, torunu Sidero'nun Stefanos Mounzakis yanında 1 1/2 *asilania*⁶⁰³ karşılığında çalışması için anlaşmıştı.

---

⁵⁹⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 79r, 06.08.1709

⁵⁹⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 76r, 03.04.1709

⁵⁹⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 78r, 17.04.1709

⁵⁹⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 79v, 07.08.1709

⁶⁰⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 117v, 23.04.1713

⁶⁰¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118v, 08.05.1713

⁶⁰² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 119r, 07.10.1713

⁶⁰³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118r, 03.05.1713

Tablo 30: Kalamoti Kodeks 69'dan Tespit Edilen Kopeli Olarak Çalışanlar

Yıl	Çalıştıran	Ebeveyn	Çalışan	Ücret (Bir yıllık)
1697 ⁶⁰⁴	Papas Ioanniss Amiris	Stamatis Mathiouin	oğlu Panagiotis	7 asilania
1702 ⁶⁰⁵	Chira Angero	Vouno'dan Maro	oğlu Georgis	3 asilania
1706 ⁶⁰⁶	Kostas Antretias(Andretas)	Moskos Roditis	oğlu Kyriakos	2 zoulotes
1706 ⁶⁰⁷	Michalis Kazas	Sideros Karonas	kendisi	
1707 ⁶⁰⁸	Kostas Antretias	Moskos Roditis	oğlu Kyriakos	22 timina
1707 ⁶⁰⁹	Michalis Kazas	Karonas oğlu Sideros	Oğlu	2 asilania
1709 ⁶¹⁰	Sideros Karonas	Pantelis Mentonas	oğlu	1 asilania
1709 ⁶¹¹	Gianis Kritakis	Sideros Alithinos	oğlu Michalis	3 asilania
1709 ⁶¹²	Vasilis oğlu Gianis	Armolia'dan Michalis (Zompis)	Kendisi	4 asilania
1709 ⁶¹³	Gerorgis Stamatis	Georgos oğlu Kostas Kinigos	Kendisi	2 asilania
1709 ⁶¹⁴	Stefanos Kinigos	Karona oğlu Sideros	Oğlu Michalis	3 asilania
1709 ⁶¹⁵	Stefanos Mounezis	Moskos Roditis	Kendisi	2 ½ asilania
1709 ⁶¹⁶	Kostas Galatoulas	Michalis oğlu Apostolis	Kendisi	3 asilania
1709 ⁶¹⁷	Gianis Kritakis	Sideros Alithinos	oğlu Michali	3 asilania
1709 ⁶¹⁸	Kostas Antretias	Kiriakos Roditis	Kendisi	2 asilaniaya
1710 ⁶¹⁹	Michalis Kazas	müteveffa Kostas oğlu	Kendisi	bilinmiyor

⁶⁰⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 15r, 07.03.1697

⁶⁰⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 28r, 26.12.1702

⁶⁰⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42r, 17.02.1706

⁶⁰⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42v, ??.02.1706

⁶⁰⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 53r, 08.04.1707

⁶⁰⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 57v, 07.12.1707

⁶¹⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 42v, 18.02.1706 İki yıl sonra taraflar 3 *asilaniaya* tekrar anlaşmışlardı. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 78v, 17.04.1709.

⁶¹¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 81r, 20.10.1709

⁶¹² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 76r, 03.04.1709

⁶¹³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 78r, 17.04.1709

⁶¹⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 78v, 17.04.1709

⁶¹⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 79r, 06.08.1709

⁶¹⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 79v, 07.08.1709

⁶¹⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 81r, 20.10.1709

⁶¹⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 83r, 06.12.1709; GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 83v, 12.12.1709

⁶¹⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 95r, 26.07.1710

		Stamatis		
1710 ⁶²⁰	Kostas Galatoulas Amiris	Kiriakos Roditis	Kendisi	2 asilania
1711 ⁶²¹	Gianis Kritis	Ksenos Zanis Kariotis	Oğlu	2 2/3 asilania
1711 ⁶²²	Kostas Amiris	müteveffa Michalis oğlu Apostolis	Kendisi	4 asilania
1712 ⁶²³	Monis Kazadis	Dimitris Anriotis	Kendisi	5 asilania
1713 ⁶²⁴	Nikolas Kazadis	Gianis Mpechmimetis	oğlu Georgis	4 1/2 asilania
1713 ⁶²⁵	Stefanos Mounzakis	Geromitrofonis	torunu Sidero	1 1/2 asilania
1713 ⁶²⁶	Pantelis Triantafilos	Gianoulis Mpechmimetis	oğlu Dimitri	8 timini
1713 ⁶²⁷	Kostas Antretas	Margias Paraksenos	oğlu Michalis	2 1/2 asilania

3.4.6. Borçlanma

Noter'de yapılan işlemlerden biri de borçlanma mevzusundaki ilişkilerdi. Borç senedi hazırlama, borç tahsisi gibi konular noterin tasdiki ile güvence altına alınırdı. Ancak incelediğimiz Kalamoti defterinde borç kaydına rastlanmamıştır. Bununla birlikte diğer noter defterlerinde de bu konuda pek fazla kayıt bulunamamıştır. İncelediğimiz kaynaklar içerisinde borçlanma konusundaki en zengini ilam defteri idi. İlam defterinde bu konuda sayısız örnek vardı. Bunlardan, gayrimüslimlerle ilgili olanlara burada değinilecektir.

Noter defterlerinden tespit ettiğimiz ender bir borçlanma işlemi, Sakızlı iki kadın arasında gerçekleşmişti. Sakız şehir merkezinde yaşayan Ayşe kadın aynı yerde ikamet eden Angeliki'den borç para almış, borcuna karşılık da Naksos'daki çiftliğini içerisindeki evi ile birlikte ipotek etmişti. Borcunu ödeyemeyince Naksos'taki çiftliği vermek zorunda kalmıştı. Ancak Angeliki bahsedilen çiftliğin borca karşılık gelip gelemeyeceğinden emin olmak için teftiş

⁶²⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 100v, 21.11.1710

⁶²¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 115v, 07.04.1711

⁶²² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 116r, 08.07.1711

⁶²³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 116vr, ?? .12.1712

⁶²⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 117v, 23.04.1713

⁶²⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118r, 03.05.1713

⁶²⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 118v, 08.05.1713

⁶²⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 119r, 07.10.1713

ettirmek istiyordu. Bu nedenle de noterdelendi. Ayşe kadın, çiftlikevi ve arazilerinin değerinin 130 *realia* (riyali kuruş) olduğunu iddia ediyordu. Bu miktar borcunu karşılıyordu. Ancak alacaklının, ev ve arazilerin değerinden emin olmak için Nakso'ya gidilip bakılmasını talebi üzerine iki tarafın belirlediği kişilerden oluşan bir bilirkişi heyeti oluşturulması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Ayşe kadın adına Mehmet Paşa ile Angeliki'nin damadının adaya gidip fiyat tespitinde bulunmalarına karar verilmişti⁶²⁸. Müslüman-gayrimüslim ilişkilerinde kadıya gidilmesi çok sık görülen bir durumdu ancak notere gidilmesi pek ender rastlanan durumlardandı. Bu olayda alacaklının tercihinin belirleyici olduğu zannedilmektedir. Muhtemelen Angeliki'nin isteği üzerine notere gidilmişti. Zaten Angeliki'nin kendi hukuku içersinde bu sorunu çözmek istemesi de olağandı.

Diğer borç kayıtlarında da alacaklının belirlediği hukuk platformunda sorunun çözüldüğü gözlemlenmiştir. Yukarıdaki örnekle alacaklı gayrimüslim bir raiyyet olduğundan notere gitmeyi tercih etmişti. Alacaklı'nın müslüman olması durumunda ise olay kadıya intikal ediyordu. Nasrullah kızı Saliha'nın, Stefanos kızı Maria'dan alacaklı olduğu bir davada sorun kadı mahkemesine taşınmıştı. Saliha, Maria'ya 60 riyali kuruş borç vermişti. Borcunu tahsis edemeyince vekil aracılığıyla (Hızır oğlu Mustafa) kadıya başvurmuştu⁶²⁹.

Fakat şunu belirtmekte fayda var ki sorunların çözümü için kadıya başvurulması, sadece alacaklının Müslüman olduğu durumlarda gerçekleşmiyordu. Her iki tarafın gayrimüslim olmasına rağmen davalarının şer'i mahkemede çözüldüğüne dair çok sayıda kayıt mevcuttur. Örneğin, incelediğimiz Kalamoti köyü sâkinlerinden Michalis Konderatis, Antonis oğlu Sanorasno'dan almış olduğu 106 riyali kuruş olan borcunu ödemeyince Sanorasno onu kadıya şikayet etmişti⁶³⁰. Bir başka örnek de Sakız varoşunda yaşanmıştır. Kardıya oğlu Antonis, beş yıl önce Yani'ye verdiği 77 riyali kuruş borcunun temini için kadıya başvurmuştu. Ancak borcu hala ödenmemişti.

---

⁶²⁸ GAK, Syllogi: K 48 v, 11.16.1679

⁶²⁹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 5a (t.y)

⁶³⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 6b (t.y)

Yani'nin eşi Maru ise borcuna mukabil eşine kefil olmuştu. Antonis, borcun Maru'dan tahsis edilmesini istiyordu:

"...Ta'rîh-i kitâbdan beş sene mukaddem mezbûrenin zevci işbu hâzırın bi'l-meclis yânî nâm zimmi zimmetinde cihet-i karz-ı şer'î'den yetmiş yedi kıt'a riyâlî gurûş hakkım olub meblağ-ı mezbûra merkûme Maro emr ü kabûli hâviyye kefâlet-i sahîha-i şer'iyye ile kefilün bi'l-mâl olmuşdur. hâlâ merkûme Maro'dan taleb iderim. su'âl olunub alıvirilmesi matlûbumdur." didükde gibbe's-su'âl, mezbûre maro, cevâbında *"fi'l-vâkı', müdde'î-i merkûm Anton'un, zevcim merkûm Yânî'nin cihet-i mezbûreden yetmiş yedi kıt'a riyâlî gurûş deyni olub meblağ-ı mezbûra, merkûmun emri ile kefilün bi'l-mâl oldum."* diyü ikrâr u i'tirâf itmeğın...⁶³¹

Maru'nun kefaleti kabul etmesi üzerine borcun kendisinden tahsis edilmesine karar verilmişti. Beş yıldır borcunu bir türlü alamayan Antonis, sonunda parasını geri alabilecekti.

Antonis ile Yani arasında alışverişte belli ki bir vade konmamış ve bu nedenle de tahsis uzun sürmüştü. Oysa borç alışverişlerinde belli bir vade uygulandığı da olurdu. Sakız şehri sâkinlerinden Antonis oğlu Mike'nin, Manolis oğlu Liyoni (Leonis)'den aldığı 449 riyali kuruş borcu, üç ay içinde ödemesi gerekiyordu⁶³². Bunun dışında borç işlemlerinde bir diğer uygulama da rehin vermektir. Borcuna karşılık genelde gayrimenkul rehin verilirdi. Sakız şehrinde yaşayan Antonis oğlu Yani, Yorgi oğlu Nikola'ya olan 100 riyali kuruş borcuna karşılık evini rehin vermişti⁶³³.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Sakız şehrinde yaşayan gayrimüslimler borç işlemlerini kadı huzurunda resmileştirmişlerdi. Oysa noterlik hizmetinin rutin işlerinden olan borç işlemleri pekala şehrin noterince de çözülebilirdi. Fakat kadı tercih edilmişti.

Borç tahsisi işlemlerinde noterin tercih edilmemesi, cezai yetkilerinin olmaması nedeniyle olabilir, örneğin, Zorzo (Georgos) oğlu Nikolis, Maskardi adlı bir zimmiye olan 73 riyali kuruş borcunu ödemeyince üç ay boyunca hapis

⁶³¹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 162b (07.10.1660)

⁶³² Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 179b (t.y)

⁶³³ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 11b (t.y)

yatmıştı⁶³⁴. Noterin böyle bir ceza verme yetkisi yoktu. Bu nedenle borç tahsisinde cezai yetkileri dolayısıyla şer'i mahkemenin tercih edildiği düşünülebilir.

Her türlü alım, satım, borç gibi alışveriş işlemlerinde kimi zaman da miras ve çeyiz işlemlerinde noter kayıtlarında ilginç bir prosedür dikkatleri çekmektedir: Tüm bu işlemlerde, sözleşmenin sonuna “kadıya gidip hüccet alınması gerektiği” notu düşülmekteydi. Fakat aynı şey, takas işlemleri, kira, iş sözleşmeleri gibi kayıtlarda geçerli değildi. Anlaşılan o ki mülkiyet değişimi diğer bir deyişle mülkiyet sahibi değişimi söz konusu olduğunda noter kaydı tek başına yeterli olmuyordu. Noter sözleşmelerine rağmen kadı onayının alınması zorunluluğu, İslam hukukunun yerel hukuk sisteminin gücünü sarsan bir yaptırımdır. Her seferinde, noterde hazırlanan belgeye rağmen kadıya gidilmesi ve bu işlem için hüccet alınması gerektiği vurgulanıyordu. Kimi kaynaklarda daha açık bir şekilde; “noterdeki belgenin kesinleşmesi için kadıdan hüccet alınması gerektiği” belirtilmiştir⁶³⁵. Hatta bu ibare bir satış sözleşmesinde (sözleşmenin başında): “belgenin kadıya gidip hüccet alınana kadar geçerli” olduğu şeklindeydi⁶³⁶. Bütün bu ifadelerden anlaşıldığı üzere hüccet alınmadan işlemler resmiyet kazanmıyordu. Fakat öyle ise taraflar notere gidip neden vakit kaybediyorlardı? Doğrudan kadıya gidip satış işlemini sicile işletebilirlerdi. Eğer hüccet olmadan noter kaydının geçerliliği yok ise noterdeki bürokrasinin işlevselliğinden nasıl söz edilebilirdi? Bu soruların yanıtları evet ya da hayır denemeyecek kadar açık uçludur. Kesin olan ise resmiyet ile uygulamanın iç içe geçmişliğidir. Osmanlı klasik hukuk sistemi, şer'i ve örfi kuralların çerçevesinde şekillenmiş kadı mahkemelerinin kontrolündedir. Ancak hukuksal yapının, - özellikle yerel uygulamalarda- küçümsenemeyecek bir parçası olan cemaat hukukunun işlevselliği de göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Osmanlı toplumsal düzeninin bir parçası olan yerel unsurlar ve tarihsel gelenek, Osmanlı klasik düzeninin her platformunda olduğu gibi hukuk alanında da etkinliğini sürdürmekteydi. Yerel unsurların Osmanlı öncesi oluşturdukları düzen hukuki,

⁶³⁴ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 116b (t.y)

⁶³⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 17r, 24.04.1697.

⁶³⁶ “... Εθημησις εός να γένη Χουνκετην...” GAK, Syllogi K 147-1, 18.09.1666

ekonomik, sosyal yapılarıyla Osmanlı toplumsal yapısında yer almış ve oluşan mozaiğin bir parçası olmuştu. Sistem, çok sesli fakat tek başlı bir mekanizmaydı. Rum cemaati kendi cemaat hukuku çerçevesinde işlemlerini notarios ile yapıyordu ancak bunu yaparken kadının başkanlığındaki hukukun üstünlüğünü baştan kabul etmişti. Cemaat mahkemesi bir alternatif yol değil, uygulama ve işlevsellik açılarından pratik bir yol olması sebebiyle mevcudiyet gösteriyordu. Hukuksal zeminde bakılacak olursa noter kayıtlarının kadıdan hüccet alınması koşuluyla geçerliliğini sürdürebilirliği şer'i hukukun cemaat hukuku üzerindeki üstünlüğünü göz önüne sermektedir. Ancak bu durum, cemaat hukukunun işlevsiz ya da hükümsüz olduğu anlamına gelmiyordu. Rum cemaati, kadı mahkemesine rağmen hatta sözleşmelerdeki "hüccet şartına" rağmen kendi cemaat hukukunun bir parçası olan notere gidiyordu. 1697'de olduğu gibi 1797'de de 1897'de de cemaat, noter onayı ile borçlanıyor, alıyor, satıyor, miras bırakıyor, çeyiz veriyordu.

Noter ve kadı başkanlıklarındaki her iki hukuksal yapıyı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Bunlar, birbirini tamamlayan girift yapılarıdır. Biri yerel mekanizmanın tüm unsurlarını gözetken ve iç dinamiğini koruyan, diğeri devletin amaç ve misyonuna dayanarak daha kapsayıcı ve denetleyici olan ve her ikisi de birbirini tamamlayan hukuksal yapılarıdır.

3.5. AİLE İÇİ SOSYO-EKONOMİK DİNAMİZM: MİRAS VE ÇEYİZ

Noter kayıtları arasında en çok ilgi göreni miras ve çeyiz işlemleri idi. Her ikisi de, hem geleneksel aile yapısına hem de ekonomik duruma yönelik bilgilerle tarihsel dokuyu gözler önüne sermektedir. Miras ve çeyiz konularında her bölgede farklı uygulamalar olabiliyordu. Bu nedenle bunlardaki sistemin işleyişi üzerine genel yorumlar yapmak çok doğru değildir. Her coğrafyadaki uygulama kendine has idi. Bu bölümde Kalamoti'den örnekler çoğunlukta olmak üzere Sakız'daki işleyiş ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.5.1. Çeyiz Söyleşmeleri (Proikosymfonia)

Sakız'da evlilik, kadın ve erkeğin aileden gelen mallarının paylaşımını ortak olarak değerlendirdikleri kurumsal bir yapı idi. Bu kurumsal yapıya ailelerin ilk desteği, çok eski zamanlardan miras gelen “çeyiz” ve “çeyiz sözleşmesi” ile gerçekleşirdi. *Proikosymfono* (προικοσύμφωνο); Yunanca çeyiz manasına gelen *proika* (προίκα) ile sözleşme manasındaki *symfono* (σύμφωνο) kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştu. Buna kimi yerde *Proikochartia* (προικοχάρτια), *arravonochartia* (αρραβωνοχάρτια) (nişan sözleşmesi) diye de geçer⁶³⁷. Genelde evlilik öncesi teslim edilirdi. Bunu da bir sözleşme ile resmileştirirlerdi. Böylece çeyiz sözleşmeleri tüm detayları ile hukuki kayıtlara geçmiş olurdu. Bizans'tan Osmanlı'ya miras kalan uygulamalardan biri olan bu çeyiz sözleşmeleri, kayıt altına alınmış olması dolayısıyla sosyo-ekonomik tarih çalışmaları için önemli bir veri kaynağıdır. Çeyiz sözleşmeleri, kilise mahkemelerinde kilise defterlerine, geleneksel hukukta ise noter kayıtlarına yansımıştı.

Anne babanın kız çocuklarına yuva kurması için sağladığı her türlü maddi destek çeyiz kapsamına girerdi. Yeni bir gelinle ilgili değerlendirmeler, çeyizi ölçüt alınarak yapılırdı. Bu nedenle ebeveynler çeyiz konusunda imkanları dahilinde ellerinden geleni yaparlardı. Bu bir anlamda itibar meselesi idi. Çeyiz olarak taşınır ve taşınmaz mallar verilirdi; taşınmazlar, ev, tarla, bağ, bahçe, zeytinlik, taşınır olarak da mefruşat, giysi, ev eşyaları, büyük ve küçükbaş hayvan verilirdi. Aileler maddi durumlarına göre çeyiz hazırlarlardı. Örneğin 1710 yılında kayın pederi ve kayınvalidesi tarafından Giani Vergitzi'ye verilen *proika*⁶³⁸:

---

⁶³⁷ Μηλιαράκη (1900: 697-699)

⁶³⁸ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 88v, 02.02.1710

Tablo 31: 1710 yılı Kalamoti'den Giani Vergitzi'ye verilen çeyiz

Çeyiz	Adedi
Yatak	1
Yorgan	2
Metrelik arşaf	2
Elbiselik kumaş	3 (metre)
İ amaşırı	3
Gömlek	7
Başörtüsü	6
Pijama	6
Post	1
İpek kuşak	2
Masa örtüsü	1
Gümüş kap	1
Gümüş yüzük	3
Perde	2
Sandık	1
Büyük ve küçük küp	2
Kırmızı kurdela	1
Toplam:	44 parça

Noter'de tüm bu hediyeler tabloda görüldüğü şekliyle, adedi ile birlikte teker teker yazılmıştı. Çeyiz geleneği her yörede farklılık gösterirdi. Bu nedenle bu konuda çok fazla genelleme yapılamamaktadır. Fakat genelde çeyiz, her iki tarafın ortak kullanımına verilen fakat kadının mülkiyetinde olan bir mal varlığı idi. Fakat bu örnekte de görüldüğü üzere çeyizin damada verildiği de olurdu.

Noterde, bütün bu eyizliklerin Giani'ye verildiği kaydedildikten sonra alta düşülen son not ilgi çekici idi: "Bütün bunları Gianis *proikası* olarak aldı ve kayınpederini ve kayınvalidesini çeyizin az veya çokluğuna dair rahatsız etmedi"⁶³⁹. Sözleşmeye eklenen bu ibare akıllara, çeyizin azlığından veya çokluğundan (pek rastlanmamış olsa gerek) şikâyet edildiğini getirmektedir. Kaldı ki *proikosymfonialarda* uzlaşmanın zor olduğu aileler arası çatışmaların sıklıkla yaşandığı bilinen bir gerçekliktir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi çeyiz olarak verilenler, yeni evli çiftlerin günlük ihtiyacını görecek eşyalardı ve çoğunluğu mefruşattan oluşmaktaydı. Daha varlıklı ailelerde ev, tarla, bağ bahçe gibi gayrimenkullerin verildiği de

⁶³⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 88v, 02.02.1710

görülür. Örneğin Gianis Klitas ve Kali kızı Kseni, Sakız-Chora (kent merkezi) sakinlerinden Nikolas ile evlenirken ailesi ona *proika* olarak iki katlı bahçeli bir ev ve ipostatika vermişti⁶⁴⁰.

Bununla birlikte tüm mal varlığından sadece geçimini sağlayacak bir miktar alıp geri kalanını çeyiz olarak kızına verenler de vardı. 1665 yılında Sakız'da yaşayan⁶⁴¹ Ioannis Pedelfoukis ve eşi Sofia kızları Kali'yi Dimitris ile nişanlamışlar ve ardından çeyiz sözleşmesi yapmışlardı. Buna göre Kali'ye Agios Theodoros mevkiinde bir tarla, nişanlısı Dimitri'nin evinin yanında bir ev, 7 koyun ve ineklerinin yarı hakkını çeyiz olarak veriyorlardı. Kendileri ise, Lakos mevkiindeki çiftlikte ve oradaki evde yaşayacaklardı⁶⁴². Bir nevi erken miras niteliğindeki bu çeyiz, Kali ve Dimitri için de geçim kaynağı olacaktı. Anne baba kendilerine ayırdıkları tarlada ve evde geri kalan hayvanlarla uğraşıp geçimini sağlayacaktı. Kali tek çocuktü ve ardında başka kardeşi olmadığı için çeyiz adı altında nerdeyse tüm mal ona verilmişti. Anne ve baba yeni evli çiftte geçim kapısı sağlayıp kendi kabuklarına çekilmeyi tercih etmişlerdi. Damadın annesi de onlara bir tarla vermişti. Dimitri'nin annesi mallarını ikiye bölerek kardeş payı yapmış içinden bir tarlayı Dimitri'ye vermiş geri kalan küçük tarla ve bağı da kardeşi için ayırmıştı. Her iki ailenin çocuklarına verdiği mülkler, "çeyiz" anlayışının hakikatte yeni aileye ebeveynler tarafından sağlanan finansal kaynak olduğu olgusunu ortaya koymaktadır. Çeyiz adı altında verilenler aslına bakılırsa ailenin gelirlerinin paylaşımı idi. ilkinde anne-baba kendi geçimi haricindeki mallarını kızına vermiş, diğer aile de mallarını çocukları arasında pay etmişti. Bu anlamda çeyiz için bir anlamda erken miras paylaşımı demek çok yanlış olmasa gerek...

Bu anlamda çeyiz sözleşmesi ile elde edilen mallar, ailelerin çocuklarına, evlilik çatısı altındaki birlikteliklerine maddi kaynağı olması açısından devrettiği taşınır taşınmaz tüm menkulleri içermektedir. Bunlar, her iki tarafın eşit kullanım hakkına sunulmuştu. Ancak çoğunlukla bunu yöneten erkekti. Fakat bu

⁶⁴⁰ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 98r-99r, 01.11.1710

⁶⁴¹ Hangi köy olduğu belli değildir, ancak bu belge Kalamoti'ye ait değildir.

⁶⁴² GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 147, Eggr. 18.09.1665

gayrimenkuller ailenin ortak kullanımında olduğundan erkekler bunlar üzerinde kişisel kararlar veremez, dilediği gibi satıp, devredemezdi. Kadının çeyiz yoluyla getirdiği gayrimenkulleri onun rızası olmadan elden çıkaramazdı. Menkullerin transferi, evliliklerde çift taraflı bir etki içindeydi. Erkek, kadının rızası olmadan çeyizle gelen malı elden satamadığı gibi kadın da getirdiği çeyizi geri alamazdı. *Proika* olarak kendisine verilen gayrimenkullerin tasarrufuna dair ilginç bir belge 1708 yılı kayıtları arasında ele geçirilmiştir⁶⁴³. Kostas Skathis, evlenirken kayınpederi ve eşi tarafından kendisine hediye edilen evi, yine eşi ve kayınpederine değeri pahasında satmıştı. Eşi Mastrou, babasının evinin bitişiğinde olan iki katlı bu evi ona *proika* olarak vermişti. Buradan anlaşılıyor ki *proika* olarak verilen mallar, ailenin ortak mülkiyetinden öte karşı tarafın şahsi mülkiyeti haline geliyordu. Dolayısıyla malın eski sahiplerinin artık bu konuda bir mülkiyet hakkı yoktu ve şayet geri almak isterlerse ancak değerini ödeyerek satın alabilirlerdi. Nitekim Marou ve babası Sotiras Thrapan 30 *asilania* karşılığında evi satın almışlardı. “Çeyiz” hanenin ortak mali idi ve ne kadın ne de erkek üzerinde dilediği tasarrufu yapamazdı. Kasdagli çalışmalarında kadın ve erkeğin kendi çeyizleri ile bağımsız hane halkı olduklarını, her birinin kendi ailesinden getirdiği gayrimenkullerden sorumlu olduğunu yazmaktadır⁶⁴⁴. Aslında uygulamaya bakıldığında yukarıdaki örnek bu iddiayı destekler niteliktedir. Çeyiz yoluyla erkeğin tasarrufuna verilen mülk üzerinde tüm yetki kendisine aitti ve karısının bu konuda hiçbir hakkı yoktu. Ancak Kasdagli'nin söylediğinden farklı olarak erkeğin hak talep ettiği toprak, ailesinden getirdiği “çeyiz” değil karısından aldığı “çeyizdi”.

Çeyizle gelen mallar ailenin ve çocuklarının geçimini sağlaması için bir kaynak niteliğindedir. Ailenin gelecek nesillerini (çocuklarını) bir nevi güvence altına alan kaynak idi. Bu nedenle de çok gerekmedikçe elden çıkarılmazdı. Bu durumda çeyiz yoluyla gelen gayrimenkullerin el değişiminde aile içi transferinin yaygın olduğunu söylemek mümkün.

---

⁶⁴³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 74r, 27.12.1708

⁶⁴⁴ Kasdagli (1998: 214)

3.5.2. Miras İşlemleri ve Mal Paylaşımı

Rum geleneklerine göre miras eş ve tüm çocuklar arasında paylaşılırdı. Miras bırakımı ve paylaşımı konusunda İslam toplumlarında görülen kadın erkek ayrımını Rum toplumunda görmüyoruz. Kadının miras üzerinde ciddi oranda söz sahibi olduğuna dair kodekslerde kayıtlar mevcuttur.

Kadınların miras elde etme hakkının yanı sıra tasarruf hakkının da olduğunu söylemek mümkündür. Babadan kalan malını dilediği şekilde değerlendirme hakkı vardı. Örneğin Kalamoti sâkinlerinden merhum Michali'nin kızı babasının ölümünün ardından kendisine miras kalan malların (πατρικά – patrika) bir kısmını aynı köyden Apostolos oğlu Nikoli'ye satmıştı. Mihali'nin kızı dul bir kadındı ve muhtemelen bu kadar çiftliği (*ypostatiko*) tek başına işletemeyecekti ve bu nedenle satmayı uygun görmüştü. Nikolas çiftlik arazilerini (*ypostatiko*) 160 asillania karşılığında satın almış ve parayı satış senedi yapılırken peşin olarak ödemişti. Dönemin şartlarına göre küçümsenmeyecek bir değere satılan bu araziler, hem satış fiyatından hem de içinde bağevleri, kuyular, yetişmiş ağaçlar olmasından anlaşıldığı üzere oldukça kıymetli yerlerdi⁶⁴⁵.

O dönemde kadınların babadan kalan mallarının kontrolünü eşine bırakması da alışılmış bir durumdu. Ebeveynlerden biri sağ ise miras, çocuklarla birlikte anne veya babaya da paylaştırılırdı.

Anneye kalan miras tamamen onun sorumluluğundaydı ve izni olmadan asla tasarruf edilemezdi. Dafnonas köyünden müteveffa Monis Varvatakis öldükten sonra geride bıraktığı arazileri eşi Maria ile çocukları Michalis ve Christofis arasında paylaşılmıştı. Miras yönetiminde varisler tüm terekeyi paylaşma hakkına sahiptiler. Maria, miras hakkı konusunda çocuklarının herhangi bir şekilde baskı veya suistimali ile karşılaşmamıştı. Kendisine miras olarak kalan çiftlik ve bağ evi (*ypostatiko*) onun şahsi tasarrufundaydı ve çocuklar bu arazi üzerinde hak iddia edemezdi. Ancak kendi rızası ile toprağı işletir veya satardı.

---

⁶⁴⁵ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 20r, 06.08.1700

Maria, eşinden kalan çiftliği ve üzerindeki evleri (iki katlı bir ev) oğlu Christofi'ye 50 *asilania* karşılığında satmıştı⁶⁴⁶. Zira miras konusunda özellikle adalar halkı içerisinde kadının eşit bir statüsü vardı, onun rızası olmadan kimse onun toprağına dokunamaz, üzerinde tasarrufta bulunamaz ve de satamazdı. Hatta çocukları bile...

Başka bir örnekte kadın eşinden kalan mirası bu kez kızına satıyordu. Maro, eşi Georgis Kontarato'nun terekesinden kendisine kalan iki katlı büyük evi kızı Kali'ye satmıştı. Kali 150 *asilania* ödeyerek evi annesinden satın almıştı⁶⁴⁷.

Anneye kalan mirasta çocukların söz hakkı olmadığı ve o mirasın hukuki hakkı tamamen annenin iradesinde olduğu gibi anne de çocuklara kalan miras üzerinde hak talep edemezdi. 1660 yılına ait bir ilam kaydında; Sakız'da (şehir merkezi) yaşayan Sidero'nun terekesi eşi Maria ile çocukları Yanni ve Vestarki'ye kalmıştı. Maria ise, miras arazisini 30 kuruşa Nikola'ya satmıştı. Nikola da aynı araziye on sene sonra Yanni adlı birine satmıştı. Fakat çocuklar reşit olunca annelerinin kendi paylarını da içeren araziye satmış olmasına itiraz ederek dava etmişlerdi. Maria, çocukları reşit olmadığı ve kendisinin de onların vasisi olmadığı, dolayısıyla çocukların miras arazisini satma yetkisine sahip olmadığı gerekçesiyle haksız bulunmuştu⁶⁴⁸. Miras hakkı tamamen bireyseldi kimse bir diğ erinin hakkına tecavüz edemezdi. Gerek şer'i hukukta gerekse örfi hukukda bireysel tasarrufa bırakılmış olan miras hakkı, kişiye tanımlanmıştı ve buna başkasının müdahalesi olamazdı.

Kardeşler arasında da mirasla gelen pay üzerindeki haklar aynı şekildeydi. Eğer miras önceden belirlenmişse ya da kime ne kadar miras hissesi düştüğü belli ise bir sorun yaşanmazdı. Her çocuk kendisine bırakılan araziye işletir, isterse de satardı. Hatta toprak aile içinde kalsın diye tercihen aileden birine satardı. Yukarıda Monis Varvataki'den kalma mirası, annenin oğula sattığını görmüştük. Annesinden sonra oğul Michalis de miras hakkını kardeşine satmıştı. Üzerinde ev de olan çiftliği, (*ypostatiko*) kardeşi Christofi'ye 25 *asilania* karşılığında

⁶⁴⁶ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 55v, 03.08.1707

⁶⁴⁷ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 66r, 15.02.1708

⁶⁴⁸ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 161 b (Eylül/Ekim 1660)

satmıştı⁶⁴⁹. Christofis hem annesinin hem kardeşinin miras hakları olan çiftlikleri satın almıştı. Böylece araziler yine aile içince kalmış ve tek elde toplanmış oluyordu.

Mirasla gelen payı, işletemeyecek olan kişi araziyi genelde aile içi bireylere, çoğunlukla da kardeşlerine satardı. Tunus'ta Yeniçeri olan Abdullah oğlu Şaban, ihtida etmeden önce vefat etmiş olan babasının terekesindeki bir bağ ve bir tarladan kendi payına düşen kısmını kardeşleri Nikola ve Frenko'ya 30 kuruş karşılığında satmıştı⁶⁵⁰. Yeniçeri Şaban, artık ziraat ehli olmadığından babadan kalan araziyi işletemeyecekti bu nedenle de kardeşlerine satmayı tercih etmişti.

Miras, tüm çocuklar arasında kız-erkek ayrımı gözetmeksizin "adelfomoiri" yani "kardeş payı" olarak paylaşılırdı. Geleneklere göre kız-erkek evlat arasında kesin bir orandan veya cinsiyete dayalı bir ayırmadan bahsetmek mümkün değildi. Anne ve baba çocuklarına bırakacağı mirası kendi iradelerince belirlerdi, bu konuda geleneğin onlar üzerinde bir baskısı yoktu. Miras, notere tasdik ettirilen bir belge ile resmileştirilirdi. Fakat kadı sicillerine yansıdığı kadarıyla, gayrimüslim ailelerin miras işlemlerinin hüccet ile de resmileştirdiği olurdu. Genelde sorunlu veya cemaat mahkemelerinde çözülemeyenlerin davaların kadıya intikal ettiği görülür. Ancak sıradan bir miras davasının da şer'i mahkemede değerlendirildiği görülmüştür. Örneğin; Sakız şehrinde yaşayan Michali'nin ölümü ile terekesi eşi Ano, çocukları, Stefanos, Kostantis, Nikolis arasında paylaşılmıştı⁶⁵¹. Görüldüğü gibi olayın, Kadı mahkemesine taşınmasını gerektirecek bir durum olmamış dahi olsa tercihen bu mahkemeye gelinmişti.

Miras paylaşımında en kolay ve anlaşmazlıkların en az yaşandığı yollardan biri, sağlığında vasiyet bırakma ve bunu resmileştirme idi. Bu yolla miras üzerinde hangi çocuğun ne kadar alacağı belirlenmiş olurdu. Kasdagli'nin aktardığına

---

⁶⁴⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 56r, 03.08.1707

⁶⁵⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 19a (t.y)

⁶⁵¹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 58a (t.y)

göre; eğer böyle bir vasiyet yoksa ne anne, babadan kalan ne de baba, anneden kalan malları çocuklar arasında dilediği gibi paylaşırabilirdi⁶⁵².

Kimi zaman ebeveynin vefatından önce miras paylaşımı yapıldığı görülmüştür. 1710 yılında Papa Kosta Kriti'nin çocukları Michalis, Sideros ve Gianis babalarının kendilerine vereceği mirası önceden paylaşmışlardı. Bu üç kardeş, anne ve babalarından kalan (kalacak olan) evlerini, bağlarını, tarlalarını, ağaçlarını ve hatta borçlarını paylaşmak üzere notere gitmişlerdi. Bu kardeşlerin miras bölüşümünü incelediğimizde “kardeş payı” bir dağılım gözlenmektedir. Buna göre:⁶⁵³.

Michalis; bahçeli ve iki katlı büyük evin yarısını kardeşi Gianis ile paylaşmıştı. Bunun dışında; iki büyük bir küçük bahçe, biri tepelik iki büyük, üç küçük arazi, iki arazinin yarısı, bir büyük iki küçük tarla, bir de üzerinde sakız ağaçları olan bir tarla ve sakızlardaki hissesini almıştı.

Sideros: iki ev, dört tarla, üç büyük, bir küçük, iki de yarım arazi almıştı.

Gianis: iki katlı, bahçeli evin yarısı, ağaçlıklı dört büyük bir küçük arazi, bir arazinin sadece aşağı tarafı, yokuş üzerinde bir arazi, bir büyük tarla almıştı.

Bu miras paylaşımı aslında satış yoluyla aile içi mal transferine benzer bir uygulamaydı. Tek fark çocukların arazi ve evleri para karşılığı almamış olmalarıdır. Onun haricinde elde edilen gayrimenkullerin tasarrufu konusunda satış işleminden farkı yoktur. Mesela bundan sonra kendi hisseleri üzerindeki tüm yükümlülüklerden kendileri sorumlu olacaktı. Bundan böyle bahsi geçen arazi ve evlerin *Kouraman*, *kokologi*, haraç, *tasan* vergilerini kendileri ödeyecekti. Ayrıca bunların dışında her ne tür vergilendirme veya ödeme gerekirse onlar sorumlu tutulacaktı⁶⁵⁴. Baba bütün malını çocuklara dağıtarak bu yükümlülüklerden kurtulmuştu. Onun şimdiye kadar tek başına sorumlu olduğu vergi ve angaryaları da üç çocuk paylaşmış oluyordu.

---

⁶⁵² Kasdagli (1998: 215)

⁶⁵³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 89v-91v, 22.03.1710

⁶⁵⁴ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 89v-91v, 22.03.1710

Miras aktarımında iki eğilim vardı. Birincisi; sosyal baskı ve kısıtlı imkânların yarattığı nedenlerle kız çocuklarına erkeklere oranla daha ayrıcalıklı bir pay verilmesi, ikincisi ise pratik uygulamalarda sıklıkla karşımıza çıkan şekliyle; kadınların mallarının kız çocuklarına erkeklerin mallarının da erkek çocuklarına miras olarak kalmasıydı⁶⁵⁵. Ancak bu durum her iki ebeveyninin mirasını her çocuğa paylaşılabilirlik hakkını ortadan kaldırmıyordu. İstenirse çocuklar arasında tüm mal varlığı eşit olarak pay edilebilirdi. Bu ikinci durum, kendisine çeyiz aktaranın, vaftiz adının da aktarılması ile bağlantılıdır. Bu durum Yunanistan'ın patrilineal (baba soylu) ilişkilerin uygulandığı bölgelerinin aksine adalarda bugün de hala devam eden ve kadının aile gelirin ortak katkıda bulunmasını sağlayan köklü bir Rum geleneğidir. Buna göre ilk doğan kız çocuğu anneannenin adını alır ve anneden kalan miras hakkı da ki bu genelde ev olurdu aynı çocuğa verilir⁶⁵⁶. Kız çocuğuna kalan miras, hiçbir surette kardeşleri tarafından alıkonulamazdı. Bunun görüldüğü durumlarda derhal hukuki yollara başvurulurdu.

Hatta kadının vefatı halinde bile çocukları annelerinin babadan kalma mirasının koruyucusu olurlardı. İlam defterindeki bir kayıt bunun örneklerinden biridir: Sakız şehrinde yaşayan Yorginin ölümü ile mirası, çocuklarına (üç erkek ve üç kız) kalmıştı. Kızlarından İrini'nin ölümü üzerine oğlu Kostantis, annesinin babadan kalma mirasına dayısı Dimitri'nin el koyduğu gerekçesiyle, Kadı'ya şikâyetinde bulunmuştu. Dimitris ise kız kardeşinin hissesini 100 kuruş karşılığında satın aldığı şahitlerle ispatlayınca iş tatlıya bağlanmıştı⁶⁵⁷. Kadına miras kalan mala, kendisi ölmüş dahi olsa çocukları tarafından sahip çıkılıyordu. Erkek kardeşlerin kız çocuklarının haklarına el koyması veya mirastan faydalanmalarını engellemeleri gibi bir durum söz konusu olamazdı.

Ancak kadın kendi arzusu ile mirastan çekilir veya haklarından vazgeçer ise hiçbir surette pay alamazdı. 1659 yılında, Sakız'ın Harkos (Χαλκειός (Chalkeios) köyünden Andrea kızı Kamno, kardeşi Yorgo'nun kendisine annesinden kalan

---

⁶⁵⁵Kasdagli (1998: 215)

⁶⁵⁶Kasdagli (1998: 215)

⁶⁵⁷ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 44b-45a (t.y)

mirası vermek istemediğinden ve ev, bağ ve tarlalara el koyduğundan şikâyetle kadıya gitmişti. Yorgi, ise Kamno'ya annesinin muhalefatında bir yorgan, bir gömlek ve 10 kuruş almak suretiyle diğer mallardan vazgeçtiğini şahitlerle ispatlayınca Kamno diğer mallar üzerinde hak talep edememişti⁶⁵⁸. Kamno, zamanında kendi rızasıyla mirastan vazgeçmiş olduğundan sonrasında pişman dahi olsa geri dönemiyordu. Oysa, kendisinin de annesinden kalan ev, bağ ve tarla üzerinde kardeşi kadar hakkı vardı.

Toprağın miras yolu ile aile içinde kalarak el değiştirmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı belirtilmiştir. Bunun haricinde toprağın yine miras yolu ile kiliselere aktarıldığından da söz etmek gerek. Yaşlılık zamanlarını daha huzurlu geçirmek ya da Tanrı'ya olan sadakatini kilise bağışı ile ifade etmek isteyenlerin bağışlarından biri de topraktı. Kalamotili Georgakina oğlu Gianis Salonikios ansızın gelecek ölümüne karşı henüz akıl ve ruh sağlığı yerinde iken noter kaydı ile mirasını resmileştirmek amacıyla 1705 yılı Şubat ayının ilk Pazar'ı, muhtemelen Pazar ayınınin akabinde, notere gitmişti⁶⁵⁹. Gianis Salonikios, mirasının bir bölümünü iki oğluna, gelinine ve torunlarına bıraktıktan sonra bir tarlasını da kiliseye bağışlamıştı. Kalamis (Καλάμην) mevkiinde bulunan, Monis Kontaratos ve Gianis Galatoulas ile sınır olan, bir tarafından yol geçen ve üzerinde ağaç ekili olan arazisini Kalamoti köyündeki Agios Ioannis o Prodromos⁶⁶⁰ Kilisesine bağışlamıştı.

Gianis Salonikios, kiliseye bağışladığı tarlası dışındaki malvarlığını ise çocuk ve torunları arasında paylaşmıştı. Petrona (Πετρονά) bölgesinde bulunan Gianis Galatoulas, Georgis Zaganakis, Michalis Vestrarchis ve kendisinin bir başka tarlası ilei sınır olan tarlayı “tüm mükellefiyeti” ile Oğlu Papa Georgi'ye bırakmıştı. Buna göre tarla üzerindeki tüm vergi yükümlülükleri ve angarya hizmeti oğluna geçmiş oluyordu. Miras yoluyla malın aile içinde transferinde

⁶⁵⁸ Sakız adası İlam Defferi, [1652-1661]: 176a (29.10.1659)

⁶⁵⁹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 38r-38v, 04.02.1705

⁶⁶⁰ Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος. Vaftizci John olarak da bilinen azizin adına yapılmış kiliselerden biridir. Kilise, bugün hala ibadete açık olup Agia Paraskevi enoriakilerinden biridir. Kilisenin bugünkü görüntüleri için bkz. <http://www.panoramio.com/photo/29299962>. Bir tanesi Sakız merkezinde olmak üzere Volisso, Katarachtis, Langada'da aynı aziz adına kiliseler vardır. Sakız'da her yıl 7 Ocak'ta bu aziz adına kutlama yapılır.

maddi yükümlülüklerin yanı sıra manevi yükümlülüklerin de devredildiğini söyleyebiliriz. Gianis Salonikios'un Kalamoti'nin Petrona mevkiindeki arazisi üzerinde bir nevi ibadethane niteliğinde olan "timios stavros" yani "kutsal hac" (Ο Τίμιος Σταυρός) figürü veya ikonası vardı. Ortodoks Rumlar, arazilerine, arazi sınırlarına veya yol kenarlarına kutsal hac, ikona, veya ekklisaki denen bir nevi ibadethane niteliğinde olan dini semboller yerleştirirlerdi. Bunlar, arazide çalışırken ibadetlerini aksatmamaları veya ihtiyaç duydukları manevi gücü hissedebilmek için ibadet ettikleri, genelde etrafı çevrili, içerisinde ikona vb dini sembollerin bulunduğu yerlerdi. Adak veya herhangi bir kazanın ardından yapıldıkları da görülürdü. Buralarda kandiller yakılır, dualar edilir, küçük çapta ayinler düzenlenirdi. Gianis Salonikios'un papaz oğlu Georgi'ye bıraktığı tarlada bunlardan biri olan "kutsal hac" adı altında bir ibadet yeri vardı. Oğluna bıraktığı vasiyetlerden biri de; kutsal hac törenleri için geleneklerin gerektirdiği her türlü sorumluluğu üstlenmesi idi. Vasiyet kaydında, burayı ihmal etmemesi her türlü hizmetini görmesi, kandini ve ayinlerini ihmal etmemesi, yortusunu kutlaması (Ortodokslar, her yıl 14 Eylül'de timios stavros yortusunu kutlarlar) konularını sıkı sıkı tembih etmişti⁶⁶¹.

Bunun dışında çeşitli kişisel eşyalarını oğlu, torunu ve gelinine paylaşmıştı. Buna göre oğluna bakır bir kazan, torunu Michali'ye bir ontoloji ve iki dini (paraklitiki, triodio) kitap, diğer torunu Kriako'ya büyük bir küp, gümüş kemer, gelini Papadia'ya ise şarap için sağlam bir küp, gümüş bir kupa bırakıyordu⁶⁶².

Miras kayıtları arasında dikkat çeken örneklerden biri de sağlığında kendi cenaze törenini organize etmek için notere gitmiş olan Gianis Salonikios'un vasiyetnamesi idi⁶⁶³. Salonikos, hazırlattığı vasiyetinde cenaze töreninin hangi kilisede ve nasıl yapılacağını bir anlamda organize ediyordu. Cenaze töreninin Kalamoti'nin önemli kiliselerinden Agia Panagia (Platzas) kilisesinde yapılmasını istemişti. Bunun için kiliseye üç *asilania* bağışlamıştı. Vasiyeti ile, kiliseye kendi tabutunun siparişini bile vermişti. Ayrıca tabuta sarılacak iki örtü

⁶⁶¹ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 38r-38v, 04.02.1705

⁶⁶² GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 38r-38v, 04.02.1705

⁶⁶³ GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 38r-38v, 04.02.1705

hazırlatılmasını da istiyordu. Gianis Salonikios'un cenaze töreni organizasyonu için istedikleri bunlarla sınırlı değildi. Töreninde çelenklerin olmasını, hiçbir harcamadan kaçınılmamasını istiyordu. Tüm bu masraflar için de aynı kiliseye 3 *asilania* daha bağışlamıştı. Ayrıca köyün papazına kendisini geleneklere uygun bir şekilde gömmesi için 2 *timinia* bırakıyordu. Kendi cenaze masraflarını ödeyen ve törenini organize eden Giannis Salonikios'un halbuki bir oğlu ve de torunları vardı. Onlar, pekala bu işlerle ilgilenebilirlerdi. Üstelik oğlu papazdı⁶⁶⁴. Ancak anlaşılan sağlığında bu işleri kendisi düzenlemeyi tercih etmişti.

Modern hukukta olduğu gibi geleneksel hukukta da vefat eden kişinin borcu, miras olarak varislerine aktarılırdı. Borç, ispatlanınca da varisler, borcu terekeden ödeyerek derhal kapatırlardı. 1660 yılında vefat eden Kostantinidi'nin farklı kişilere yaklaşık 49 akça miktarı borcu olduğu tespit edilmişti. Bunun üzerinde varisi olan eşi, terekesinden temin etmek suretiyle borcu kapatmıştı⁶⁶⁵. Bu konuda vefat etmiş iki kişi arasındaki borcun tahsisi için varislerin çabasını gösteren bir ilam kaydı ilgi çekicidir. Sakız şehri sâkinlerinden merhum Luki oğlu İraklis'in merhum Yakomi zimmetinde 600 riyali kuruş alacağı vardı. Her ikisi de vefat etmiş olduğundan iki tarafın varisleri olan eşleri borcu tahsili için kadiya gitmişlerdi. Yapılan soruşturma ve şahitlerin dinlenmesi sonucu adı geçen borcun İrakli'nin eşi, Despina'ya ödenmesi kararlaştırılmıştı⁶⁶⁶. Mütevaffanın borcu bununla sınırlı değildi, ayrıca 100 riyali kuruş Varsaki kızı Peri'ye de borçluydu⁶⁶⁷. Kişinin borçlu olarak vefat etmesi durumunda varislerinin borcu ödemesi için terekedeki mallarının müzayede edildiği de olurdu. Sakız şehrinde oturan Kostanti'nin ölümüyle ardından bıraktığı 290 kuruş değerindeki borcunu ödemek için (eşi ve çocukları), Kostanti'nin, sekiz buçuk kulaç büyüklüğündeki bahçesini müzayede usulüyle satıp, borcunu ödemişlerdi⁶⁶⁸..

Vefat etmiş kişinin kendisine borcu olduğu iddia eden kişi, bunu şahitlerle ispatlamak zorundaydı. Sakız şehrinden Sidero oğlu Kostanti'nin vefatı üzerine,

⁶⁶⁴ Papas Georgis. GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, filo: 38r-38v, 04.02.1705

⁶⁶⁵ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 185a-b (13.11.1660)

⁶⁶⁶ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 26a (t.y)

⁶⁶⁷ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 28b (t.y)

⁶⁶⁸ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 29a-b (Haziran 1653)

aynı zamanda çocuklarının vasisi olan Fortina oğlu Pepi merhumun kendisine 30,000 akça borcu olduğunu söyler. Bunu ıspatlamak için; Zorzo ruyani, Zano Anderiya, Yani Kosta'yı şahit göstermiştir. Şahitlerin de olayı onaylaması üzerine merhumun terekesinden borcun ödenmesi kararlaştırılır⁶⁶⁹. Şahitlerin söylemleri delil niteliğindedir ve onların sözlerine göre karar verilirdi.

Sonuç olarak, miras paylaşımının uzun vadedeki olumsuz etkisi mülklerin parçalanmasına yol açması idi. Bunun önüne geçmek için en etkili yol geleneksel bir yöntem olan alım satımın aile içinde kalmasını sağlamaktı. Satışta toprağın aile bireylerine satılması tercih edildiğinden bahsedildi. Miras, toprağın aile içinde kalmasını sağlayan en güçlü geleneksel düzenlemelerdi.

3.5.3. Evlilikler

Gayrimüslimlerin evlilikleri cemaat hukukuna göre kilisede yapılır ve dolayısıyla da kilise kayıtlarına geçerdi. Sakız adası kilise kayıtlarına ulaşamamıştır. Nitekim, araştırmacılara da özel izinle açılan Kilise Arşivlerine girebilmek çok güçtür. Noter kayıtlarında evlilik kayıtlarına rastlanmamaktadır. Bu kayıtlar, yukarıda da bahsedildiği gibi evlilik sözleşmeleri niteliğindeki *proikosymfonia* kayıtlarını içerir. Dolayısıyla evlilik kayıtları ile ilgili elimizde sadece ilam defteri kayıtları bulunmaktadır. Defterdeki gayrimüslim evlilikleriyle ilgili kayıtlar, çoğunlukla karma evlilikler ise de gayrimüslim evlilik kayıtlarına da rastlanmıştır. Sakız şehri sâkinlerinden Nikola kızı Kali ile Yorgi oğlu Simo evliliklerini kadı huzurunda gerçekleştirmişti. Üstelik Kali, şer'i nikah gereği mehr-i mü'eccel bile almıştı. Kali'nin mehri 5,000 akça idi⁶⁷⁰.

Kadı huzurunda evlilikler olduğu gibi boşanmalar da oluyordu. Gayrimüslimlerin tercihleri sonucu boşanma davaları için kadı mahkemesine gittikleri bilinir. Sakız şehri sâkinlerinden Nikolas kızı Maro ve Mihalis oğlu Markos boşanma talebiyle kadıya gitmişlerdi. Davayı açan Maro idi. Maro: "...Mezbûr Marko, zevcüm olub beynimizde hüsn-i mu'âmele olmamağın, bana talâk virmişiken ben dâhî

⁶⁶⁹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 30b-31a (Haziran 1653)

⁶⁷⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 10a (t.y)

zevciyyete müte'allika birbirimizün zimmetini ibrâ' eyledük. Ba'de'l-yevm, zevciyyete müte'allika benden bi'l-asâle veyâ bi'l-vekâle da'vâ sudûr ider ise, lede'l-hukkâmi'l-kirâm makbûle ve mesmû'a olmasun...⁶⁷¹ şeklindeki ifadesinde kocasının kendisini boşamış olduğunu bundan böyle kendisinin de bu evlilikle bağı kalmadığını söyleyerek evliliğine son verilmesini talep etmişti. Bir başka kayıta bu kez kocası karısından ayrılma isteği ile dava açmıştı. Sideros oğlu Nikolis, eşi Anton kızı Vasilaki'yi boşamak için kadiya gitmişti⁶⁷².

Gayrimüslim evliliklerin şer'i mahkemede sona erdirilmesi Hıristiyan anlayışına ters düşüyorsa da örneklerde görüldüğü gibi insanların seçimleri doğrultusunda, kadı huzurunda boşanmayı tercih ettikleri de oluyordu. Ancak incelediğimiz defterden yola çıkarak bunun nicelik açıdan fazla olmadığını söylemek mümkün.

İlam defterindeki gayrimüslimlerin evliliklerinin çoğu karma evliliklerdi. Yani kadının gayrimüslim olduğu evliliklerdi. Aşağıdaki tablo'da tespit edilen karma evlilikleri listelenmiştir.

Tablo 32: Sakız adası İlam Defteri [1652-1661] Karma Evlilikler

İkamet	Zevc	Zevce	Mehr-i Mü'eccel
Medîne-i Sakız	Muhammed ibn-i Hüseyin ⁶⁷³	Sivasti bint-i Liyondi	3,000 akça
Medîne-i Sakız	İbrâhîm ibn-i 'Ömer ⁶⁷⁴	Kato bint-i Andon	1,000 akça
Medîne-i Sakız	Muslî bin Mustafâ ⁶⁷⁵	Eleni bint-i Kostantîn	500 akça
Medîne-i Sakız	Mustafâ ibn-i Hüseyin ⁶⁷⁶	Anze bint-i Yânî	1,000 akça
Medîne-i Sakız	Rıdvân ibn-i Abdullâh ⁶⁷⁷	Luciye bint-i Anton	20 riyali kuruş
Medîne-i Sakız	Mustafâ bin Hüseyin ⁶⁷⁸	Maria bint-i Nikola	1,000 akça

⁶⁷¹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 129b (t.y); Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 159b (18.12.1659)

⁶⁷² Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 114a (16.11.1659)

⁶⁷³ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 9b (t.y)

⁶⁷⁴ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 23a (06.05.1658)

⁶⁷⁵ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 26a (t.y). Vekâletle evlenilmiştir.

⁶⁷⁶ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 31a (t.y)

⁶⁷⁷ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 53b (t.y)

Medine-i Sakız	Alî bin Velî ⁶⁷⁹	Kato bint-i Nikoli	50 riyali kuruş
----------------	-----------------------------	--------------------	-----------------

Karma evliliklerdeki boşanmalara incelediğimiz ilam kayıtları arasında rastlanılmamıştır. Bunun tek istisnası, Mihali kızı Stergi ile Abdullah oğlu Baba Ahmed arasındaki boşanma idi. Stergi, eşi Baba Ahmed ile halvet olmadıkları iddiasıyla kadıya başvurmuştu. Eşinin kendisine, mehri olan 50 riyali kuruşu verip boşadığını söyleyerek evliliklerinin kadı huzurunda da sona erdirilerek resmiyet kazanmasını istiyordu⁶⁸⁰.

Evlilik dışında gayrimüslimlerle ilgili ilam defterine yansıyan bir örnek de zina konusunda idi. Zina, Müslümanlıkta olduğu gibi Hıristiyan inancına göre de yasaktı ve en büyük günahların başında geliyordu. Sakız şehrinde yaşayan Mavrodis kızı Eleni, üç yıldır evli olduğu Stefano'nun Marina isimli biriyle zina yaptığı iddiasıyla kadıya gelmişti. Ancak durum ispatlanamadığı için dava düşmüştü. Eleni'nin bu şikayetini kadıya yapma nedeni, İslam hukukunun bu konudaki katı uygulamaları olmalıydı. Aynı şikayeti kilisesine de yapabiliyorken kadıyı tercih etmesi, bunu düşündürmektedir. Zira İncil hükümlerinde göre zina fiili bir suç sayılıyorsa da cezası konusunda herhangi bir açıklama getirilmiyordu.

Buradan anlaşılmaktadır ki; gerek yerel hukukta olsun gerek Osmanlı şer'i hukukunda olsun reayanın hukuki çözümü hangi mahkemede arayacağına yönelik bir baskı yoktu. Reaya, hukuk arayışını her iki tarafta da yapabiliyordu. Ne boşanma davası için kilise yerine kadıyı tercih ettiği için, ne de şer'i mahkeme yerine kilisede evlendiği için sorgulanıyordu. Osmanlı dönemine damgasını vuran "istimalet" anlayışı bu olsa gerekti. Merkezi otoritenin olağanüstü gücüne rağmen devlet, bu gücü reayaya baskı unsuru olarak kullanmıyor, reaya da var olan düzeni sahiplenip ona hizmet ederek buna layık olduğunu ispatlıyordu.

⁶⁷⁸ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 105a (t.y); Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 110a (t.y)

⁶⁷⁹ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 18b (t.y)

⁶⁸⁰ Sakız adası İlam Defteri, [1652-1661]: 114b (17.11.1659)

Bu bölümde, adanın toplumsal ve ekonomik yapısına yönelik iç işleyişini elimizdeki veriler çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık. Geçmiş bugüne aktaran tarihsel kaynaklardan noter kodeksleri ve kadı sicilleri, içeriği itibariyle toplumsal yapının iç işleyişine dair ayrıntılar sunmaktadır. Bu doğrultuda İncelediğimiz defterlerden hareketle adadaki sosyal ve ekonomik düzenin uygulamalarına yönelik tespitlerde bulunmaya çalıştık.

Buna göre Osmanlı egemenliğinde Sakız'daki sosyal ve ekonomik yaşamın geleneksel normlar etrafında şekillendiğini söylemek mümkün. *Dimogerontianın* kontrolündeki yerel yapılanma, Osmanlı egemenliği boyunca geçmişten getirdiği hukuki, iktisadi, kültürel mirasa sahip çıkmış ve onu koruyabilmişti. Halk, bu anlamda devlet tarafından herhangi bir yaptırımla karşılaşmaksın serbest bırakılmıştı. Böylece kendi belirlediği yerel yöneticileri aracılığıyla tüm iç işlerini yürütebiliyordu. Güvenlik, adalet, vergilerin toplanması gibi toplumsal işleyişin denetimi *dimogerontaların* kontrolünde idi. Ancak bunlar, tüm yetkiyi tek başlarına taşımıyorlardı, kararlarını *epitropi* ile birlikte alıp işleri onlarla birlikte yürütüyorlardı. *Dimogerontes* ve *epitropi* yetkilerini cemaat düzenini korumak için kullanırlardı. Doğrudan cemaatine karşı sorumlu olan bu yerel yöneticiler dolaylı olarak da devlete veya daha doğru bir ifade ile devlet düzenine karşı sorumluydu. Cemaatini korurken bir yandan da devletin çıkarlarını korur, sistemin bekâsı için çaba gösterirdi.

Dimogerontia üyeleri toplumsal statü açısından halkın ileri gelenlerinden seçilirdi. Bunlar, kendi toplumunun muteber kişilerindendi. Üstelik bunların muteberliği, ekonomik güçlerinden kaynaklanmıyordu. Statü kaynağı olarak; İtibar, bilgi ve tecrübe daha ağır basıyordu. Ancak bu demek değildir ki ekonomik gücün hiçbir etkisi yoktu. Elbette ki o da etkili rol oynuyordu ancak tek veya ilk belirleyici güç değildi. *Dimogerontia* üyeleri haricinde toplumsal açıdan ileri gelen bir diğer grup din adamları idi. Ruhban sınıfı, toplumsal tabakanın üst sınıfını oluşturuyordu. Bunlar, gerek mevkileri gerek bilgileri ve gerekse de ekonomik güçleri sayesinde toplumdan sıyrılan kişilerdi. Zira klasik dönemlerin eğitimin sisteminin teoloji temelli olduğu düşünülünce bu sınıf mensupları toplumun eğitilmiş kişileri olarak doğrudan öne çıkmaktaydı. Her şeyden önce okuma

yazma bilenler bu kişilerdi. Bu özellikleri bile onları sıradan insandan ayırmaya yeterdi. Bu nedendir ki okuryazar olmanın temel kriter olduğu noterlik hizmeti çoğunlukla din adamları tarafından yerine getirilirdi. Din adamları konusunda vurgulanması gereken diğer bir özellik de kilisenin kanatları altında olmaları idi. Kilise, Hıristiyan topluluklarda dinsel, sosyal ve ekonomik açıdan hatırı sayılır güçte bir kurumdu. Bu da din adamlarına ayrı bir güvence sağlıyordu.

Bu bölümde toplumsal yapıya dair gözlemlerin önemli bir bölümü de ekonomik ilişkilerdi. Bunların başında alışverişler gelir. Sosyal ve ekonomik ilişkilerin en yaygın biçimi alım satımlardı. Alım satım normlarının yerel geleneğe göre düzenlendiği görülmektedir. Özellikle mülkiyetin el değişimi konusunda geleneksel uygulamalar sayesinde malvarlıklarının aile içinde kaldığı ve toprağın parçalanmasının önüne geçildiği gözlenmiştir. Alım satım konusundaki incelemelerde dikkatleri çeken bir diğer mevzu da kadınların aktif bir şekilde rol alıyor oluşuydu. Bu konuda kadınların sanıldığından daha fazla oranda ekonomik düzen içinde yer aldığı görülmüştür.

Hukuki arenaya yansıyan örneklerden anlaşıldığı üzere gayrimenkul alışverişleri, ticari anlaşmalar, takas gibi ekonomik dinamizm geleneksel yöntemlerle devam ediyordu. Bu konudaki anlaşmazlıklarda ise geleneksel hukukun yanı sıra Osmanlı şer'i hukukuna başvurulduğu görülmüştür. Aile hukuku konularında çoğunlukla geleneksel hukuk tercih edilmişse de kadı mahkemesine yansıyan örneklerin istisnai olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle tereke ve boşanmalar konusundaki aile hukuku davalarının notarios'un yanı sıra kadı efendinin huzurunda çözüme kavuşturulmak istenmesi dikkat çekicidir.

Sakız adasına ait noter ve kadı mahkemesi kayıtlarından anlaşıldığı üzere, ada halkı günlük hayat, ekonomik ve sosyal ilişkilerinde bir yandan geçmişten getirdikleri geleneksel mirası devam ettirmiş diğer yandan da Osmanlı geleneklerini de buna katarak kültürel olarak zenginleşmeyi başarmışlardı.

SONUÇ

Sakız adası, özelinde ele aldığımız Rum cemaatine yönelik bu sosyo-ekonomik incelemede, Osmanlı devletinin bu adada uyguladığı idari ve ekonomik politikalar, cemaatin devletle olan ilişkileri, iç yönetim mekanizması ve bu mekanizmanın Osmanlı cemaat sistemini şekillendirmesindeki rolü gibi konular; arşiv kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda betimlenmeye çalışılmıştır. Buna göre Sakız adasındaki sosyo-ekonomik yapılanmada yerel geleneğin yanı sıra Osmanlı devletinin karakteristik özelliklerinin belirleyici rol oynadığını söylemek mümkündür. Adadaki düzene, Osmanlı'nın ilk müdahalesi, fethin hemen akabinde gerçekleştirilen tahrir ve ardından yapılan cizye sayımıdır. Bu iki uygulama ile Osmanlı bürokratik yapısı, idari ve ekonomik olarak adadaki egemenliği devraldığını kanıtlamış aynı zamanda Sakızlıları bundan böyle "Osmanlı reayası" olarak bir kez daha ilan etmiş oluyordu. Halkın yeni "sahibi" ile tanışmasının ilk pratiği 1566-1567'deki bu sayımlar olmuştu. Tahrir ile Osmanlı, bir yandan egemen devlet olarak varlığını hissettirirken diğer yandan Sakızlıların tasarruflarındaki arazilerinin ve sahip oldukları mülklerinin de devlet güvencesi altında olduğunu taahhüt etmiş oluyordu. Cizye sayımları da aynı şekilde; ada halkının, "baş vergisi" ödemek suretiyle *Osmanlı tebaası* haline geldiğinin göstergesi olmuştu. Buna karşılık Osmanlı, Sakızlıların, kişisel mülkiyetlerindeki çiftlikler olan *baştinaların* özel statüsünü aynen koruyarak adalılara *lütufta* bulunmuştu. Bu ilkelere dayalı olarak karşılıklı memnuniyetin sağlanmaya çalışıldığı devlet-tebaa ilişkisi, siyasi platformda uzun yıllar sürecek birlikteliğin ilk adımı idi.

Osmanlı, diğer fetih bölgelerinde olduğu gibi adanın gelirlerini vergiye bağlamak suretiyle ekonomik kontrolü ele geçirmişti. Burada, Osmanlı iktisadi modellerinden *iltizam* sistemi uygulanarak vergiler yıllık olarak toplanıyordu. Aynî ve nakdî olarak toplanan vergiler, resmi yetkililer aracılığıyla denetim altındaydı. Bu yetkililer, yerel yöneticilerle işbirliği içerisinde bulunarak var olan sistemin işleyişini kontrol altında tutuyorlardı. Ekonomik denetim, bir yandan da siyasi denetimi pekiştiriyordu. Her yıl belirli dönemlerde vergileri toplamak üzere

adayı dolaşan görevliler, devlet otoritesinin en ücra köşelerde bile hissedilmesini sağlıyordu.

Osmanlı, gerçekleştirdiği ilk tahrir ve cizye sayımları ile elde ettiği demografik ve ekonomik tespitlerin ardından Latin, Ortodoks Rum ve Yahudilerden oluşan gayrimüslim halkın koşullarını aynen korumuş, ancak vergi düzenlemelerinde değişikliklere gitmişti. Bunlar, adanın bu yeni devlet düzenine uyarlanması için yapılan düzenlemelerdi. Osmanlı, istimalet anlayışı çerçevesinde fethettiği bölgelere dini serbestiyet vermek, vergi muafiyeti tanımak, toplumsal işleyişine müdahale etmemek gibi imtiyazlarla tebaasını himaye etme politikası geliştirmişti. Sakız'da da fetihten sonra kurulan bu düzen bu ilke çerçevesinde oluşturulmuş. Adanın Osmanlı sistemiyle uzlaşması için düzenlemeler yapılmıştı. Bu düzenlemeler, adadaki yapıda muazzam farklılıklar yaratmamakla beraber, Sakız'ın, kurumsallaşmış olan Osmanlı ekonomik ve idari sistemine eklenmesini sağlamıştı. Üretime katılan herkes vergilendirilmiş, adanın gelirleri, yeni gelir kaynakları olarak Osmanlı hazinesine aktarılmaya başlanmıştı. Bu konuda dikkat çeken en önemli husus, ada halkına gösterilen inisiyatif idi. Sakızlılara, vergi oranları konusunda esnek davranılmış, ada halkını zorlamayacak şekilde vergi indirimleri uygulanmıştı. Ada sakinlerinin koşullarını dikkate alarak bir takım ayrıcalıklar tanıyan Osmanlı, böylece halkın toprağa bağlılığını artırarak üretimin devamını sağlamış oluyordu. Bu konuda Osmanlı en büyük ayrıcalık elbette ki damla sakızı köylere için uygulanmaktaydı. Damla sakızı üretiminin zahmetli oluşu nedeniyle vergi muafiyetleri ve birtakım sosyal ayrıcalıklar ile köylü üretime teşvik edilmişti. Damla sakızı üreticiliğinin cazibesini arttırmak için sunulan imkanlar, bu köylere ayrı bir statü kazandırmış oluyordu.

Osmanlı iktisadi teşkilatı içinde bu köylere için özel bir mali ünite oluşturulmuş, geliri doğrudan hazineye bağlanmıştı. Esasında Ceneviz döneminden kalma bir uygulama olan damla sakızı köylülerinin ortak bir gelir ünitesi olarak vergilendirilmesi anlayışı, Osmanlı'da *mastaki kurası* halinde mali bir prosedüre bağlanmıştı. Bu gelir ünitesi 21 adet *mastaki karyesi* olarak ekonomik bir birim haline getirilmişti. Ayrıca üretim ve satış üzerindeki monopol devam ettirilerek

Osmanlı öncesinde uygulandığı üzere damla sakızı gelirlerindeki kontrol ve denetim devlet tekelinde kalmayı sürdürmüştü.

18. Yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı kültürünün adaya iyice nüfuz etmiş olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde; Sakız muhassıllık mukataası, Osmanlı ekonomisinin önemli bir parçasıydı, adanın en önemli üretimi olan damla sakızı sistematik bir üretim birimine dönüştürülmüştü, adaya – çoğu görevli olmakla birlikte - Müslüman yerleşimleri gerçekleşmiş, Müslüman mahalleleri kurulmuştu, kadı mahkemeleri ile adalet dağıtılır olmuştu. Fetihden yaklaşık 150 yıl sonra Sakız'a bakıldığında, Bizans ve Ceneviz'in yerine adayı Osmanlı esintilerinin sardığı görülmüyordu. Aradan geçen zaman içinde Sakız, tıpkı diğer Osmanlı coğrafyalarında olduğu gibi bu kültürün bir parçası olmuştu. Sakız'da Müslümanlar ile Sakızlı Rumlar, limana yakın mahallelerde komşuluk ediyorlar, kız alıp veriyorlar, aynı toprağı ekip biçiyorlardı. Ancak adadaki bu etkileşim sadece sosyal ve ekonomik ilişkilerle kısıtlı kalmamıştı. Bir Ortodoks Rum Sakızlı, kadı huzurunda hakkını arayabiliyorken, Müslüman kadın borcunu noter huzurunda ödeyebiliyordu. Kurumsal, hukuki, sosyal ve ekonomik ilişkilerin keskin hatlarla çizilmediği bu düzen "Osmanlı kültürü" idi.

Bu durum aslına bakılırsa tipik bir imparatorluk düzeni yansımasıydı. Sakız'ın yüzyıllar içerisindeki değişimi, onun bu düzenin bir parçası olduğunun göstergesiydi. Bu düzen yerel kültürün Osmanlı kültürü ile sentezlenmiş hali idi. Elbette ki bu değişim yerel geleneğin zayıflaması ve sona ermesi anlamına gelmiyordu. Nitekim bu süreç içinde yerel geleneğin gücünün kırılması veya etkisinin azalması gibi bir olgu söz konusu olmamıştı. Osmanlı hukukuna paralel olarak, yerel hukuk varlığını korumuş, Ortodoks kilise ve manastırların nüfuzu ile halk Hıristiyan kültür etrafında örgütlenmeye devam etmiş, geleneksel aile yapısı korunmuştu. Toplum, Sosyal ilişkilerde belirleyici rol oynayan alım satım, sözleşme gibi ekonomik paylaşımlar, miras, çeyiz gibi aile hukuku konularındaki düzenlemelerle eski düzenini sürdürebilmişti. Ailenin koruyucu ve destekleyici rolü ile geleneksel aile yapısı korunmuştu. Toprağın aile bireyleri arasında paylaşılması sonucu ekonomik gelir aile içinde kalmıştı. Böylece tarım toplumlarının en büyük handikaplarından olan ekilebilir arazilerin parçalanması

sorununun önüne geçilmişti. Alım-satım ve takas işlemlerinde de bu doku korunarak toprağın aile içinde kalması sağlanmıştı.

Her ne kadar adadaki idari ve ekonomik örgütlenme klasik Osmanlı kurumları ve uygulamaları ile düzenlenmiş olsa da, Osmanlı öncesi kurum ve uygulamaların da devam ettiği görülmektedir. Bunların başında *Dimogerontia* adlı yerel yönetim kurumları gelmektedir. Bu kurum, Osmanlı öncesi siyasi yapılanmalardan kalan bir miras niteliğindedir. Esasında bir Bizans Kurumu olan *dimogerontia*, diğer ege adalarında olduğu gibi Sakız'da da varlığını sürdürmekteydi. Adadaki Ceneviz yönetimince de korunmuş olan *dimogerontia*, *dimogerontaslar* aracılığıyla adadaki tüm yerleşimlerin kontrol altında tutulmasına imkân sağlıyordu. Bu durum siyasi yönetimlerin bir anlamda işini kolaylaştırıyordu. Halk, kendi yerel yöneticileri tarafından bizzat denetleniyordu. Böylece resmi görevlilerin de yükü hafiflemiş oluyordu. Devlet, bu sayede daimi bir merkezi yetkiliye ihtiyaç duymadan en küçük yerleşimlerin bile denetimini elde etmiş oluyordu. Buna bağlı olarak, esasında cemaatine hizmetle görevlendirilen bu yerel yöneticiler, aynı zamanda Osmanlı Devletine hizmet etmiş oluyorlardı.. Bunlara devlet görevlisi demek doğru olmamakla beraber devlete hizmet ettikleri de yadsınamazdı. Doğrudan cemaatine, dolaylı olarak da devlete hizmet eden bu cemaat liderleri (*dimogerontaslar*), bir yandan toplumsal geleneklerin korunmasına ve sürekliliğine hizmet ediyor iken diğer yandan da merkezi otoritenin her köy ve kasabada hissettirilmesine imkân sağlıyordu. Sakız'ın *Kalamoti* köyünden verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere *dimogerontaslar* aracılığıyla adanın tüm yerleşim birimlerinin, çift yönlü bir denetim altında olduğu anlaşılmaktadır. Bu çift yönlü denetim, cemaat liderlerinin ve merkezi otoritenin elinde şekillenmişti. Cemaat liderleri, denetim gücünü geleneksel dokunun korunması için kullanıyorken merkezi otorite taşradaki düzenin devamı için kullanıyordu. Esasında aynı amaca hizmet eden bu çiftbaşı denetim, toplumsal yapının korunması için bütünlüyci bir mekanizmanın iki ayrı parçasını oluşturuyordu. Bu anlamda *dimogerontaslar*, hem cemaatine hem de devlete karşı sorumluluk sahibi idiler.

Bu sorumluluk onlara aynı zamanda yetki de kazandırılıyordu. Özellikle vergilerin toplanması ve vergi denetimi konusunda hem cemaat hem de devlet nezdinde yetkili sayılıyorlardı. Cemaat vergileri konusunda bizzat, devlet vergileri konusunda ise en az merkezi yetkililer kadar söz sahibi idiler. Her ne kadar öncelikli misyonları cemaatin düzeninin korunması ise de Osmanlı yetkilileriyle olan koordineli çalışmalarıyla ve cemaatin devlete karşı muhalefetini kontrol altında tutma anlayışı ile var olan siyasi düzenin korunması için de hizmet etmiş oluyorlardı.

Böylece *dimogerontia* sistemi ile kendi yerel yönetiminden sorumlu olan Sakızlılar, geleneksel dokusunu korumayı başarmıştı. Buna mukabil Osmanlı yönetimi de *dimogerontaslar* aracılığıyla hem cemaati kontrol altında tutmuş hem de sistemin kendi içinde sorunsuz çalışmasını sağlamıştı. *Dimogerontia* ve cemaat liderleri sayesinde cemaat üyeleri, farkında olarak veya olmayarak Osmanlı toplumsal düzeninin koruyucusu olmuşlardı. Cemaatin kendi iç denetimi bunun en temel nedeniydi. *Dimogerontia* ve cemaat sistemi sayesinde var olan düzenini korumuş olan Osmanlı, yerel yönetim uygulamalarına kendi içinde serbestlik tanıyarak hem yönetsel bir baskı unsuru olmaktan uzak kalmış hem de yerel yönetim sorunlarıyla doğrudan uğraşmamıştı. Bunun yanı sıra bir otorite olarak varlığını yerel yönetim ve cemaat üzerinde her daim hissettirmişti.

Bu anlayış çerçevesinde cemaat sisteminin kendi iç işleyişi, geleneksel hukuk normları ve geleneksel toplum yapısına göre şekillenmişti. Cemaat, kendi içinde bir nevi devlet organizması gibi çalışıyordu. Kendi kayıtlarını tutup buna göre iç işleyiş için vergi tarh ve tahsil ediyordu. Toplanan vergilerle de yine sistemi ayakta tutabilmek için tasarruflarda bulunuyordu. Yine yerel hukuk uygulamaları sayesinde toplumsal ilişkilerdeki sorunların çözümü sağlanıyor, ilişkiler belirli bir düzene oturtuluyordu. Sosyal ilişkilerde; alışveriş, evlilik, çeyiz, miras gibi gündelik hayata dair mevzular da cemaatin kendi hukuku içinde çözüme kavuşturuluyordu. Böylece, devlet müdahalesine ihtiyaç duymadan cemaat kendi kendini idare edebiliyordu. Fakat bir üst otorite olarak devletin varlığı, ön kabul olarak tüm cemaat üyeleri tarafından benimsenmişti. Osmanlı'da gayrimüslimler, Osmanlı'nın cemaat sistemi anlayışıyla iç yönetimlerini kendi

kurumlarınca yürütme hakkına sahipti. Böylece kendi yerel yöneticilerinin kontrolünde fakat devlet denetiminde olan yerel yönetim anlayışı gelişmişti.

Cemaat sistemi ve *Dimogerontia* aracılığıyla her ne kadar iç yönetim serbestiyeti söz konusu ise de buna tam anlamıyla “yerel yönetim serbestliği” denemezdi. Çünkü *dimogerontia* bütün yetkisine rağmen devlet otoritesinin kontrolü altındaydı ve var olan devlet düzeni içerisine konumlandırılmıştı. Kurumsal anlamda bu düzenden “bağımsız” değildi aksine düzenin bir parçası idi. Bu yönüyle onu Osmanlı bürokrasisinin yerel parçası saymak bile mümkündür.

Sonuç olarak Osmanlı yönetiminin Sakız’da uyguladığı toplumsal ve ekonomik düzen, genel anlamda karşılıklı memnuniyet ilkesi ile devam etmişti. 1821 Yunan ayaklanmasına kadar da Sakızlıların sisteme yönelik herhangi bir şekilde direnişi veya karşı çıkışı olmamıştı. Osmanlı yönetimi, adanın özel statüsünü çeşitli imtiyazlarla korumuş, adalılar da yaklaşık üç buçuk asırlık Osmanlı egemenliğinde, devlete sadakati ile hizmet etmişti.

Buna mukabil yüzyıllar süren Osmanlı egemenliği, adadaki geleneksel dokuya eklediği kazanımlarla, onu yeniden şekillendirmişti. Böylece toplumsal dinamizmi ayakta tutan ekonomik, sosyal ve hukuki ilişkiler ile hem yerel geleneğin hem de Osmanlı geleneğinin şekillendirildiği bir mozaik yaratılmıştı.

Sakız adası, tıpkı diğer Ege Adaları gibi, Bizans ve Latin devletlerinden aldıkları kültür mirasları üzerine yapılanmış ve buna göre örgütlenmiş bir içyapıya sahipti. Uzun süren Osmanlı döneminde bu iç yapı korunmuş ve bununla beraber Osmanlı toplumsal düzeni içinde yeniden şekil almıştı. Üst kültür - alt kültür etkileşimi uzun soluklu fakat güçlü bir ilişki biçimidir. Osmanlı-cemaat ilişkisi de bu tür bir etkileşimin nüvesi sayılabilir. Sonuç olarak Osmanlı yönetim anlayışı, cemaat yapısını şekillendirmiş, cemaat yapısı da Osmanlı toplumsal yapısının karakteristik özelliklerinden biri olmuştu.

KAYNAKÇA

TAPU KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KUYUD-U KADİME ARŞİVİ

Tahrir Defterleri

Tapu Kadastro Arşivi, No: 22, Sakız Mufassal Tahrir Defteri, H. 1133 (1720).

Tapu Kadastro Arşivi, No: 121, Adalar Mufassal Tahrir Defteri, H. 1083
(1672/1673).

Tapu Kadastro Arşivi, No: 180, Adalar Mufassal Tahrir Defteri, H. 1080
(1669/1670).

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Tahrir Defterleri

BOA. TD no: 366, H. 973 (M. 1566).

BOA. TD no: 363, H. 974 (M. 1567).

BOA. TD no: Tahrir 1066, (Tarihsiz).

Maliyeden Müdevver Defterler

BOA. MAD., Gömlek No: 5230, H. 1042 (1632/1633).

BOA., MAD., Gömlek No: 4378, H. 1017-1018 (1608/1609).

BOA. MAD., Gömlek No: 5232, H. 1044 (1634/35).

BOA. MAD., Gömlek No: 5304, H. 1061 (1650/51).

BOA. MAD., Gömlek No: 5421, H. 1069 (1658/59).

BOA. MAD., Gömlek No: 5443, H. 1087 (1676/77).

BOA. MAD., Gömlek No: 6632, H. 1093 (1682/83).

BOA. MAD., Gömlek No: 6933, H. 1094 (1683/84).

BOA. MAD., Gömlek No: 7661, H. 1100 (1688/89).

BOA. MAD., Gömlek No: 8821, H. 1120 (1708/09).

BOA. MAD., Gömlek No: 9528, H. 1132 (1719/20).

BOA. MAD., Gömlek No: 9779, H. 1144 (1731/32).

BOA., MAD., Gömlek No: 9915, H. 1138 (1726).

BOA., MAD., Gömlek No: 9932, H. 1145 (1732).

BOA., MAD., Gömlek No: 9977, H. 1168 (1755).

Mühime Defterleri

BOA. MD. (Mühimme Defteri), No: 3, Tarih: H. 966 (1558-1560), Özet ve Transkripsiyon, Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993.

BOA. MD. (Mühimme Defteri), No: 5, Tarih: H. 973 (1565-1566), Özet ve İndeks, Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994.

BOA. MD. (Mühimme Defteri), No: 7, Tarih: H. 975-76 (1567-1569), Özet - Transkripsiyon-İndeks, I-II, Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü , Ankara, 1999.

BOA. MD. (Mühimme Defteri), No: 12, Tarih: H. 978-979/ 1570-72), Özet - Transkripsiyon-İndeks, II, Başbakanlık Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

Muallim Cevdet

BOA. C. SM.(Cevdet Saray), Gömlek No: 354 Tarih: 29 R 1185 (11. 08. 1771).

BOA. C. SM.(Cevdet Saray), Gömlek No: 3226, Tarih: 13 B 1161 (09. 07. 1749).

BOA. C. SM.(Cevdet Saray), Gömlek No: 6136, Tarih: 29 R 1189 (29. 06. 1775).

BOA. C. SM.(Cevdet Saray), Gömlek No: 5768, Tarih: 03 M 1180 (11. 06. 1766).

BOA. C. ML. (Cevdet Mâliyye), Gömlek No: 31766,Tarih: 09. B. 1193 (23. 07. 1779).

BOA. C. ML. (Cevdet Mâliyye), Gömlek No: 20223, Tarih: 29 Ca 1223 (23. 07. 1808).

BOA. C. ML. (Cevdet Mâliyye), Gömlek No: 1875, Tarih: H. 1208 (1793-94).

BOA. C. DH. (Cevdet Dâhiliyye), No 5686, Tarih: 23. S 1226 (19.03. 1811).

BOA. C. ZB. (Cevdet Zabtiyye), Gömlek No: 2071, Tarih: 29 Ca 1210 (11.12.1795).

Hatt-ı Hümayûn

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 40342 A, 5 Ş 1237, (27 .04. 1822).

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 40342 B, 5 Ş 1237, (27 .04. 1822).

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 38209, 19 Ş 1237 (11. 05. 1822).

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 17280, Tarih: 29 Z 1253 (26. 03.1838).

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 36294, Tarih: 29 Z 1250 (28. 04. 1835).

BOA. HAT. (Hatt-ı Hümayûn), No: 58396, Tarih: 29 Z 1239 (25. 08. 1824).

TASİM BELEDİYE KÜTÜPHANESİ EL YAZMALARI KOLLEKSİYONU

Sakız adası İlam Defteri [1652-1661].

YUNANİSTAN DEVLET GENEL ARŞİVİ (GAK)

Notariaka (Νοταριακά) Tasnifindeki Defterler

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, (1696-1711).

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Armolias, fakelo: 16, 1692-1698.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Agiou Georgiou Sykousi, fakelo: 17, 1518-1846.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Ekso Didymatos, fakelo: 18, 1683- 1706.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 18, 1620-1687.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Vessis, fakelo: 19, 1623-1643.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Moundos, fakelo: 39, 1620-1795.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 67, 1680- 1684.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 68, 1687- 1692.

GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 69, 1696-1711.

- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 70, 1697- 1702.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 71, 1702-1706.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Armolias, fakelo: 96, 1692- 1698.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalimasias, fakelo: 321, 1698- 1819.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalimasias, fakelo: 324, 1698-1857.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalimasias, fakelo: 328, 1600-1724.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Koinis, fakelo: 138, 1684-1687.
- GAK, N. Chiou, Notariakos Kodikas Kalamotis, fakelo: 149, (Tarih yok).
- GAK, Syllogi: K 48 v, 11.16.1679
- GAK, Syllogi K 48 v, 1675-1694.
- GAK, Syllogi K 82, (Tarih yok).
- GAK, Syllogi K 128, (Tarih yok)
- GAK, Syllogi K 136 g, 1646- 1893.
- GAK, Syllogi K 137, 1621-1899.
- GAK, Syllogi K 143, 1684-1896.
- GAK, Syllogi K 147, 1665-1896.
- GAK, Syllogi K 147-1, 18.09.1666
- GAK, Syllogi P. Zerlenti, K 147, 18.09.1665
- GAK, Syllogi Gianni Vlachogianni, (tarih yok).
- GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 106, 1595.
- GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 132.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 164.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 161.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 163.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 176.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 5.

GAK, Syllogi Perikleous Zerlenti, fakelos: 160.

GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 143, Eggr. 20.03.1684.

Sillogi P. Zerlenti, K 147, Eggr. 02.09.1689.

Sillogi P. Zerlenti, K 143.

GAK, Sillogi P. Zerlenti, K 143, Eggr. 20.03.1684.

Ktimatologio (Κτηματολόγιο) Defterleri

A.B.E.: 680, 1904, (Καλαμωτής)

A.B.E: 1088, 1907, (Καλιμασιάς).

A.B.E: 1042, 1912, (Μεστών).

A.B.E: 964, 1907, (Νενήτα).

A.B.E: 906, 1900, (Βερβεράτος).

A.B.E: 1130, 1910, (Πυργί).

Katametritis (Καταμετρήσεις) Defterleri

A.B.E: 679, 1875, (Καλαμωτής).

A.B.E: 1170, 1871, (Καρδάμυλων).

A.B.E: 869, (Χ.Χ.), (Ολύμπιων).

A.B.E: 926, 1876, (ζυφιάς).

A.B.E: 1065, 1875, (Ελάτος).

A.B.E: 960, 1875, (Ελάτα).

A.B.E: 1058, 1904, (Άγιος Γεώργιος).

KORAIS KÜTÜPHANESİ YAZMALAR KOLLEKSİYONU

Vivliothiki Korai, Cheirografo: 145, filo:107v, 23.01.1683

Vivliothiki Korai, Cheirografo: 138, filo:20r, Temmuz 1685

Vivliothiki Korai, Cheirografo: 127, filo:310r, 28.02.1732

ARAŞTIRMA-İNCELEME ESERLER

- ACUN, Fatma. (1999). Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1, İstanbul, 319-332.
- ACUN, Fatma. (2001). A Portrait of the Ottoman Cities. *Académie des Sciences de Bulgarie Institut D'Etudes Balkaniques Etudes Balkaniques*, 4, 116-140.
- ACUN, Fatma. (2006). *Karahisar-ı Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485–1569)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ADAMAZ, Kadir. (1998). *Fetihnâme-yi Cezîre-yi Sakız*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- ADIYEKE, Nuri. (1999). Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 255-261.
- ADIYEKE, Nuri. (2003). Rum Cemaat Örgütlenmesi Olarak “Dimoyerandiya”lar: Girit Örneği, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri*.
- ADIYEKE, A. Nükhet. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ADIYEKE, A. Nükhet. (2003). XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları. Kemal Çiçek (Ed.). *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç (77-95)*. Harlem-Ankara: Sota & Yeni Türkiye Yayınları.
- ADIYEKE Ayşe Nükhet - ADIYEKE Nuri. (2002). *Kıbrıs Sorunu'nun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a*

Katılması. Ankara: T. C. Yüksek Öğretim Kurumu Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Araştırma Projeleri Serisi.

Ahmet Refik. (1931). *Eski İstanbul*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Ahmet Refik. (1988a). *Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1495-1591)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ahmet Refik. (1988b). *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ahmet Cevdet Paşa. (1301). *Tarih-i Cevdet*. 11-12, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye.

AKDAĞ, Mustafa. (1999). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celâlî İsyânları*. Ankara: Barış Yay.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, 5. Kitap Kanuni Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım Eyâlet Kanunnâmeleri I*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. (1994). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, 8/1 Kitap III. Murat Devri Kanunnâmeleri, 8/II. Kitap III. Mehmet Devri Kanunnâmeleri I, 9/1 Kitap I. Ahmet Devri Kanunnâmeleri, 9/II. Kitap II. Osman Devri Kanunnâmeleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

AKINCI, Ekrem Buğra. (2004). *Osmanlı Mahkemeleri, Tanzimat ve Sonrası*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Ali Cevad. (H.1313). *Memâlik-i Osmanînin Tarih ve Coğrafya Lûgatı*. Dersaadet: Mahmut Bey Matbaası.

ANDERSON, Benedict. (2004). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İskender Savaşır, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

- ARGENTI, Philip. (1941). *Chios Vincta Occupation of Chios by the Turks (1566) & Their Administration of the Island (1566-1912)*. Cambridge Press.
- ARGENTI, Philip. (1958). *Occupation of Chios by the Genoese and Their Administration of the Island 1346-1566*. Cambridge Press.
- ARGENTI, Philip. (1954). *Diplomatic archive of Chios 1577-1841*. 1, Cambridge Press.
- ARGENTI, Philip. (1969). *The Religious Minorities of Chios ; Jews and Roman Catholics*. Cambridge.
- ASDRACHAS, Spyros. (2005). An Introduction to Greek Economic History, Fifteenth to Nineteenth Centuries: Fields for Observation and Methodological Issues. *Historical Review*, II, EIE.
- AUGUSTINOS, Gerasimos. (1997). *Küçük Asya Rumlari*. (Devrim Evcı, Çev.), Ankara: Ayraç Yayınları.
- AVUNCAN, Çetin. (1976). Ege Adaları. *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 495 (Ekim 1976), İstanbul, 24-30.
- AYOĞUZ, Şengül. (1989). *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İzmir.
- BABINGER, Franz. (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Prof. Dr. Çoşkun Üçok, Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BALTA, Evangelia. (1999a). Açıl Susam Açıl. *Analecta Isisiana*, XLI, İstanbul: Isis, 11-61.
- BALTA, Evangelia. (1999b). History of and Historiography on, Greek Tobacco. *Analecta Isisiana*, XLI, İstanbul: Isis, 249-259.

- BALTA, Evangelia. (1999c). Landed Property of the Monasteries on the Athos Peninsula and its Taxation in 1764. *Analecta Isisiana*, XLI, Istanbul: Isis, 179-209.
- BALTA, Evangelia. (2002). Ottoman Studies in Greece. *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, I, Ankara: TTK Yayınları, 455-460.
- BALTA, Evangelia. (2003a). Ottoman Archives in Greece. *Balkanlar'da ve İtalya'da Şehir ve Manastır Arşivlerindeki Türkçe Belgeler Semineri (16-17 Kasım 2000)*, Ankara: TTK Yayınları, 15-24.
- BALTA, Evangelia. (2003b). Epitome Practices On Ottoman Archival Material. *Analecta Isisiana*, LXX, Istanbul: Isis 2003, 105-118.
- BALTA, Evangelia. (2003b). Ottoman Studies in Modern Greek Historiography". *Analecta Isisiana*, LXX, Istanbul: Isis, 23-43.
- BALTA, Evangelia. (2003c). The Exploitation of Otherness in the Economic Advanceent of the Rum Millet. *O Εραυνοιστής*, 24, Αθήνα.
- BALTA, Evangelia. (2006). Ege'nin Ada Dünyası (15-19. Yüzyıllar). *Akdeniz Dünyası Düşünce, Tarih, Görünüm*, (Eyüp Özveren - Oktay Özel - Kudret Emiroğlu, Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BALTA, Evangelia. (2009). *Η Οθωμανική Απογραφή των Κύθηρων 1715*. Αθήνα: ΕΙΕ.
- BALTA, Evangelia ve PAPATAXIARCHIS, Eftymios. (2002). Dealing with Cultural Difference: `Asia Minor Refugee` and `Muslim Minority` Folklore Studies in Greece. *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Son Elli yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Seksiyon Bildirileri*, Ankara, 38-53.

- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1941). Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakan’a Mahsus İstatistik Defterleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1943a). *XV ve XVIncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*. Birinci Cilt, İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1943b). Avarız. *İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul: MEB Yayınları, 13-19.
- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1943c). *Kanunlar I*, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, X, 1-26.
- BARKAN, Ömer Lûtfi. (1964). 894 (1488/1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Ait Muhasebe Bilânçoları. *Belgeler*, I (1-2), Ankara, 1-118.
- BARKAN, Ömer Lûtfi . (2001). Avârız. *İslam Ansiklopedisi*, II, 13-19.
- BARKAN, Ö. Lûtfi ve MERİÇLİ, Enver (Yayına Hazırlayan). (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara: TTK Yayınları.
- BAŞAR, Fahameddin. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Ankara: TTK Yayınları.
- BAYATLI, Nilüfer. (1999). *XVI. Yüzyılda Musul Eyâleti*. Ankara: TTK Yayınları.
- BAYKARA, Tuncer. (1991). *Hınıs ve Malazgird Sancakları Yer Adları (XVI. Yüzyıl)*. Ankara: TTK Yayınları.
- BEKTAŞ, Cengiz. (1997). Sakız. *Yapı*, 188, İstanbul, 65-77.
- BENLİSOY, Yorgo ve MACAR, Elçin. (1996). *Fener Patrikhanesi*. Ankara: Ayraç Yayınları.

- BENT, J. Theodore. (1889). The Lord of the Chios. *The English Historical Review*, 4 (15), 467-480.
- BEYDİLLİ Kemal ve ŞAHİN, İlhan. (2001). *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*. Ankara: TTK Yayınları.
- BORSOOK, Eve. (1973). The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98). *The Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, The Warburg Inst. Press, 36, 14-197.
- BORTHWICK, S.A. (1881). *The Cruise of the Edeline; some sketches*. London.
- BOSTAN, Hanefi. (2002). *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*. Ankara: TTK Yayınları.
- BOSTAN, İdris – KURUMAHMUT, Ali. (2003). *Haritalar ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları*. Ankara: Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi Yayını.
- BOURVILLES. (1811). *Certificate l' origine*, 29.07.1881, M.E.R.F. Archives, No 3.
- BOZKURT, Gülnihal. (1989). *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*. Ankara: TTK Yayınları.
- BOZKURT, Gülnihal. (1996). *Alman İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*. Ankara: TTK Yayınları.
- BRAUDE, Benjamin. (1982). Foundation Myths of the Millet System. *Christians and Jews in the Ottoman Empire The Functioning of a Plural Society*, (B. Braude- B. Lewis, Ed.), I, New York, 69-88.
- BRAUDE, Benjamin. (1999). Millet Sisteminin İlginç Tarihi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 245-254.

- BRAUDEL, Fernand. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (M. A. Kılıçbay, Çev.), I, İstanbul.
- BULUT, Hüseyin. (2012). 1643 Tarihli Avarız Defterine Göre Erzincan Şehri'nin Mahalleleri. *History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*. http://www.historystudies.net/Makaleler/177407868_3-%C3%BCseyin%20Bulut.pdf. Erişim Tarihi: 09.12.2012.
- CİN, Halil, (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- CLOGG, Richard. (1982). The Greek Millet in the Ottoman Empire. *Christians and Jews in the Otoman Empire* (Benjamin Braude ve Bernard Lewis, Ed.). I, New York: Holmes & Meiser Publishers, 185-209.
- CLOGG, Richard. (1997). *Modern Yunanistan Tarihi* (Dilek Şendil Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- COULANGES, Fustel De. (1977). *H Νήσος Χίος Ιστορικό Υπομνήματα* (Κώστας Χωρεάνθης, Çev.), Αθήνα: Εκδ. Κανάβια.
- CUINET, Vital. (1984). *La Turquie d'Asie, Géographie administrative, statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*. Paris.
- ÇAKIR, Baki. (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇETİN, Osman. (1999). *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1999)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÇİÇEK, Kemal. (1996). Osmanlılar ve Zimmiler: Papa Pavlos'un İslam'a Hakareti ya da Renklere İsyanı. *Toplumsal Tarih*, 25 (Ocak 1996), 28-33.

- ÇOPUR, İzzettin. (1999). Ege Denizi, Ege Adaları, 12 Ada ve Girit Adasının Stratejik ve Jeostratejik Önemi ile Türkiye'nin Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi. *Stratejik Etütler Bülteni*, 93 (33), Ankara, 33-43.
- DAĞLI, Y- KAHRAMAN, S.A. – DANKOFF, R. (Ed.). (2005). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi 9. Kitap**. İstanbul: YKY.
- DAL, Dilara. (2008). *XVIII. Yüzyılda Sakız adası*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- DAL, Dilara. (2009). XVIII. Yüzyılda Sakız adası'nın Etnik Yapısı ve Ortodoks-Katolik Reaya Arasındaki İlişkiler. *Tarihin Peşinde*, I, 51-70.
- DAVID, Géza. (1999). *Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim, 16. Yüzyılda Simontornya Sancağı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DAVIES, Siriol - DAVIS, Jack L. (2007). Greeks, Venice, and the Ottoman Empire. *Hesperia Supplements, Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes in Early Modern Greece*, 40, The American School of Classical Studies at Athens. 25-31.
- DELİLBAŞI, Melek ve ARIKAN, Muzaffer. (2001). *Hicri 859 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*. I-II, Ankara: TTK Yayınları.
- DEMİRCAN, Yasemin. (1992). *Tahrir Defterlerine Göre Boğazönü Adaları (XV ve XVII. Yüzyıllar)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara.
- DEMİRCAN, Yasemin. (2002). Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti. *Türkler*, IX, 363–372.
- DEMİRCAN, Yasemin. (2009). 1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reâyanın Durumu. *Bellekten*, LXXIII (268), 671-681.

- DEMİRCAN, Yasemin. (2012). XV-XVII. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Hâkimiyetinde Limni Adası Manastırlarının Durumu. *Bilgi*, 2012 Kış (60), 87-110.
- DEMİRCİ, Süleyman. (2003). Complaints About Avâriz Assessment and Payment in The Avâriz-Tax System: An Aspect of The Relationship Between Centre And Periphery. A Case Study of Kayseri 1618-1700. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 46/4, 437-474.
- DEMİRCİ, Süleyman. (2005). Collection of Avâriz and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620-1700. *Bellekten*, 69(256), (Aralık 2005), 897-912.
- ORAT, Jülide Akyüz. (2012). "Avâriz Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (22), Yaz 2012, 219-232.
- ORAT, Jülide Akyüz. (2006). Avâriz and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620-1700. *Bellekten*, 70/258 (Ağustos 2006), 563-590.
- DEMİREL, Ömer. (2000). *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*. Ankara: TTK Yayınları.
- DE SALABERRY, C.M. (1799). *Voyage à Constantinople en Italie, et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris: Chez Maradan.
- DE KAY, J.E. (1833). *Sketches of Turkey in 1831 and 1832, by an American*. Harper, New York.

- DE COULANGES, Fustel. (1977). *H Nήσος Χίος – Ιστορικό Υπομνήμα*, (Μτφρ: Κώστας Χωρεάνθης). Αθήνα: Εκδόσεις Α. Καράβια.
- DI TUCCI, R. (1933). *Il Soggiorno di Sampiero Corso a Scio*, *Archivio Storico di Corsica*. Anno IX-N.3, Luglio- Settembre 1933- XI.
- DOBB, Maurice. (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* (F. Akar, Çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- DOĞRU, Halime. (1997). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- DRAGANOVA, Slavka. (2006). *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*. Ankara: TTK Yayınları.
- DROULIA, Loukia. (1989). La Révolution Française et L'Image De La Grèce: De L'Hellénisme Au Philhellénisme. *La Révolution Française et L'Hellénisme Moderne*, Actes Du IIIe Colloque D'Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987), Athènes: Centre de Recherches Néohelléniques F.N.R, 49-58.
- DUKAS. (1956). *Bizans Tarihi* (V. L. Mirmiroğlu, Çev.), İstanbul: İstanbul Matbaası.
- DU CITOYEN. (1761). *Mastic, Dictionnaire du Citoyen, ou Abrege Historique du Commerce*. Paris.
- Ege Denizi ve Ege Adaları*. (1995). Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- EKSERTZOĞLOU, Haris. (2004). *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati, Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi* (Foti-Stefo Benlisoy, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- EMECEN, Feridun. (1992). *Başına. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, V, İstanbul, 135-136.

- EMECEN, Feridun. (1997). *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*. İstanbul: Eren Yayınları.
- EMECEN, Feridun. (2011). Sakız adasının Sakızları: Küçük Bir Osmanlı Tarım İşletmesi. *Osmanlı Araştırmaları*, XXXVII, 1-16.
- ELDEM, Vedat. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: TTK Yayınları.
- ERCAN, Yavuz. (1983). Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İctimaî ve İktisadî Durumu. *Bellekten*, XLVII (188), 1127-1130.
- ERCAN, Yavuz. (1986). Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi". *Bellekten*, 198, TTK, 679-722.
- ERCAN, Yavuz. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar. *Bellekten*, LV (213), 370-391.
- ERCAN, Yavuz. (1999). Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olamayan Topluluklar (Millet sistemi). *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 197-207.
- ERGENÇ, Özer. (1981). Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler. *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II, Ankara, 1265-1274.
- ERGENÇ, Özer. (1984). Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, S.IV, Ankara: 69-78.
- ERGENÇ, Özer. (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*. Ankara: TTK Yayınları.

- ERİM, Nihat. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri 1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal. (1996). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal. (1999). Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyeye Kavramsal Bir yaklaşım. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 236-241.
- Evliya Çelebi. (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. IX, İstanbul.
- FOLLIERI, Enrica. (1968). Μία Απολεσθείσα της Νέας Μόνης της Χίου κατά Μαρτυρίαν του Αλεξ. Βασιλοπούλου (το 1627). *Χιακή Επιθεωρήσις*, 17-18 (Μαΐος – Δεκέμβριος), 146-152.
- FARLANE, Charles. (1911). Çeşme ve Sakız'da Birkaç Gün. *Donanma Mecmuası*, 8 Muharrem 1330-25 Teşrin-i evvel 1330, 1482-1483 .
- FAROQHI, Suraiya. (2004a). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Gül Çağalı Güven - Özgür TÜresay, Çev.), İstanbul: YKY.
- FAROQHI, Suraiya. (2004b). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (Neyyir Kalaycıoğlu, Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- FAROQHI, Suraiya. (2006). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı* (E. Sonnur Özcan, Çev.), Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- FLEET, Kate. (2006). Law and Trade in the Early Fifteenth-Century The Case Of Cagi Sati Oglu. *Oriente Moderno Nuova serie*, 25 (86), Nr. 1, 187-191

- FORTESCUE, Adrian. (1911). *The Orthodox Eastern Church*. London: Catholic Truth Society.
- FRANGAKIS - SYRETT Elena. (1992). *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*. Athens: Centre for Asia Minor Studies Press.
- FRAZEE, Charles A. (1983). *Catholics and Sultans, The Church and The Ottoman Empire*. London: Cambridge University Press.
- GALLANT, Thomas. (2001). *Modern Greece*. London: Arnold Press.
- GENÇ, Mehmet. (2007). Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GENÇER, Ali İhsan. (1980). Sakız adası'nda Açılan Özel Bahriye Mektebi. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 8-9 (1979-1980), İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 103-109.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali. (2001). *Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÖKÇE, Turan. (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*. Ankara: TTK Yayınları.
- GÖYÜNÇ, Nejat. (1979). "Hane Deyimi Hakkında". *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, 331-348.
- GÖYÜNÇ, Nejat. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara: TTK Yayınları.
- GÖYÜNÇ, Nejat. (1997). "Hane". *İslam Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: TDV Yay. 552-553.
- GÜLER, Ali. (2003). *Osmanlıdan Günümüze Azınlıklar*. Ankara: Berikan Yayınları.

- GÜLER, İbrahim. (1993). *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi*. Birinci Kitap, Ankara: TTK Yayınları.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman. (2001). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: TTK Yayınları.
- GÜNDAY, DüNDAR. (1989). *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*. Ankara: TTK Yayınları.
- GOFFMAN, Daniel. (2003). *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. (2003). *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK Yayınları.
- HEATON, Herbert. (2005). *Avrupa İktisat Tarihi* (M. Ali Kılıçbay, Çev.), Ankara: Paragraf Yayınları.
- HEYD, W. (1886). *Histoire du Commerce du Levant au Moyen- Age*. 2, Leipzig: Teubner.
- HINZ, Walter. (1990). *İslâmda Ölçü Sistemleri*. (Sevim Acar, Çev.), İstanbul.
- IERAPETRITIS, Dimitrios. (2010). The Geography of the Chios Mastic Trade from the 17th through to the 19th Century. *Etnobotany Research and Applications*, 8, 153-167.
- ISSAWI, Charles. (1982). Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century. *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (Benjamin Braude ve Bernard Lewis, Ed.), I, New York: Holmes & Meiser Publishers, 261-287.

- İbrahim Halebi. (t.y). *Mevkûfât; Mülteka Tercümesi* (Şerh eden; Mehmet Mevkûfâti, Sadeleştiren: Ahmed Davutoğlu). I-IV, İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- İĞDEMİR, Uluğ (Ed.). (2001). *Kanunî Armağanı*. Ankara: TTK Yayınları.
- İLDEM, Arzu Etensel. (2000). *Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlar*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- İLGÜREL, Mücteba. (1972). Sakız'da Türk Vakıfları. *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi Dergisi*, I, İstanbul, 7-18.
- İLHAN, Mehdi. (2000). *Amid (Diyarbakır)*. Ankara: TTK Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (1959). Osmanlılar' da Raiyet Rüsûmu. *Bellekten*, XXIII (92), 575-610.
- İNALCIK, Halil. (1960). Bursa and the Commerce of the Levant. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 3 (2), 131-147.
- İNALCIK, Halil. (1980). Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700. *Archivum Ottomanicum*, VI, 283-337.
- İNALCIK, Halil. (1983). Introduction to Ottoman Metrology. *Turcica*, 15, 310-347.
- İNALCIK, Halil. (1987a). *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*. Ankara: TTK Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (1987b). *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (1982). *Ottoman Archival Materials on Millets. Christians and Jews in the Otoman Empire* (Benjamin Braude ve Bernard Lewis, Ed.). I, New York: Holmes & Meiser Publishers, 437-449.

- İNALCIK, Halil. (1991). The Status of the Greek Patriarch under the Ottomans. *Turcica*, XXI-XXIII, 407-436.
- İNALCIK, Halil. (1993). "Çiftlik" maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, İstanbul: 313-314
- İNALCIK, Halil. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (1999). Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış. *Osmanlı 1*. Ankara: Yeni Türkiye Yayını.
- İNALCIK, Halil. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Halil Berktaş, Çev.), 1, İstanbul: Eren Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (Ruşen Sezer, Çev.), İstanbul: YKY Yayınları.
- İNALCIK, Halil. (2005). Osmanlı Fetih Yöntemleri. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Der.). *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 443-475.
- İNALCIK, Halil - QUATAERT, Donald (Ed.), (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 2, İstanbul: Eren Yayınları.
- İŞGÜVEN, Hazım. (1984). Koyun Adaları Deniz Muharebesi ve Sakız adası'nın Kurtarılması (11-27 Şubat 1695). *Askeri Tarih Bülteni*, 16 (Şubat 1984), Ankara, 1984, 1-24.
- JUSDANIS, Gregory. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya. (1946). *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid 1789-1807*, Ankara: TTK Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya. (1983a). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara.

- KARAL, Enver Ziya. (1983b). *Osmanlı Tarihi*. I-V (4. bs.). Ankara: TTK Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya. (1988). *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları,, Nizam-ı Cedit 1789-1807*. Ankara: TTK Yayınları.
- KARPAT, Kemal. (1982). Millets and Nationality: the Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post Ottoman Era. *Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functioning of a Plural Sociaety* (B. Braude- B. Lewis, Ed.), I, New York: 141-170.
- KARPAT, Kemal. (2003). *Osmanlı Nüfusu, (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, (Bahar Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KASDAGLI Aglaia. (1999). *Land and Marriage Settlement in the Aegean. A Case-Study of Seventeenth-Century,Naxos*. Venice.
- KASDAGLI Aglaia. (1998). Dowry and Inheritance in 17th-Century Naxos. *In: Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée*, 110(1), 211-216.
- KASDAGLI Aglaia. (2007). Notarial Documents as a Source for Agrarian. *Hesperia Supplements, Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes in Early Modern Greece*, 40, The American School of Classical Studies at Athens. 55-70.
- Katip Çelebi. (t.y.). *Tuhfetü'l Kibar fî Esfari'l Bihar*.
- KATLAS, K.M. (1908). *Chios under the Genoese Control*. I, Collection of Chiaki Bibliotheke, Athens.
- KEKEÇ, Murat. (2009). 363 Numaralı (H.974 - M.1567 Tarihli) Tahrir Defterine Ne Göre Sakız adası. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.

- KENANOĞLU, Macit. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- KHAN, Arshi. (1999). Osmanlı İmparatorluğu: Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 229-235.
- KOCABAŞ, Süleyman. (1999). *Tarihte ve Günümüzde Türk Yunan Mücadelesi*. İstanbul.
- KOÇ, Yunus. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900). *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Yeni Türkiye Yayınları, 535-550.
- KOÇ, Yunus. (2004). XVI. Yüzyılın ilk yarısında Kiğı Sancağı'nda iskan ve toplumsal yapı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 16 (Güz 2004), 129-156.
- KOÇ, Yunus. (2013). Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları. *BİLİG*, 65, 177-202.
- KOÇU, R. Ekrem. (1981). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Ana Yayınları.
- KRITOVOULOS. (1967). *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sâni (İstanbul'un Fethi Tarihi)*. (Karolidi, Çev.), İstanbul: Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Yayınları.
- KURTOĞLU, Fevzi. (1944). *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi*. İstanbul.
- KURAT, Yuluğ Tekin. (1999). Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 217-222.
- KURTARAN, Uğur. (2012). Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4),. 2269-2286.

- KÜÇÜK, Cevdet. (1985). Osmanlılar'da Millet Sistemi ve Tanzimat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1007-1024.
- KÜÇÜK, Cevdet. (1998). Ege Adalarında Türk Hakimiyeti Dönemi. Ali Kurumahmut (Yayına Hazırlayan). *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar* (6-83). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KÜÇÜK, Cevdet. (1999). Osmanlı Devleti'nde 'Millet sistemi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 208-216.
- KÜÇÜKKALAY, A. Mesud ve ÇELİKKAYA, Ali. (2002). Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam. *Türkler Ansiklopedisi*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 878-892.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (1986). Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları. 3. *Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genel Kurmay Yayınları, 133-161.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (1999). Osmanlı İktisadi Yapısı. E. İhsanoğlu (Ed.). *Osmanlı Devleti Tarihi*. 2, İstanbul: Feza Yayıncılık.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. (2010). *16. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- LACHATRE, Maurice. (t.y.). Grec, Grèce. *Nouveau Dictionnaire Universa*, II (G-Z), Paris: Docks de la Librairie.
- LAFONT, Robert. (1984). Grec, Grèce. *et Sté des Encyclopedies Quid*, 6, Paris: Place St- Sulpice.
- LE BRUYN, Corneille. (1725). *Voyage au Levant, c'est à dire, dans les principaux endroits de l'Asie Mineure*. Paris.

- LOPEZ, R. Sabatino. (1964). Market Expansion: The Case of Genoa. *The Journal of Economic History*, 24 (4), Cambridge Univ. Press, 445-464.
- Mehmet Şükrü. (H. 1306 (1888-1889)). *Esfar-ı Bahriyye-i Osmaniye*. I, İstanbul.
- MANSEL, Arif Müfit. (1988). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- MARDİN, Şerif. (1999). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MENAGE, V. L. (1991). "Devşirme" Maddesi. *Encyclopaedia of Islam*, C. II, Leiden: Brill, 210-213.
- MCCARTHY, Justin. (1998). *Müslümanlar ve Azınlıklar* (Bilge Umar, Çev.), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- MCGOWAN, Bruce W. (1983). *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defter*. Ankara: TTK Yayınları.
- MEIKLE, R. D. (1954). Survey of the Flora of Chios. *Kew Bulletin*, 9 (1), 85-199.
- MILLAS, Herkül. (1992). Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16 (27), 189-197.
- MILLAS, Herkül. (1999). *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MILLER, William. (1904). Greece under the Turks, 1571-1684. *The English Historical Review*, 19 (76), 646-668.
- MILLER, William. (1911). The Zaccaria of Phocaea and Chios. (1275-1329). *The Journal of Hellenic Studies*, 31 (1911), The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 42-55. Article Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/624735>

- MILLER, William. (1915). The Genoese in Chios, 1336-1566. *The English Historical Review*, 30 (119), 418-432.
- MİROĞLU, İsmet. (1990). *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Molla Hüsrev. (t.y). *Kaynaklarıyla Büyük İslam Fıkıhı; Gürer ve Dürer Tercümesi* (Arif Erkan, Çev., Ahmet Davutoğlu, Haz.), I-IV, İstanbul: Eser Neşriyat.
- MORDTMANN, J.H. (1989). Sakız. *İslam Ansiklopedisi*. X. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 94-95.
- MURRAY, E.C.G. 1855. *The Roving Englishman in Turkey*. London.
- ORTAYLI, İlber. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet. *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul: İletişim Yayınları, 998-1002.
- ORTAYLI, İlber. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1*. Ankara: Turhan Kitabevi, 353-365.
- ORTAYLI, İlber. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet sistemi. *Türkler Ansiklopedisi*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 216-220.
- ORTAYLI, İlber. (2004). Osmanlı Millet sistemi ve Sosyal Boyutları (Mehmet Özden Çev.). *Türkiye Günlüğü*, 77(Yaz 2004), 143-149.
- ORTAYLI, İlber. (2005). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OSTROGORSKY, George. (1995). *Bizans Devleti Tarihi* (Fikret İşıltan, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.

- ÖZ, Mehmet. (1990). Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler. *Vakıflar Dergisi*, XXII, 429-437.
- ÖZ, Mehmet. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZ, Mehmet. (1999). Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (Der: H. İnalçık - Ş. Pamuk). Ankara: DİE Yayınları, 17-32.
- ÖZ, Mehmet. (2002). 16. yüzyılda Bitlis Sancağı: Yönetim, Nüfus ve Vergilendirme, IX. *International Congress Economic and Social History Turkey*, Dubrovnik-Croatia, 20-23 August, TTK, Ankara, 2002, 31-54.
- ÖZ, Mehmet. (2008). *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII Canik Sancağı Avârız Defterleri (1642)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZ, Mehmet – ACUN, Fatma. (2008). *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri (1642-43 Tarihli)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÖZDEĞER, Hüseyin. (1988). *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- ÖZEL, Oktay. (1999a). Avarız ve Cizye Defterleri. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik* (H. İnalçık-Ş. Pamuk, Der.). Ankara: DİE Yayınları, 35-51.
- ÖZEL, Oktay. (1999b). 17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avârız Defteri. *XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12–16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III*, Ankara, 735- 743.

- ÖZEL, Oktay. (2000). Avarız ve Cizye Defterleri. Halil İnalçık, ve Şevket Pamuk (Der.). *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik (35-50)*. Ankara: T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- ÖZKAYA, Yücel. (1986). 1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları. 3. *Askeri Tarih Semineri*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 114-132.
- ÖZKAYA, Yücel. (1988). XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tevzi Defterlerinin Kontrolü. *Bellekten*, LII (203), 135- 155. ÖZVAR, Erol. (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÖZLÜL, Zeynel. (2006). Göynük'e (Bolu) Ait Bazı Gelir ve Giderlerin Tahlili: Avâriz Vergisi. *OTAM*, 19, Ankara: 381-397.
- ÖZTÜRK, Mustafa. (1997). 1616 Tarihli Halep Avarız-hane Defter. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 8: 249-294.
- PAKALIN, İ. Zeki. (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-3*. İstanbul. MEB.
- PAMUK, Şevket. (1999). *100 Soruda Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*. İstanbul: K Kitaplığı Yayınları.
- PANAYOTOPOULOS, Vassilis. (1989). La Formation De La Pensée Politique Moderne Dans la Grèce du XIXe Siècle. *La Révolution Française et L'Hellénisme Moderne, Actes Du IIIe Colloque D'Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987)*, Athènes: Centre de Recherches Néohelléniques F.N.R.S., 247-259.
- PANTAZOPOULOS, N. J.,(1967). *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, London. Zeno Booksellers & Publishers.

- PHILIBERT, de. (1761). *Mastic. Dictionnaire Portatif de Commerce*. G-H, Copenhagen.
- PINAR, İlhan. (1996). Venediklilerin 1694 Sakız İşgali ve İzmir'i Tehditlerine Dair Bir Seyahatname-Hatırat. *Toplumsal Tarih*, 30, Tarih Vakfı, 57-59.
- PIDONIA, Komnini. (1989). La Traduction Grecque D'un Manifeste Turc de 1798. *La Révolution Française et L'Hellénisme Moderne, Actes Du Ille Colloque D'Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987)*, Athènes: Centre de Recherches Néohelléniques F.N.R.S., 119-120.
- PISTARINO, G. (1993). Christopher Columbus on the Island of Chios. *The Mastic problem. Aegean: A civilization area from Homer to Columbus. Proceedings of the 4th International Chios Congress on the island's history and civilization*. Chios.
- PITCHER, Edger Donald. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Bahar Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RANKE, Leopold von. (t.y). Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı. Halil İteber (Çev.). *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*. İstanbul, Türkiye Yayınevi.
- ROUGON, F. (1892). *Smyrne situation commerciale et économique des pays compris dans la circonscription du consulat général de France, consul général de France a Smyrne*. Le commerce français en Orient.
- QUATAERT, Donald. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Saffet. (Rumi 1 Ağustos 1326, Miladi 14 Haziran 1910). Koyun Adaları Önündeki Deniz Harbi ve Sakız'ın Kurtarılışı. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 3, İstanbul.
- SAHİLLİOĞLU, Halil. (1991), Avâriz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4, İstanbul, 108-109.
- SAHİLLİOĞLU, Halil. (1994). Dirhem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, İstanbul: ISAM, 368-371.
- SANDER, Oral. (2006). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi üzerine bir Deneme*. Ankara: İmge Yayınları.
- SAYAR, Nihat S. (1977). *Türkiye'de İmparatorluk Dönemi Mali Olaylar (2. bs.)*. İstanbul: İ.T.İ.A Nihat Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No.288/513.
- SERTOĞLU, Midhat. (1986). *Osmanlı Tarih Lûgatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- SEVİNÇ, Tahir. (2010). 1695 Sakız Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010,21, 59-79.
- SHAW, Stanford.(1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu. *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İstanbul.: İletişim Yayınları, 1002-1006.
- SLOANE, William M. (1987). *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*. İstanbul: Süreç Yayınları.
- SONYEL, Salahi. (1998). Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?. *Bellekten*, LXII (233), Ankara: TTK Yayınları, 107-120.

- SOYKAN, T. Tankut. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*. İstanbul: Ütopya Kitabevi.
- STAVRIANOS, L. S. (1958). *The Balkans since 1453*. New York: Holt Rinehart.
- STEPHANAPOLI, Z. Jeanne. (1912). *Iles de l'Egee Avec Documents et Notes Statistiques*, Athenes.
- SVORONOS, Nikos. (1988). *Hellen Tarihine Bakış* (Panoya Abacı, Çev.). İstanbul: 1988.
- TABAKOĞLU, Ahmet. (2002). Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, Ankara, 653-693.
- TAŞ, Hülya. (2006). *XVII. Yüzyılda Ankara*. Ankara: TTK Yayınları.
- TAŞKIRAN, Cemalettin. (1996). *Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*. Ankara: Genel Kurmay ATASE Yayını.
- TAŞTEMİR, Mehmet. (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- TESTEVUIDE, Ad. (2003). *To Nησί της Χίου (Μετάφραση: Μαρία-Ευγενία και Νίκος Πλάτης)*. Χίος.
- TEZCAN, Murat. (2011). *Fetihten Mübadeleye Sakız Türkleri*. İstanbul: Akis Kitap.
- THEVENOT, Jean. (1965). *L'Empire du Grand Turc*, Calmann-Levy. Paris.
- THOMPSON, C. (1744). *The Travels of the Late Charles Thompson, Esq., Containing his Observations on France, Italy, Turkey in Europe, the Holy Land, Arabia, Egypt, and Many Other Parts of the World*. II, London.
- TİMUR, Taner. (1986). *Osmanlı Kimliği*. İstanbul: Hil Yayınları, İstanbul.

- TİMUR, Taner. (1994). *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- TİMUR, Taner. (1996). *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı sömürge Ekonomisine*. Ankara: İmge Yayınevi.
- TODOROVA, Maria. (2000). Balkanlar'daki Osmanlı Mirası. L. Carl Brown (Der.). *İmparatorluk Mirası Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası (70-113)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TODOROVA, Maria. (2003). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* (Dilek Şendil, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOLIAS, G. ve LOUPIS, D. (Ed.). (2004). *Eastern Mediterranean Cartographies*. Athens: EIE.
- TOURNEFORT, Joseph Piton. (1717). *Relation D'un Voyage Du Levant*. Paris.
- TUĞLACI, Pars. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- TURAN, Şerafettin. (1965). Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı. *Bellekten*, 29 (113), Ankara: 77-119 .
- TURAN, Şerafettin. (1966). Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6-7, Ankara, 174-199.
- TURAN, Şerafettin. (1986). Geçmişten Günümüze Ege Adaları Sorunu; Boyutlar, Taraflar. *Türk Yunan İlişkileri*, 3. *Askeri Tarih Semineri*, 35-53.
- TÜRKMEN, Mustafa Nuri. (2003). Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Halkın Üzerindeki Olağanüstü Vergi Yükü. *Nüsha*, 9, 193-202.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1983). *Osmanlı Tarihi*. II, III, Ankara: TTK. Yayınları.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1984). *Osmanlı Devlet Teskilatında Kapukulu Ocakları I-II*. Ankara: TTK.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1986a). *Osmanlı Tarihi*. IV-1,2, Ankara: TTK. Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1986b). *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÜNAL, Mehmet Ali. (1989). *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*. Ankara: TTK Yayınları.
- ÜNAL, Mehmet Ali. (1997). 1646 (1056) Tarihli Harput Kazası Avarız Defteri. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, İzmir, 9-73.
- ÜNAL, Mehmet Ali. (1999). *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*. Ankara: TTK Yayınları.
- VEINSTEIN, G. (1995). Balkan Eyaletleri (1606-1774). Mantran (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devletinin doğuşundan XVIII. yüzyılın Sonuna (349-413)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- VERBRUGGHE, Gerald P. (1999). Transliteration or Transcription of Greek. *The Classical World*, 92 (6), (Jul. - Aug., 1999), 499-511.
- VERNEY, M.M.N. – DAMBMANN, G. (1900). *Puissances étrangères dans le Levant, eu Syrie et en Palestine*. Paris.
- VINGOPOULOU, Ioli. (2004). *Le Monde Grec Vu Par Les Voyageurs Du XVIe Siècle*. Athènes.
- VLASTOS, Alexander. (1913). *A History Of The Island Of Chios A.D. 70-1822* XIKA. London: Davy and Sons at Dryden Pres.
- Vrançalı Sofroni. (2003). *Osmanlı'da bir Papaz Günahkâr Sofroni'nin Çileli Hayat Hikâyesi* (Aziz Nazmi - Şakir Taş Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

- VRONIS, Speros. (1956). Isidore Glabas and the Turkish Devshirme. *Speculum*, XXXI, 433-443.
- VRONIS, Speros. (1969-1970). The Byzantine Legacy and Ottoman Forms. *Dumbarton Oaks Papers*, 23, 251-308.
- WITTEK, Paul. (1986). *Menteşe Beyliği 13-15inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik* (O. Ş. Gökyay, Çev.), Ankara: TTK Yayınları.
- WITTEK, Paoul. (1955). Devshirme and Sharia. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 17 (2), Cambridge, 271-278.
- YALÇINKAYA, Alaeddin. (2004). Ege Adalarının En Önemli Ticaret Merkez Olan Sakız adasının İktisadi ve Sosyal Hayatından Bir Kesit: 1790-1810. Tuncer Baykara (Yayına Hazırlayan). *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyum Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme, (773-797)*. Ankara: TTK Yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (1992). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I, 1455 Tarihli Tahrir Defteri*. Ankara: TTK Yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (2002). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II 1485 Tarihli Tahrir Defteri*. Ankara: TTK Yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (2003). *Ordu Tarihinden İzler*. İstanbul: Fast Yayıncılık.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, ÜSTÜN, Ünal ve ÖZ, Mehmet. (1992). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları III 387 Numaralı Defter-i Karaman ve Rum'un Canik Livâsı'na Ait Bölümü (1520)*. Ankara: TTK Yayınları.
- YERASIMOS, Stefanos. (1987). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (Babür Kuzucu, Çev.). Kitap 2, İstanbul: Belge Yayınları.

- YERASIMOS, Stefanos. (1990). Türk Yunan İlişkileri: Mitler ve Gerçekler. Semih Vaner (Der.). *Türk Yunan Uyuşmazlığı*, Metis Yayınları, İstanbul, 37-43.
- YERASIMOS, Stefanos (Ed.). (2005). *Tournefort Seyahatnamesi* (Ali Berktaş ve Teoman Tunçdoğan, Çev.), İstanbul: Kitap Yayınları.
- YERASIMOS, Stefanos (Ed.). (2006). *Tavernier Seyahatnamesi* (Teoman Tunçdoğan, Çev.), İstanbul: Kitap Yayınları.
- YILDIRIM, H.O vd. (Yay. Haz.). (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Yorga. (1948). *Osmanlı Tarihi (1774-1912)* (B. Sıtkı Baykal, Çev.), V, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- YÖRÜK, Doğan. (2007). 1843 tarihli Cizye defterine göre Aksaray Kazası'ndaki Gayrimüslimler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 170, 143-163.
- YÜCE, Mehmet. (2004). Avarız Vergisinin Muhteşem Dönüşü: Olağanüstü Vergiler. Akademik Bakış. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*. ISSN:1694 – 528X Sayı: 3, 1-19.
- YÜCEL, Yaşar. (1991). *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*. Ankara: TTK Yayınları.
- YÜCEL, Yaşar ve PULAHA, Selim. (1995). *I. Selim Kanunnamesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları) 1512-1520*. Ankara: TTK Yayınları.
- ZAMBAUR, E.V. (1977). Dirhem. *İslam Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: MEB Yayınları, 594-595.
- ZARINEBAF, Fariba, BENNEL, J. ve diğerleri. (2005). A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece. *Hesperia*

Supplements, 34, A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece, 1-328.

ZURICH, Nicole. (1966). Τα προβλήματα του Γενοβέζικου αποικισμού στη Χίο τον 14^ο αιώνα και ο σχηματισμός μίας Λατινοβυζαντινής Κοινωνίας Α. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 12 (Οκτώβριος), 166-177.

ZURICH, Nicole. (1967). Τα προβλήματα του Γενοβέζικου αποικισμού στη Χίο τον 14^ο αιώνα και ο σχηματισμός μίας Λατινοβυζαντινής Κοινωνίας Β. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 13 (Ιανουάριος – Φεβρουάριος), 19-35.

AMANTΟΣ, Κωνσταντίνος. (1946). *Τα Γράμματα εις την Χίον κατά την Τουρκοκρατίαν 1566-1822*. Πειραιάς: Τύποι Αδελφών Φερούσης.

AMANTΟΣ, Κωνσταντίνος. (1959). *Χίος και Χίοι*. Αθήνα.

AMANTΟΣ, Κωνσταντίνος. (1955). *Συμβολή εις την Μεσαιωνικήν Ιστορία της Χίου*. Αθήνα..

ΑΝΑΠΟΥΣΗ, Φ.- ΜΥΛΩΝΑΔΗΣ, Λ. (1998). *Ο Κάμπος της Χίου, Κατοικία και Περιβάλλον τον Καιρό της Ακμής*, Ακρίτας. Αθήνα.

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, Ιωάννης. (1996). *Ιστορία της εν Χίω Ορθόδοξου Εκκλησίας*. Τόμοι Α, Β, Γ, Χίος.

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, Ξενοφών . Α. (1995). Προίκα και προικοσύμφωνα στη Σκύρο επί τουρκοκρατίας. *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφία (ΕΚΕΙΕΔ)*, 31, 151-248.

ΑΞΙΟΤΑΚΗΣ, Ανδρέας. (1999). *Ιστορία της Ιεράς Μονής, Μούνδων της Χίου*. Διδακτορική Διατριβή στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή).

- Απομνημονεύματα Πολιτικά του Βαχίτ Πασά, εξ Ανεκδότου Τουρκικού Ιδιοχειρογράφου Ελευθέως* (1861). Σύρος: Τύποι Μελιστάγους Μακεδόνιος.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΘΛΟΥ, Μάχη. (2006). *Μετά την Κατάκτηση Στοχαστικές Προσαρμογές του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σε Ανέκδοτη Εγκύκλιο του 1477*. Αθήνα.
- ΑΡΓΕΝΤΗ, Φιλίππου – ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, Στιλπνός. (1946). *Η Χίος παρά τοις Γεωγράφοις και Περιηγηταίς από τον Όγδοου μέχρι του Εικοστού Αιώνας*. Τόμοι 1,2,3, Αθήνα.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος. (1988a). Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες I. *Τα Ιστορικά*, 5(8), 3-36 .
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος. (1988b). Νησιωτικές κοινότητες: οι φορολογικές λειτουργίες II. *Τα Ιστορικά*, 5 (9), 229-258.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος. (1988c). Τα νησιά. *Οικονομία και νοοτροπίες*, Αθήνα: 235-244.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος.(1996). Καταστιχώσεις του κεφαλικού φόρου (Λευκάδα, ις' αι.). Ερμηνευτικές δυνατότητες. *Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού, Από την τοπική ιστορία στη συνολική: το παράδειγμα της Λευκάδας, 15ος-19ος αι*. Αθήνα: 49-64.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος. (1999). *Ιστορική Έρευνα και Ιστορική Παιδεία*.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ, Σπύρος. (2007). *Βίωση και Καταγραφή του Οικονομικού*. Αθήνα: ΕΙΕ.
- ΑΣΔΡΑΧΑΣ Σπ. Ι., ΑΣΔΡΑΧΑ Αικατερίνη. (1988). Βαπτιστικά και οικογενειακά ονόματα σε μία νησιωτική κοινωνία: Πάτμος, ια'-ιθ' αι. *Οικονομία και νοοτροπίες*, Αθήνα, σ. 211-233.

- ΒΑΣΙΛΑΚΙ, Μάρκος. (1951). *Χιακά Εκκλησιαστικά Χρονικά*. Τεύχος Α, Γ, Χίος.
- ΒΕΝΙΑΔΗΣ, Γεώργιος. (1967). Τοπωνυμικά Σημειώματα. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 14-15 (Μαΐος – Δεκέμβριος), 103-107.
- ΒΛΑΣΤΟΣ, Αλ. (1840). *Χιακά ήτοι ιστορία της νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά των Χίων*. Α,Β', Ερμούπολη.
- ΒΟΛΙΔΟΣ, Π. (1919). *Χιακά και Προς την Χιόν Σχετικά Έγγραφα εκ Λιβόρνου*. Αθήνα.
- ΓΑΒΑΛΑ, Δώρα. (t.y). *Η Πόλη της Χίου, Κοινωνία, Πολεοδομία, Αρχιτεκτονική*. Χίος.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ-ΛΑΜΠΙΡΗ, Η. (1974). Μαστιχόδεντρα. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 36 (Νοέμβριος), 138-145.
- ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, Μαρία. (2006). *Χαρτογράφηση της Μεσογείου*. Αθήνα: Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.
- ΓΙΟΥΡΑΛΙ, Γιάννης. (1974). Τοπωνύμια και Μαρτυρία περί της Αρχαιότητας της Πισπιλούντος. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 34 (Φεβρουάριος), 36-48.
- ΓΙΟΥΡΑΛΙ, Γιάννης. (1967). *Πισπιλούντα της Χίου – Βορειόχωρα της Χίου εκ της Εθνικής Τραγωδίας της Χίου*. Τόμος Α`, Αθήνα.
- ΓΚΙΑΛΑΣ, Κ. Ι. (1964). Η Μαστίχα και το Έργον της Ενώσεως Μαστιχοπαραγωγών Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*,:4 (Ιανουάριος), 3-12.
- ΓΚΙΑΛΑΣ, Κ. Ι.. (1973). Η Διαδικασία του Τοκετού εις την Χιόν κατά τον 18^ο Αιώνα. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 31 (Φεβρουάριος), 54-59.
- ΔΑΜΑΛΑΣ, Αντώνιος. (1977). *Ο Οικονομικός Βίος της Νήσου Χίου από έτους 992 μ.Χ. μέχρι του 1566*. Διατριβή επί Διδακτορία Εγκριθείσα

υπό του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή).

ΔΑΜΑΛΑΣ, Γεωργός (Επιμέλεια). (1989). *Καλαμωπή – Ένα Παραδοσιακό Μεσαιωνικό Μαστιχοχώρι της Χίου*. Αθήνα.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δημήτρης. (1997). *Μύκονος τον 17^ο Αίωνα*. Αθήνα: ΕΙΕ.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δημήτρης. (2003a). Συμβάσεις αγροληψιών στη Νάξο κατά τον 16ο και 17ο αιώνα. *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου. Ιστορικά μελετήματα, Ιστορικά μελετήματα, Τετράδια Εργασίας 18*, Αθήνα: ΙΝΕ/ΕΙΕ, 203-220.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δημήτρης. (2003b). Τοπωνύμια και μικροτοπωνύμια στα νησιά του Αιγαίου: όψεις της αντοχής της σήμανσης του τόπου στο χρόνο. *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου, Ιστορικά μελετήματα, Τετράδια Εργασίας 18*, Αθήνα : ΙΝΕ/ΕΙΕ, 49-89

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δημήτρης. (2004a). Family and tax registers in the Aegean Islands during the Ottoman period. *The History of the Family*, 9 (2004), 275-286.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δημήτρης. (2004b). *Μαρτυρίες για τον Πληθυσμό των Νησιών του Αιγαίου 15^{ος} – Αρχές 19^{ου} Αιώνα*. Αθήνα: ΕΙΕ.

Διεθνές Συμπόσιο (1997). Η Μαστίχα της Χίου Παράδοση και Σύγχρονες Πρακτικές 3-5 Οκτωβρίου 1997. Αθήνα.

Διευθύνσεως Γεωργίας Χίου. (1975). Η Γεωργική και Κτηνοτροφική Παραγωγή της Χίου κατά το 1974. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 37 (Φεβρουάριος – Μάρτιος), 52-55.

ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΣ, Σωφρόνιος. (t.y). *Αγιολογιών της Ορθόδοξου Εκκλησίας*. Αθήνα.

- ΖΑΧΑΡΙΪΔΟΥ Ελισάβετ. (1966). Συμβολή στην ιστορία του Νοτιοανατολικού Αιγαίου. *Σύμμεικτα*, 1, 1966, 184-230.
- ΖΑΧΑΡΙΪΔΟΥ Ελισάβετ. (1996). *Δέκα Τουρκικά Έγγραφα για την Μεγάλη Εκκλησία (1483-1567)*. Αθήνα.
- ΖΑΧΑΡΙΪΔΟΥ Ελισάβετ. (επιμ.). (2002). The Karudan Paşa. His office and his domain. *Πρακτικά συνεδρίου Halcyon Days in Crete IV, Ρέθυμνο 7-9 Ιανουαρίου 2000*, Ρέθυμνο 2002.
- ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ Π. (1918). Εκ των νησιωτικών γεωγραφικά, ιστορικά, γλωσσικά. *Νησιωτική Επετηρίς*, 1, 1918, 1-114
- ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ Π. (1985). *Γράμματα των τελευταίων Φράγκων Δουκών του Αιγαίου Πελάγους*. Αθήνα 1985
- ΖΟΛΩΤΑΣ, Γεωργός. (1921-1928). *Ιστορία της Χίου*. Τόμοι Α-I, Α-II, Γ-I, Γ-II, Αθήνα: Τύπος Π. Δ. Σκελλάριου.
- ΖΩΓΡΑΦΟΣ, Α. (1924). *Ιστορία της Χίου*. 1-3, Αθήνα.
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*. (2003). *Η Ελληνική Επανάσταση 1821-183*. 3^{ος} Τόμος, Αθήνα: Τα Νέα Παραγωγή.
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*. (2003). *Η Οθωμανική Κυριαρχία 1453-1720*. 1^{ος} Τόμος, Αθήνα: Τα Νέα Παραγωγή.
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*. (2003). *Η Οθωμανική Κυριαρχία 1720-1821*, 2^{ος} Τόμος, Αθήνα: Τα Νέα Παραγωγή.
- ΚΑΒΑΔΑΣ, Στέφανος. (1951). *Χιακά Ανάλεκτα*. Χίος.
- ΚΑΒΑΔΑΣ, Στέφανος. (1963). Διδάγματα από την Χιακήν Δημογεροντίαν. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 1 (Ιανουάριος), 31-33.
- ΚΑΒΑΔΑΣ, Στέφανος. (1970). Ενθυμήσεις και Χρονικά από Παλαιούς Κώδικας Χωριών της Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 23 (Ιούλιος), 123- 133.

- ΚΑΒΑΔΑΣ, Στέφανος. (1972). Συμβολή εις την Εκκλησιαστικήν Ιστορίαν εις της Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 29 (Ιούνιος) 118-144.
- ΚΑΒΒΑΔΑΣ, Γεώργιος. (1933). *Η εν Χίω Βιβλιοθήκη Κοραή (Ιστορία Κατάλογος Χειρόγραφων)*. Αθήνα.
- ΚΑΝΕΛΑΚΗΣ, Κωνσταντίνος. (1983). *Χιακά Ανάλεκτα*, Έκδοση Χίος Ημερολόγιο. Χίος.
- ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ Π.- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ (Επιμέλεια). (2004). *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*. Τόμος Β, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ
- ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, Πασχάλης. (2004). *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*. Τόμος Α, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ.
- ΚΟΚΚΑΛΗΣ, Παντελής. (1970). Η Χίος και Οι Χιώτες στην Δεκαετία 1870-1880. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 22 (Μάρτιος), 9-19.
- ΚΟΚΚΑΛΗΣ, Παντελής. (1973). Απόκρעω επί Τουρκοκρατίας εις την Χίον. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 32 (Ιούνιος), 135-143.
- ΚΟΚΚΑΛΙΑΔΗΣ, Θεοδόσιος. (1966). Νομικά Έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου της Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 10 (Ιανουάριος), 28-30.
- ΚΟΡΑΗΣ, Α. (1835). *Άτακτα*. Παρίσι.
- ΚΟΥΛΟΧΕΡΗΣ, Σπύρος. (2001). Το Μαστιχόδεντρο στα Έγγραφα των Νοταριακών Κωδίκων της Χίου των 17^{ου} και 18^{ου} Αιώνων. *Φαρμακευτικά και Αρωματικά Φυτά, Ζ' Τριήμερο Εργασίας Κύπρος, Παραλίμνι, 21-25 Μαρτίου 1997*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 280-283

- ΚΡΟΜΜΥΔΑΣ, Παντελής. (1999). *Βιβλιογραφία της Χίου από το 1936 ως το 1998*. Πτυχιακή Εργασία για το Τμήμα Βιβλιοθηκονομίας της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας του Τ.Ε.Ι Αθηνών, Χίος.
- ΚΡΟΥΣΟΥΛΟΥΔΗΣ, Νικόλαος. (1981). *Ο Βίος Κι το Έργον του Εθνομάρτυρας Μητροπολίτου Χίου Πλάτωνος Φραγκιάδου (1776-1822)*. Θεσσαλονίκη-Χίος.
- ΛΑΙΟΥ Σοφία. (2005). Το Αιγαίο επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. *Πολιτιστική Πύλη του Αρχιπελάγους του Αιγαίου*. URL: <<http://www.ehw.gr/l.aspx?id=6961>>(17/6/2005)
- ΛΙΑΤΑ, Ευτυχία. (1996). *Φλωρία Δεκατέσσερα Στένουν Γρόσια Σαράντα*. Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ.
- ΛΙΑΤΑ, Ευτυχία. (Επιμέλεια). (1998). *Με την Αρμάδα στο Μοριά 1684-1687* (Μεταγραφή:Κ. Γ. Τσικνάκης). Αθήνα: Ολκός Έκδοση.
- ΛΙΑΤΑ, Ευτυχία. (2003). *Αργεία Γη από το Τεριτόριο στο Βιλαέτι (Τέλη 17^{ου} αρχές 19^{ου} αι.)*. Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ.
- ΛΙΑΤΑ, Ευτυχία. (2002). *Το Ναύπλιο και Η Ενδοχώρα του από τον 17^ο στον 18^ο αι.* Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ.
- ΛΥΜΠΕΡΑΤΟΣ, Ανδρέας. (2005). Το `Μνημείο για τον Χριστιανικό Πληθυσμό της Φιλιππούπολης` του Κωνσταντίν Μοραβένοφ: Απόπειρα Συστηματικού Ελέγχου και Ποσοτικοποίησης μίας `Ποιοτικής Πηγής. *Ιστορικά*, 22 (43), 335-373.
- ΜΑΓΑΝΑΣ, Δημήτρης. (1963). Σύντομη Επισκόπηση της Οικονομίας της Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 2 (Απρίλιος), 93-96.

- ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Χ. – ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Χ. (Επιμέλεια). (2006). *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου- Βενετία – Εύβοια από τον Έγριππο στο Νεγροπόντε*. Βενετία –Αθήνα.
- ΜΑΡΡΕ, Γιάννη. (1984). *Τουρκοκρατία στον Ελλαδικό Χώρο 1453-1821* (Αντώνης Δημητριάδης Εκδ.). Αθήνα.
- ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Χρίστος. (1920). *Ιστορίαν της Χίου – Τουρκικά Έγγραφα*. Αθήνα: Τυπογραφείου Πετράκου.
- ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ, Α. (2011). Προικοσύμφωνον συνταχθέν εν Σύρω τω 1597. , *Αρμονία*, 11 (1900), 697-699
- ΜΟΥΤΣΑΤΣΟΣ, Γιώργος. (2002). *Χίος 1898-1920*. Χίος.
- ΜΟΥΤΣΑΤΣΟΣ, Γιώργος. (2007). *Ο Κάμπος της Χίου Ένας Φωτογραφικός Περίπατος*. Χίος.
- ΜΟΥΤΣΑΤΣΟΣ, Γιώργος. (2005). Σήματα Εσπεριδοειδών Χίου. Χίος.
- ΜΠΕΛΛΕΣ, Χρίστος. (2006). *Το Νησί Μαστίχα*. Αθήνα.
- ΜΠΟΥΡΑΣ, Χαράλαμπος. (t.y). *Χίος*, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα. Αθήνα.
- Οι Πετροκόκκινοι της Χίου (Πουχαν το Παρατσούκλι Αμαρτωλοί)*. (1900). Αθήνα :Τυπογραφείο Μαίνερ και Καργαδούρη.
- ΟΛΥΜΠΙΤΟΥ, Ευδοκία. (2003). Η συγκρότηση ενός νησιωτικού οικισμού: Η Χώρα της Πάτμου κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης. *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου. Ιστορικά μελετήματα*, Τετράδια Εργασίας 18, Αθήνα: ΙΝΕ/ΕΙΕ, 133-161.
- ΠΟΥΛΑΚΗΣ, Ζώρζης. (1968). Τα Τοπωνύμια του Βραντάδου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 17-18 (Μαΐος – Δεκέμβριος), 188-198.

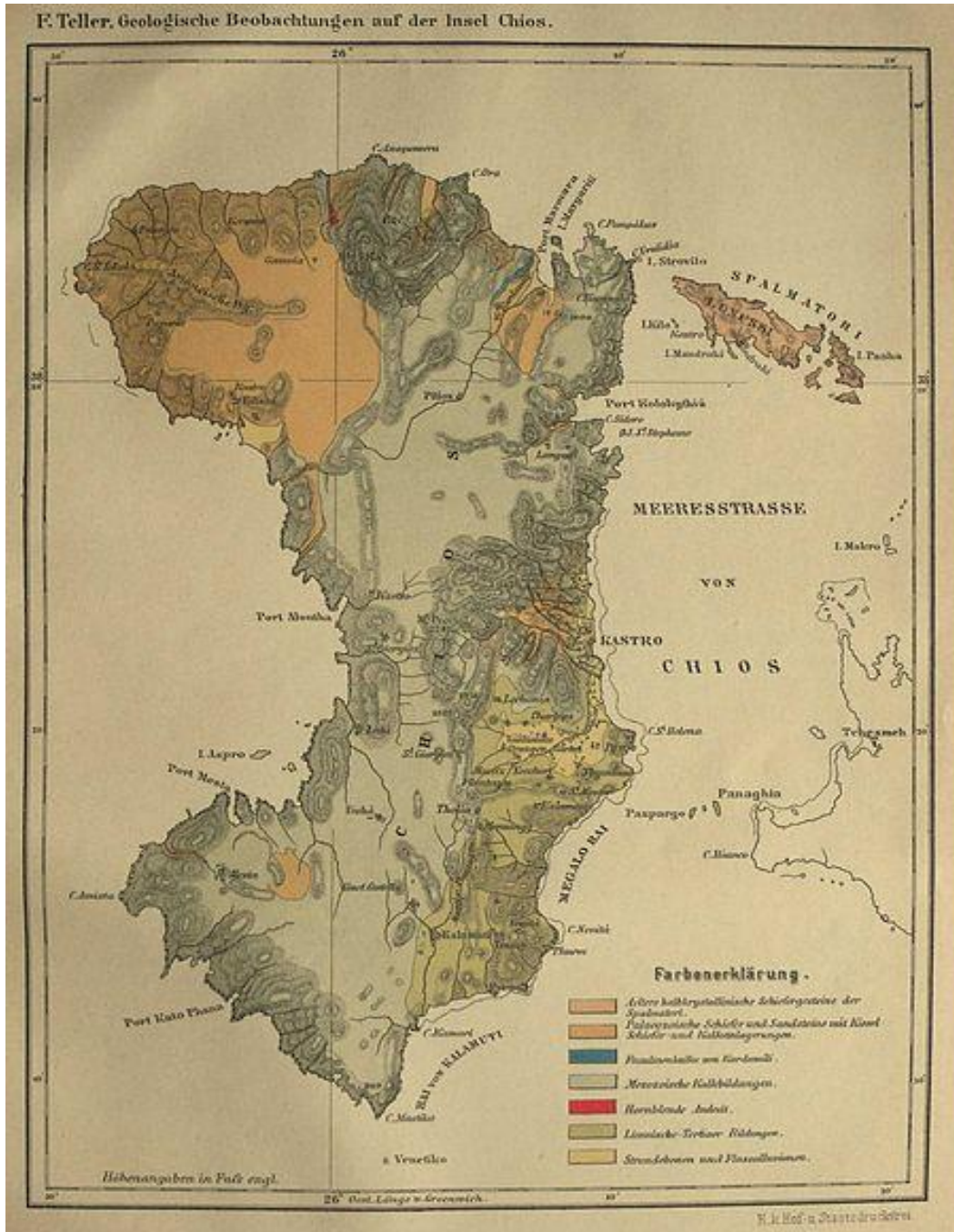
- ΠΑΝΑΥΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Βασίλης και άλλοι. (2003). *Πληθυσμοί και Οικισμοί του Ελληνικού Χώρου*. Αθήνα: *Ιστορικά Μελετήματα*.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Νικόλαος. (1815-1817). *Έρμης Ο Κερδώς ήτοι Εμπορική Εγκυκλοπαίδεια*. Τόμοι Α-Δ, Βενετία.
- ΠΑΤΕΛΙΔΑΣ, Κωνσταντίνος. (1972). Η Καλλιέργεια ή Συγκομιδή και το Εμπόριον των Εσπεριδοειδών στη Χίο. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 29 (Ιούνιος), 149-153.
- ΠΕΡΙΚΟΣ, Γιάννης. (2006). *Η Μαστίχα Χίου, Διαδρομές στα Μυστικά της Μονοπάτια*. Ελλάδα.
- Πολιτιστικές Διαδρομές στον Κάμπο της Χίου*. (2005). Χίος.
- Πρακτικά – Β` Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου, Σίφνος 27-30 Ιουνίου 2002, Εις Μνήμην Νικολάου Βερνικού- Ευγενίδη*. (2006). Αθήνα.
- ΣΑΒΒΙΔΗ, Αλέξης. (1982). Ο Σελτζούκος Εμίρης της Σμύρνης Τζαχας και οι Επιδρομές του. *Χιακά Χρονικά*, ΙΔ', Αθήνα: 9-24.
- ΣΑΙΤΑΣ, Γιάννης. (1993). *Μαρτυρίες για το χώρο και την Κοινωνία Περιηγητές και Επιστημονικές Αποστολές (15^{ος} – 19^{ος} αι.)*, Πρακτικά Συμποσίου, Λιμένα Αρεόπολης, 4-7 Νοεμβρίου, 1993, Αθήνα.
- ΣΑΛΙΑΡΗΣ, Α. Γ. (1963). Τοπωνύμια της Χίου και Αλλά Τίνα. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 3 (Ιούλιος – Οκτώβριος), 218-224.
- ΣΑΛΙΑΡΗΣ, Α. Γ. (1970). Ονόματα Τόπων της Χίου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 23 (Ιούλιος), 85-97.
- ΣΑΛΙΑΡΗΣ, Α. Γ. (1969). Τα Τοπωνύμια της Χίου και Παρεπόμενα. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 19 (Ιανουάριος – Απρίλιος), 21-37.
- ΣΑΡΟΣ, Αιμιλίας. (1916). *Το Κάστρον της Χίου*. Αθήνα: Τύποις Σακελλάριου.

- ΣΒΟΡΩΝΟΣ, Νίκος. (1999). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας – Βιβλιογραφικός Οδηγός Σπύρου Ασδραχά*. Αθήνα.
- ΣΙΦΝΕΟΣ, Ευρυδίκη. (2004). *On Entrepreneurs and Entrepreneurship of the Olive-Oil Economy in the Aegean: The Case of Lesbos Island. The Historical Review, I*, Αθήνα: Κεντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Παραγ.
- Στοιχεία Συστάσεως και Εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων- Νομός Χίου*. (1962). Αθήνα: Εκδόσεις της Κεντρικής Ενώσεως Δήμων και Κοινοτήτων της Ελλάδος.
- ΣΥΟΥΡΟΣ, Κωνσταντίνος. (1937). *Ιστορία της Νήσου Χίου Από τον Αρχαιότατων Χρόνων μέχρι του 1700 μ.χ.* Αθήνα: Τύποι Πυρσού.
- ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ, Φάνης. (1963). Τα Αρχοντικά του Κάμπου. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 2 (Απρίλιος), 147-149.
- ΤΟΛΙΑΣ, Γιώργος. (2001). *Τα Νησολόγια – Η Μοναξιά και η Συντροφιά των Νησιών*. Αθήνα.
- ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Μ. Α. (1969-1972). Στοιχεία οικογενειακού δικαίου εις τας παροιμίας και τα άσματα του ελληνικού λαού. *Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας*, 22, 57.
- ΤΡΕΧΑΤΖΑΚΗΣ, Γιαγκος. (1975). Εξιστόρηση Διαφυγής Κατά την Κατοχή στην Τουρκία Α. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 38 (Ιούλιος), 69-88.
- ΤΡΕΧΑΤΖΑΚΗΣ, Γιαγκος. (1975). Εξιστόρηση Διαφυγής Κατά την Κατοχή στην Τουρκία Β. *Χιακή Επιθεωρήσις*, 39 (Νοέμβριος), 164-184.
- ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Αγαμέμνονας. (1982). Τα Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Χειρόγραφα της Βιβλιοθήκης της Χίου `Ο Κοραής`. *Χιακά Χρονικά*, Τόμος ΙΔ'. Αθήνα, 41-70.

- ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Αγαμέμνονας. (1990). Αρχειακές μαρτυρίες για την Ικαρία του 16ου και 17ου αιώνα. *Ικαριακάπερ*. Γ' 32 (31/87), 47-52.
- ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Αγαμέμνονας. (2000). *Ικαριακά έγγραφα του 16ου και 17ου αιώνα, από το αρχείο της Πανικαριακής Αδελφότητας Αθηνών*. Αθήνα.
- ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Στέρ. (1982). Ένας Άγνωστος Λαϊκός Γλύπτης του ΙΘ αι. και η Προτομή του. *Χιακά Χρονικά*, Τόμος ΙΔ'. Αθήνα: 38-40.
- ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ Σ. (1999). *Εισαγωγή στις Χιακές Σπουδές*. Χίος.
- ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ, Στέρ.- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ, Γ. (1982). Γύρο από την Ιστορία της Βιβλιοθήκης Κοραή:Αθησαύριστα Κείμενα. *Χιακά Χρονικά*, Τόμος ΙΔ'. Αθήνα: 71-102.
- ΦΡΑΝΓΚΑΚΗ- SRETT, . (1995). *Οι Χιώτες Έμποροι στις Διεθνείς Συναλλαγές (1750-1850)*. Αθήνα.
- ΧΑΡΑΚΟΠΟΣ, Αντώνιος. (1960). *Ο θεσμός της Δημογεροντίας εν Χίω επί Τουρκοκρατίας*. Χίος.
- ΧΡΥΣΟΒΕΛΟΝΗ, Φιλίππου. (1938). *Χίος και Χίοι δια Μέσου των Αιώνων*. Αθήνα.

EKLER

EK 1: SAKIZ ADASI HARİTASI - (Frederich Teller, 1880)

EK 2: Metropolitan Müzesinde Sergilenen ve Giovanni Domenico Tiepolo tarafından Giustiniani Ailesine atfedilmiş Tablo

EK 3: Carlona Tarafından Ducal Sarayının (Palazzo Ducale) Şapeline Resmedilen, Timoteo Giustiniani'nin Ölüm Sahnesi

